

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**İZOLASYON VE AMBARGOLARLA
MÜCADELE SÜRECİNDE KUZNEY KIBRIS
TÜRK CUMHURİYETİ TURİZM
POLİTİKASININ YERİ VE ÖNEMİ**

CENGİZHAN ÖZTÜRK

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR TAŞKAN

EDİRNE 2021

Tezin Adı: İzolasyon ve Ambargolarla Mücadele Sürecinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm Politikasının Yeri ve Önemi

Hazırlayan: Cengizhan ÖZTÜRK

ÖZET

Kıbrıs'ın coğrafi konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri nedeni ile Roma İmparatorluğu dönemine kadar yedi farklı devlet tarafından yönetilen ada, daha sonra Bizans, Haçlı, Lüzinyan, Venedik, Osmanlı ve İngiltere gibi devletlerin kontrolü altına girmiştir. Böylesine zengin bir tarihi kültürün yanında doğal güzelliklere de sahip olan ada, İngiltere yönetimi ile birlikte başlayan ve Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde, özellikle Kıbrıslı Türkleri hedef alan, şiddet olaylarına konu olmuştur. Diplomasinin sonuçsuz kaldığı gelişmeler sonrası Kıbrıs Adası, garantör ülke Türkiye'nin askeri müdahalesi ile Rum ve Türk tarafı olarak ikiye bölünmüştür. Bu gelişme sonrası uluslararası alanda atılan adımlar, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununa çözüm olamamış, Türk tarafı KKTC olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu gelişmenin ardından BM merkezli alınan siyasi kararlar, KKTC'nin günümüze kadar dünyadan izole edilmesine yol açmıştır. Bu yaşananlardan yola çıkarak araştırma kapsamında; Kıbrıs'ta ilk çağlardan günümüze gelen süreç anlatılmış, KKTC'ye uygulanan haksız izolasyon ve ambargolar belirtilmiştir. Bu yaptırımlar ile mücadele sürecinde, KKTC turizm politikalarının etkinliği incelenmiş ve sektörün içinde bulunduğu mevcut durum saptanmıştır. Öte yandan, Uluslararası İlişkilerin Neo-Liberalizm teorisinin “Karşılıklı Bağımlılık” ilkesinden yola çıkarak, doğrudan ticaret önündeki yaptırımların kaldırılması ile Kıbrıs Cumhuriyeti sorununda yeni bir döneme girilebileceği aktarılmıştır. Böylece, temelinde birey ve barışın olduğu bu çalışmada, KKTC'nin turizm potansiyeli gözler önüne serilirken, girişimciler ve politika yapıcılar için yenilikçi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti Sorunu, KKTC, KKTC Turizm Politikaları, İzolasyon, Ambargo, Neo-Liberalizm.

The Name Of Thesis: The Place and Importance of the Tourism Policy of the Turkish Republic of Northern Cyprus in the Process of Isolation and Struggle With Embargoes

Prepared By: Cengizhan ÖZTÜRK

ABSTRACT

Due to Cyprus' geographical location, underground and aboveground riches, the island was ruled by seven different states until the Roman Empire period, and then came under the control of states such as Byzantium, Crusader, Lusignan, Venice, Ottoman and England. The island, which has such a rich historical culture as well as natural beauties, has been the subject of violence that started with the British administration and especially targeting the Turkish Cypriots during the Republic of Cyprus. After the developments in which diplomacy was inconclusive, Cyprus was divided into Greek and Turkish sides with the military intervention of the guarantor country Turkey. The steps taken in the international arena after this development could not solve the problem of the Republic of Cyprus, and the Turkish side declared its independence as the TRNC. Following this development, UN-based political decisions have led to the isolation of the TRNC from the world until today. Based on these events, within the scope of the research; the process from the first ages in Cyprus to the present is explained, and the unfair isolation and embargoes applied to the TRNC are stated. In the process of combating these sanctions, the effectiveness of TRNC tourism policies was examined and the current situation of the sector was determined. On the other hand, it was stated that a new era could be entered in the Cyprus (Republic of) problem with the abolition of the sanctions against direct trade, based on the “Mutual Dependence” principle of the Neo-Liberalism theory of International Relations. Thus, in this study, which is based on the individual and peace, the tourism potential of the TRNC is revealed while innovative suggestions are presented for entrepreneurs and policy makers.

Keywords: Cyprus, Republic of Cyprus, The Problem of Cyprus Republic, TRNC, TRNC Tourism Policies, Isolation, Embargo, Neo-Liberalism.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Uluslararası İlişkiler ve Turizm kapsamında Kıbrıs Adasının tarihine değinilmiş ve özellikle Kıbrıs Türk halkının haklı mücadelesinin sebepleri anlatılmıştır. Ayrıca, izolasyon ve ambargolar ile mücadele sürecinde KKTC turizm politikaları incelenmiş, elde dilen sonuçlar içerik analizi ile değerlendirilmiş ve Neo-Liberalizmin Karşılıklı Bağımlılık teorisi ile girişimci ve politika yapıcılar için yenilikçi önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırmada, bana çok değerli bilgi ve önerileriyle yardımcı olan, araştırmanın şekillenmesi ve diğer tüm aşamalarında sağladığı katkılardan dolayı değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Uğur TAŞKAN'a, desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen Prof. Dr. Sibel TURAN'a, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin BAYNAZOĞLU'na, Doç. Dr. Nergiz ÖZKURAL KÖROĞLU'na, Yüksek Lisans eğitimimdeki destekleri için Prof. Dr. İsmail KIZILIRMAK'a, Prof. Dr. Füsün İSTANBULLU DİNÇER'e, Lisans eğitimimde yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Fevzi ER'e, turizm eğitimimin temellerini inşa eden Prof. Dr. Gürdal ÜLGER'e, eğitim hayatım boyunca üzerimde emekleri olan tüm hocalarıma, bu çalışmanın saha araştırması kısmında maddi-manevi desteklerini esirgemeyen TRAVELPLAN sahibi Derviş Zeynel ABİDİN'e ve her zaman yanımda olan aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO LİSTESİ.....	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Önemi.....	2
Araştırmanın Analitik Yapısı	3
Araştırmanın Yöntemi	5
Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları	7
Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi.....	8
Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	15

1. BÖLÜM

KIBRIS ADASININ TARİHİ VE KIBRIS CUMHURİYETİ'NE GİDEN SÜRECİN ANALİZİ

1.1. Kıbrıs Adasında Antik Ve İlk Çağlara Bakış	19
1.2. Kıbrıs Adasının Fetih Nedenleri	26
1.2.1. Beşeri Nedenler	26
1.2.2. Siyasal Ve Askeri Nedenler.....	26
1.2.3. Ekonomik Nedenler.....	27
1.2.4. Dini Nedenler	27
1.3. Kıbrıs Adasında Fetih Hazırlıkları	28
1.4. Kıbrıs Adasının Fethi	30
1.5. Kıbrıs Adasında Osmanlı Devleti Dönemi.....	32

1.5.1. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Yönetim Düzeni.....	34
1.5.2. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Adalet Düzeni	35
1.5.3. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Savunma Ve İç Güvenlik Düzeni	36
1.5.4. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Toprak Ve Vergi Düzeni	36
1.5.5. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Sosyal Hayatı Ve Yaşam Tarzı	38
1.5.6. Osmanlı Döneminin Önemli Olayları	39
1.5.7. Kıbrıs Adasının İngiltere'ye Kiralanması	41
1.6. Kıbrıs Adasında İngiliz Yönetimi Dönemi	42
1.6.1. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Yönetim Düzeni.....	43
1.6.2. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Adalet Düzeni	44
1.6.3. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Toprak, Vergi Ve Diğer Konuların Düzeni	45
1.6.4. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Sosyal Hayat Ve İç Güvenlik Düzeni	46
1.6.5. İngiliz Yönetimi Döneminin Önemli Olayları	48
1.7. Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi.....	53
1.7.1. Zürih Antlaşması.....	53
1.7.2. Londra Antlaşması	54
1.7.3. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası	55
1.7.4. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlanı	56

2. BÖLÜM

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN İLANI VE GÜNÜMÜZE KADAR YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

2.1. Kıbrıs Türk Toplumunun Özgürlük Ve Varoluş Mücadelesi.....	62
2.1.1. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi Dönemi (KGTY)	62
2.1.2. Kıbrıs Barış Harekâtı	65
2.1.3. Barış Harekâtının Haklılığı.....	69
2.1.4. Barış Harekâtı Sonrası Gelişmeler Ve KKTC'nin İlanı.....	72
2.2. KKTC'nin İlanı Sonrası Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler	76

2.2.1. KKTC'nin Kuruluşundan 2000'li Yıllara Kadar Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler	76
2.2.2. 2000'li Yıllardan Günümüze Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler	83
2.3. KKTC'ye Uygulanan İzolasyon Ve Ambargolar	98

3. BÖLÜM

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ TURİZMİNİN GELİŞİMİ VE TURİZM POLİTİKASI

3.1. KKTC Turizminin Genel Görünümü	107
3.2. KKTC ve GKRY Turizminin Mevcut Görünümü.....	113
3.3. KKTC'de Potansiyel Turizm Çeşitleri.....	120
3.4. KKTC Turizm Politikaları (Yasa, Tüzük, Teşvik Ve Plânlar)	125
3.4.1. 1978-1997 Arası Beş Yıllık Kalkınma Plânları.....	127
3.4.2. Yıllık ve İki Yıllık Kalkınma Plânları	133
3.4.3. Makro Ekonomik Ve Sektörel Gelişmeler Raporları	144
3.4.4. KKTC'de Turizmi Teşvik İçin Düzenlenen Yasalar ve Tüzükler	158
3.4.4.1. Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası	158
3.4.4.2. Oteller Yasası	159
3.4.4.3. Turizm Gelişim Yasası.....	159
3.4.4.3.1. İskele-Karpaz Bölgesi için Plân Ve Stratejiler.....	159
3.4.4.3.2. Güzelyurt-Lefke Bölgesi için Plân Ve Stratejiler	160
3.4.4.3.3. Lefkoşa Bölgesi için Plân Ve Stratejiler	160
3.4.4.3.4. Gazimağusa Bölgesi için Plân Ve Stratejiler	160
3.4.4.3.5. Girne Bölgesi için Plân Ve Stratejiler	161
3.4.4.4. Kıbrıs Türk Otelciler Birliği (KITOB) Yasası.....	161
3.4.4.5. Tur Operatörleri için Teşviklendirme Tüzüğü	161
3.4.4.5.1. Türkiye Cumhuriyeti Haricindeki Charter Seferler İçin Teşviklendirme Esasları	162
3.4.4.5.2. Özel İlgi Grupları Ve Kapalı Gruplar için Teşviklendirme Esasları	163

3.4.4.5.3. Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Teşviklendirme Esasları.....	164
3.4.4.5.4. Türkiye Cumhuriyeti Haricindeki Diğer Ülkeler İçin Teşviklendirme Esasları.....	165
3.4.4.5.5. Diğer Teşvik, Katkı, Vergi Ve İndirimler.....	166
SONUÇ VE ÖNERİLER	169
KAYNAKÇA	178

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: GSYH'nin Sektörlere Göre Dağılımı	106
Tablo 2: 1983-1987 Geçiş Dönemi Bilançosu	128
Tablo 3: KKTC Kalkınma Plânlarında Sıklıkla Geçen 50 Kelime	143
Tablo 4: 2018 yılı KKTC'ye Gelen Yabancı Uyruklu Yolcuların Dağılımı.....	157
Tablo 5: Charter Uçuşlar İçin Sefer Başına Katkı Miktarları	162
Tablo 6: Charter Uçuşlar İçin Bir Defaya Mahsus Teşvik Miktarları.....	162
Tablo 7: Charter Uçuşlar İçin Bir Defaya Mahsus Reklam Katkı Miktarları	163
Tablo 8: Özel İlgi Turları İçin Turist Başına Teşvik Miktarları	163
Tablo 9: Kapalı Gruplar İçin Turist Başına Hava Yolu Teşvik Miktarları	164
Tablo 10: Ercan Havaalanı'ndan Taşınan Turistler için Teşvik Miktarları	164
Tablo 11: Eko Turizm İçin Turist Başına Teşvik Miktarları	165
Tablo 12: Özel İlgi Turları İçin Turist Başına İlave Katkı Miktarları	165
Tablo 13: Çoklu Destinasyonlar İçin Turist Başına Teşvik Miktarları.....	166

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: GSYH'nin Gelişimi.....	107
Grafik 2: Kişi Başı GSMH'nin Gelişimi	108
Grafik 3: Turizm Sektörünün GSYH'deki Payı	108
Grafik 4: Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı	109
Grafik 5: Net Turizm Gelirleri Ve Dış Ticaret Dengesi	109
Grafik 6: Turizmin Dış Ticareti Karşılama Oranı	110
Grafik 7: Toplam Ziyaretçi Ve Konaklama Tesislerindeki Geceleme Sayıları.....	110
Grafik 8: TC ve Diğer Uyruklu Ziyaretçilerin Sayıları	111
Grafik 9: Turistik Tesis Sayıları Ve Kapasite Kullanım Oranları	112
Grafik 10: Turistik Tesislerdeki Toplam Yatak Sayıları	112
Grafik 11: KKTC Ve GKRY GSMH Toplamları.....	113
Grafik 12: KKTC Ve GKRY Kişi Başı GSMH.....	114
Grafik 13: KKTC Ve GKRY Turizminin GSYH'sindeki Payı	114
Grafik 14: KKTC Ve GKRY Turizm İstihdam Sayıları.....	115
Grafik 15: KKTC Ve GKRY Turizm Gelirleri.....	115
Grafik 16: KKTC Ve GKRY Dış Ticaret Dengesi	116
Grafik 17: KKTC Ve GKRY Turizmin Dış Ticaret Karşılama Oranları	116
Grafik 18: KKTC Ve GKRY Ziyaretçi Sayıları	117
Grafik 19: KKTC ve GKRY Turist Başı Ortalama Gelir	117
Grafik 20: KKTC Ve GKRY Geceleme Sayıları.....	118

Grafik 21: KKTC Ve GKRY Tesis Sayısı.....	118
Grafik 22: KKTC Ve GKRY Toplam Yatak Sayıları.....	119
Grafik 23: KKTC Ve GKRY Kapasite Kullanım Oranları.....	119
Grafik 24: Birinci Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut	128
Grafik 25: İkinci Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut	131
Grafik 26: Üçüncü Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut	132
Grafik 27: Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının Karşılaştırılması.....	133
Grafik 28: 2007 Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut .	133
Grafik 29: 2008 Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut .	136
Grafik 30: 2007-2008 Yıllık Kalkınma Plânlarının Karşılaştırılması	136
Grafik 31: 2016-2018 OVP’de Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.....	137
Grafik 32: 2017-2019 OVP’de Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.....	139
Grafik 33: 2016-2020 OVP’lerin Karşılaştırılması	140
Grafik 34: Kalkınma Plânlarındaki Maddelerin Konulara Göre Sınıflandırılması	142
Grafik 35: Gelişim Raporlarındaki Sorunların Konulara Göre Sınıflandırılması..	155

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD Amerika Birleşik Devletleri

AB Avrupa Birliği

AET Avrupa Ekonomik Topluluğu

BM Birleşmiş Milletler

BMGK Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu

DPÖ Devlet Planlama Örgütü

İİT İslam İşbirliği Teşkilatı

GKRY Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

KITOB Kıbrıs Türk Otelciler Birliği

KITSAB Kıbrıs Türk Seyahat Acentecileri Birliği

KGTY Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi

KKTC Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KTFD Kuzey Türk Federe Devleti

KTHY Kıbrıs Türk Hava Yolları

MEB Münhasır Ekonomik Bölge

M.Ö. Milattan Önce

M.S. Milattan Sonra

OVP Orta Vadeli Plan

TANAP Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı

TMT Türk Mukavemet Teşkilatı

GİRİŞ

Soğuk savaşın sona ermesiyle değişim ve dönüşümün sinyallerini veren uluslararası sistem, teknolojinin hızlı gelişimi ve küreleşmenin de etkisi ile yeni olaylar, olgular ve kavramların ortaya çıktığı bir alan olmuştur. Bu durum, uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin mevcut teorileri yeniden yorumlamasına katkı sağlarken, yeni yaklaşımların da disiplin içinde daha çok yer almasına fırsat vermiştir.

Uluslararası sistemde, çözüme ulaştırılamamış ve günümüz anlayışıyla yeniden yorumlanmayı bekleyen birçok konu bulunmaktadır. Bu araştırmanın konusu ile ilgili olan ve yarım asrı aşkın süredir bir sorun olarak çözülmeyi bekleyen Kıbrıs Cumhuriyeti sorunu da böylesi bir konudur. Geçtiğimiz zaman zarfında, birçok disiplinin çalışma konusu olan Kıbrıs Cumhuriyeti, 1963 yılından günümüze çeşitli evrimler geçirmiştir. Bu evrimlerin temelinde, uluslararası sistemde söz sahibi devlet ve yapıların, siyasal ve bölgesel çıkarları bulunmaktadır.

Toplumlara uzlaşma görüşmelerinin devam ettiği; güvenlik, mülkiyet, toprak ve garantiler gibi konularda tikanıklıklar yaşandığı bu karmaşık sorun, artık hem uluslararası ilişkiler hem de turizm için yeni bir bakış açısı ile ele alınmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda, sorunun çözümlemesine yardımcı olacak temel soru “Kıbrıs’ta ne oldu?” değildir. Çünkü İbn Haldun’un “*Geçmişler Geleceğe Suyun Suya Benzemesinden Daha Çok Benzer.*”¹ ya da “Mehmet Akif Ersoy’un “*Tarih Tekerrürden İbarettir.*”² sözleri, Kıbrıs konusunda geçmişte ne olduğunun ve gelecekte ne olacağının özetidir. Dolayısı ile Kıbrıs karmaşıklığının çözümlenmesinde soru: “Kıbrıs’ta ne olmalı, ne yapılmalıdır?” olmalıdır.

Akdeniz’in harika iklimi ile eşsiz doğa güzelliklerine sahip Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), tarihi zenginlikleri ve kültürel mirasının yanında, geniş mutfağı ile yeryüzünde başka örneği olmayan bir destinasyondur. Tarih boyunca

¹ Ahmet Albayrak, “Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/144017>, (01.09.2021), s. 1.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz: M. Ertuğrul Düzdag, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, No: 259, İstanbul, 2014, s. 415.

birçok güçlü devletin sahip olduğu Kıbrıs Adasında konumlanan ülke, yaşanan büyük zorlukların, acıların ve kayıpların ardından Kıbrıslı Türkler tarafından 1983 yılında kurulmuştur. Ancak, kuruluşundan günümüze kadar haksız izolasyon ve ambargolara maruz bırakılan KKTC, günümüzde hala uluslararası alanda yalnızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu haksız uygulamaların yıkıcı etkileri ise KKTC'nin güçlü sektörü olan turizm ile hafifletilmek istenmektedir.

Bu araştırma, Uluslararası İlişkiler ve Turizmin ortak yönü olan bireyi, evrensel barışı temel alan ve disiplinler arası ortak yaklaşımlarla hareket etmeyi amaçlayan bir çalışmadır. Araştırma konusunun tarafsız olarak iyi anlaşılması adına öncelikle, Kıbrıs Adasındaki mevcut durumun tarihsel süreci, geniş bir perspektiften özetlenerek verilmiştir. Ayrıca Uluslararası İlişkilerde, Neo-liberal teorisinin temel kavramlarının eklektik bir şekilde kullanıldığı çalışmada, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununa evrensel ve objektif bir bakış açısı ile yaklaşılmaya çalışılmıştır. Öte yandan, izolasyon ve ambargolarla mücadele sürecinde, KKTC'nin turizm verileri ve politikaları incelenmiş; dünyada yumuşak güç unsuru olarak kabul edilen turizmin, ülkenin uluslararası alanda maruz kaldığı izolasyon ve ambargoların zayıflatılmasına katkıları değerlendirilmiş ve yenilikçi fikirler paylaşılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Bugün Kıbrıs'ta, fiili olarak Rumlara (GKRY) ve Türklere (KKTC) ait iki ayrı devlet bulunmaktadır. Bu noktadan hareket ile disiplinler arası bir çalışma olan bu araştırmanın, temelde bir, fakat disiplinler için ayrı ayrı önemi vardır. Bu önem, temelde her iki disiplinin de uluslararası barışa hizmet ediyor olmasıdır. Bu bağlamda seçilen, Uluslararası İlişkilerin Neo-liberal teorisinin temel özelliği, bireyin kutsallığına ve hür girişimlerin önündeki engellerin kaldırılmasına olan düşünsel katkılarıdır. Liberaller, bu yolla dünyada refahın artacağına ve savaşların sona ereceğine inanırlar³. Öte yandan turizm, toplumların birbirlerini anlamalarını kolaylaştıran ve farklı kültürlerin bireylerini güven içinde buluşturan; dünya barışının

---

³ Mark. A. Gismondi, *Ethics, Liberalism and Realism In International Relations*, Routledge Advances, New York, 2008, s. 17-22.

oluşmasına ve korunmasına katkıda bulunan sektörlerden biridir⁴. Bu durum, sektörün yön vericisi Dünya Turizm Örgütü'nün amaçlarında da vurgulanmış; turizm vasıtası ile barışa, ekonomiye, refaha ve insana hizmet etmek, örgütün temel hedef ve amaçları arasına girmiştir⁵.

KKTC'nin maddi ve manevi zenginlikleri, ülke turizm sektörü için bulunmaz bir doğal sermayedir. Dünya üzerinde birçok ülke, böylesi zengin turizm kaynaklarından mahrumdur. KKTC bu doğal zenginliğe rağmen, kaynaklarını kullanma konusunda kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. Buradan hareket ile KKTC turizm politikalarının neler olduğu, neler başarılabilirdiği ve uluslararası alandaki kısıtlamaların nasıl zayıflatıldığı, istatistiki veriler kullanılarak anlatılmıştır. Öte yandan, KKTC'deki potansiyel turizm çeşitlerine değinilerek, yatırımcılara ve politika yapıcılara yenilikçi fikirler sunulmuştur.

Araştırmanın diğer bir önemi, Uluslararası Hukuk ile ilgili olan bir çok konunun araştırma sınırlılıkları kapsamında, anlaşılır bir şekilde çalışmaya dahil edilmesi ve günümüze kadar olan siyasi gelişmelerin araştırmada yer almasıdır. Bu durum, tek bir çalışma ile konunun çok disiplinli olarak değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Bu çok seslilik, böylesi karmaşık bir konuyu literatürdeki benzer çalışmalardan ayırmakta ve araştırmanın değerini arttırmaktadır.

Araştırmanın Analitik Yapısı

Bu çok disiplinli araştırmanın konusunu: 96 yıl boyunca soykırım dâhil her çeşit zulme uğrayan Kıbrıslı Türklerin, 1983 yılında self-determinasyon hakkı ile bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve sonrasında uluslararası alanda siyasi nedenlerle tanınmayan devletlerinin, turizm politikaları ekseninde izolasyon ve ambargolarla mücadelesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın ana sorusu: “İzolasyon ve ambargolarla mücadele sürecinde KKTC turizm politikasının yeri ve önemi nedir?” olacaktır. Bu ana konu etrafında çözüm ve öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

⁴ Nazmi Kozak, “Turizm Barış Endüstrisi”, Anatolia Dergisi, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1000876>, (20.07.2021), s. 6.

⁵ İsmet Akova, “Genel Turizm Bilgisi”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını, http://auzeftap.istanbul.edu.tr/kitap/kulturelmiras_ao/genelturizmbilgisi.pdf, (20.07.2021), s. 3.

Araştırmanın ana sorusuna bağlı tartışma konuları ise şunlardır:

Hipotez 1: Uluslararası alanda KKTC'ye uygulanan engellemeler, ülke turizm politikaları ile zayıflatılmaktadır. Bu kapsamda turizm, KKTC ekonomisine katkı sağlarken; KKTC'ye uygulanan izolasyon ve ambargoların negatif etkilerini de azaltmaktadır.

Hipotez 2: KKTC'nin kapasite doluluk oranları, ülke turizm potansiyeli kullanılarak, Türkiye turizm pazarı üzerinden yapılacak pazarlama çalışmaları ile verimli bir şekilde arttırılabilir.

Hipotez 3: Liberalizmin “Karşılıklı Bağımlılık” ilkesinden bakıldığında, askıya alınan AB Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün hayata geçirilmesi ile birey ve ticarete olan engellemeler kaldırılabilir. Böylece, önce ekonomik işbirliği ardından siyasi bir çözüm üretilebilir.

Hipotez 4: KKTC liberal devletin gerekliliklerini yerine getirerek, turizm sektörüne sınırlı müdahale ile girişimci ve yatırımcıların hür teşebbüslerini desteklemektedir.

Hipotez 5: Ülkeye gelen yabancı turistlerin toplam ziyaretçiler içindeki 4/1'lik payı düşünüldüğünde, KKTC'nin yumuşak gücünün turizm olduğu söylenebilir. Bu durum, KKTC'nin haklılığının anlatılmasında daha etkin kullanılabilir.

“İzolasyon ve Ambargolarla Mücadele Sürecinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm Politikasının Yeri ve Önemi” adlı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde: Araştırmaya geniş bir perspektif katacağı ve farklı toplumların bir arada nasıl uzunca bir dönem yaşayabildiklerinin veya yaşayamadıklarının anlaşılabilceğı düşüncesi ile Osmanlı Devleti ve İngiltere dönemlerinin yönetim, adalet, toprak, vergi, sosyal hayat, savunma ve iç düzeni incelenmiş, bu dönemlerde yaşanan önemli olaylara değinilmiştir. Öte yandan, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununun zirve noktası olan, Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi ile ilgili bilgiler verilmiş, Zürih ve Londra Antlaşmalarının maddeleri paylaşılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın önemli başlıklarının da aktarıldığı bu bölüm ile

uluslararası alanda karmaşık bir sorun olarak adlandırılan Kıbrıs Cumhuriyeti sorununun oluşum aşamalarının özü anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanı ve sonrasında yaşananlar anlatılmıştır. Bu kapsamda, Kıbrıs Türk toplumunun özgürlük ve varoluş mücadelesi ele alınmış, Barış Harekâtına ve KKTC'nin kurulmasına giden süreç detayları ile birlikte aktarılmıştır. Ayrıca, KKTC'nin ilanından itibaren günümüze kadar yaşanan önemli gelişmeler kronolojik bir şekilde verilirken, bölümün son konusu olarak; Kıbrıs Türk halkına uygulanan yaptırımlar ve dayanak noktaları belirtilmiştir.

Araştırmanın kilit noktalarından biri olan üçüncü bölümde: KKTC turizminin genel görünümü istatistiki bilgiler yardımı ile verilmiştir. GKRY ve KKTC turizm verilerinin istatistikler eşliğinde karşılaştırıldığı bu bölümde, KKTC turizm politikalarının analizi ise içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır. Ayrıca, KKTC'deki potansiyel turizm çeşitlerine dikkat çekilen çalışmada, yatırımcılar için KKTC'nin cazip fırsatları aktarılmıştır. Bu şekilde, KKTC'nin izolasyon ve ambargolarla mücadele süreci değerlendirilirken, KKTC'de turizm sektörünün nasıl daha etkili kullanılabileceği anlatılmış ve yatırımcılar için rehber niteliğinde bir araştırma oluşturulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemlerini, Neo-Liberalizm teorisi, kaynak taraması, saha ziyaretleri ve içerik analizleri oluşturmuştur. Kaynak taramasında, çoğunlukla İstanbul merkezli kütüphaneler kullanılmıştır. Ayrıca, KKTC'de yer alan Girne Halk Kütüphanesi, İstanbul'da bulunan Kıbrıs Türk Kültür Derneği Kütüphanesi de ziyaret edilen diğer kütüphaneler olmuştur. Böylece, konu ile ilgili bu alanda çalışmış bilim insanları, görgü tanıkları ve Kıbrıs Barış Harekâtı'nda bulunmuş askeri personelin birincil ve ikincil kaynakları incelenmiştir.

Araştırmada birden fazla disiplinin alanına giren konuların, bütünlük içinde sunulabilmesi için, eklektik (seçmecilik) yöntem temel alınmıştır. Böylece araştırmanın sınırlılıkları aşılmadan, başta Uluslararası İlişkiler ve Turizm olmak

üzere birçok disipline ait konu, ilgili disiplinlerin kaynaklarından derlenmiştir. Bunun yanında, internet üzerinden raporlara, haberlere ve söylemlere sık sık başvurularak, literatürü zengin bir çalışmanın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Öte yandan, konunun sınırlılıkları sebebi ile uluslararası sistem ve aktörler değerlendirilirken uluslararası ilişkilerin Neo-liberalizm (Karşılıklı Bağımlılık) teorisi de eklektik bir biçimde kullanılmıştır.

Araştırmada başvurduğumuz bir başka yöntem, KKTC saha ziyaretleri olmuştur. 2018 ve 2019 Kasım aylarında gerçekleştirilen ziyaretlerde, Kıbrıs Türklerinin varoluş mücadelesinin yaşandığı Girne, Lefkoşa, Gazimağusa'da tarihi ve turistik destinasyonlar yakından incelenmiştir. KKTC'nin ilanına giden süreçte yaşanan çatışma, soykırım ve gerginliğin daha iyi anlaşılması için, ziyaret esnasında görgü tanıklarının paylaşımlarını içeren kitaplar okunmuş; olayların geçtiği bölgelerdeki şehitlikler ziyaret edilmiştir. Ayrıca Turizm Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, Kıbrıs Türk Ticaret Odası ve Kıbrıs Türk Sanayi Odası gibi birimler ile yapılan görüşmelerde araştırma için faydalı bilgiler edinilmiştir.

Araştırmada başvuru olan bir diğer yöntem, KKTC turizm politikalarının değerlendirilmesinde kullanılan içerik analizi yöntemi olmuştur. Bu yöntemin seçilme sebebi, iletişimin nicel bir şekilde betimlenmesine yardımcı olmasıdır⁶. Bu analiz yöntemi ile metnin içerisinde kodlanan kelimelerin kullanım sıklığı belirlenir ve araştırmacı tekrarlanan kelimelerin sayısal ölçümünü yapar⁷. Böylece araştırmacı somut bir sonuca varabilir. Bu amaçla araştırmada, önce Devlet Plânlama Örgütü'nün kalkınma plânlarında geçen konular sınıflandırılmış, ardından raporlarda sıklıkla tekrar edilen kelimeler, bulut görseli ile sunulmuştur. Öte yandan benzer bir değerlendirme, sektörel raporlardaki turizm sorunları için yapılmış ve sonuçlar değerlendirilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

⁶ Orhan Gökçe, *Klasik ve Nitel İçerik Analizi: Felsefe, Yöntem, Uygulama*, Çizgi Yayınları, İstanbul, 2019, s.21-25.

⁷ Yusuf Devran, *Haber Söylem İdeoloji*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2010, s.37.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Araştırmanın sınırlılıkları 4 kapsamda özetlenebilir. Birincisi: Zaman sınırlaması olup, KKTC'nin ilanı 15 Kasım 1983 olması nedeni ile KKTC için ilk istatistiki veri yılı 1984; son istatistiki veri yıl ise 2019 olarak alınmıştır. Konu içinde istatistikler beşer yıllık dönemler halinde verilmiştir. Ayrıca benzer bir zaman sınırlandırmasına, KKTC ve GKRY güncel turizm görünümü incelenirken başvurulmuş, günümüze daha yakın olan on yıllık dönemin istatistikleri (2010-2019) ele alınmıştır.

Araştırmanın ikinci sınırlılığı, KKTC'nin uluslararası alanda sadece Türkiye tarafından tanınmış bir ülke olduğu gerçeğidir. Bu durum, KKTC'nin kuramsal çerçevede derin analizler yapılabilmesine engel teşkil etmektedir. Dolayısı ile araştırmanın ana konuları olan turizm, izolasyon, ambargo, ticaret, yatırım, teşvik, güç (sert-yumuşak), savaş, anlaşma ve barış gibi konulara, Neo-liberal teorinin temel kavramları ile eklektik olarak yaklaşılmıştır.

Araştırmanın üçüncü sınırlılığı, KKTC'nin turizm politikaları kapsamında elde edilen verileri ile ilgilidir. Bu veriler, Devlet Plânlama Örgütü (DPÖ) tarafından açıklanan beş yıllık, iki yıllık, yıllık kalkınma plânları ve makro ekonomik sektörel raporlardan temin edilmiştir. Ayrıca Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1978-1982), KKTC'nin kuruluş öncesi döneme rastlamasına rağmen, konunun bütünlüğü bozulmaması için bu plân ile ilgili bilgiler de paylaşılmıştır. Öte yandan, istatistiki bilgilerin çoğunluğu KKTC için, Turizm Bakanlığı ve DPÖ'nün internet sitelerinden; GKRY için AB istatistik kurumunda (Eurostat) temin edilmiştir.

Araştırmanın son sınırlılığı, yazım esnasında karşılaşılan sorunları kapsamaktadır. Bunlardan ilki, 2020 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilmesi plânlanan son saha ziyaretinin, aynı yıl dünya genelinde yaşanan covid-19 salgını sebebi ile iptal edilmesi olmuştur. Ayrıca, Kıbrıs Seyahat Acenteleri Birliği (KITSAB) ve Kıbrıs Türk Otelciler Birliği (KITOB) ile görüşme talepleri cevapsız bırakılmış, bu kuruluşlardan alınabilecek bilgiler ve veriler ilgili kurumların internet sitelerinden ve KKTC Turizm Bakanlığı'ndan temin edilmiştir. Öte yandan araştırmanın saha

çalışmasında, KKTC’de toplu taşımanın zayıf olması, trafiğin soldan düzenlenmesi ve KKTC’nin Türkiye’ye göre daha pahalı olması, araştırma için önemli sınırlılıkları meydana getirmiştir.

Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

1780 yılında İngiliz Hukukçu Jeremy Bentham tarafından ilk defa kullanılan “Uluslararası” kavramı, 19. yüzyılın sonundan itibaren Uluslararası İlişkiler bağlamında kullanılmaya başlanmış bir kavramdır⁸. Günümüzde Uluslararası İlişkiler denince ilk akla gelen devletlerarası ilişkiler⁹ olmasına rağmen uluslararası ilişkiler literatüründe, ulus ve devlet farklı anlamlara gelmektedir. Bir Uluslararası İlişkiler sözlüğünde ulus: “*Dil, din, etnik köken gibi bir dizi özelliklerle kendilerini yabancılardan ayıran ve bu özelliklere dayanan bir ortaklığa sahip topluluk*¹⁰” olarak tanımlanırken; devlet ise: “*Belli bir ülkede meşru egemenlik iddiasıyla, o ülkede yaşayan bütün insanların hak, görev, sorumluluk ve davranışlarının kontrolünü elinde tutan siyasi kurum*¹¹” olarak açıklanmaktadır.

Birbiri ile bağlantılı ulus-devlet kavramının, tarihin aynı döneminde ortaya çıkmış ve birbirlerinin gelişimine katkıda bulunduğu iddia edilmektedir. Bu etkileşimde bazı durumlarda biri, bazı durumlarda ise diğeri baskın olabilmektedir. Örneğin: Amerika ve İsviçre’de devlet önce gelirken Almanya’da ulus önce gelmektedir¹². Buradan hareket ile “KKTC bir ulus devletidir.” denilebilir.

Açıklamaya çalışılan ulus-devlet kavramı, Uluslararası İlişkilerde sabit bir tanıma sahip olan bir kavram ve olgu değildir. “*Bir görüş: Devleti yaşanabilecek tek siyasal örgütlenme biçimi olarak görürken diğer görüş: Devleti baskı ve sömürü aracı olarak ele almaktadır*¹³.” Yine de bir devletin temel özellikleri betimleme yolu ile belirlenebilmektedir. Bu temel özellikler: Sınırları belirli bir toprak, egemenlik,

⁸ Şaban Kardaş-Ali Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2017, s. 103.

⁹ İhsan D. Dağı-Atila Eralp-E. Fuat Keyman-vd., *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 19.

¹⁰ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası ilişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 265.

¹¹ Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 350.

¹² İhsan D. Dağı-Atila Eralp-E. Fuat Keyman-vd., a.g.e., s. 20-21.

¹³ Şaban Kardaş-Ali Balcı, a.g.e., s. 312.

merkezi bir karar ve zorlama mekanizması, sürekli bir nüfus, diğer devletler tarafından bir devlet olarak tanınma şeklinde belirtilmektedir. Fakat bu betimleyici özellikler, “Bir devlet niye vardır?”, “Davranışlarını ne belirler?” gibi sorular sorulduğunda yetersiz kalır. Bu noktada ise Uluslararası İlişkiler teorileri devreye girer ve çok genel anlamı ile pozitivizm ve post-pozitivizm dönem olarak ikiye ayrılır. Pozitivist döneme ait teoriler, devleti ontolojik bir veri olarak alır ve devleti, disiplinin değişmez başlangıç noktası olarak kabul eder¹⁴. Bu yaklaşımlar, realizm, liberalizm ve davranışsalci bilimsel yaklaşımları içeren teorilerden oluşur. Bu teorilere göre, hem geçmişte hem de bugün devletlerden bağımsız bir siyasal hayat düşünülemez¹⁵.

Post-Pozitivist dönem olarak adlandırılan diğer dönem ise eleştirel dönem olarak bilinir. Bu dönem pozitivizmi reddeden, devleti ontolojik bir kavram olarak görmeyen, devleti sorunlaştıran, devlete daha tarihsel ve toplumsal olarak yaklaşan teorilerden oluşur. Bu teorilerin bazıları: Konstrüktivizm, Marksizm, İngiliz Okulu, Normatif, Eleştirel, Feminizm vb. olarak adlandırılabilir¹⁶.

Birleşmiş Milletler’in (BM) kayıtlarına göre dünya üzerinde iki yüzün üzerinde devlet bulunmaktadır¹⁷. Bu devletlerin arasında toprakları, bir şehir arazisinden büyük olmayan, nüfusu bir büyük şehir nüfusundan daha az olan devletler bulunurken; toprakları bir kıtadan büyük, nüfusu ise yüz milyonlarla ifade edilen devletler de bulunmaktadır. Ayrıca bu devletlerin arasında, Uluslararası Hukuk açısından devlet olup olmadığı şüpheli olan siyasi toplumlar da vardır. (Bugün Kuzey Kore, Güney Kore iki ayrı devlet midir? Formaza’daki Milliyetçi Çin, Letonya, Litvanya, Estonya, Tayvan ve kendi vatandaşına soykırım uygulamış olan Kıbrıs Cumhuriyeti devlet midir?) Öte yandan, Uluslararası Hukukta devleti tarif eden ne bir uluslararası antlaşma ne de bir örf adet kaidesi vardır¹⁸. Uluslararası

¹⁴ Göş. Yer.

¹⁵ Rob B. J. Walker, *Inside/Outside*, Cambridge, Cambridge Press, 1993, s.531-532.

¹⁶ Şaban Kardaş-Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 312.

¹⁷ Sabah Gazetesi, “Dünyada Kaç Ülke Var? Dünyadaki Ülkelerin İsimleri ve Bulundukları Kıtalar”, <https://www.sabah.com.tr/egitim/2021/04/27/dunyada-kac-ulke-var-dunyadaki-ulke-sayisi-ve-isimleri-e1>, (09.06.2021).

¹⁸ Metin Tamkoç, “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Devletler Hukuku Yönünden statüsü”, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/36650>, (09.06.2021), s. 58-59.

Hukukçu Seha Meray’a göre: Uluslararası Hukukta, devlet kavramına herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanım vermek güçtür. Bu durum, öğretimde yapılmış olan tanımların çeşitliliğine bakılarak da tespit edilebilir. Ancak, devlet olgusunun gözlemlenmesinden ve öğretimde devletin kurucu öğelerinin başlıkları altında incelenen hususlardan hareket edilerek, devlet kavramı ve devletle ilgili hukuksal temel kavramları saptamak mümkündür¹⁹.

Uluslararası Hukuk açısından bir devletten söz edebilmek için, bir vatanın var olması, bu vatan sınırlarında yaşayan nüfusun olması, söz konusu vatanda yaşayan topluluğun bir yönetime sahip olması, yönetimin egemenlik yetkisini kullanabilmesi ve devlet sıfatıyla tüzel kişiliğinin bulunması gibi öğelere sahip olması gerekmektedir²⁰. Bu üç sosyolojik, iki hukuksal öğenin varlığı devletin uluslararası anlamda var olduğunun kanıtıdır ve diğer devletler tarafından tanınmış olmasına da gerek yoktur²¹. KKTC için tüm bu şartların sağlanmış olması, onun uluslararası hukuk açısından devlet olduğu ile ilgili bir şüphe doğurmamaktadır.

Uluslararası Hukuk kısaca: “*Uluslararası toplumun hukukudur*”²². Fakat bağımsız karar mercileri olan devletler diğer devletlerle olan ilişkilerinde hangi kurallara göre karar vereceklerini yine kendileri belirlemektedir. Bu da söz konusu kuralların geçerliliğinin onlara taraf olan devletlerle sınırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu kuralların işlerliğinde başvuru teamül kurallarının da her devlet tarafından kesin kabul göreceği, soru işaretidir. Diplomatik temsilcilerin dokunulmazlığı, açık denizlerin serbestliği ve başkalarına verilen zararın karşılanması gibi teamül kuralları²³, devletlerin çıkarları karşısında zaman zaman etkisiz kalabilmektedir.

Uluslararası İlişkilerdeki temel aktörler devletlerdir. Devletlerin birbirini tanıması, uluslararası ilişkilerin varlığı açısından bir bakıma zorunludur. Fakat Uluslararası Hukuk, devlet olma koşullarını belirlerken tanıma konusundaki kararı

¹⁹ Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Cilt I, Ankara, 1968, s. 137-145.

²⁰ Pierre François Gonidec, *Relations Internationales*, Precis, DOMAT, Paris, 1974, s. 64.

²¹ Mesut Önen, *Hukukun Temel Kavramları*, Der Yayınları, İstanbul, 1991, s. 55-59

²² Nguyen Quoc Dinh - Patrick Daillier - Alain Pellet, *Droit International Public*, 4. Edition, Paris, 1992, s. 31.

²³ Şaban Kardaş-Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 446-447.

devletlerin kendine bırakmıştır. Bu nedenle tanıma, hukuksal olmaktan çok siyasal bir tasarruftur ve devletler bir devleti ya da hükümeti tanırken, ağırlıklı olarak ulusal çıkarları doğrultusunda karar alırlar²⁴. Çünkü Uluslararası Hukukta devletlere tanıma konusunda yükümlülükler getiren hukuki düzenlemeler bulunmamaktadır²⁵. Kısaca: Devletler tarafından tanınma, sadece siyasal bir değere sahiptir. Bu neden ile tanıyan ile tanınan ülke arasındaki hukuksal ilişkileri düzenler (diplomatik temsilciler yolu ile anlaşmalar yapılması gibi)²⁶.

Günümüz uluslararası toplumda, güçlü devletler uluslararası örgütleri, terör örgütlerini, muharıpleri, âsileri, muhalifleri, muhalefetleri, ulusal kurtuluş hareketlerini ve demokratik seçim ile gelen devletlere karşı darbeci ordu mensuplarını tanıyarak destekleyebilmektedir. Güçlü devletler bu tanımayı yaptırım, cezalandırma ya da caydırma amaçlı bir dış politika aracı (sert, yumuşak ve akıllı güç kullanımı) olarak kullanılabilmektedir. Bu tanımalardaki gerekçeleri ise uluslararası ortamdaki barış, güvenlik ve düzenin sağlanması şeklinde açıklanmaktadır²⁷.

Ne yazık ki Uluslararası İlişkilerin sürekli bir savaş-barış ikileminde sürdürüldüğü, güçlü devletlerin menfaatlerinin önceliği için kuralların uygulanmadığı ve/veya esnetildiği bir gerçektir²⁸. Uluslararası ilişkilerde bazı devletlerin sahip olduğu bu uygulamalar güç ile ilişkilendirilmektedir.

Uluslararası İlişkilerin gelişim sürecini en fazla etkileyen kavramlardan birisi de ulus-devlet kavramı gibi güç kavramıdır²⁹. Güç, modern uluslararası ilişkilerin yanında tarihin akışını da değiştiren önemli bir unsur olmuştur. Nye'e göre güç: *"Hava durumu gibidir. Herkes ona bağlıdır ve onun hakkında konuşur. Fakat çok azı"*

²⁴ Ayça Eminoğlu, "Uluslararası Politikada Devletlerin Tanınması: "Ayrılma" ile ortaya çıkan devletlerde Tanınma Sorunu", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/193302>, (09.06.2021), s. 123-125.

²⁵ Selcen Erdal, "Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262625>, (09.06.2021), s. 158.

²⁶ Pierre François Gonidec, *a.g.e.*, s. 147.

²⁷ Ayça Eminoğlu, *a.g.m.*, s. 124.

²⁸ Şaban Kardaş-Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 443.

²⁹ John Vasquez, *Power of Power Politics: A Critique*, Frances Pinter, 1983; Oktay F. Tanrısever, *"Güç"*, *Devlet ve Ötesi*, Ed. Atila Eralp, İletişim Yayınları, 2.Baskı, 2006, s.55.

onu anlar. Tıpkı çiftçilerin ve meteorologların onu tahmin etmeye çalıştıkları gibi...

30 ”

En sade tanımı ile güç: Bir aktörün bir başka aktörün davranışlarını değiştirebilme yetisi olarak tanımlanır. Birçok uluslararası ilişkiler düşünürü, gücü yüzeysel bir kapsamda, yalnızca komut verme ve zorlama olarak açıklasa da günümüzde güç, geleneksel anlamının içine hapsolamayacak kadar geniş bir tanıma sahiptir³¹. Öte yandan, Uluslararası İlişkilerde devletlerin güce sahipliğiyle ilgili niteliksel ve niceliksel sınıflandırmalar da yapılmaktadır. Bu kapsamda devletler açısından süper güç, büyük güç, orta güç ve ulusal güç gibi tabirler de kullanılmaktadır³².

Uluslararası sistem, yapısı gereği birçok devletin (istemeler bile) varlık gösterdiği bir alandır ve devletler birbirlerinin davranışlarını istemli ve/veya istemsiz olarak etkilemektedir³³. Bu etkileşim esnasında, gücün birçok unsuru da ortaya çıkmaktadır. Fransız Politika Bilimci Machievelli’ye göre: Gücün unsurları üç grupta toplanabilir. Bunlar: Gücün doğal kaynakları (coğrafya, doğal kaynaklar, nüfus), maddi güç (endüstriyel gelişme, askeri güç) ve soyut güç (ulusal imaj, halk desteği, liderlik) olarak sınıflandırılabilir³⁴.

Gücün uygulama aşamasında da üç çeşidinden bahsedilmektedir. Bunlar: Sert güç (askeri müdahale, yaptırım), yumuşak güç (devletlerin tercihlerini şekillendirme) ve akıllı güç (iki gücün akılcı bir şekilde kullanımı) olarak ortaya çıkmaktadır³⁵. Hintli Uluslararası İlişkiler Bilimci Thazya Varkey Paul da gücün uygulanabilirliğini

³⁰ Josep S. Nye, *Yumuşak Güç*, BB101 Yayınları, 2. Baskı, Çev. Reyhan İnan Aydın, Ankara, 2017, s. 19.

³¹ Josep S. Nye, *a.g.e.*, s. 20.

³² Daniel Flesmes, *Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case*, GIGA Working Paper No.53, 2012, s. 8.

³³ Şaban Kardaş-Ali Balı, *a.g.e.*, s. 324.

³⁴ Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, Şule Yayınları, İstanbul, 2007, s. 70.

³⁵ Zeliha Sağlam, “Güç Kavramı ve Ortadoğu’da değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması”, <https://insamer.com/wp-content/uploads/2014/02/G%C3%BC%C3%A7-kavram%C4%B1-ve-Ortado%C4%9Fuda-de%C4%9F%C5%9Fen-dengeler-%C3%BCzerinden-g%C3%BC%C3%A7-okumas%C4%B1.pdf>, (13.06.2021), s. 5.

üç şekilde sınıflandırmış fakat akıllı güç yerine asimetrik güç ifadesini kullanmıştır³⁶. Araştırma ile yakın ilişkili olan güce şimdi daha yakından bakalım.

Bir ülkenin sert gücü denilince akla ilk önce askeri gücü gelir ve doğru kullanıldığında sonuca önemli etki yapabilen bir unsurdur. Buna rağmen dünya genelinde on beşin üzerinde askeri gücü bulunmayan ülke bulunmaktadır. Hatta bunlardan biri NATO'ya üye olan İzlanda'dır. Gerek görüldüğünde askeri hizmetleri farklı devletlerden alan bu devletler ve askeri güç sağlayıcıları şunlardır: Vatikan (İsviçre), İzlanda (İngiltere), Monako (Fransa), Andorra (İspanya ve Fransa), Lihtenştayn (İsviçre), Marshall Adaları (ABD)³⁷. KKTC de askeri hizmetlerini Türkiye'den alan bir ülke olarak bu gruba dâhil edilebilir.

Kavram olarak sert güç: Bir uluslararası aktörün, ekonomik ve askeri olanaklarını kullanarak başka bir aktör veya aktörlerin davranışları üzerinde değişiklik yapabilme ve/veya nüfuz sağlayabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Sert gücün önde gelen araçları: Baskı, yaptırımlar, ödemeler ve rüşvet iken, davranış çeşitleri de emir, zorlama ve ikna etmedir³⁸. Araştırmanın temel konusu olan ve uluslararası alanda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yıllardır uyguladığı haksız izolasyon ve ambargolar, sert güç kapsamına girmektedir.

Yumuşak güç ifadesi ise ilk olarak, Mevlana Habib tarafından 1986 yılında “*Küresel İletişim: Uluslararası İlişkilerde Yeni Sınırlar*” adlı eserde kullanılmıştır. Bu eserde yumuşak güç tanımlanırken, soyut güç kavramından istifade edilmiş ve yumuşak gücün kaynağı olarak din, değerler, inançlar, ideoloji ve bilim gösterilmiştir. Habib'e göre: Yumuşak güç aynı zamanda sert gücün temelini oluşturmakta ve kapsamını belirlemektedir³⁹. Öte yandan, kavramın Uluslararası İlişkilerde teori olarak ele alınması 20. yy'nin sonlarında, Joseph Nye tarafından yayınlanan “*Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası*” adlı kitabı

³⁶ Thazya Varkey Paul, *Balance of Power*, Stanford University Press, Stanford-California, 2004, s. 14-16.

³⁷ CNN Haber Sitesi, “Ordusu Olmayan Ülkeler”, <https://www.cnnturk.com/dunya/ordusu-olmayan-ulkeler?page=2>, (11.06.2021).

³⁸ Ali Çağlar, “Güç: Sert güç, Yumuşak Güç, Akıllı Güç”, <http://www.alicaqlar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf>, (11.06.2021), s. 5.

³⁹ Abdullah Yeğin, *İran'ın Yumuşak Gücü*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Turkuvaaz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 9.

ile olmuştur⁴⁰. Bu tarihten sonra da yumuşak güç etrafında geniş bir literatür çalışması olmuştur⁴¹.

Nye'e göre: Bir aktörün bir aktörden, istediğini zorlama ve/veya karşılığını ödeme yerine, cazibe yoluyla elde etme becerisine yumuşak güç denir. Bu gücün bir devlet için üç kaynağı vardır⁴². Bunlar: Aktörlere çekici geldiğinde *kültürü*, içte ve dışta bağlı kaldığı sürece *siyasi değerleri*, meşru ve ahlaki otoriteye sahip olduğu sürece dış politikalarıdır⁴³. Yumuşak gücün kaynaklarının derin olması bu gücün kullanım alanının da çok geniş olmasına yol açmaktadır. Örneğin: ABD film ve reklam endüstrisini kullanarak ulusal, ekonomik ve siyasi projelerini dünya genelinde meşrulaştırmayı ve kültürünü bütün dünyaya yaymayı başarmıştır (Burger King, Pepsi, CNN, Apple, Hilton vb.)⁴⁴. Yine ABD'de bulunan dünyanın en iyi 10 üniversitesinin etkileri, Çin, Hindistan ve Malezya'nın teknoloji ürünleri üretimindeki bilinirliği⁴⁵ ve Türkiye'nin AFAD, Kızılay, TİKA gibi kurumlarının gerçekleştirdiği hizmetler⁴⁶ yumuşak güce en güzel örnekler olarak verilebilir.

Konu ile yakından ilgili olan turizm de doğası gereği bir ülkenin yumuşak gücünü destekleyecek önemli alanlardan biridir. Çünkü yumuşak güç kavramı, ağırlıklı olarak bir ülkeyi ve toplumu diğer ülkelere ve toplumlara ne kadar iyi anlatıp, onları ne denli etkileyebildiğiyle ilgilidir. Bu noktadan hareketle ülkelerin başka ülkelere önyargılı baktıkları durumlarda, iyi plânlanan turizm ile ön yargıları kırılabilir⁴⁷. Kısacası: KKTC'ye uygulanan izolasyon ve ambargolar da yumuşak güç kapsamında turizm ile hafifletilebilir. Bunun yanında, KKTC'nin Kıbrıs Cumhuriyeti sorunundaki haklılığı turistlere doğru bir şekilde anlatılabilir.

⁴⁰ Salih Altun, "Yeni İşgal Stratejisi: Yumuşak Güç ve Occupy", <https://www.salihaltun.kim/gezi-olaylari/>, (13.06.2021).

⁴¹ Nurullah Gür, "Yeni Türkiye'nin Yumuşak Güç Unsuru: Turizm", http://file.setav.org/Files/Pdf/20140804151240_turkiyenin-yumusak-guc-unsuru-turizm.pdf, (13.06.2021), s. 2.

⁴² Josep S. Nye, *a.g.e.*, s. 12.

⁴³ Josep S. Nye, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁴ Nurullah Gür, *a.g.m.*, s. 2.

⁴⁵ Zeliha Sağlam, *a.g.m.*, s. 5.

⁴⁶ Ahmet Alemdar, "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Yumuşak Güç Boyutu", <https://www.defenceturk.net/uluslararasi-iliskilerde-guc-ve-yumusak-guc-boyutu>, (13.06.2021).

⁴⁷ Nurullah Gür, *a.g.m.*, s. 2.

Literatürde bir de sert ve yumuşak güç kavramlarının karışımı olarak görülen akıllı güç kavramı bulunmaktadır. Nye tarafından bu durum: Yumuşak güç ve sert gücün iç içe geçmiş bir şekilde kullanımı, olarak ifade edilmektedir⁴⁸. Akıllı güç: Ne sert güçtür ne de yumuşak güçtür. Akıllı güç, hedeflere ulaşmak için hem sert hem de yumuşak gücün birleşik bir strateji ile kullanılmasıdır. Akıllı güç, hem güçlü bir ordu hem de ülkenin etkisini artıracak her seviyede ittifaka veya ortaklığa yatırımı gerektirir⁴⁹. Daha doğrusu, tek başına yumuşak güç yeterli sonucu üretemediği gibi, tek başına sert güç de sürdürülebilir değildir⁵⁰.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

İzolasyon ve Ambargolarla Mücadele Sürecinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm Politikasının Yeri ve Önemi adlı bu çalışma, konunun sınırlılıkları sebebi ile Neo-liberal teori ile eklettik olarak aktarılmaya çalışılacaktır.

Uluslararası İlişkilerde tek bir liberal teoriden bahsetmek doğru değildir⁵¹. Fakat bunun yanında, bireycilik, özgürlük, savaş karşıtlığı, doğal düzen, doğal hukuk, hukukun üstünlüğü ve bireyin alanlarına sınırlı etkili bir devlet gibi konulara getirilen yaklaşımlarda, ortak vurgudan bahsedilebilir⁵².

Neo-liberalizm, iki kutuplu sistemin yumuşaması, devlet dışı aktörlerin görünür hale gelmesi, karşılıklı bağımlılık temelli ilişkilerin hızlanması ve güvenlik konuları dışındaki konuların uluslararası sistemde daha çok konuşulması ile ön plana çıkan bir teoridir. Üniter ve tek sesli hareket eden devlet anlayışını sorgulayan Neo-liberalizm çoğulculuktan yanadır. Devlet adına hareket eden üst otorite, devletin ve ulusun çıkarına olmayan kuralları, toplumsal dinamikleri görmezden gelip

⁴⁸ Josep S. Nye, a.g.e., s. 49-58.

⁴⁹ Arda Görken Yatağan, "Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri", <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/590400>, (13.06.2021), s. 74.

⁵⁰ Hasan B. Yalçın, "Akıllı Güç", <https://www.setav.org/akilli-guc/>, (13.06.2021).

⁵¹ Mehmet Şahin-Osman Şen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*, Kiripto Yayınları, Ankara, 2014, s. 67.

⁵² Edwin Van De Haar, *Classic Liberalism and International Relations Theory*, Palgrave Mc Millan, New York, 2009, s. 17-20.

uygulamaya alamaz. Ulusal çıkar, toplumsal aktörler arasındaki uzlaşmanın yansıması olarak ortaya çıkmalıdır⁵³.

Uluslararası alandaki anarşik yapının işbirliği ile aşılabileceğini vurgulayan Neo-liberalist yaklaşım, kazan-kazan anlayışı ile devletlerarası ortak çıkarların maksimize edilebileceğine inanır. Bu konuda, Siyaset Bilimci Ernst B. Haas, devletlerin bir alanda yaptıkları iş birliğinin, diğer bir alanda başka bir iş birliği getireceğini de iddia eder⁵⁴.

Neo-Liberal teoriye göre: Devletler birbirine bağımlıdır ve devletlerin devlet üstü bir yapıda bütünleşmesi mümkündür. Fakat bu durum ancak uluslararası normlara ve kurallara (çıkarlar gereği) uyulması ile sağlanabilir. Kısacası: Neo-liberalizm için devletlerarası ilişkilerde parola yaşa ve yaşat olmalıdır. Öte yandan, Neo-liberal teori için en önemli konulardan bir diğeri de alçak politika ve yüksek politika anlayışının yanlış olduğudur. Neo-Liberallerin karmaşık karşılıklı bağımlılık olarak ifade ettiği bu yaklaşım, askeri konular kadar ekonomi ve çevre konularını da gerekli önemin verilmesi yönündedir⁵⁵. Çünkü özellikle ulaşım ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler, devletleri tek aktör olmaktan çıkarmış ve devletlerarası karşılıklı bağımlılığı arttırmıştır. Böylece de askeri konular tek önemli unsur olmaktan çıkmıştır⁵⁶.

Neo-Liberalizmin karşılıklı bağımlılık modellerinden biri olan, ekonomik karşılıklı bağımlılık, serbest ticaret ve barış arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ticari liberalizm teorisi olarak bilinen bu yaklaşım, serbest ticaret ve barış arasındaki ilişkiyi iki varsayıma dayandırmaktadır. İlk varsayım: Uluslararası ticaretin, iletişim ve ulus aşırı bağlar ile toplumlar arası ilişkiyi ve iş birliğini arttırdığı varsayımdır. Diğer varsayım ise: Çatışma durumunun, hatta kuvvet kullanımı tehdidinin bile, ticaret ilişkilerine zarar vereceğini ve savaş maliyetlerini arttıracığını belirterek, ticaretin devletlerin savaşa başvurmalarını engelleyici bir etkiye sahip olduğunu

⁵³ Şaban Kardaş-Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 149-152.

⁵⁴ Ernst Bernard Haas, *The Uniting of Europe :Political, Social and Economic Forces 1950-1957*, Stanford University Press, Stanford, s.140.

⁵⁵ Şaban Kardaş-Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 152-154.

⁵⁶ Ernst Bernard Haas, *a.g.e.*, s. 145.

savunmaktadır⁵⁷. İngiliz Siyasetçisi Richard Cobden de serbest ticaretin devletleri birleştirdiği ve her bir devleti refah ve mutluluk için istekli yaptığını belirtmiştir⁵⁸.

Çoğu zaman çatışmaların müsebbibi, devlet kurumu olarak görülür. Bu sorunun çözümü ise malların, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımıdır. İngiliz Tarihçi Howard’a göre: Eğer ticaretin küresel çapta gerçekleşmesi sağlanabilirse, bu durum bitirilebilir ve devletin içinde bulunduğu kötü şartlar düzeltilebilir. Ayrıca, serbest ticaretin savaşı sonlandırmasındaki etkisi, kişisel çıkarların güçlendirilmesi ve artırılması ile sağlanmaktadır⁵⁹. Kısacası: Neo-Liberaller, savaşı siyasi toplumun bünyesi içinde olan bir kanser hücresi gibi görürler. Bu hastalığı tedavi etmenin bireylerin elinde olduğunu düşünen Neo-Liberaller, reçetelerinin demokrasi ve serbest ticaret olduğunu söylerler. Çünkü ancak demokratik yapılar şiddete eğilimli olan elitleri durdurabilir ve serbest olarak yapılan ticaret, bireyler arası suni duvarları yıkarak, siyasi bir birlik sağlayabilir⁶⁰.

Neo-Liberalizm içinde iletişim ve ticarete vurgu yapan bir diğer akım ise Demokratik/Liberal Barış Kuramıdır. Uluslararası alanın da ulusal alan gibi düzenlenebileceği anlayışına sahip bu kuram, uluslararası alanda demokratik devletlerin artması ile bunun başarılabilmesine savunmaktadır. Bu değişimin, anarşinin ortadan kalkmasına yardımcı olacağını vurgulayan demokratik barış kuramı, uluslararası siyasetin doğasının ve yapısının bu yolla daha barışçıl bir atmosfere bürüneceğini inanmaktadır⁶¹.

⁵⁷ Patrick J. McDonald, “Peace Through Trade or Free Trade?”, *The Journal of Conflict Resolutaion*, Cilt 48, Sayı 4, Ağustos 2004, s. 547-549.

⁵⁸ Richard Cobden, *The political Writings of Richard Cobden*, T. Fisher Unwin, Londra, 1903, s. 225.

⁵⁹ Micheal Howard, *War and The Liberal Conscience* Oxford University Press, London, 1978, s. 29-37.

⁶⁰ Scott Burchill-Andrew Linklater-vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev: Muhammed Ağcan-Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 90.

⁶¹ Chiristopher Layne, “Kant or Cant: The Myth of The Democratic Peace”, *International Security*, Cilt 19, Sayı 2, Güz 1994, s. 12.

1. BÖLÜM

KIBRIS ADASININ TARİHİ VE KIBRIS CUMHURİYETİ'NE GİDEN SÜRECİN ANALİZİ

Tarih boyunca farklı isimlerle anılan ve en eski adı Alaşiya (Alasia) olan Kıbrıs Adası, geniş bir orta çöküntü ile ayrılan iki sıradağdan meydana gelmektedir⁶². Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına 60-70 km uzaklıkta yer alan Kıbrıs Adası, Sicilya ve Sardunya'nın ardından Akdeniz'in üçüncü en büyük adasıdır⁶³. 35° 15' Kuzey enlemleriyle, 32° 15' ve 34° 30' doğu boylamları arasında yer alan Kıbrıs Adasının yüz ölçümü, 9.251 km²'dir. Kıbrıs Adasının en uç noktaları arasındaki uzunluk, Kuzey-Güney doğrultusunda 96 km, Doğu-Batı doğrultusunda ise 225 km'dir. Öte yandan, ada kıyılarının toplam uzunluğu ise 780 km'dir⁶⁴.

Akdeniz ikliminin hâkim olduğu ve 650 mm² (Kuzey kesimler) ile 1.000 mm² (Güney Kesimler) yıllık yağış alan Kıbrıs Adası, yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılmaktadır. Birinci bölge: Kuzeyde, Batıdan Doğuya doğru giderek alçalmakta olan Beşparmak Dağları (beş tepeli görünümünden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. En yüksek yer 1.052m ile Selvili Tepesi'dir.) olarak bilinen engebeli bölgedir. Bu bölge, bazı orta çağ kalelerini (St. Hilarion) bünyesinde barındırır⁶⁵.

Kıbrıs Adasının jeolojik olarak farklı yapıdaki ikinci bölgesi, Larnaka ve Güzelyurt körfezleri arasında çekilen hattın güneyinde kalır. Büyük bir kısmının Rum kesiminde olduğu bu bölge, adanın en engebeli ve yüksek kısımlarından oluşur. Bu bölgedeki yükseltiler, Trodos Dağları olarak adlandırılır. Yazlar serin, kışlar ise çok soğuk olan Trodos Dağları'nın yüksek noktalarında, kayak merkezleri ve oteller yer almaktadır. Kıbrıs Adasının en yüksek tepesi olan Olympus Tepesi (1.952m) bu bölgededir. Öte yandan, Kuzey ve Güneydeki dağlar ile Güzelyurt ve Mağusa

⁶² Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, Cilt 7, İstanbul, 1987, s. 223.

⁶³ İrfan Kaya Ülger-Ertan Efeğil, *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, 2. Baskı, Ahsen Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 9.

⁶⁴ *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, 15.Bsk. , Cilt 18, İstanbul, 1994, s. 432.

⁶⁵ Rona Turanlı-Umut Can Ceyhun, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1997-5, İstanbul, 1997, s. 9.

körfezleri arasında yer alan İçova ise adanın üçüncü bölgesidir. Önemli bir tarım alanı olan bu bölgenin en yüksek yerinde ise başkent Lefkoşa yer almaktadır⁶⁶.

1.1.Kıbrıs Adasında Antik Ve İlk Çağlara Bakış

Jeopolitik çağlarda Anadolu Yarımadası'ndan koptuğu kabul edilen Kıbrıs Adasında, insan yerleşimi ile ilgili en eski bulgular, (1996-2000) Girne'nin Tatlısu Arkeolojik kazıları öncesine kadar, M.Ö. 6000 yıllarına dayandırılıyordu⁶⁷. Fakat bu kazılardan sonra, adada ilk insanın, M.Ö 10000 yıllarında yaşadığı iddia edilmektedir⁶⁸. Öte yandan, adada bulunan ilk kalıntıların, Anadolu'da bulunanlarla aşırı benzerlik gösteriyor olması, adada yaşayan ilk insanların, Anadolu'dan gelmiş oldukları iddialarını daha da güçlendirmektedir⁶⁹.

Siyasi tarihinin esaret, fetih ve yağmadan oluştuğu Kıbrıs Adası, tarih boyunca birçok kez el değiştirmiştir. Ada, şekil bakımından bazen bir koyun veya keçi postuna, bazen bir kalkana ya da yunus balığına benzetilmiştir. Ayrıca ada, eski zamanlardan beri buğdayı, şarabı, zeytinyağı, balı, tuzu, şap madenleri ve bakır madenleri ile bölgede ün kazanmıştır⁷⁰. Hatta bazı kaynaklarda, M.Ö. 4000 yıllarında, ada yerlilerinin metali tanıdıkları ve bu metalden bir takım gereçler yaptıkları bildirilmiştir. Bu durum, Doğu Akdeniz ticaret rotaları üzerinde yer alan Kıbrıs Adasını, özellikle son Tunç Çağında (M.Ö. 2000-1200), metal kaynakları ile öne çıkarmıştır. Öte yandan, adada çıkarılan bakırın işlendikten sonra, Mısır ve Mezopotamya'ya ihraç edilmesi nedeni ile adanın isminin bakırdan (Caprum-Cyprus) geldiği belirtilmiştir⁷¹.

M.Ö. 1000 yılından itibaren, Kıbrıs Adasının inkılap dönemi başlamış, bakırın ve tuncun yerini demir almıştır. Bazı kaynaklar bu dönemi, Geometrik Devir (M.Ö. 1000-700), Arkaik Devir (M.Ö. 700-475) ve Klasik Devir (M.Ö. 475-325)

⁶⁶ Rona Turanlı-Umut Can Ceyhun, *a.g.e.*, s. 10.

⁶⁷ *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, s. 433.

⁶⁸ Müge Şevketoğlu, "10000 Yıl Önce Kıbrıs Anadolu İlişkileri", Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu, 17 Kasım 2000, Lefkoşe, s. 158.

⁶⁹ Halil Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, Ankara, 1988, s. 2.

⁷⁰ Jossep Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Özetleyen: Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 590.

⁷¹ Rona Turanlı-Umut Can Ceyhun, *a.g.e.*, s. 10.

olarak sınıflandırılmıştır. Bugünkü Kukla'nın kent duvarlarının da bu dönemde yapılmış olduğu bilinmektedir. Yine bu dönemde, ev mimarisi gelişmiş olup, söz konusu anlayışın günümüze taşınan en güzel örneği, Lefke'deki Vuni Sarayı'dır. Öte yandan, boyalı resim, heykeltıraşlık ve seramik (bitki, kuş ve insan resimleri ile) süsleme de bu dönemin yaygın diğer sanatları olmuştur⁷².

Kıbrıs Adası, yer altı zenginlikleri ve stratejik konumu sebebi ile her zaman Doğu Akdeniz devletlerinin etkilerine açık olmuştur. Bu duruma ilk örnek olarak, M.Ö. 16. yüzyılda yaşamış olan Mısır Firavunu III. Tutmes'in adayı zenginlikleri için işgal etmesi gösterilebilir⁷³. Ayrıca, M.Ö. 13. yüzyıl sonlarında da Hitit Kralı IV. Tuthaliya, Anadolu'ya Mısır ve Levant'tan gelen tahıl gemilerinin Kıbrıs Adası kıyılarındaki korsanların saldırılarına uğraması sonucunda, adayı çok sayıda esir ve ganimetler ile birlikte ele geçirmiştir⁷⁴. Öte yandan, yazının ilk olarak Hititler döneminde geldiği adada, 120 yıllık Hitit egemenliğinin ardından, pek fazla bilginin olmadığı ve adanın bir üs olarak kullanıldığı ikinci Mısırlılar Dönemi (M.Ö. 1200-1000) başlamıştır⁷⁵.

Hint Avrupa kökenli olan Akalar, Dorlar ve tarih sahnesinde yer alan diğer topluluklardan da göç alan Kıbrıs Adası, M.Ö. 1000 yılından sonra, Sami ırkından gelen Fenikelilerin, yaklaşık 290 yıl egemenliği ile yönetilmiştir. M.Ö. 709-669 (bazı kaynaklarda M.Ö. 612) yılları arasında Asurluların himayesinde olan ada, saraylar, geniş sokaklar ve ağaçlar ile donatılmış; tarımın gelişmesi için kanallar açılmıştır. M.Ö. 669-588 yıllarında ise bağımsız bir krallık, Kıbrıs Adasında yönetimi ele geçirmiş, fakat bu krallık Mısırlıların (M.Ö. 588-525) adayı üçüncü kez işgal etmelerini ve adadan vergi almalarını engelleyememiştir⁷⁶.

⁷² Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 19-21.

⁷³ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, Cilt 7, s. 223.

⁷⁴ Alper Can, *Antik Çağ Sözlüğü*, Sentez Yayınları, Bursa, 2015, s. 485.

⁷⁵ Dilek Yiğit Yüksel, *Dönemin Tanıkları, Arşiv Belgeleri ve Araştırma Işığında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci ve Sorgulanan Varlığı (1878-1964)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s. 20.

⁷⁶ Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 20-21; *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 13, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 244.

Doğuda güçlenen ve batıya akınlarını sıklaştıran Persler, M.Ö. 525 yılında adadaki kontrolü ele geçirmiş ve yaklaşık 200 yıl adayı ellerinde tutmuşlardır. Günümüzde turistik bir yerleşim olarak bilinen Vuni Sarayını, Persler inşa etmiştir. Yıkılma dönemine giren Perslerin adadaki egemenliği ise M.Ö. 333 yılında Makedonyalıların (M.Ö. 333-318) adayı almaları sonucu son bulmuştur. Fakat Makedon kralı III. Aleksandros'un ölümü ile adanın kontrolü, zaman zaman Mısırlıların etkisi altında kalan, Pitolemeler'e (M.Ö.318-M.S.59) geçmiştir⁷⁷.

M.S. 59 yılında Romalıların adanın tümünü ele geçirmesi ile Kıbrıs Roma'nın bir eyaleti yapılmıştır. 395 yılında Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesi sonucu, ada Bizans'a bırakılmıştır⁷⁸. Böylece ada, bir il olarak merkezi Antalya olan ve 15 ilden meydana gelen Doğu Piskoposluğu'na bağlanmıştır. Roma döneminde adada, birçok alanda ıslah çalışmaları yapılmıştır. (Yol, kanalizasyon, köprü, sarnıçlar, vb.) Bu çalışmaların izlerine, günümüzde yapılan arkeolojik kazılarda da sık sık rastlanılmaktadır⁷⁹.

Müslüman Arapların Doğu Akdeniz'de vurucu bir güç halinde kendilerini gösterdiği yıllara kadar, ada oldukça sakin bir dönem yaşamıştır. Müslümanlar tarafından, Bizanslıların idaresinde olan adaya, 632-964 yılları arasında 24 sefer düzenlenmiştir. Kıbrıs Adasına ilk sefer Hz. Ebubekir tarafından 632 yılında yapılmıştır. Adanın fethi ise 649 yılında Hz. Osman tarafından gerçekleştirilmiştir. Fetihden sonra adada kalmayan Müslümanlar, belirli vergiler karşılığında adayı kontrol altında tutmayı tercih etmiştir. Öte yandan Müslümanlar, yapılan antlaşmalara uyulmaması sebebi ile 964 yılına kadar, adaya zaman zaman akınlar da düzenlemiştir. Bu akınlar ile Müslümanlar, adada tekrar kontrolü sağlayıp, aldıkları vergiler ile çeşitli İslami imarethaneler yapmışlardır⁸⁰.

⁷⁷ Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 22; *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 244; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt 11, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 6680.

⁷⁸ Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları (TATAV), İstanbul, 2001, s. 1.

⁷⁹ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 40-87.

⁸⁰ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s. 33-34; *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 244; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt 11, s. 6680.

965 yılına gelindiğinde, Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas'ın emri ile ada tekrar ele geçirilmiştir⁸¹. Fatımilerin 1027 ve 1035 yıllarında yaptıkları akınlar ise adayı ele geçirmeye yetmemiş, adanın kontrolü Bizans himayesinde kalmıştır⁸². Öte yandan, adanın kültürel çeşitliliğinin bir sebebi olan Ortodoks kilisesi bu yüzyılda kurulmuş, Rumca da yine bu yüzyılda halkın resmi dili olarak kabul edilmiştir⁸³.

12. yüzyılda Bizans İmparatorluğunda yaşanan taht kavgalarını fırsat bilen Bizans'ın Tarsus valisi Isaac Comnenus, 1184 yılında hileli oyunlarla adadaki kontrolü ele geçirmiş ve halkı ağır vergilere mahkûm bırakmıştır. Bu olaydan yaklaşık 3 yıl sonra, İslam Orduları komutanı Selahattin Eyyubi, güçlü bir ordu ile gelip, Kudüs'ü ele geçirmiştir. Fethin ardından, Avrupa Hristiyan âleminin dini liderleri, Kudüs'ün Müslümanlardan geri alınması için cihat ilan etmiştir. Bu amaç doğrultusunda İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard büyük bir donanma ile yola çıkmıştır⁸⁴.

Richard'ın donamasının Akdeniz'de yakalandığı fırtınada, nişanlısının ve annesinin bulunduğu gemi, Kıbrıs Adası açıklarında parçalanmış; Prenses Berengarya, Richard'ın annesi ve bir miktar İngiliz donanma askeri, adada esir düşerek Isaac'tan kötü muamele görmüştür. Yaşanan bu olaylar üzerine, Richard elçiler göndererek, Isaac'tan esir ve ganimetlerin geri verilmesini istemiş, fakat Isaac bu teklife yanaşmamıştır. Bunun üzerine Richard, Limasol körfezine asker çıkararak nişanlısını ve esirleri kurtarmıştır. Fakat sefer için daha fazla paraya ihtiyacı olan Richard, 100.000 dinar altın karşılığında adayı Templar Şövalyelerine satmıştır. Ayrıca Richard, adanın çeşitli bölgelerinden yağmaladığı ganimetler ile sefer hazırlığını tamamlayıp, Kudüs'e doğru yola çıkmıştır⁸⁵.

Richard'ın adayı sattığı Templar Şövalyeleri, ağır vergiler altında, zulüm dolu bir düzen ile adayı yönetmeye çalışmış fakat yine de Richard'a olan borçlarını

⁸¹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Cilt I, Ankara, 1984, s. 23.

⁸² *Türk Ansiklopedisi*, Cilt, 22 s. 19.

⁸³ Ali Efdal Özkul, *a.g.e.*, s. 34.

⁸⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Cilt III, Ankara, 1987, s.34-35.

⁸⁵ Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 35-36; *Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 244.

ödeyememiştir. Bunun üzerine Richard, adayı 1192 yılında Fransız asıllı Lüzinyanlara devretmiştir. Öte yandan Lüzinyanlar da 1489 yılına kadar baskı ve zulüm ile adayı yönetmiştir. Ayrıca, yerel halkı köle olarak kullanan Lüzinyanlar, adanın tüm kaynaklarını çıkarları uğrunda sömürmüştür⁸⁶.

Dönemin Anadolu'daki önemli gücü olan Selçukluların Antalya'yı alması (1207) üzerine, Lüzinyanlılar Ermeniler ile birlik olup, Selçuklulara karşı cephe almıştır. Fakat bu girişimlerinde mağlup olan Lüzinyanlar, savaştan kaçarak adaya dönmüşlerdir⁸⁷. Öte yandan, 1344 yılında İzmir'in Haçlılar tarafından Türklerin elinden alınmasına yardımcı olan Lüzinyanlar (IV. Huggies), Türklere karşı çeşitli cephelerde savaşmışlardır. Hatta bu savaşlardan biri 1361 yılında yapılmış, IV. Huggies oğlu Pierre Antalya'yı 11 yıllığına Kıbrıs'a bağlamıştır⁸⁸.

15. yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs Kralı Janus, Haçlılar ile yaptığı ittifak gereği, Müslüman gemicilere ve şehirlere akınlar düzenlemiştir. Bu durum üzerine, 1426 yılında Memluk Sultanı Eşref Baybars adaya ordu çıkarmış, 5.000 duka altın ile Janus'u vergiye bağlanmıştır⁸⁹. 15. yüzyılın ikinci yarısında ise Venedikliler Doğu Akdeniz'de gücünü hissettiren bir devlet olmuştur. Adanın stratejik önemi sebebi ile Venedikliler Kıbrıs'a, 1447 yılından başlayarak politik ve ticari nitelikli heyetler göndermiş, adada söz sahibi olmanın yollarını aramışlardır. Bu girişimlerin etkileri ile 1470 yılında Lüzinyanlıların kendi aralarında başlayan rekabet ve çekişme iç savaşa dönmüştür. Bu karışıklıkta II. James'i destekleyen Venedikliler, önce sulhu sağlamış; ardından adada görevli Venedikli Andrew Cornaro'nun yeğeni Katerina'yı, II. James ile evlendirmişlerdir. Böylece evlilik yolu ile önce adaya adım atılmış, daha sonra ise çeşitli oyunlar ile (II. James'in zehirlenmesi ve Katerina'nın çekilmesi için baskılar) Kıbrıs'ı 1489-1570 yılları arasında hâkimiyetleri altında tutmuşlardır⁹⁰.

⁸⁶ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa, 1994 s. 1-3.

⁸⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1977, s. 284-302.

⁸⁸ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e., s. 114-118; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, 47 Numara Yayınları, İstanbul, 2006, s. 38-42.

⁸⁹ *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 20.

⁹⁰ Ahmet Cemal Gazioğlu, a.g.e., s. 5-7; Vergi Bedevi, *Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayın No:1, Lefkoşa, 1966, s. 70-72.

Lüzinyanlılardan sonra Kıbrıs'ın yeni sahipleri olan Venedikliler döneminde, halk hem manevi hem de maddi yönden çok zor günler geçirmiştir. Lüzinyanlılar döneminde Ortodoks kilisesinin geldiği adada, Venedikliler ile yoğun bir şekilde Katolik kilisesinin propagandası yapılmıştır. Bu mezhebi kabul etmeyen halk ise dini, siyasi ve kamusal baskılara maruz kalmıştır. Ayrıca, bu dönemde adadan toplanan yüksek vergiler ile adanın savunması için özellikle Lefkoşa ve Mağusa'ya kaleler imar edilmiştir⁹¹. Öte yandan, adanın yerli halkı, Fatih döneminden başlayarak, Osmanlı Devleti'nde ihya edilen Ortodoks kilisesine bağlanma umudu ile Osmanlı sultanlarına gizli elçiler göndermiştir. Fakat Kıbrıs'ın fethi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya kıtalarındaki geniş stratejik faaliyetleri ve Venediklilerin izledikleri yumuşak politika sebebi ile II. Selim dönemine kadar geciktirilmiştir⁹².

1553 yılına gelindiğinde, Kudüs yasalarını uygulayacakları sözü ile Kıbrıslıların bağılıklarını arttırmak isteyen Venedikliler, Ortodoks kilisesinin eski ayrıcalıklarını geri iade etmiştir. Bu amaçla Venedikliler Kıbrıslılara, özgürlüklerini genişleterek, verginin arttırılmayacağı sözünü vermiştir. Ayrıca Venedikliler, yönetim, idare ve vergi toplama sistemlerinde de bir takım iyileştirme ve şekil değişikliklerine gitme çabasına girmiştir⁹³. Bu düzenlemelerin hepsi, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de ilerleyişini sürdürürken, Kıbrıs halkının desteğini almak ve vergilerin Osmanlı'ya istikrarlı şekilde ödenmesini sağlamak için yapılmıştır. Öte yandan, adada yaşayan, ticaret ile uğraşan Venedik yanlısı asillerin cömertçe bağışları, adayı 1570 yılına kadar finanse etmiştir. Dahası bu bağışlar, özellikle fetih öncesi dönemde, adadaki kalelerin güçlendirilmesinde kullanılmıştır⁹⁴.

Latin dönemi kralları, Kıbrıs halkını adanın açıklarında dolaşan korsanların zalimce saldırılarından koruyabilme gücünü ve kabiliyetini gösterememiş, aksine onlara adada sığınma imkânı tanımıştır. Ceneviz, Venedik, Malta, Rodos, İspanyol ve Katalan bölgelerinden olan bu korsanlar, özellikle yerel halkın her şeyini alıp götürmüş, çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur. Ayrıca bu korsanlar, bölge

⁹¹ Halil Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 20-24; Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s. 60.

⁹² *Türk Ansiklopedisi*, Cilt, 22 s. 20; Nuri Çevikel, *Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)* s. 43-44

⁹³ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 128.

⁹⁴ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 15-16.

devletlerinin ticaret gemilerine saldırıp yağmalamış⁹⁵; Müslümanlara karşı benzer eylemleri yapmak için, Kıbrıs Krallarının gizli ve/veya açık desteklerini almıştır. Öte yandan korsanların bu saldırıları, adanın işgaline ve ağır vergiler altına girmesine yol açmıştır⁹⁶. Zaten Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adasını alma sebeplerinden birisi de Venedikliler ile gizli bir ittifak içinde bulunan bu korsanların, Osmanlı Devleti'ne verdikleri maddi-manevi zararlar olmuştur. Bu duruma örnek bir olay, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanmış, Mısır'dan gönderilen erzak, değerli maden ve Arap atlarının bulunduğu gemilere el koyan korsanlar; Venediklilere gelen sert tepkiler üzerine, Osmanlı gemilerini serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Fakat korsanlar zaman zaman tacir ve hac gemilerini soyarak, bölgedeki deniz yollarının güvenliğini olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Bu durumun sebebi ise Venediklilerin bu korsanların bölgedeki varlığını desteklemesi olmuştur⁹⁷.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'a ilk akınları, Sultan Bayezid döneminde (1481-1512) gerçekleşmiş, Memlûk devletine yapılacak sefer için, Kıbrıs kralından istenen askeri üssün verilmemesi sebebi ile olmuştur⁹⁸. Yavuz Sultan Selim dönemine gelindiğinde; Osmanlı Devleti, 1517 yılında Mısır'ı ele geçirmiş, Memlûk Sultanlığına son vermiş ve böylece Kıbrıs Adası için sağladığı hukuki bir hâkimiyetin yanında, Venediklilerin Memlûk Sultanlığına verdiği yıllık 8.000 duka altının da sahibi olmuştur. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) bu vergi, 10.000 duka altına çıkarılmıştır⁹⁹.

Mısır'ın fethinin ardından (1522), Rodos'un da alınması ile Akdeniz'de kurulmaya başlayan Türk egemenliğinin, siyasi ve askeri yönden tamamlanması için, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs ve Girit adalarını da ele geçirmesi gereği doğmuştur¹⁰⁰. Venedikliler bu gerçeği bildiklerinden, II. Selim'in tahta çıkışından sonra, Kıbrıs'taki

⁹⁵ Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 11-12; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 26.

⁹⁶ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 10-11.

⁹⁷ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 140.

⁹⁸ Halil Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, s. 39.

⁹⁹ Ali Efdal Özkul, *a.g.e.*, s. 36; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 136-137.

¹⁰⁰ Hüseyin Kabasakal, *Kıbrıs'ın Fethi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1986, s. 13; Bora İyiat, *Kuruluştan itibaren Kronolojik Sırayla Osmanlı Tarihi Savaşlar-Padişahlar- Önemli Olaylar*, 3. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara, 2017, s. 200-201.

kaleleri onarmaya başlamış, Osmanlı Devleti ile daha uysal ve dostane bir siyaset izlemeye özen göstermiştir¹⁰¹.

1.2.Kıbrıs Adasının Fetih Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adasını fethetmesinin bazı nedenleri olmuştur. Bunları beşeri, siyasal, askeri, ekonomik ve dini nedenler olarak gruplandırabiliriz¹⁰².

1.2.1. Beşeri Nedenler

Kıbrıs halkı, Venedikliler döneminde de ağır vergiler ve kötü şartlar altında hayatını sürdürmek zorunda kalmıştır. Haftanın iki günü ücretsiz ve zorunlu olarak Venedikli asillerin topraklarında çalışmak durumunda kalan Kıbrıs halkı, Ortodoks mezhebine bağlı bulunmaları sebebi ile dini baskılara maruz bırakılmış ve Venedikliler tarafından Katolik olmaları yönünde zorlanmıştır. Öte yandan, Osmanlı Devleti'ndeki dini azınlıkların rahat yaşamları da Kıbrıs halkını etkilemiştir. Bu sebep ile zaman zaman İstanbul'a gizlice heyetler gönderen ada halkı, Venediklilerin baskıcı yönetiminden ötürü, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir¹⁰³.

1.2.2. Siyasal Ve Askeri Nedenler

Doğu Akdeniz'de Rodos adasından sonra bir diğer stratejik öneme sahip olan Kıbrıs Adası, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ve güvenliğini sağlayabilmesi adına oldukça önemli bir üs olmuştur¹⁰⁴. Özellikle adanın fethinden önce, artan korsanlık faaliyetlerinin engellenmesi, ticari ve hac amaçlı gemilerin güvenliği için Kıbrıs'ın alınması önem arz etmiştir¹⁰⁵.

¹⁰¹ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 139; Ali Denizli, *Kıbrıs Barış Harekatı 20 Temmuz 1974*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014, s.15.

¹⁰² Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 19.

¹⁰³ Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 19-20; İrfan Kaya Ülger-Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 9; İrfan Kaya Ülger-Ertan Efegil, *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, Gündoğan Yayınları & Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 34.

¹⁰⁴ Enver Bozkurt-Havva Demirel, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 7.

¹⁰⁵ Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 20-21; Bora İyiat, *a.g.e.*, s. 201.

1.2.3. Ekonomik Nedenler

Bazı yabancı tarihçiler, Kıbrıs Adasının alınmasının II. Selim'in kaprisi üzerine olduğunu yazmıştır¹⁰⁶. Bu iddia, Asya ve Avrupa'da genişleyen Osmanlı Devleti'nin, Türk gölü haline getirdiği Doğu Akdeniz'de gizli ve açık korsanlık faaliyetlerine karışan Venediklileri savunmaktan öteye gidememiştir. Gerçekte Venedikliler, Kanuni Sultan Süleyman devrinden başlayarak, Osmanlı donanma, ticaret ve hac gemilerine saldırıp, ekonomik zararlar vermiş, birçok yolcu esir alıp, Kıbrıs Adasındaki zindanlarda işkence yaparak ölmelerine yol açmıştır. Venedikliler düşmanca bu tutumları sebebi ile Osmanlı Devleti tarafından birçok defa diplomatik yollardan uyarılmıştır¹⁰⁷. Öte yandan, Venediklilerin Osmanlı Devleti'ne vermiş oldukları yıllık 10.000 duka altın (30 Kg), yapılan bu saldırıların maddi-manevi zararlarını karşılamaz olmuştur¹⁰⁸. İşte tüm bu etkenler, adanın fethini hızlandıran ekonomik nedenler olmuştur.

1.2.4. Dini Nedenler

*“Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbiriniz ile tanışmanız için sizi topluluklar ve kabileler haline getirdik. Haberiniz olsun ki, Allah katında en değerli olanınız O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Kesinlikle Allah hakkıyla bilen ve haberdar olandır”*¹⁰⁹. Tüm semavi dinler İslam dininde olduğu gibi özünde, insanoğluna barışı ve hoşgörüyü öğütleyen, onlara toplumlar halinde huzur içinde yaşamaları için ilahi mesajlar ile gönderilmiştir. Fakat insanoğlunun yeryüzünde çıkardığı bozgunculuk asırlardır süre gelmektedir.

Kıbrıs'ın fethinin ana sebeplerinden biri, Osmanlı Devleti'nin de kuruluş amacı olan, İslamiyet'i tüm cihana yayma düşüncesi (İ'lây-ı Kelimetullah) olmuştur. Ayrıca hem halkın görmüş oldukları zulüm ve baskı hem de hac gemilerine yapılan

¹⁰⁶ Johan Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1574)*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, Cilt. 2, s. 662.

¹⁰⁷ Hami İsmail Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Doğu Kütüphanesi Yayınevi İstanbul, 2011, Cilt 2, s. 553-554; Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 138.

¹⁰⁸ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 21-22.

¹⁰⁹ Kuran-ı Kerim, Hûcurât sûresi 13. Ayetin Meali (Elmalılı Hamdi Yazır Meali), Seda Yayınları, 2010.

saldırıları, adanın fethini hızlandıran diğer dini nedenler olmuştur. Öte yandan II. Selim'in mali danışmanlarından biri olan Portekizli Yahudi Yasef Nasi, adayı Yahudilerin bir yerleşim yeri olarak düşünmüş ve II. Selim'e bu yönde telkinlerde bulunmuştur. Bu amacına ulaşmak için de adada yaşayan Yahudi halk vasıtası ile istihbarat raporları hazırlayarak II. Selim'e sunmuş, fakat düşüncesi yönünde bir gelişme olmamıştır¹¹⁰.

Kanun-i Sultan Süleyman'ın alınması yönünde vasiyeti bulunan Kıbrıs Adasının Fetih Fetvasını, 29. Osmanlı Şeyhülislam'ı Ebüssuud Efendi vermiştir¹¹¹. Verilen Fetva üzerine II. Selim; *“İster gönül rızası ile ister silah zoru ile olsun, sizden Kıbrıs'ı istiyorum; beni dehşetli kılıcımı çekmek zorunda bırakmayın; Zira size karşı yürüteceğim savaş korkunç olacak ve bütün topraklarınıza yayılacaktır. Hazinenizin büyüklüğüne güvenmeyin, zira azgın seller gibi alıp gidecektir.”* sözleri ile 1570 yılında Venedik'e savaş ilan etmiştir ve sefer hazırlıkları emrini vermiştir¹¹².

1.3. Kıbrıs Adasında Fetih Hazırlıkları

Kıbrıs Adasının fethi, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda Akdeniz ve çevresindeki topraklarda güçlenmesinin doğal bir sonucu olmuştur¹¹³. Bu sonuç, Venedik yönetiminin bölgedeki tutum ve davranışlarını da hızlandırmıştır.

Kıbrıs'ın fethinin kesin kararının ardından, Osmanlı Devleti bir takım siyasi ve askeri girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda 1568 yılında Avusturya, Lehistan ve İran ile barış antlaşmaları, 1569 yılında Fransa ile II. Kapitülasyon antlaşması ve 1570 yılında ise Rusya ile dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, Avrupa'da önemli bir askeri güç olan İspanya'yı savaş dışı tutmak için, bu ülkede yaşayan ve Osmanlıdan destek isteyen Müslümanlara yardım etmiştir. Bunun yanında, İspanya yönetimine karşı isyan eden Kalvenistlere de destek vererek, adanın

¹¹⁰ Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği İstanbul Bölgesi Yayınları No:8, İstanbul, 1975, s. 95-96. Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, Üçdal Neşriyat, s. 5-8; Tomasso Bertele, *Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, Çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap yayınevi, İstanbul, 2012, s. 121-122.

¹¹¹ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 19-25; Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebüssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Endurun Kitapevi, İstanbul, 1983, s. 108-109.

¹¹² Johan Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 663.

¹¹³ Nuri Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 87.

fethine etki edebilecek hamlelerde bulunmuştur. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin tüm engelleme ve diplomatik hamlelerine rağmen, Papa V. Pius'un çağrısına kulak veren devletler, Kıbrıs için desteklerini Venedik yönetiminden esirgememiştir. Gizli ya da açık olarak yapılan bu desteklerin farkında olan Osmanlı Devleti, Uluç Ali Reis birliklerini Sicilya açıklarında devriye ile görevlendirmiştir. Bunun yanında, Çiopva Tersanesi ateşe verilerek, Venediklilerin savaş hazırlıkları zayıflatılmaya çalışılmıştır. İçeride ise II. Selim'in vermiş olduğu fermanlar ile gemi yapımına hız verilmiş, Güney sahillerindeki limanlara gıda, askeri ve lojistik sevkiyatlar yapılmıştır¹¹⁴.

II. Selim, Şeyhülislam Ebûssuud Efendi'den aldığı fetva üzerine, zaman kaybetmeden İstanbul'da sefer hazırlıklarını başlatmıştır. Bu kapsamda, Venedik uyruklu bazı üst düzey diplomatlar tutuklanmış ve Osmanlı sularındaki Venedik gemileri alıkonulmuştur. Bu gelişmelerden Kıbrıs üzerine sefer yapılacağını anlayan Venedik elçisi Antonio Barbaro, zaman kaybetmeden durumu Venedik senatosuna bildirerek, Papa V. Pius'tan yardım istemiştir¹¹⁵. Venedik Senatosu tarafından yapılan bu yardım çağrısına, Papa ve Hristiyan âleminden olumlu bir cevap gelmesi üzerine, Venedik, İspanya ve Papa arasında "Kutsal İttifak Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Kutsal İttifak Devletleri, Türklere ve tüm İslam hareketlerine karşı girişecekleri savaşlarda ordu kurulumu, toprak paylaşımı, ganimet paylaşımı ve yeni saldırıların plânlanması gibi konularda söz birliğine varmıştır¹¹⁶.

Papa V. Pius ve Hristiyan âleminin kutsal ittifak ile desteğini yanında bulacağını uman Venedikliler, yaşanan gelişmeler üzerine II. Selim'in savaş ultimatoma şu cevabı vermiştir: "*Sultan'ın ahiren verdiği yemini erken zamanda bozacağına inanmıyoruz. Venedik, Kıbrıs'ın haklı egemeni olduğu cihetle Hz. İsa'nın inayetiyle onu müdafaa etmek cesaretini gösterecektir.*" Bu cevaptan birkaç ay sonra da Osmanlı Devleti sefer hazırlıklarını tamamlayarak harekete geçmiştir. Öte yandan,

¹¹⁴ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 153-155; Kadir Mısırlıoğlu, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Sebil Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 379; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Akdeniz...*, s. 54-57.

¹¹⁵ Bora İyiat, *a.g.e.*, s. 201-202; Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 148-152; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 138; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Akdeniz...*, s. 57.

¹¹⁶ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 28; Bora İyiat, *a.g.e.*, s. 204; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 140.

1570 yılı yaz ayları itibar ile Venediklilerin bekledikleri yardımların hiçbirini Kıbrıs'a ulaşmamıştı. Çünkü Osmanlı donanmasının başarılı engellemeleri sayesinde, Malta'dan yola çıkan bazı destek gemileri, Uluç Ali Reis'in donanması tarafından etkisiz hale getirilmiş; Kutsal İttifak'ın hayata geçirilme çabaları, Osmanlı Devleti'nin diplomatik ve askeri müdahaleleri ile yavaşlatılmıştı. Neticede tüm engellemelere rağmen Avrupa'dan gönderilecek destek güçlerinin sayısı, Venediklilerin donanması ile birlikte 205 gemiyi (49 İspanyol, 12 Papa) bulmuştu. Fakat bu esnada, Osmanlı donanması adaya çoktan çıkmış ve önemli kaleleri zapt etmişti¹¹⁷.

1.4.Kıbrıs Adasının Fethi

Savaş ilanından hemen sonra İstanbul'dan hareket eden 300 civarında gemi ve 60.000 askerden oluşan Osmanlı Donanması, Finike'de bekleyen Osmanlı askerlerini de alıp, 1 Temmuz 1570 (Cumartesi) günü Limasol (Tuzla) Koyu'nda demirlemiştir. Ertesi gün hiçbir engel ile karşılaşmadan Limasol koyunda bulunan Lefter Kalesi'ni mukavemet görmeden almıştır. Ayrıca, donanmanın bir kısmı askeri çıkarmayı desteklerken diğer bir kısmı da Girit yönünden gelebilecek düşman donanmasını bekliyordu¹¹⁸. Öte yandan, adanın daimi silahlı kuvvetleri; 2.000 sipahi ve 1.000 süvariden oluşuyordu. Bu kısıtlı imkânlar Venediklileri, açık arazilerdeki birlikleri hızlıca Lefkoşa ve Mağusa Kalelerine çekmeye itmişti. Böylece Venedikliler, Hristiyan âleminden bekledikleri destek gelene kadar, Osmanlı askerlerine karşı adayı savunabileceklerdi. Fakat Kutsal İttifak, daha müzakere aşamasını bile geçememişti¹¹⁹.

Limasol'un fethinden sonra Osmanlı kara ve deniz güçleri Larnaka önlerinde toplanmıştı. 4 Temmuz günü karaya çıkılmış ve aynı gün Larnaka Kalesi de teslim alınmıştı¹²⁰. Beldenin fethinden sonra, Larnaka'nın adı İskele olarak değiştirilmiş, çevre kasabalara bilgi edinmek için öncü birlikler gönderilmiştir. Öte yandan Kıbrıs

¹¹⁷ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 153-173; Kadir Mısırlıoğlu, *a.g.e.*, s. 379-380.

¹¹⁸ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 215; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Akdeniz...*, s. 61.

¹¹⁹ Johan Wilhelm, Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 663-664.

¹²⁰ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 142.

halkı, Osmanlı'nın adaya çıkmasını olumlu karşılamış, onlara rehberlik etmiş; bu haberi alan Venedikliler ise Osmanlı'ya yardım eden köylüleri kılıçtan geçirmiştir¹²¹.

Hızlı bir şekilde ilerleyen Osmanlı kara birlikleri Girne Kalesi'ni savaşmadan teslim almış ve 25 Temmuz günü Lefkoşa'ya doğru yola çıkmıştır. İki gün sonra Lefkoşa'ya varan Osmanlı kara birlikleri, 30 Temmuz-9 Eylül tarihleri arasında, 40 gün süren destansı bir kuşatma sonucunda Lefkoşa'yı da almıştır. Öte yandan, Osmanlı kara birliklerinin hızlı ilerleyişi karşısında fazla direnemeyeceğini anlayan Baf valisi, 12 Eylül'de şehrin anahtarlarını Osmanlı elçisine teslim etmiştir. Böylece sıra, dönemin en sağlam surları ile çevrili bir deniz kasabası olan Mağusa'ya gelmişti¹²².

Osmanlı kara birlikleri 16 Eylül'de Mağusa önlerine geldiğinde, bu şehir hariç Kıbrıs Adasında Osmanlı yönetimi kurulmuştu. Mağusa kalesinde bulunan Venedik askerlerine teslim ol çağrısı yapılmış, fakat yönetim teslim ol çağrısına, Kutsal İttifak'ın yardımının yetiyeceği ümidi ile olumsuz cevap vermişti¹²³. Öte yandan, kışın yaklaşması ve ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi amacı ile Osmanlı donanması İstanbul'a geri dönmüştü. Birkaç bin yeniçeri ve sipahi ise Venediklerden gelecek yardımcı birliklerin önünü kesmek için, Mağusa şehrinin surları önünde, bahar aylarına kadar ordugâh kurmuştu¹²⁴.

İlkbaharda Lala Mustafa Paşa komutasındaki takviye birliklerin gelmesi ile Mağusa'nın kuşatma çalışmaları muazzam imkânlar ve güçler ile yeniden başlamıştı. Mağusa kalesinde bulunan 7.000 kişilik muhafız kıtası, Osmanlı kara birliklerinin birçok saldırısını kayıplarla da olsa püskürtebilmiş, fakat maddi-manevi güçlerinin tükenmesi üzerine bir başka saldırıya güçleri kalmamıştı. Yaklaşık 11 ay süren zorlu ve kayıplarla dolu kuşatmanın ardından, Kıbrıs'ın son ve en iyi savunulan kalesi de 1 Ağustos 1571 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmiştir¹²⁵.

¹²¹ Süleyman Koç, *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 51.

¹²² Süleyman Koç, *a.g.e.*, 52-53; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 142.

¹²³ Turgut Özakman, *Çılgın Türkler Kıbrıs*, Bilgi Yayınevi, 27. Baskı, Ankara, 2017, s. 14.

¹²⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 131-132; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *a.g.e.*, s. 20.

¹²⁵ Johan Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 665; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *a.g.e.*, s. 21-23.

1.5.Kıbrıs Adasında Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Devleti, Kıbrıs Adasının fethi sürecinde 80.000 şehit vermiş, bu durum kısmen de olsa Osmanlı donanmasını yıpratmıştı. Aralarındaki itilaf sebebi ile geç de olsa toplanabilen Haçlı birlikleri, Kıbrıs'ın hâkimiyetini kaptırdıkları Osmanlı Devleti'nden hesap sormak için, 200 kadırgadan meydana gelen bir donanma ile Osmanlı donanmasına doğru taarruza geçmişti¹²⁶.

İnebahtı Körfezi açıklarında karşı karşıya gelen ordular, Osmanlı kadırgalarının ilk top atışları ile tarihi deniz savaşına başlamıştı. Savaşın ilerleyen saatlerinde, donanmanın iki amiral gemisi (*Sultan* ve *Le Real*) kafa kafaya çarpıştırılarak, deniz savaşı göğüs göğüse çarpışmaya dönüşmüştü. Bir müddet sonra, Osmanlı amiral gemisinin ele geçirilmesi ile Türk hattının merkezi büyük bir yara almıştı. Öte yandan, 230'u aşkın kadırgadan oluşan Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı ise ya batmış ya da Haçlıların eline geçmişti¹²⁷.

Savaş sonunda Uluç Ali Reis, kurtarabildiği gemi ve mürettebatla İstanbul'a dönmüştü. Bu zafer sonrası Hristiyan Âlemi, Osmanlı Devleti'ne karşı büyük harekâtlar plânlamaya başlamıştı. Ancak, Sokullu Mehmet Paşa'nın Kaptan-ı Deryalığa getirdiği Uluç Ali Reis, bir yıl içinde 250 parçalık donanmayı, Osmanlı tersanelerinden denize indirmiştir¹²⁸.

İnebahtı Deniz Savaşı'nın ardından, hızlıca toparlanan Osmanlı donanmasının gücünden çekinen Hristiyan Âlemi, kurduğu planları ertelemek zorunda kalmıştır. Ayrıca, Kutsal İttifak'ı bir arada tutan ruhani lider V. Puis'in ölümü, birliğin dağılmasına yol açmıştır. İsteddiği desteği arkasında bulamayan Venedikliler, 7 Mart 1573'de Osmanlı Devleti ile İstanbul Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Venedikliler, 300.000 duka altın savaş tazminatının yanında, Osmanlı Devleti'ne Polonya, Dalmaçya ve Arnavutluk gibi bölgelerden toprak vermiştir¹²⁹.

¹²⁶ H. Emre Oktay, *Türk Tarihinin Kayıp Yılları Kıbrıs Sorunu*, Akis Kitap, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2015, s. 16.

¹²⁷ İlker Başbuğ, *Unutulan Ada Kıbrıs*, 2. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 17.

¹²⁸ H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 16-17.

¹²⁹ Johan Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 66.

İnebahtı Deniz Savaşı ile ilgili gelişmeler devam ederken, Kıbrıs Adası korsanların elinden temizlenmiş ve Kıbrıs Adasında Osmanlı Devleti düzeni kurulmaya başlanmıştı. 30.000 Anadolu insanının adaya göç ettiği bu süreçte, dönemin önemli meslek kollarından olan zanaatkâr ve sanatkârların yanında fetih ile birlikte adada kalan askerler de yer almıştır¹³⁰. Öte yandan, Kıbrıs Beylerbeyliği kurulmuş, ilk Beylerbeyi Muzaffer Paşa'nın yaptırdığı sayım sonucu nüfusun yaklaşık 120.000 olduğu anlaşılmıştır¹³¹.

“Şeriatın uygulanmasında, vergilerin alınmasında, davaların görülmesinde ve sair hallerde ada halkına zulmedilmeyip, adaletle işlem yapılmalı ve onlar korunmalıdır. Yerli halk bize Allah'ın emanetidir. Onlara kimsenin zulmetmesine müsaade etmeyeceksiniz¹³².” Kıbrıs Adasının fethinden yaklaşık dokuz ay sonra, II. Selim'in (7 Mayıs 1572) yayınladığı bu fermanla birkaç yıl sonra, önceleri bir korsan adası olan Kıbrıs Adası, artık daha özgür bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca, Osmanlı Devleti'ne ait vakıflar sisteminin adada işler hale gelmesi ile ada genelinde camiler, çeşmeler, hanlar, hamamlar, suyuolları ve karayolları imar edilmiştir. Böylece ada halkının yıllardır özlemini çektiği istikrar ve refah, Osmanlı Devleti sayesinde adaya gelmeye başlamıştır¹³³.

II. Selim'in fermanı sayesinde, Venediklilerin bir köye sürdüğü Ortodoks piskopos, adanın başpiskoposluğuna getirilmiştir. Ayrıca başpiskoposa, vezirin huzuruna çıkma dâhil bazı yeni imtiyazlar verilmiştir. Öte yandan Lüzinyan zamanından kalan, halkın ücretsiz ve mecburi olarak çalıştırılması uygulamasının kaldırılması ile Venedik'ten küçük bir Kıbrıslı grup da adaya geri dönmüştür¹³⁴. Müslümanlar harici adaya yerleşen bir başka grup ise Filistin'in Safed şehrinden gelen az sayıda Yahudi olmuştur¹³⁵.

¹³⁰ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ecem Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 16.

¹³¹ Tahsin Demiray, *Tarihin Işığında Kıbrıs ve 3. Dünya Harbinde Türk Stratejisi Bakımından Önemi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1958, s. 14.

¹³² Rıfat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, 2. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 13.

¹³³ Erol Manisalı, *a.g.e.*, s. 16; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 28.

¹³⁴ Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 217.

¹³⁵ Ali Efdal Özkul, *a.g.e.*, s. 45.

Her ne kadar Kıbrıs Adasına gelişler bulunsa da adayı terk edişler daha fazla olmuştur. Bu neden ile Osmanlı Devleti'nin teşvik ettiği karşı göç uygulaması yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Bu sonuçtan hareket ile çıkarılan bir ferman sonucu, Toroslardan yörük obaları adaya yerleştirilmiş ve günümüz Kıbrıs Türklerinin diğer bir kısmını oluşturmuştur¹³⁶. İncelenen kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Kıbrıs'a gerçekleşen göçler sadece isteğe bağlı değil, zorunlu olarak da meydana gelmiştir¹³⁷. Bu konu ile ilgili bazı kaynaklarda adaya suçluların da (hırsızlar, faizciler, katiller, casuslar, yalancı şahitlik yapanlar, tecavüz suçuna karışanlar, eşkıyalar vb.) sürüldüğü belirtilmiştir¹³⁸.

1.5.1. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Yönetim Düzeni

Fethin ardından, bir eyalet meydana getiremeyecek kadar küçük olan adaya, Kıbrıs Eyaleti adı altında sancaklardan oluşan bir yönetim düzeni getirilmiştir. Böylece ada, önce Lefkoşa, Mağusa, Baf, Girne sancaklarına ayrılmış, ardından Alanya (Alaiye), İçel (Silifke), Tarsus ve Kozan (Sis) sancaklarının adaya bağlanması ile Kıbrıs Eyaleti olarak adlandırılmıştır. Yönetim bakımından, sancaklar kadılar tarafından yönetilen kazalara (ilçe), kazalar nahiyelere (bucak), nahiyeler ise köylere ayrılmıştır. Bu şekilde ada toplam 17 kazaya ayrılmış ve bu kazaların meseleleri haftanın belirli günlerinde toplanan Divan'da görüşülmüştür. Ayrıca daha önemli meseleler, İstanbul'daki Divan-ı Hümayun'a iletilmiş ve oradan gelen direktiflere göre çözüme ulaştırılmıştır¹³⁹. 1687 yılına kadar devam eden bu yönetim düzeni sonrası ada, önce Vezir-i Azam'a has olarak verilmiş, ardından 1878 yılına kadar farklı şekillerde yönetilmiştir. Ada, İngiliz Devleti yönetimine "Bağımsız Mutasarrıflık" statüsü ile kiralanmıştır¹⁴⁰.

¹³⁶ H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 18; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 28-29.

¹³⁷ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 104.

¹³⁸ Ali Efdal Özkul, *a.g.e.*, s. 44-45.

¹³⁹ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 242-243; Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 52; George Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*, Çev: Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s. 4.

¹⁴⁰ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 53-56; Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 107.

1.5.2. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Adalet Düzeni

Osmanlı Devleti döneminde Kıbrıs Adasında adalet, Lefkoşa'da baş kadiya bağlı kaza kadıları tarafından sağlanmıştır. Ayrıca adada, kadıların yanında danışmanlık yapan ve onlara dini fetvalar veren müftüler de yer almıştır. Öte yandan, köylerdeki küçük davalara kaza kadıları bakmış, kadılar görevde olmadıklarında ise Naipler adaleti sağlamıştır¹⁴¹.

Kıbrıs Adasının fethinden Tanzimat dönemine kadar, toplumun tüm kesimlerinin haklarını eksiksiz olarak koruyan Şer'i mahkemeler, kazanın kadıları başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Tanzimat'tan sonra ise Osmanlı Devleti'ndeki mahkemeler dört şekilde hizmet vermeye devam etmiştir¹⁴².

Şer'i Mahkemeler: Tanzimat dönemi öncesine göre yetkileri daraltılan bu mahkemeler, Müslümanlar arası evlenme, boşanma ve miras gibi konular ile ilgilenen kurumlar olmuştur.

Nizami Mahkemeler: Kaza kadısının başkanlığında 2 Türk ve 2 Hristiyan üyeden oluşan, kaza içindeki hukuki ve cezai davaların görüldüğü ve cezanın kaymakam tarafından onaylanarak tatbik edildiği mahkemeler olmuştur.

Temyiz Mahkemeleri: 3 yıldan fazla ceza gerektiren davalarda, Lefkoşa'daki kadının başkanlığında toplanan 3 Türk ve 3 Hristiyan üyeden meydana gelen mahkeme olmuştur.

Tecim (Ticaret) Mahkemeleri: Yabancılar arasındaki ticari anlaşmazlıklara bakmak için sadece Larnaka'da bulunurdu. Kaza Valisi ile 4 Türk ve 4 Hristiyan üyeden meydana gelen mahkeme olmuştur.

Osmanlı Devleti döneminde kadıların adalet haricinde, halk ile hükümet arasındaki ilişkileri düzenlemek gibi bir görevi de olmuştur. Kadıların diğer görevleri şu şekilde olmuştur: Halkın isteklerini dinlemek, vergileri evlere bölüştürmek, zabıta işlerini yönetmek, temizlik ve bayındırlık işlerini düzenlemek, evlenme, boşanma,

¹⁴¹ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 243-244; George Hill, *a.g.e.*, s. 4-8.

¹⁴² Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 59-98; Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 252-253.

miras gibi sivil toplum işlerini denetlemek, yazışmaları kayıt altına almak (Şer'îye Sicili) ve devlet ile resmi haberleşmeyi sağlamak. Kadıların bu konuda en büyük yardımcıları ise: Subaşı (Emniyet Amiri), Asesbaşı, Asesler (Polis), Muhtesip (Vergi Memuru), Kassam-ı Askeri (Askeri Kadı) ve Kethüdalar (Muhtar) olmuştur¹⁴³.

1.5.3. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Savunma Ve İç Güvenlik Düzeni

Osmanlı Devleti döneminde, adadaki savunma ve iç güvenlik için, Lefkoşa'da yaşayan yeniçeri ağasına bağlı olarak bin civarında yeniçeri görev yapmıştır. Bu yeniçerilerin maaşları, Kıbrıs halkından alınan vergiler ile ödenmiş, üniformaları ise Osmanlı Devleti tarafından sağlanmıştır. Yeniçeri ocağı olarak adlandırılan bu teşkilat, 1826 yılında yaşanan Vaka-i Hayriye olayı sonrası değişime uğratılmıştır. Yeni isminin "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" olduğu kolluk gücü, İngiliz Devleti dönemine kadar adanın iç güvenliğini sağlamaya devam etmiştir. Öte yandan, bu dönemde adanın savunma ve iç güvenliği için hizmet etmiş diğer kolluk güçleri şunlar olmuştur: Sipahiler (atlı birlikler), serdarlar (sahil güvenlik), zaptiyeler ve jandarmalar¹⁴⁴.

1.5.4. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Toprak Ve Vergi Düzeni

80.000 şehit ve binlerce yaralı verilerek Venediklilerden alınan ada arazileri, kurumsal anlamda devletin malı olarak sayılmış, hiçbir arazi gerçek sahibinin elinden alınmamıştır. Fakat arazi sahiplerinin şu koşulları yerine getirmeleri zorunlu kılınmıştır:

- Osmanlı Devleti'nin izni olmadan araziler satılamaz.
- Araziyi kullananlar kira bedeli olarak vergisini ödemelidir.
- Miras olarak arazi yalnızca erkek çocuğuna bırakabilir. (Kız evlatlar açık arttırma esnasında başkalarının vereceği tutarı verirse araziye satın alabilir)
- Reaya (Gayri Müslim) araziye 3 yıl arka arkaya ekmez ise toprak elinden alınır.

¹⁴³ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 244; George Hill, *a.g.e.*, s. 5-8.

¹⁴⁴ George Hill, *a.g.e.*, s. 13-16; Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 244-246.

Osmanlı Devleti döneminde adada araziler 3 çeşit dirliklere ayrılmış (Has, Zeamet ve Tımar) ve gelirlerine göre memur, üst düzey yönetici ve padişah yakınlarına verilmiştir. Bu 3 çeşidin dışında kalan topraklara ise günümüze kadar süregelen vakıf adı verilmiştir. Bu dönemde, adada yaşayan Müslüman ve Hristiyan halka, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde geçerli olan, 4 sınıfa ayırabileceğimiz vergi sistemi uygulanmıştır¹⁴⁵.

Tekâlif-i Şeriye: Şariat sistemine bağlı olarak alınan bu vergiler, fıkıh hükümlerine dayandırılmıştır. Bu hükümler: Zekât (Malın 40/1'nin fakirlere bağışlanması), öşür (Toprak ürünlerinden alınan vergi), haraç (Gayrimüslimden alınan toprak vergisi), cizye (askerlikten muafiyet vergisi) yanında her yıl alınan gümrük, hayvan ve maden vergileri olmuştur. Bu vergiler üst, orta ve alt tabaka denilen 3 kısma ayrılmış ve bu ayrıma göre toplanmıştır.

Tekâlif-i Örfiye: Şer'an alınması gereken vergilerin haricinde her memleketin âdetine uygun olarak örf ve kanunnamelerle saptanan ve miktarları değişmeyerek halktan toplanmış vergilerdir. (Evli ve bekâr erkeklerden alınan vergiler, angaryalar vb.)

Tekâlif-i Divaniye: 16. yy'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde olduğu gibi Kıbrıs Adasında da toplanmış bir vergidir. Tekâlif-i Şeriye ve Tekâlif-i Örfiye, vergi türlerinin oranlarının değişmemesi fakat zamanla akçenin değerinin düşmesi nedeni ile devlet zararlarını karşılamak için uygulanmıştır. Öte yandan, zaman zaman olağanüstü durumlar yaşanması sebebi ile devlete kaynak sağlamak için devam ettirilmiştir.

Tekâlif-i Şakka: Dirlik sahiplerinin, akçenin değerinin düşmesi ile uğradıkları zararları karşılamak amacı ile köylülerden topladığı bir vergi çeşidi olmuştur. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin çıkardığı ferman ile bu verginin verilmesi yasal hale getirilmiştir.

¹⁴⁵ Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul, 1990, s. 126-128; George Hill, *a.g.e.*, s. 4,20,24-26; Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 246-249.

1.5.5. Kıbrıs Adasında Osmanlı Dönemi Sosyal Hayatı Ve Yaşam Tarzı

Kıbrıs halkının esas geçim kaynağı olan tarım, Osmanlı Devleti'nin ada halkını feodal sistemden kurtarması ile canlanmış ve köylünün kendi toprağının hâkimi olması ile adadaki önemini arttırmıştır. Hatta Osmanlı Devleti döneminde adayı ziyaret eden birçok yabancı gezgin ve yazar, özellikle fetihten sonraki ilk 25 yılda, tarımın adadaki hızlı gelişimini örnekler vererek anlatmıştır. Öte yandan Kıbrıs halkı, tarım dışında ticaret, küçük el sanatları, madencilik, taşçılık, demircilik, balıkçılık, iplikçilik, dericilik vb. meslek dalları ile de ilgilenmiştir. Dönemin şartları düşünüldüğünde, Osmanlı Devleti tarafından liberal ekonominin gereklilikleri olan teşebbüs hürriyeti ve serbest ticaret gibi uygulamalar, adada hayat bulmuştur¹⁴⁶.

Bu dönemde, tarım sisteminde yapılan devrimler, bayındırlık işleri kapsamında ustaca hayata geçirilen sulama kanalı çalışmaları ve çok eski tarihlerden beri büyük şikâyet konusu olan çekirge sorununun çözülmesi adanın kaderini değiştirmiştir. Böylece, Kıbrıs'ta arpa, bakla, buğday, susam, ipek, pamuk, üzüm başta olmak üzere, meyve ve sebzelerdeki verim ve kalite artmıştır. Ayrıca, yine bayındırlık işleri kapsamında yapılan içme suyu, yol, köprü, değirmen ve diğer imarethane çalışmaları, adadaki halkın yaşam kalitesini arttırmış ve refah düzeyini önceki dönemlerden daha iyi seviyelere yükseltmiştir¹⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nin adaya hâkim olması ile her alanda başlayan düzelme ve gelişmeler ticaret, ekonomik ve sosyal yaşamda da izlerini göstermiştir. Daha önceki dönemlerde birçok haktan mahrum bulunan Ortodokslar, Osmanlı döneminde Kıbrıs'taki tüm halklarla eşit statüye sahip olmuştur. Bu durum, Ortodoksların zaman içinde güçlenerek daha dinamik bir halk haline gelmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte, yabancıların adada yerleşmesine ve iş yapmasına izin verildiğinden, hemen hemen tüm ticaret yerleri ve tüccarlar yabancılar tarafından işletilmiştir. Zaten hem ithalat hem de ihracat vergilerinin Avrupa'ya göre daha düşük olması, denizcilik faaliyetlerinde yabancı gemilerin kullanılması ve Kıbrıs'ın güvenli bir ada olması da bu duruma yol açmıştır. Bu zenginlik ve çeşitlilik 19. yy'nin sonuna kadar varlığını

¹⁴⁶ Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 139-143; Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 167-177.

¹⁴⁷ Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 178-185.

korumuş, bu dönemde Kıbrıs Adasına gelen İngiliz ve Avusturalyalı gazeteci ve araştırmacıların yazılarına konu olmuştur. Öte yandan, Avrupa genelinde yaşanan sanayi devrimi sonrası, adanın zengin hammadde kaynaklarına sahip olduğu, kaleme alınan bu yazılardan anlaşılmaktadır¹⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin karakteristik bir özelliği olan, fetih sonrası alınan yerlerdeki halkın hiçbir şekilde dil, din, kültür, gelenek ve adetlerine herhangi bir müdahalede bulunmaması gerçeği, Kıbrıs Adasında 307 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti boyunca da değişmemiştir. Öte yandan adada, Osmanlı eğitim kurumlarının yanı sıra, diğer halklara ait okullar da açılmış, bu eğitim kurumları, adada yaşayan halkların kendi idarecileri tarafından yönetilmiş ve dersleri yine kendi öğretmenleri tarafından verilmiştir. Osmanlı Devleti bu eğitim kurumlarına hiçbir şekilde müdahalede ya da baskıda bulunmamıştır¹⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adasında oluşturduğu özgür ortam ve olanaklardan yararlanan tüm ada halkları, ulusal kimliklerini, dil, din ve kültürlerini günümüze kadar koruyarak, asimile olmadan yaşamıştır. Fakat bu fırsatları elde eden Kıbrıslılar, Osmanlı Devleti'ne gereken vefayı son dönemlerinde göstermemiştir.

1.5.6. Osmanlı Döneminin Önemli Olayları

Bu dönemde Kıbrıs Adasında, zaman zaman vergilerin toplanmasından kaynaklanan ekonomik sıkıntılar ve ayaklanma girişimlerinin olduğu yıllar yaşanmıştır. Bu sıkıntılar, Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde meydana gelmiştir. Osmanlı yönetimini devirmek amacını taşımayan bu girişimler, çoğu iç sorunların ve sıkıntıların giderilmesi veya kişisel kıskançlıkların, makam, mevki ve nüfus sahibi olma vb. hırsların yol açtığı hareketler olmuştur¹⁵⁰. Bunlardan bazıları şunlardır:

Boyacıoğlu İsyanı: Lefkoşa'nın ileri gelen ağalarından Boyacıoğlu Mehmet Bey'in önderliğinde, 1685 yılında vergi kaynaklı olarak başlatılan ve 7 yıl süren bir isyandır.

¹⁴⁸ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, s. 187-217.

¹⁴⁹ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 61-64; Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 261-291.

¹⁵⁰ Alaeddin Yalçınkaya-Ali İhsan Gencer-Vd., *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi 1*, Ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, 190-193.

İstanbul'un olayı duyması üzerine, Çolak Mehmet Paşa ve Çuhutoğlu Ahmet Paşa, tüm adayı kontrolü altına alan Boyacıoğlu Mehmet Bey ve adamlarını yakalayıp idam etmişler ve isyanı sonlandırmışlardır¹⁵¹.

Çil Osman Olayı: Boyacıoğlu Mehmet Bey isyanından 72 yıl sonra (1764), vergilerin arttırılması sebebi ile Vali Çil Osman'a karşı kısa süreli yaşanan bir olaydır. Hristiyan bir topluluğun Çil Osman ve askerlerini öldürmesi ve toplanan vergilerin yağmalanması sonucu, İstanbul'dan atanan Hafız Mehmet Efendi duruma müdahale etmiştir. Yaşanan isyandan kaynaklanan hasarın 2/3'nün Rumlar 1/3'nün Türkler tarafından karşılanması koşulu ile Çil Osman Olayı kapatılmıştır¹⁵².

Dizdar Halil İsyanı: Çil Osman hadisesinde Rumların devleti zarara uğratmaları ve bu zararın Türk halkından tahsil edilmesi sonucu (1765) yaşanan isyandır. Girne Kalesi dizdarı Halil ve komutasındaki 2000 kişinin başını çektiği isyan, 1767 yılında Dizdar Halil'in yakalanması ve idamı ile bastırılmıştır¹⁵³.

Piskoposların Güç Kazanmaları, 1821 Yunan İsyanı ve Sonrası: 1785 yılından sonra, Kıbrıs'ta bir takım yönetsel değişiklikler yaşanmış, bu gelişmeler sonucunda, piskoposların yetki ve yaptırımları artmıştır¹⁵⁴. Toplanan vergiler ve hizmetlerinde bulunan kalabalıklar sayesinde, piskoposlar adeta prens gibi yaşamaya başlamıştı. Bu durum, Türk halkını rahatsız eder bir hale gelmişti. Ayrıca 1804 yılına gelindiğinde, Lefkoşa ve çevre köylerinde bu duruma karşı tepkiler çıkmış ve bastırılmıştı. adada Rumların her alanda üstünlük kurma çabaları, 1821 Yunan isyanına kadar devam etmiştir. Öte yandan bu yıl, Yunanlılar ile işbirliği yaparak isyan hazırlıkları içinde olan Başpiskopos Kiprianos ve 3 arkadaşı, yapılan istihbarat çalışmaları ile yakalanarak idam edilmiştir¹⁵⁵.

1821-1829 döneminde Yunan bağımsızlık savaşları devam ederken, adadaki Osmanlı yönetimine son verecek girişimler de artmıştı. Eylül 1829'da Yunan

¹⁵¹ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa, 1995, s. 115-117; George Hill, *a.g.e.*, s. 64-66.

¹⁵² George Hill, *a.g.e.*, s. 71-73; Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 17-20.

¹⁵³ Bener Hakkı Hakeri, *a.g.e.*, s. 264-268; George Hill, *a.g.e.*, s. 74-82.

¹⁵⁴ Alaeddin Yalçınkaya-Ali İhsan Gencer-Vd., *a.g.e.*, 201-203.

¹⁵⁵ Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 121-130; George Hill, *a.g.e.*, s. 89-124.

İsyanının bağımsızlıkla sonuçlanması ve kurulan Yunan Devleti'nin Osmanlı Devleti'nce tanınması, Kıbrıs Rumlarının Yunanistan ile birleşme arzusunu da güçlendirmişti. Fakat bu arzu, Osmanlı Devleti'nin adada yaşayan Rum halkına, 1830 yılından itibaren verdiği bazı imtiyazlar sayesinde, 1878 yılına kadar gerçekleştirilememiştir¹⁵⁶.

1.5.7. Kıbrıs Adasının İngiltere'ye Kiralanması

19. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'nın büyük devletleri Osmanlı Devleti'ni bölüşmek için gizli plânlar hazırlamış, Rusya, Almanya ve İngiltere arasında yoğun diplomatik görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler sonrası, özellikle Rusya'nın sürekli kışkırtmaları ile Balkanlarda isyanlar, ayaklanmalar ve savaşlar peşi sıra gelmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki hâkimiyetinin zayıflaması ile Rusya'nın boğazlara inme plânlarının önü açılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere, bir takım plânlarla Rusya'nın boğazlardaki emellerini engelleme niyetine girmiştir. Bu amaca ulaşmak için İngiltere, önce 1875'te Mısır Hıdivine ait Süveyş Kanalı hisselerini satın almış, ardından 1877 Türk-Rus Savaşı'nda arabulucu rolü üstlenerek, Rusya'nın emellerini engellemiştir¹⁵⁷.

İngiltere, Rus ordularının İstanbul Yeşilköy önlerine kadar ilerlemesi üzerine, II. Abdülhamit ile iletişime geçmiş, zor durumda olan Osmanlı Devleti'ne sözde yardım elini uzatmak istemiştir. 1878'de Rusya ile imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile ağır şartlara boyun eğmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'ne, bir gece İngiltere'den gizli bir telgraf gönderilmiştir. Gelen mesajda; *“Eğer Ruslar Kars, Ardahan ve Batum’u geri vermezlerse veya Türklerden daha başka yerler almak girişiminde bulunurlarsa, Padişahın reform yapması ve Kıbrıs’ı İngiltere’ye kiralaması koşulu ile Türklere silahlı mücadelesinde yardım güvencesi verileceği”* beyan edilmiştir. İngiliz Büyükelçi Layard, Baş vezir Sadık Paşa ve Dışişleri Bakanı Saffet Paşa'nın Yıldız Sarayı'nda görüşmeleri sonucunda, II.

¹⁵⁶ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi (1570-1878)*, s. 132-136; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Sorununun Kökleri*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları No:4, İstanbul, 2000, s. 17-19.

¹⁵⁷ Alaeddin Yalçınkaya-Ali İhsan Gencer-Vd., a.g.e., 207-209; Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s. 429; Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa, 1997, s. 1-2.

Abdülhamit İngiliz hükümetinin adayı zorla işgal edebileceği düşüncesi ile adanın kiralınmasına razı olmuştur.¹⁵⁸

İngiltere ve Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878 günü yapılan anlaşmaya 1 Temmuz 1878 tarihinde altı madde daha eklemiştir:

- Müslüman halkın dini işlerine Şeriye Mahkemesi bakmaya devam edecek.
- Camilere, okullara, mezarlıklara ve diğer dini kurumlara ait mal, arazi ve bağışları yönetmek için bir Müslüman yönetici ve İngiliz delege atanacak.
- İngiltere gelir fazlalığını Osmanlı Devleti'ne iade edecek.
- Osmanlı tahtı sahibine ait olan arazi ve sair mallar serbestçe satılabilecek veya kiralanabilecek.
- İngiliz devleti arazi veya ekilmeyen toprakları satın alabilecek.
- Rusya tarafından zapt edilen, Kars ve Ardahan Türklere geri verilirse, İngiltere adayı boşaltıp terk edecek anlaşma sona erecektir¹⁵⁹.

Maddelerden de anlaşıldığı üzere, Kıbrıs İngiltere'ye tamamen devredilmemiş, Osmanlı toprağı olarak kalacağı ve geri iadesi yapılacağı belirtilmiştir. II. Abdülhamit, özellikle Berlin Antlaşması'nı imzalarken (12 Temmuz 1878) el yazısı ile “*Hukuk-u Şahaneme Asla Halel Gelmemesi Şartıyla Muahedenameyi Tasdik Ederim*” diye belirterek, Kıbrıs Adasının İngiliz yönetimi altında bile Osmanlı Devleti toprağı olarak kalacağını kesin olarak ifade etmiştir¹⁶⁰.

1.6.Kıbrıs Adasında İngiliz Yönetimi Dönemi

Mağusa'da silahlı bir Türk birliği, adanın İngiltere yönetimine devri esnasında, İngiliz askerlerine kısa süreli bir direniş göstermiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'ne bağlı Limasol Meclisi ise verilen emri tanımamıştır. Türk halkına yönelik

¹⁵⁸ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, s. 4-6; Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 429; Alaeddin Yalçinkaya-Ali İhsan Gencer-Vd., *a.g.e.*, 209-210.

¹⁵⁹ George Hill, *a.g.e.*, s. 254-258; Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁶⁰ Alaeddin Yalçinkaya-Ali İhsan Gencer-Vd., *a.g.e.*, 210; Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 8.

ağır tahrikler ve adanın devrinin vermiş olduğu üzüntü sonucu gelen bu tepkilere karşın, Rum halkı kararı sevinç ile karşılamıştır¹⁶¹.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'ye kiralamasının ardından, Kıbrıs Türk ve Rum halklarının ilişkilerini belirleyen en önemli etken, Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'a katılma isteği olmuştur¹⁶². Bu isteğin temelinde, tarih boyunca adayı yöneten devletlerin, ada halklarına yaptığı dini, kültürel ve etnik baskılar bulunmaktadır. Bu baskılar sonucu ada halkı, esas ada halkının ilk çağlarda Anadolu'dan gelmiş olması gerçeğini unutup, asimile olmuş ve kendilerini Yunanlı kabul etmiştir¹⁶³.

1.6.1. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Yönetim Düzeni

İngiltere, adanın idaresini Osmanlı Devleti'nden devraldıktan sonra, yönetim sisteminde bir değişikliğe gitmemiş ve aynı anlayışı uygulamaya devam etmiştir. Fakat İngiltere adayı yöneten “Vali” yerine, “Yüksek komiser” adı ile bir idareci atamıştır. Adaya atanan yöneticiler, İngiltere Sömürge Bakanlığı tarafından belirlenmiş ve İngiliz Kralı veya Kraliçesi'ne bağlı kalmıştır. İngiltere Yönetimi döneminde adadaki yöneticileri ve görevlerini şu şekilde özetleyebiliriz¹⁶⁴:

Sömürge Müsteşarı: Yüksek komiser ve valilerden sonra gelen en üst düzey yöneticilerdi. Yönetimin tüm uygulamalarının denetiminden sorumlu olmuşlardır. Yüksek komiser ve valilere yardım ederek, diğer birimler ile koordineli olarak çalışmalarını sağlamışlardır.

Baş Savcı: Hükümetin hukuk danışmanıydı. Hükümet adına tüm yasa tasarılarını hazırlamak ve dava açmak ile sorumlu olmuşlardı.

¹⁶¹ *Türk Ansiklopedisi*, 22. Cilt, s. 22; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 38-39.

¹⁶² Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler “İngiliz Yönetiminin İlk 50 Yılında Türk-Rum İlişkileri”*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa, 1998, s. 2.

¹⁶³ Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 3.

¹⁶⁴ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, s. 22-27; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 39-40.

Defterdar: Vergilerin toplanmasından sorumlu, devlet hazinesinin en üst yöneticileriydi. Tüm maliye ve muhasebe işlerinin yönetimi ve denetlenmesi, başlıca görevleri olmuştur.

İlçe yöneticileri: İngiliz döneminde ada, 6 ilçe ve bu ilçelere bağlı 16 kaza şeklinde taksim edilmiştir. İlçeler, komiserler (kaymakam) tarafından yönetilirken, kazalar ise müdürler tarafından idare edilmiştir. Bununla birlikte köyler, muhtarlar ve köy komisyonları tarafından yönetilmiştir.

İngiliz sömürge yönetiminin 2 önemli kurumu yasama ve icra meclisleri olmuştur. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nce oluşturulan merkez ve kaza meclisleri de uygulamada kalmıştır. Osmanlı döneminden farklı şekilde, meclislerde Rum yönetici sayıları Türklerden fazla olmuş, bu durum birçok önemli kararların Türklerin aleyhine çıkmasına yol açmıştır¹⁶⁵.

1.6.2. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Adalet Düzeni

İngiltere, adanın yönetimini devraldığında, Kıbrıs Adasında 307 yıldır egemen olan Osmanlı hukuk ve adalet sistemi uygulanmaktaydı. Bu sistemin temelini, sivil adliye mahkemeleri (Nizamiye Mahkemeleri) oluşturmuştur. İngiltere, ilk yıllardan başlayarak adalet düzeninde bazı değişikliklere gitmiştir. Fakat Berlin Antlaşması'nın ek maddelerince güvence altına alınan Şeriye Mahkemeleri, olduğu gibi devam ettirilmiştir. İngiliz yönetimindeki mahkemeler ve görevleri şu şekilde olmuştur¹⁶⁶:

Yüksek Mahkeme: İki veya daha fazla yargıçlı, ceza ve sivil nitelikli davaların temyize götürüldüğü mahkemeler olmuşlardır. 1927'den sonra üye sayısı Baş Hâkim, 2 Kıbrıslı olmayan yargıç, birer Rum ve Türk yargıçtan oluşmak üzere revize edilmiştir. Tüm temyiz konuları bu mahkemede görüşülmüştür.

Yargı Mahkemeleri: Sınırsız cezai yargı yetkisi bulunan, yüksek mahkeme üyesi ve kaza mahkemesi üyelerinden meydana gelen mahkemeler olmuşlardır.

¹⁶⁵ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, s. 28; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁶⁶ George Hill, *a.g.e.*, s. 355-378; Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 29.

Kaza Mahkemeleri: İngiliz yargıcın başkanlığında, birer Rum ve Türk yargıçtan oluşan mahkemeler olmuşlardır.

Sulh Mahkemeleri: Yargı yetkileri ve süreleri kısıtlı bulunan bu mahkemeler, 2 yargıç ve kaza mahkemesi başkanının oluşturduğu mahkemeler olmuşlardır. (1927'den sonra birlikte yargılama yapılması kuralı gelmiştir.)

Köy Mahkemeleri: Sınırlı sivil yargı yetkileri ile köylülerin davalarına bakan mahkeme olmuşlardır.

Şeriye Mahkemeleri: Kıdemli Müslüman yargıcın başkanlığında, 2 Müslüman yargıç tarafından bakılan İslami hükümlerin verildiği mahkemeler olmuştur. 1950 yılından sonra ise Türk Aile Mahkemeleri olarak uygulanmıştır.

1.6.3. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Toprak, Vergi Ve Diğer Konuların Düzeni

Kıbrıs Adasının yıllık kirası 92 bin altındı. Geliri giderinin yalnızca iki katı olan bir ülkede bayındırlık hizmetlerini sürdürmeye çalışmak, ilk yıllarda İngiltere yönetimi açısından, oldukça maliyetli olmuştur. Bazı kaynaklara göre, Osmanlı döneminin sonlarında kâğıt üzerinde irili ufaklı yirmi dört verginin olduğu söylene de bunların hepsini her yıl tahsil etmek mümkün olmamıştır. Fakat İngiltere Yönetimi döneminde, yasalarda belirtilen tüm vergiler ilk zamanlar eksiksiz alınmıştır. Bu durum, İngiltere'nin adaya gelmesine sevinen tarafları hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu vergilerin bir kısmı daha sonraki yıllarda iyileştirilmiş ve bazı tarım ürünlerinde alınan vergiler, üretimin ada içinde kalması koşuluyla kaldırılmıştır. Öte yandan, dünya genelinde baş gösteren “Büyük Buhran” olayına kadar, adada alınan vergilerin ilk yıllara göre çok daha makul oranlarda olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda, bu vergilerin dönem dönem Malta, Filistin, Yunanistan, Mısır ve hatta Osmanlı Devleti'nde alınan vergilerden bile hafif olduğu ifade edilmiştir¹⁶⁷.

¹⁶⁷ George Hill, *a.g.e.*, s. 379-394; Neriman Cahit, *Araplara Satılan Kızlarımız*, Ateş Matbaacılık, Lefkoşa, 2013, s. 5.

İngiltere yönetimi ile birlikte yapılan atamalar sonucunda, adadaki mülkiyet hakkı da yeni dönemde ciddi şekilde değişmiştir. Türk halkını adadan uzaklaştırmak ve Rum halkını kendine bağlamak isteyen İngiliz yöneticiler, iş başında bulunan Türk memurları görevlerinden alarak, yüksek mevkilere Rum uyruklu memurları getirmiştir. Sistematiik ve bilinçli olarak gerçekleştirilen bu psikolojik baskı ve oyunlar sonucunda, Kıbrıs'ın fatihi olan Türklerin buradan göç etmesinin yolu açılmıştır. Gerek adadan ayrılan gerekse adada kalan memurların, ekonomik koşullardan dolayı ellerindeki emlak ve arazileri satması, ticaret ve sanatta zaten iyi durumda olan Rumları adada daha güçlü konuma getirmiştir¹⁶⁸. Öte yandan, Osmanlı Devleti tarafından Rumlara verilen imtiyazlar sayesinde, adada önemli bir güç haline gelen kilise, Türklerin sattıkları arazilerin mutlaka alınması konusunda Rum halkı teşvik etmiş ve kredi vermiştir¹⁶⁹.

Türk halkının Kıbrıs'tan ayrılışının hızlanması ile birlikte adaya diğer ada ve Yunanistan'dan yeni göçler gerçekleşmiştir. Bu göçler sayesinde, adadaki Rum nüfusu da artmıştır. Böylece adanın Yunanistan tarafından ilhakı faaliyetleri hız kazanmış fakat tüm bu girişimler ise sonuçsuz kalmıştır¹⁷⁰.

1.6.4. Kıbrıs Adasında İngiliz Dönemi Sosyal Hayat Ve İç Güvenlik Düzeni

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'ye kiralamasının ardından adadaki sosyal hayat ve düzen, Kıbrıs Rumlarının Enosis mücadelesi sebebi ile etkilenmiştir¹⁷¹. Adanın İngiltere'ye kiralanmasının, Enosis'e uzanan bir yol olduğunu hayal eden Rumlar, İngiltere'nin diğer Ege Adaları gibi Kıbrıs'ı da bir gün Yunanistan'a verebileceklerini düşünmüşlerdir¹⁷². Bu amaca hizmet için, Yunanistan'ın kışkırtmaları ile oluşturulan Rum çeteleri, adada Türk halkına karşı tahrikler, gösteriler, onur kırıcı davranışlar sergilemiş ve bu olaylar zaman içinde yerini saldırılara, şiddete ve can kayıplarına bırakmıştır¹⁷³. Bu durum, 1 Ağustos

¹⁶⁸ H. Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, 2. Baskı, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Kıbrıs, 1992, s. 24-25.

¹⁶⁹ H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara, 1964, s. 131-132.

¹⁷⁰ H. Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, s. 26.

¹⁷¹ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Sorununun Kökleri*, s. 23.

¹⁷² George Hill, *a.g.e.*, s. 424.

¹⁷³ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, s. 2; George Hill, *a.g.e.*, s. 417-486.

1878 tarihinde İngiliz Büyükelçisi Layard tarafından İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury'e rapor olarak sunulmuştur. *“Rumlar Türkleri her şeyden yoksun kılmak ve adadan kovmak amacıyla büyük çaba harcayacaklardır. Bütün Kıbrıs topraklarını elde etmek amacıyla her türlü sahtekârlığı yapacaklar ve böylece Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak isteyeceklerdir”*¹⁷⁴.

Bu dönemde, Rum çeteler Türk esnafını zarara uğratmak için farklı yollara başvurmuş ve Rum halkını Türk esnaflardan alışveriş yapmaması konusunda kışkırtmıştır. Tüm bu girişimlerin asıl amacı, Türk esnafının ekonomik açıdan güçlenmesini engellemek ve maddi açıdan zora girmesini sağlamak olmuştur¹⁷⁵.

Kıbrıs'ta İngiliz idaresine geçildiği ilk yıllarda, eğitim kurumları gerek yönetim gerekse bütçeleri bakımından halkın elindeydi. Fakat bu durum, İngiliz yönetiminin 1895 yılında çıkardığı “Maarif Kanunları” ile kısmi olarak denetim altına alınmıştır. Sınırlı dini eğitim dışında, eğitime önem verilmemiştir. Öte yandan, İngiliz yönetimi Türk okullarının gelişimini önlemek için yardımların kısıtlanması dâhil birçok yola başvurmuştur¹⁷⁶.

Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi egemenliğinde bir başka ayrımcılık da basın yolu ile yapılmıştır. Rumların yayınladığı gazeteler, dönemin hükümetlerinden maddi ve manevi yardım görmüş ve Türkler aleyhinde propaganda yapılmasına müsaade edilmiştir. Öte yandan, çok zor şartlar altında yayın yapan ve sayıları çok az olan Türklerin gazeteleri ise sıkı kontrol ve yasaklamalara maruz kalmıştır¹⁷⁷.

Osmanlı Devleti'nden sonra Kıbrıs Adasının iç güvenliği, İngiltere yönetiminin kurduğu Polis teşkilatı ile sağlanmıştır¹⁷⁸. Fakat kurulan Polis teşkilatı, 307 yıl boyunca birkaç olay haricinde huzur içinde yaşayan Kıbrıs halkının güvenliğini sağlayamamış, ayrımcılık tohumları ekmıştır. Bu ayrımcılığın zeminini ise Kıbrıs'ta Türk kimliğini yok sayarak, sadece İngiliz ve Rum kimliğini ön plana

¹⁷⁴ Tekin Kurat, *H. Layard'ın İstanbul Elçiliği*, Ankara, 1968, s. 102.

¹⁷⁵ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, s. 14.

¹⁷⁶ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 144-146.

¹⁷⁷ Selçuk Duman, *Kıbrıs'ta Türk Milli Mücadelesi ve 1958 Türkiye Mitingleri (1878-1958)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 24.

¹⁷⁸ Selçuk Duman, *a.g.e.*, s. 19.

çıkararak yapmıştır. Bu yanlış ve taraflı politika sebebi ile Kıbrıs halkının huzuru zamanla kaybolmuştur. Öte yandan özellikle Türklere ait vakıf mallarının hileli bir şekilde ellerinden alınarak İngiliz, Rum asıllı vatandaşlar ve kiliselere verilmesi, İngiliz yönetiminin adadaki politikalarının yanlış, ırkçı ve yanlış olduğunun bir başka ispatı olmuştur¹⁷⁹.

Bu dönemde adada, Türkler ve Müslümanlar siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda kaybeden, dahası göçe zorlanan taraf olurken; Rumlar ve Ortodoks kilisesi, İngiltere'nin taraflı politikaları ile kayırlmış ve ihya edilmeye çalışılmıştır¹⁸⁰. İngiltere yönetiminin sömürgeci ve ırkçı politikaları sonucunda binlerce insan vatanından, evinden, ailesinden hatta canından olmuştur.

1.6.5. İngiliz Yönetimi Döneminin Önemli Olayları

Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi ile birlikte her şeyin daha güzel olacağını düşünen Rum halkı, İngiliz idaresinin Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanıdıkları özel hak ve yetkileri kısıtlamaya gitmesi ile mevcut yönetimden şikâyet etmeye başlamıştır. Bu şikâyetlerin yanı sıra; Rumca dilekçelerin devlet kurumlarında kabul edilmediği, Yunan gazetelerinin adaya sokulmadığı, bazı din görevlilerinin hapse atıldığı ve Osmanlı vatandaşlarının devlet kurumlarında daha fazla görev aldığı şeklinde söylentiler de olmuştur. Zaman ile bu şikâyetlerin çoğunun Yunan vatandaşı kışkırtıcılar tarafından çıkarıldığı anlaşılmıştır¹⁸¹.

Atalarının Yunan uyruğundan geldiğine inandırılan ve adanın İngiltere yönetimine bırakılmasını, Yunanistan'a devredilmesinin bir başlangıcı olarak gören ırkçı Rumlar, adada yaşayan Türk ve Rum toplumları arasındaki dengeli yaşamı ve karşılıklı güveni olumsuz yönde etkilemiştir. Aslında 300 yıldan fazla süre birlikte yaşamış iki toplumun arasını açan, işbirliğini ve dostluğunu bozan, kanlı çatışmalara yol açacak boyutlara ulaşmasına sebep olan ırkçı davranışların mimarları; Rum halkını Enosis doğrultusunda kışkırtan Yunanistan ve buna göz yumarak çeşitli

¹⁷⁹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 18-19.

¹⁸⁰ Erol Manisalı, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁸¹ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları No.5, Lefkoşa, 2000, s. 17-28.

vaatlerde bulunan İngiltere olmuştur¹⁸². Bu da gösteriyor ki, günümüzde Kıbrıs'ın içinde bulunduğu karmaşıklığın temellerini, 4 Haziran 1878 - 5 Kasım 1914 tarihleri arasında İngiltere'nin Kıbrıs halkları arasında yürüttüğü ırkçılık eksenli sömürgecilik siyaseti ve Yunanistan'ın Enosis propagandaları oluşturmuştur.

1878'de Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanması ile Türk ve Rum toplumları arasında ekilmeye başlanan ırkçılık tohumları, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girmesi ve İngiltere'nin adayı ilhakı ile filizlenmiştir. Bu dönemle birlikte, Rum halkının Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı vatandaşlarına yönelik ırkçı saldırı ve ayrımcılık içeren davranışları artarak devam etmiştir. İngiltere yönetiminin görmezden geldiği bu olaylar sonucu, Türk halkının adadan göçü sistematik saldırılarla hızlanmıştır¹⁸³. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti de 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngilizlere ait olduğunu kabul etmiştir. 1925 yılında Kıbrıs'ın İngiltere'nin sömürgesi ilan edilmesi ile adadan Türk göçü hızlanmıştır¹⁸⁴.

1926-1931 yılları arasında Kıbrıs'ı yöneten İngiliz Valisi Storrs, izlemiş olduğu sert ve Yunan hayranlığı temelli politikaları ile Atatürk devrimlerinin adada yayılmasını engellemiştir. Ayrıca Storrs, Atatürk reformları taraftarlarına karşı cephe alarak yaptırımlar uygulamıştır. Bu baskıcı uygulamalara karşı Kıbrıslı Türkler, Atatürk'ün Anadolu'da başlattığı başarılı mücadeleden aldıkları ilham ile Kıbrıs Türk İslam Toplumu adı altında örgütlenmişlerdir¹⁸⁵.

1930 seçimleri sonrasında Kıbrıs Türk halkı, eğitim, hukuk ve dini bazı konularda alınan kararlar sayesinde, Rum isyanı ile ilan edilen sıkıyönetime kadar bir nebze de olsa nefes almıştır. 31 Ekim 1931 yılında yaşanan Rum isyanının nedenleri, dönemin Valisi Storrs tarafından: *“Enosis hareketleri, Yunan Konsolos Aleksis Kiru'nun halkı kışkırtması ve Enosis propagandaları ile yetişen genç Rum halkının*

¹⁸² Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, s. 15-16.

¹⁸³ Farid Mirbagheri, *Tarihsel Kıbrıs Sözlüğü*, Çev. Kıyal Eresen, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 30-31.

¹⁸⁴ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Sorununun Kökleri*, s. 261; Levent Ağaoğlu, *Kıbrıs-Afrin Hattı 1192-2018*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018, s. 134-135.

¹⁸⁵ Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 56.

İngiliz yönetimine artan sadakatsizliği” olarak belirtilmiştir¹⁸⁶. Öte yandan, 12 gün kadar devam eden isyan, İngiltere’nin adaya asker göndermesi ile kontrol altına alınmıştır. 1931 isyanından sonra baskı dönemi, 1943 yılına kadar devam etmiştir¹⁸⁷. Bu dönemde olaylarla hiçbir bağlantısı bulunmayan, aksine isyanın bastırılması için elinden geleni yapan Türk halkı bile zor zamanlar geçirmiştir¹⁸⁸.

1941 yılında ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başkanı Churchill’in birlikte imzaladıkları Atlantik Bildirisi ile sömürge devletlerin özerkliği ve bağımsızlıkları önemslenmeye başlanmıştır. II. Dünya Savaşı’nın oluşturduğu endişe ortamının etkisi adada hissedilse de Atlantik Bildirisi’nin etkisi ve müttefiklerin savaşı kazanacağını belli olması, adadaki baskı rejiminde de rahatlama sağlamıştır. Rahatlama ortamının oluşması ile her iki toplum da siyasal, sendikal ve tarımsal alanlarda örgütlenmelere hız vermiş, yeni günlük, haftalık ve aylık yayınlar faaliyete geçmiştir. Ayrıca savaş sonrası atanan Vali Lord Winster’in girişimleri ile yeni anayasa çalışmaları başlatılmış fakat oluşturulan Anayasa Danışma Meclisi’nce hazırlanan Anayasa 7’ye karşı 11 Rum temsilcinin oyu ile reddedilmiştir.¹⁸⁹

Rum halkının Enosis’i gerçekleştirme arzusu ile sonuçsuz kalan yeni anayasa girişimlerinin ardından, Türk halkındaki birlik duygusu daha da kuvvetlenmiştir. Bu rahatlama döneminde yürütülen örgütlenme çalışmaları ve artan yayınlar sayesinde, 1949 yılında Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu kurulmuştur. Bu federasyon sayesinde, adada Türklere ait tüm siyasi ve sosyal kurumlar, bir çatı altında toplanmıştır. Faiz Kaymak’ın başkanlığında kurulan federasyon, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar (1960), adadaki Türk toplumunun İngiltere ve Türkiye’ye karşı her alanda temsilcisi olmuştur. Bu federasyon, adada yaşayan Türk halkı için büyük hizmetler yapmıştır. Öte yandan, savaş sonrası İngiliz Yönetiminin yumuşak

¹⁸⁶ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, s. 62-67; Sabahattin İsmail *Kıbrıs’ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, s. 44-46.

¹⁸⁷ Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, Halkın Sesi Ltd., 1973, Ek II, s. V-XII.

¹⁸⁸ Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 68-75.

¹⁸⁹ Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 76-85; George Hill, *a.g.e.*, s. 370-373; İrfan Kaya Ülger, Ertan Efeğil, *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, s. 135.

politikaları sayesinde Türkiye ile eğitim, ticari ve kültürel alanda olumlu gelişmeler yaşanmıştır¹⁹⁰.

1948 yazında Türk öğretmenlerin adaya görevli olarak gitmesi ile birlikte Türk halkının anavatan ile olan bağları güçlenmiş, iki ülke arasında vapur ve uçak seferleri başlamış, adada Türkiye İş Bankası'na ait bir de şube açılmıştır. Öte yandan, III. Makarios, adanın Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirebilmek için 1950 yılında Ortodoks kilisesinin ve Yunanistan'ın girişimleri ile bir Plebisit düzenlenmiştir. Plebisit sonucunda ada genelinde bulunan 18 yaş üstü 224.747 Rum'un 215.108' i, Yunanistan'a bağlanmaya evet demiş, fakat İngiliz yönetimi bu sonucu tanımamıştır¹⁹¹.

1954 yılına gelindiğinde Yunanistan Başbakanı Papagos, Kıbrıs Birleşmiş Milletlere (BM) taşımış, Kıbrıs'a self-determinasyon hakkının tanınması için BM Genel Kurulu'nda görüşülme yapılmasını istemiştir¹⁹². Bu durum üzerine, BM'de bulunan İngiliz delegesi, Kıbrıs'ın İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu ve BM'nin bu konuya karışamayacağını bildirmiştir. Böylece, 17 Aralık tarihinde BMGK'da yapılan oylamada, 814'nolu Kıbrıs kararı ile Yunanistan'ın başvurusunun daha fazla görüşülmemesine hükmedilmiştir¹⁹³.

Makarios ve Yunanistan, yapılan diplomatik girişimler ile Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlayamama durumunda, şiddet yolu ile amaçlarına ulaşmayı plânlamıştır. İki taraf, bu niyet ile EOKA terör örgütünün temellerini eski bir Yunan askeri olan Grivas ile 1951 yılında atmıştır. Nitekim 1955 yılına gelindiğinde, BM'nin Kıbrıs meselesini rafa kaldırması ile Başpiskopos Makarios, Grivas'a terör eylemlerine başlama komutu vermiştir. Bu komut ile birlikte EOKA silah kaçakçılığı, tehdit, sabotaj, bombalama, adam yaralama ve öldürme gibi onlarca terör olayına imza atmıştır. Bir yandan EOKA'nın adadaki Türklere yönelik terör olayları

¹⁹⁰ Ahmet Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, s. 86-98; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s. 80-81.

¹⁹¹ Ahmet Cemal Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 98-113; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, s. 57; Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 29.

¹⁹² Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁹³ Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayını, Sayı: 5, Lefkoşa, 1997, s. 343-344; Turgut Özakman, *a.g.e.*, s. 66.

devam ederken, 1957 yılında Yunanistan, BM'ye Self-Determinasyon için tekrar başvurmuştur. Bu başvuru üzerine, İngiltere Yunanistan'ı Kıbrıs'ta terörizmi desteklemekle suçlayarak, BM'ye şikâyet etmiştir¹⁹⁴.

Üç devlet arasında yaşanan bu gelişmeler üzerine, BM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde, taraflara “Kıbrıs konusunun barışçıl yollardan çözülmesi çağrısı” yapılmıştır. Bu çağrı, Yunanistan ve Rum halkını memnun etmemiş, EOKA'nın ise saldırılarını arttırmasına yol açmıştır. Artan saldırılar sonrası, Kıbrıs'ta Türk halkını EOKA'nın zulmüne karşı koruyacak bir savunma gücü ihtiyacı doğmuştur. Bunun üzerine, 1957 yılının son aylarında, Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur¹⁹⁵.

TMT'nin çalışmaları sonucunda, adada gerçekleştirilen “Sömürge Yönetimine ve “Enosis'e Hayır” mitinglerinde yaşanan olaylar neticesinde, ölenler ve yaralananlar olmuştur. Yaşanan olaylar sonrası, Türkiye kamuoyundan güçlü bir tepki yükselmiş, İngiliz yönetimine çok sayıda protesto telgrafları gönderilmiştir. Ayrıca, birçok il meydanında yapılan gösteriler sonrası, Kıbrıslı Türkleri savunmak için, Kıbrıs'a gitmeye hazır on binlerce gönüllü TMT'ye başvuruda bulunmuştur. Öte yandan adadaki iki halk arasında süren çatışmalar, 1958'in yaz aylarında şiddetlenmiş, İngiliz yönetiminin Yunanistan ve Türkiye'yi yardıma çağırması ile olaylar durmuştur¹⁹⁶.

1958 yılı sonbaharında, EOKA'nın Türk sivillere terör saldırılarını yeniden arttırması üzerine, adadaki otoritesini devam ettirmek isteyen İngiltere, Yunanistan'a diplomatik baskısını arttırmış ve terörü sonlandırmasını istemiştir. Bu baskılar üzerine Yunanistan taktik değiştirerek, bağımsızlık sonrası Enosis düşüncesini benimsemiş ve 1959 Zürih Anlaşmasıyla İngiliz hükümeti ile ateşkes konusunda anlaşmıştır. Öte yandan, onlarca masum insanın ölmesi, yaralanması ve sakat kalmasına sebep olan Grivas, bu anlaşma ile terör eylemlerine son vererek

¹⁹⁴ Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, s. 344-345; Süleyman Koç, *a.g.e.*, 137-150.

¹⁹⁵ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 346; Turgut Özakman, *a.g.e.*, s. 84-85; Süleyman Koç, *a.g.e.*, 155-157.

¹⁹⁶ Selçuk Duman, *a.g.e.*, s. 93-169; Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 30.

Yunanistan'a dönmüştür. Grivas, Yunanistan'da kahramanlar gibi karşılanmış ve resmi makamlar tarafından general rütbesi ile ödüllendirilmiştir¹⁹⁷.

1.7. Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi

EOKA terör örgütünün kanlı eylemleri ile yaşanmaz hale gelen Kıbrıs'ta, Rumların Enosis taleplerinin karşısında Türklerin de isteği, adanın iki halk arasında taksim edilmesi olmuştur. Bu noktadan sonra ABD devreye girmiş ve adanın bağımsız bir devlet olması düşüncesi ortaya atılarak önce Zürih ve Londra Konferansları düzenlenmiş ve ardından Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir¹⁹⁸. Fakat iki toplum arasında yaşanan anlaşmazlıklar, çok geçmeden Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sonunu hazırlamıştır. Daha iyi anlaşılması bakımından şimdi bu süreci yakından incelenecektir.

1.7.1. Zürih Antlaşması

Zürih'te, 6 Şubat 1959 tarihinde İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımları ile başlayan ve 11 Şubat'a kadar devam eden hararetli görüşmeler yaşanmıştır. Neticede, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununun çözümü için taraflar anlaşmaya varabilmiş, Kıbrıs Cumhuriyeti adında federal bir devletin temelleri atılmıştır. Yapılan 27 maddelik antlaşma ile iki ülke arasında süregelen çatışmaların sona ereceği ve aralarında güçlü bir işbirliğinin başlayacağı ümit edilmiştir. Zürih görüşmesinde mutabık kalınan şartlar, özet ile şu konular üzerine şekillenmiştir¹⁹⁹:

- Cumhurbaşkanı daimi Kıbrıslı Rum, yardımcısı ise daimi Kıbrıslı Türk olacak, her ikisi de ayrı ayrı veto yetkisine sahip olacaktır.
- Ada'nın dış siyaseti, savunması ve içişleri %70'i Rum olan meclis tarafından yönetilecek, mahalli işlerin idaresi ise ayrı ayrı teşkil edilecek olan Türk ve Rum kuruluşlar tarafından icra edilecektir.

¹⁹⁷ Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaı*, s. 346-367; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, s. 83-84.

¹⁹⁸ Cumhuriyet Evcil, *Kıbrıs'ta Zafer ve 40 Yıl*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 42.

¹⁹⁹ Hande Erol, *Lider Rauf Denktaş ve Kıbrıs*, Hızır Matbaacılık, Ankara, 2017, s. 35-37; Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 168-169; Süleyman İnan, Ercan Haytaoğlu, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 301-305.

- Adada 950 kişilik bir Yunan ve 650 kişilik bir de Türk askeri birliği bulunabilecektir.
- İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Ada'nın garantörü olarak geleceğini teminat altına alacaktır.
- Kıbrıs Anayasası'nda, Adanın günün birinde tamamının veya bir parçasının Yunanistan veya Türkiye ile birleşmesini önleyici bir yasak bulunacaktır.
- Rum ve Türk halkı isterse, İngiliz Milletler topluluğu içinde bir cumhuriyet olarak kalabilecektir.

Yapısı itibari ile tavizkâr bir nitelik taşıyan ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddelerini belirleyen Zürih Antlaşması ile adada yaşayan Türklerin hakları garanti altına alınmıştır. Ayrıca, ırkçı bir anlayışın ürünü olan Enosis fikri yasaklanmış ve bu konudaki faaliyetler suç sayılmıştır. Öte yandan, anlaşmanın getirdiği bir diğer önemli husus ise Türkiye'nin garantör olarak tek başına adaya müdahale etme hakkını elde etmiş olmasıdır.

1.7.2. Londra Antlaşması

Zürih'te tarafların uzlaşmaya varmasının ardından, 19 Şubat 1960 tarihinde bu anlaşmanın bir devamı olarak Londra Konferansı düzenlenmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti sorununun tartışıldığı konferans sonucunda, 27 madde ve eklerden oluşan Londra Antlaşması'nı, Türk tarafı adına Dr. Fazıl Küçük, Rum tarafı adına ise Makarios imzalamıştır²⁰⁰. Konferansta daha önce gerçekleşen Zürih görüşmeleri ve antlaşmadaki 27 madde ele alınmıştır. Ayrıca bu maddelere, aşağıdaki maddeler eklenerek, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddeleri oluşturulmuştur²⁰¹.

- Kıbrıs'taki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine ilişkin kuruluş antlaşması,
- Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenini teminat altına alan garanti antlaşması,

²⁰⁰ Rukiye Maden, *Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs*, Kitap Matbaacılık, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2014, s. 51-54; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, s. 119; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s.121.

²⁰¹ Hande Erol, *a.g.e.*, s. 40; Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 120; Kudret Özersay, *Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 15-17.

- İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak askeri ittifak antlaşması.

1.7.3. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası

Zürih ve Londra Antlaşmalarının ardından, Türk ve Yunan temsilcilerden bir anayasa komisyonu oluşturulmuştur. İsveçli anayasa uzmanı Prof. Dr. Marcel Bridel'in katılımıyla yapılan çalışmalar sonucunda, 186 madde ve 13 geçici hüküm maddesi olmak üzere toplam 199 madde ile 1960 yılının Nisan ayında Anayasa yürürlüğe girmiştir. Öte yandan, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadelesinden bir kazanç elde etme peşinde olan İngiltere, hazırlanan Anayasaya ilave ettirdiği birkaç değişiklik ile ada üzerinde 254 km²'lik iki üs kurma hakkını elde etmiştir²⁰². İngiltere, bir üssü (Dikelya) Ortadoğu'nun karşısına, diğer üssü ise (Ağrotur) Mısır kanalının karşısında konumlandırarak, bölgedeki stratejik üstünlüğünü korumuştur. Bu üsler, İngiltere'nin Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki üslerine lojistik destek ve karakol görevi sağlayan batmaz deniz altıdır²⁰³.

Kurulan cumhuriyetin memurluk kadroları için Anayasada %70 Rum, %30 Türk çalışanı ve %60 Rum, %40 Türk asıllı ordu mensubu oranları belirlenmiştir²⁰⁴. Kıbrıs Anayasası ile kurulan cumhuriyetin resmi dili Türkçe ve Yunanca olarak kabul edilmiş, resmi belgelerin bu iki dil de yayınlanması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, kurulacak devletin bayrağının cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından ortaklaşa seçilen tarafsız renk ve biçimde olması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında, adadaki halkların önemli günlerini kutlarken, kendi bayraklarını kullanabilecekleri de yine Kıbrıs Anayasası ile karara bağlanmıştır²⁰⁵.

Anayasa ile belirlenen bir diğer önemli konu ise cumhurbaşkanı ile yardımcısının yetkilerinin aynı oluşu ve cumhurbaşkanı yardımcısına dışişleri, savunma ve güvenlik konularında verilen tam veto hakkıdır. Böylece, adada yaşayan

²⁰² Rukiye Maden, *a.g.e.*, s. 61-62.

²⁰³ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, 40; H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 91; Deutsche Welle Haber, "Kıbrıs'taki İngiliz Üsleri Brexit Masasında", <https://www.dw.com/tr/k%C4%B1br%C4%B1staki-ingiliz-%C3%BCsleri-brexit-masas%C4%B1nda/a-40930763>, (24.01.2020).

²⁰⁴ Cumhur Evcil, *a.g.e.*, s. 42.

²⁰⁵ Rukiye Maden, *a.g.e.*, s. 62; Turgut Tülümen, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s.34-38.

Türk toplumu aleyhine, Rumların hayata geçirilebileceği bir karar, bu veto yetkisi ile engellenmiştir²⁰⁶.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası en ince ayrıntılarına kadar uzlaşma temel alınarak belirlenmiştir. Anayasa, fonksiyonel federatif özelliklerin yanında, konfedere unsurlar da içeren bir anayasa olarak düzenlenmiştir. Böylece, Kıbrıs Anayasası ile çoğunluğun söz sahibi değil, uzlaşmanın hâkim olduğu bir toplumun inşası hedeflenmiştir.

1.7.4. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlanı

Kıbrıs Cumhuriyeti, gerek Rumların gerekse Türklerin idaresinde tek bir devlet olma fikri ile kurulmamış, Kıbrıs'ta kurulan bir siyasi rejime, her iki toplumun eşit şart ve haklarla iştirak etmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Kıbrıs'ın geleceği ile doğrudan doğruya üç devletin himaye ve garantisi ön plâna çıkmıştı. Bu durum, modern çağın şartlarına ve tarafların menfaatlerine en uygun bir uluslararası devlet şeklinin bu olacağını göstermişti²⁰⁷.

Kıbrıs Cumhuriyeti, Ankara ve Atina'da düşünülmüş, Zürih'te planlanmış ve Londra'da, Türk, Rum ve İngiliz siyasi mühendisler tarafından inşa edilmiştir. Devlet sisteminin fonksiyonel federasyon esasına göre düzenlendiği ülke, tüm vatandaşlarına eşit haklar sunmuş bir anayasaya sahiptir. Üç hami devlet ve taraflarca imzalanan antlaşmalar ile Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 Ağustos ayında kurulmuştur. Öte yandan, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığının yegâne amacı, Türk ve Rum toplumlarının her birinin ve/veya hepsinin ihtiyaçlarına cevap vermektir. Bu amaç, devletin ruhu olarak uluslararası antlaşmalara da işlenmiştir²⁰⁸. Fakat bu amaç Rumların kirli oyunları ile hiç hayata geçmemiştir.

Zürih ve Londra Antlaşmalarının imzalanmasından, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilan edildiği 16 Ağustos 1960'a kadar, adada bir hazırlık dönemi yaşanmıştır. Üç yıllık aradan sonra adaya dönen Makarios da yaptığı konuşmalarda, geleceğe dönük Enosis eksenli politikaların sinyallerini vermiş ve Kıbrıs

²⁰⁶ Rukiye Maden, *a.g.e.*, s. 63.

²⁰⁷ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm*, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 66-67; Metin Tamkoç, *a.g.m.*, s. 62; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s.128.

²⁰⁸ Metin Tamkoç, *a.g.m.*, s. 62-63.

Cumhuriyeti'nin uzun soluklu olamayacağını sezdirmiştir. Ne yazık ki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından hemen sonra, silahlı kuvvetlerin oluşturulması, vergilerin toplanması, kamu hizmetlerine katılım oranının saptanması ve belediyelerin yetki alanlarının belirlenmesi gibi konularda ilk anlaşmazlıklar çıkmış ve oluşturulan yasalar karşılıklı şekilde veto edilmiştir²⁰⁹.

Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan devlet içindeki uyuşmazlıklar, Rum Cumhurbaşkanı Makarios tarafından, Kıbrıs Anayasası'nın uzlaşmacı yönüne bağlanmıştır. Azınlık haklarının saklı tutulduğu daha üniter bir anayasa değişikliği için zemin arayan Makarios, bu amaç ile üç garantör ülkeye birer nota göndermiştir. Bu nota ile birlikte, gerek ada içindeki iki toplumda gerekse Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkilerde, gerilim hızla artmıştır²¹⁰.

Bir Türk mahallesinde, 21 Aralık 1963'te araç arama esnasında yaşanan kavga, polisin silah kullanarak iki Türk'ün ölümüne yol açmış, bunun üzerine hiddetlenen kalabalığın çıkardığı taşkınlıklar, bir Rum polisin yaralanması ile sonuçlanmıştır. “Kanlı Noel” olarak bilinen bu olaylar ile birlikte, General Grivas ve çetesi, Kıbrıslı Türklerini adadan silmek ve Enosis ülküsünü gerçekleştirmek için devreye girmiştir. 103 Türk köyünün yakıp yıkıldığı ve yüzlerce masum sivilin katledildiği bu saldırıların en trajik sembolü, Tabip Subay Nihat İlhan'ın banyoda kurşuna dizilen üç çocuğu ve eşi olurken, bu olayın gerçekleştirildiği ev, müzeye çevrilerek (Barbarlık Müzesi) vahşetin izleri günümüze kadar taşınmıştır²¹¹.

Bu olaylar ile başlayan adadaki ayrışma kısa sürede tüm Kıbrıs'a yayılmış, Rumların, Türklerin dışarıdan yardım almaması için izole edici yöntemlere

²⁰⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, 14. Baskı, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 723; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 67; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Sorunun Kökleri*, s.362-363; Turgut Özakman, *a.g.e.*, s. 141.

²¹⁰ Hasan Kösebalaban, *Türk Dış Politikası*, Çev. Hüsamettin İnanc, BigBang Yayınları, Ankara, 2014, s. 191; Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 113.

²¹¹ Hasan Kösebalaban, *a.g.e.*, s. 191-192; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 113; Dilek Yiğit Yüksel, *a.g.e.*, s.138-141.

girişmesine karşın, Türklerin de Lefkoşa-Gönyeli bölgesini elde tutması ile yeşil hattın oluşması sağlanmıştır²¹².

Türkiye yaşanan bu olaylar üzerine, Yunanistan sınırına askeri birlik yönlendirmiş ve Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşları yapmıştır. Ayrıca, Yunanistan ile İngiltere'ye adadaki yaşanan çatışmaların Yunan ve İngiliz birliklerinin katkısı ile durdurulması için bir nota vermiştir. Bu notaya uyulmaması halinde ise adaya tek taraflı müdahale etmek için gecikmeyeceğini belirtmiştir. Durumun NATO'ya yansımaları üzerine, 15 Ocak 1964'de Londra'da taraflar bir konferans için toplanmış ve çeşitli çözüm önerileri konuşulmuştur. Londra Konferansı'nda Türk tarafının teklifi adada iki toplumlu federal bir devlet kurulması yönünde olurken; Rum kesiminin teklifi ise bir öncekinden daha fazla azınlık haklarını koruyan yeni bir anayasa hazırlanması ve yürürlüğe konulması yönünde olmuştur. Öte yandan, İngiliz tarafı ise bir İngiliz subayı komutasında 10 bin kişilik NATO ordusunun adada düzen ve güvenliği sağlaması konusunda fikir bildirmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın bu öneriyi kabul etmesine rağmen Rum tarafı önderliğinde Makarios bu fikri benimsememiştir. Bir çözüm bulunamaması ve çatışmaların sona ermemesi üzerine İngiltere, 15 Şubat 1964 yılında konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır²¹³.

BMGK, 4 Mart 1964 tarihinde yayınladığı 186 sayılı Kıbrıs kararı ile bir barış gücünün adaya çıkmasını kararlaştırmış ve 27 Mart tarihinde de bu kararı gerçekleştirmiştir. Fakat barış gücünün adaya çıkışı çatışmaları sona erdirememiştir. Bu durum üzerine TBMM, Türk ordusuna adaya müdahale için yetki vermiştir. Gelişmeler üzerine Yunanistan, adada gerilla yöntemleri ile terör faaliyetleri yürüten Grivas'ı tekrar adaya göndermiş ve Rum lider Makarios ile görüşerek, Türkiye'nin müdahalesi karşısında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yanında olacağı sözünü vermiştir²¹⁴.

Dönemin Türkiye hükümeti, Kıbrıs'ta tansiyonun sürekli yükselmesi, bir müdahalenin gerekliliği ve ABD'nin harekete geçirilmesi amacıyla bir mektup

²¹² Süleyman Özmen, *Küresel Güçlerin Oyun Adası Kıbrıs*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 273-274.

Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 723.

²¹³ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 73-75; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 114 Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 724.

²¹⁴ Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 725; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 75-77.

kaleme almıştır. Gelen cevap mektubunda²¹⁵, Kıbrıs'a bir Türk müdahalesinin, ABD'nin vermiş olduğu kaynaklarla yapılamayacağı sert bir diplomatik dille Türk hükümetine anlatılmıştır. Bu durum üzerine Türk kamuoyunda, İnönü'nün mektup girişimi hem Kıbrıs konusunda hem de Türk Dış Politikası konusunda büyük bir başarısızlık olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte ABD Başkanı Johnson, tarafların Kıbrıs Cumhuriyeti sorununu 1959 yılında olduğu gibi, ABD'nin girişimiyle Türkiye ve Yunanistan arasında varılacak bir anlaşma ile çözüme kavuşturulabileceğini belirtmiştir²¹⁶.

ABD Başkanı Johnson, Yunanistan'ın Türkiye ile bir araya gelmeme isteği üzerine, önce 22 Haziran 1964'de İnönü ile ardından 24 Haziran 1964'de Yunan Başbakanı Papandreu ile görüşerek bir uzlaşma zemini aramış, fakat istenen sonuç ortaya çıkmamıştır. ABD, bu temaslar sayesinde iki müttefikinin Kıbrıs konusundaki düşüncelerini anlamış ve 9 Temmuz 1964'te Cenevre'de (Eski ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson arabuluculuğunda) taraflar ile birlikte görüşmelere başlanmıştır. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve BM temsilcisi Tuomioja katıldığı konferansa, Rum lider Makarios da davet edilmiş, fakat Cenevre Konferansı'na katılmayı reddetmiştir²¹⁷.

Cenevre Konferansı ile ortaya atılan Acheson Planı sayesinde, hem taksim hem de Enosis istekleri yanıtlanmış, Türkiye'nin güvenlik kaygıları giderilmeye çalışılmış ve ada dolaylı olarak NATO'nun kontrolü altına alınmak istenmiştir. Fakat Rum lider Makarios, Kıbrıs'ın NATO denetimli bir Türk-Yunan yönetimi altına girmesini istememiştir²¹⁸.

Cenevre Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından adada toplumlararası gerilim tekrar artmıştır. İlk çatışmalar Türklerin yoğunlukta olduğu Erenköy-Masura bölgesinde 7 Ağustos 1964'de yaşanmıştır. Grivas kontrolündeki Rum askerlerinin, TMT askerlerini Erenköy'de sıkıştırması ve BM askerlerini etkisiz

²¹⁵ Süleyman İnan, Ercan Haytaoğlu, *a.g.e.*, s. 306; Levent Ağaoğlu, *Kıbrıs Dünyanın Merkezidir*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018, s. 87-92.

²¹⁶ Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 117; Hasan Kösebalaban, *a.g.e.*, s. 192-193; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 77-79.

²¹⁷ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 79; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 114; Hasan Kösebalaban, *a.g.e.*, s. 194.

²¹⁸ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 80.

hale getirmesi sonucu, 64 Türk jeti Grivas askerlerine müdahale etmiştir. Hava saldırısı sonucunda, 33 Kıbrıslı Rum ölürken 230'u da yaralanmıştır. Konunun BM'ye intikal etmesi üzerine, Rum tarafı Türk bölgelerindeki ablukayı kaldırmış, Türkiye'nin de ateşkes çağrısına olumlu cevap vermesi ile muhtemel bir savaştan dönülmüştür. Fakat bu durum adada Rumlar tarafından Türklere yapılan baskı ve zulmü sonlandırmamıştır²¹⁹.

Bu dönemde, BM'nin yeni atanan arabulucusu Galo Plaza iş başına gelmiştir. Kıbrıs için hazırlamış olduğu raporda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bütün egemenlik haklarına sahip olduğu ve hiçbir devlet tarafından toprak bütünlüğüne müdahale edilemeyeceği belirtilmiştir²²⁰. 18 Aralık 1965'de BM Genel Kurulu'nda 2077 sayılı karara yapılan oylama sonucunda, 5 olumsuz, 54 çekimser ve 47 olumlu oy ile karar kabul edilmiştir. Türkiye ile birlikte ret oyu veren ülkeler ABD, İran, Arnavutluk ve Pakistan olurken, BM'de alınan Kıbrıs kararları içinde Türkiye ve Kıbrıslı Türkler için en olumsuz karar görünümüyle tarihe geçmiştir²²¹.

Görüldüğü gibi, güçlü devletlerin tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar Kıbrıs ili ilgili plânları hiç eksik olmamıştır. Bu mücadele, adanın birçok kez el değiştirmesine neden olurken, Kıbrıs'ın derin tarihinin de oluşmasını sağlamıştır. Kıbrıs'ın yakın tarihteki altın dönemi, kuşkusuz tüm halklarının huzur içinde yaşadığı, Osmanlı Devleti dönemi olmuştur. Bu dönemden sonra, Kıbrıs'ta yaşananların özeti; barbarlık, ırkçılık ve adam sendecilik olarak tarihe geçmiştir.

Anti-demokratik uygulamaların sıklıkla yaşandığı Kıbrıs Cumhuriyeti dönemi; özgürlük, bireyin önceliği, evrensel insan hakları, hukukun üstünlüğü, akılcılık, serbest piyasa ve seküler ahlak gibi temel liberal kavramlardan taban tabana zıt örneklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu konuda; 13. yüzyılda kurulan Osmanlı Devleti'nin, 19. yüzyılda kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nden çok daha liberal devlet

²¹⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 726-730; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, s. 94-95.

²²⁰ Faruk Sönmezoğlu, "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8310>, (24.01.2020), s. 239; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 80-81.

²²¹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 730-734; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 81-82; Turgut Özakman, *a.g.e.*, s. 238-239.

politikalarına sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan, Kıbrıs Cumhuriyeti her ne kadar toplumsal uzlaşya dayanan bir anayasaya sahip olsa da anayasanın sekülerlikten uzak olması ve her alanda Rumların çoğunlukta olduğu bir devlet yapısı hedeflemesi nedeniyle, uzun soluklu olamamıştır.

Bir sonraki bölümde, Kıbrıslı Türklerin çağ dışı uygulamalardan ve dayatmalardan kurtulup, kendi devletlerini kurduğu süreç yakından incelenecektir.

2. BÖLÜM

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN İLANI VE GÜNÜMÜZE KADAR YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

2.1.Kıbrıs Türk Toplumunun Özgürlük Ve Varoluş Mücadelesi

1965 yılının sonuna doğru, Türkiye ve Yunanistan'da yaşanan siyasal değişiklikler, 1966-1967 yıllarında iki ülke arasında çözüm odaklı görüşmeleri de beraberinde getirmiştir. Fakat bu görüşmelerden ada için kalıcı bir sonuç çıkmamıştır. Ayrıca Yunanistan tarafından, 14 Kasım 1967'de Türk nüfusun yoğunlukta olduğu Geçitkale ve Boğazköy bölgelerine, General Grivas'ın komutasında bir kuşatma harekâtı düzenlenmiştir. BM askerlerinin etkisiz kaldığı, sadece 200 Kıbrıslı Türk'ün 6.000 kişilik Rum-Yunan Kuvvetlerine karşı durduğu bu kuşatma sonrası, Türkiye harekete geçmiştir. Yaşanan gelişmelerin ardından, ABD'nin devreye girmesi, verilen nota ve askeri hazırlıklar sonucunda, Yunanistan makamlarına geri adım attırılmıştır²²². Bu durumun ardından Kıbrıslı Türkler, 1964 yılından beri fiili olarak sürdürdükleri ayrı yaşama durum ve isteklerini hukuksal bir çerçeveye oturtmuştur. Bu amaçla 28 Aralık 1967 günü, 19 maddelik ilkeler listesi ile birlikte, federasyon yolunda ilk adım olan Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi (KGTY) kurulmuştur²²³.

2.1.1. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi Dönemi (KGTY)

KGTY kurulduktan sonra, verilen karşılıklı ödünlere rağmen ne yazık ki taraflar bir daha tam bir anlaşmaya varamamıştır. Fakat Türkler yine de Kıbrıs Anayasası'na bağlı kalmış, gerçekleştirilen seçimlerde Rumlar Makarios'u cumhurbaşkanı seçerken, Türkler de yardımcı olarak Dr. Fazıl Küçük'ü seçmiştir.

Türklerin tüm uzlaşmacı davranışlarına rağmen, Rum tarafı uluslararası arenada kendilerini adanın temsilcileri ve tek sahibi olarak tanıtmış, cumhurbaşkanı

²²² Ulvi Keser, *Dünden Bugüne Kıbrıs (1913-2013)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 287-288; Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 246-256.

²²³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 738; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 84-85.

yardımcılığının yetki ve gücünü yok saymıştır. Bu durum karşısında Türkler de kendilerini uluslararası alanda, “Kıbrıs Türk Toplum Yönetimi” olarak tanıtmıştır. Öte yandan, yurtdışından adaya gelen resmi temsilciler, yapmış oldukları temaslarda sadece Makarios’u değil, Dr. Küçük’ü de ziyaret ederek, adadaki Türk varlığını da kabul ettiklerini göstermişlerdir²²⁴.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan iki kutuplu dünya düzeni, tüm sorunlarda hissedildiği gibi Kıbrıs konusuna da etki eden bir dönem olmuştur. Bu dönemde, Türkiye’nin ABD ile yakınlaşması, SSCB’nin istediği bir durum olmamıştır. 1964 yılı ortalarına kadar SSCB’nin, Türklerin Kıbrıs’a düzenleyeceği olası askeri bir harekâta, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yanında yer alacağına ilişkin demeçleri, Türkiye’nin adaya müdahale plânlarını da etkilemiştir. Ayrıca 1965 yılından sonra, SSCB ile ikili ilişkiler ekonomik ve sanayi temelli gelişmiştir. Bu durum üzerine SSCB’de, Rumlara kayıtsız şartsız destek vermek yerine, Türklerle uzlaşmaya gitmenin daha karlı olacağı düşüncesi ağır basmıştır²²⁵. Bu dönemden sonra Türklerin, adaya muhtemel bir müdahalesi sonucunda, karşısına hiçbir süper gücün çıkmayacak olması ihtimali daha da güçlenmiştir.

Adada geçici Türk Yönetimi kurulduktan sonra, ambargo ve ada içinde serbest seyahatleri engelleyen kısıtlamalar kaldırılmış, Türk-Yunan ilişkileri yumuşak bir döneme girmiştir. Ayrıca, iki toplum arası gizli görüşmelerin miladı olarak kabul edilen 2 Haziran 1968, bu dönemin ürünüdür. Zaman zaman kesintiye uğrasa da yıllarca devam edecek olan toplumlar arası bu görüşmelerin ilki, Denктаş ve Klerides liderliğinde gerçekleştirilmiştir. Fakat Rum tarafının katı Enosis düşüncesi sayesinde bu görüşmelerden en ufak bir ilerleme elde edilememiştir²²⁶.

Türkiye’de, 12 Mart 1971 askeri müdahalesi esnasında, yönetimde olan Süleyman Demirel hükümeti istifaya zorlanmış ve ülke iç meselelere yönelmek zorunda bırakılmıştır. Türkiye, 30 ay boyunca askeri komutanların talimatlarına uyan anti-demokratik hükümetler ile yönetilmiştir. Öte yandan, 1967 yılında

²²⁴ Rukiye Maden, *a.g.e.*, s. 99-106; Turgut Özakman, *a.g.e.*, s.258.

²²⁵ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2001*, Çev: Petek Demir, Mozaik Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 158; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 124-27; Hasan Kösebalaban, *a.g.e.*, 202-203.

²²⁶ Cumhuriyet Evcil, *a.g.e.*, s. 72-73; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 86-87.

Yunanistan'da, ihtilal ile yönetimi devir alan Albaylar Cuntası, Türkiye'nin durumundan faydalanarak Kıbrıs Adasına Grivas'ı yeniden göndermiştir. Grivas Yunanistan'dan gelen subaylar ile EOKA-B örgütünü kurmuş ve Enosis'i bir an önce gerçekleştirmek için adada toplumlar arası çatışmalar başlatmıştır²²⁷.

Makarios'un Türkleri çeşitli oyunlarla bezdirerek uzun vadede Enosis'e ulaşma istekleri, Rum Ortodoks Kilisesi tarafından uygun bulunmamıştır. Bu durum üzerine Kilise Papazları, Makarios'u istifaya davet ederken, Grivas'ı desteklemiştir. Rum toplumunun fikir ayrılığına düştüğü bu olaylar sonucu, iki taraf arası ayrışma ciddi boyutlara ulaşmıştır. Makarios, siyasi yaptırımlarla gücünü Grivas ve Yunan Cuntasına hissettirirken; Yunan Cuntası ve taraftarları ise suikast denemeleri ile Makarios'u saf dışı bırakma çabasına girmiş ve başarısız olmuşlardır²²⁸.

Tüm bu yaşanan olayların arkasında Yunanistan'ın bulunduğunu iyi bilen Makarios, 2 Temmuz 1974'de Yunanistan Cumhurbaşkanı'na yazdığı bir mektup ile Yunan Cuntasından şikâyet etmiş ve Yunanistan'ın, seçilmiş bir lider olarak kendisine saygı göstermesini istemiştir. Yunan Cuntası bu talebi, Enosis yolunda bir engel olarak görmüş ve adanın artık ilhakı vaktinin geldiğini düşünerek, 15 Temmuz 1974'de adaya çıkartma yapmıştır. Yunan Cuntası, halk tarafından seçilen bir lideri zorla görevden almış, 19 Temmuz'a kadar yaşanan kanlı çatışmalar sonucunda, yönetimi ele geçirmiştir²²⁹. Makarios ise darbe günü sarayın arka kapısından kaçarak Baf'taki İngiliz Üssüne sığınmış²³⁰, buradan da İngilizler tarafından helikopter ile Malta adasına kaçırılmıştır²³¹.

Garanti Antlaşması'nı ihlâl ederek adaya müdahale eden Yunanistan, KGTY'nin kurulmasını ve adanın taksimini savunanların ne kadar haklı olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca, bölgede ve adada huzur ortamının bozulmasının, Yunanistan'ın ırkçı politikalarından kaynaklandığı bir kez daha görülmüştür. Öte yandan bu

²²⁷ William Hale, *a.g.e.*, s. 159.

²²⁸ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 208-209; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, s. 95-96; Kemal Girgin, *Diplomatik Anılarla Dış İlişkilerimiz (Son 50 Yıl: 1957-2006)*, 2. Baskı, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 346.

²²⁹ Cumhur Evcil, *a.g.e.*, s. 73-76; Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 96-97.

²³⁰ Hande Erol, *a.g.e.*, s. 66.

²³¹ H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 128.

gelişmeler sonucunda Kıbrıs halkının, adada tek cumhuriyetli bir çözüm arayışı çıkmaza girmiştir.

2.1.2. Kıbrıs Barış Harekâtı

1967 yılında İsrail ile Araplar arasında yaşanan Altı Gün Savaşı sonrası, ABD Ortadoğu’da etkinliğini kaybetmeye başlamış, Suriye, Mısır, Irak ve Güney Yemen’in Moskova eksenli politikaları sayesinde de Rusya’nın gücü bölgede artmıştır²³². Bu durum, doğal olarak Türkiye ve Yunanistan’ın stratejik önemini ABD nezdinde arttırmıştır. Ayrıca bu durum, önce 1967’de Yunanistan ardından 1971’de Türkiye’de yaşanan darbe girişimlerinin arkasında, ABD’nin olabileceği yorumlarına yol açmıştır.

1974 yılına gelindiğinde, Türkiye siyasi istikrara kavuşmuş, 14 Ekim 1973’de yapılan seçimler ile demokrasi yeniden tesis edilmişti. Askeri alanda ise 1967 Kıbrıs bunalımından önemli dersler çıkarmış olan Türkiye, askeri eksiklikleri olan deniz kuvvetlerinin amfibi çıkarma, hava kuvvetlerinin kara indirme yeteneğini geliştirmiş ve bilgi eksikliklerini gidermiştir. Bu askeri yeterliliğe rağmen, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, adaya yapılacak bir müdahalenin İngiltere, ABD ve NATO ile birlikte olması gerektiğini savunmuştur²³³. Buna rağmen, harekât öncesi diplomatik girişimler sonuçsuz kalmış, her konuda fikir bildiren bu üçlü, tepki vermemeyi tercih etmiştir. Öte yandan, SSCB’nin “Adaya müdahaleyi hiç düşünmedik” yönündeki açıklamaları da Türkiye’nin yalnız olarak Kıbrıs’a müdahalesinin önünü açmaya yetmiştir.

Yunan Cuntası 15 Temmuz 1974’de gerçekleştirdiği, Afrodit Darbe Plânı ile başta Türkiye, ABD, BM ve SSCB olmak üzere tüm dünya ülkelerinin tepkisini çekmiştir. Ayrıca, adada anayasal düzenin bozulması ve Yunanistan tarafından Garanti Antlaşması’nın ihlal edilmesi, Türkiye’nin Garanti Antlaşması’ndan doğan müdahale hakkını kullanma fırsatı doğurmuştur. Böylece, Kıbrıs için askeri

²³² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 740; Hasan Kösebalaban, *a.g.e.*, 219; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 120-121.

²³³ Hasan Kösebalaban, *a.g.e.*, 219; Turgut Özakman, *a.g.e.*, s. 265-266; Ulvi Keser, *a.g.e.*, s. 318-319; Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 61-70.

hazırlıklar başlamış, harekât plânları ise bir kez daha gözden geçirilmiştir. Öte yandan, 17-19 Temmuz tarihleri arasında, ABD ve İngiltere ile yapılan görüşmelerden de operasyona isteksiz mesajlar gelince, Kıbrıs'a harekât onayı TBMM'den geçmiştir. Tüm bu gelişmelerin ışığında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in "*Biz aslında savaş için değil barış için, yalnız Türklere değil Rumlara da barış getirmek için adaya gidiyoruz.*" açıklaması sonrası, 20 Temmuz 1974 Cumartesi günü sabahı, Türk askeri Kıbrıs'a ayak basmıştır²³⁴.

Kıbrıs Barış Harekâtı, siyasi bir karışıklık içinde, adeta bir baskın şeklinde gerçekleştirilmiştir. Harekât, politik ve askeri şartların değişebileceği sebebi ile vakit kaybedilmeden yapılmak istenmiştir. Adanın güvenlik ve savunma plânları, daha önceden ABD'li uzmanlar tarafından yapılmış; top mevzileri, havanlar ve mayınlar ince hesaplar gözetilerek, adanın stratejik bölgelerine yerleştirilmiştir. Tüm bu zorluklara rağmen, Kıbrıs Barış Harekâtı dünya tarihinin en başarılı operasyonlarından biri olmuştur. Harekâtın deniz çıkartması, Girne'nin batısında yer alan 50-60 metrelik Yavuz Plajı'na (Pladini), kusursuz bir şekilde yapılmıştır²³⁵. Harekâtın hava desteği ise paraşüt ve helikopter ile indirme olarak, Girne'nin güneyinde kalan Kırnı Havaalanı ve Hamitköy-Ortaköy-Gönyeli bölgesine gerçekleştirilmiş²³⁶, böylece adaya yaklaşık 40.000 asker çıkarılmıştır²³⁷.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nda tüm askerlerin plânlanan bölgelere ulaşmaları, harekâtın üçüncü gününe kadar sürmüştür. Bu süreçte, özellikle Bozdağ ve Gönyeli bölgelerinde, Rum askerleri ile şiddetli çatışmalar yaşanmış ve Türk askeri üstün başarılar göstermiştir. Harekâtın en büyük hatası: Antalya'nın 100 mil kadar güneyinde uçuş yapan bir karakol uçağının yanlış istihbarat vermesi ile Eskişehir ve Akıncılar hava üslerinden kalkan uçakların, Baf açıklarında bulunan 54 mürettebatlı, Kocatepe savaş gemisini vurması olmuştur. Öte yandan, aynı gece Yunanistan'ın

²³⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 741-742; Kemal Çiftçi, *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2010, s. 281; Büşra Çakmak, *Kurtlar Sofrasında Kıbrıs*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 52-53; H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 129-135.

²³⁵ Ertuğrul Üçler, *35. Yılında Kıbrıs Deniz Çıkartmasının İç Yüzü Kıbrıs Çıkartması*, 2. Baskı, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, s. 60-76.

²³⁶ Cumhuriyet Evcil, *a.g.e.*, s. 88.

²³⁷ Ulvi Keser, *a.g.e.*, s. 290.

Larissa Hava Üssü'nden Kıbrıs'a destek için havalanan üç uçak da Lefkoşa havaalanına ineceği sırada, iletişimsizlik sebebi ile Rum uçaksavarları tarafından düşürülmüştür. Yaşanan bu hata sonrasında, 100 Yunan komandosu hayatını kaybetmiştir²³⁸.

Harekâtın üçüncü gününde adaya çıkılmış, belirlenen bölgeler tutulmuş, dar bir alanda çok sayıda kuvvet toplanmış ve artık harekâtın genişleme bölümüne geçilmiştir. Fakat Türkiye, artan siyasi baskılar sebebi ile BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına olumlu yanıt vermiştir. Ateşkes ile birlikte, bütün tarafların toplanması kararlaştırılmış ve 25 Temmuz'da I. Cenevre Konferansı düzenlenmiştir. Konferansa Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları, gözlemci olarak da ABD, Rusya ve BM'den heyetler katılmıştır. Konferanstan Türkiye'nin beklentisi adada halkın huzur içinde yaşayabileceği bir ortamın sağlanması olurken, Yunanistan'ın isteği ise adaya çıkan Türk askerlerinin adadan çıkmaları ve/veya bulundukları konumdan öteye geçmemeleri şeklinde olmuştur²³⁹.

Altı gün boyunca yapılan hararetli görüşmeler sonucunda, 30 Temmuz deklarasyonu ile Yunan tarafı, adada Rum ve Türk halkı olmak üzere iki tarafın bulunduğunu kabul etmiş ve konferans, 8 Ağustos tarihinde liderlerin buluşması kararı ile sonlandırılmıştır. Verilen ateşkes arasında Türkiye adaya 30.000 asker, çeşitli zırhlı araçlar ve askeri lojistik sevk etmiş, konferanstan çıkabilecek olumsuz bir sonuç durumunda, ikinci Operasyonun hazırlığını tamamlamıştır. Birinci harekâtın sonunda Türk ordusu; kuzeyde Çakmak, Girne, güneyde Boğaz, Gönyeli, Ortaköy ve Lefkoşa, doğuda Siskilip ve Ayermola, batıda ise Hamitköy, Sihari ve Çatalköy hattında mevzilenmiş, ikinci harekât emrini beklemiştir²⁴⁰.

Tüm bu olaylar yaşanırken Yunan hükümeti, Türklere bir misilleme yapılması için Yunan Cuntası'ndan Türkiye'ye savaş açmasını istemiştir. Cuntanın böyle bir savaşa hazırlıklı olmaması ve teklifin ret edilmesi ile askeri rejim devrilmiştir. Böylece, önce 23 Temmuz'da sürgünden getirilen Karamanlis Atina'da

²³⁸ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 214-227; H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 135-145.

²³⁹ H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 146-150; Cumhuriyet Evcil, *a.g.e.* s. 162-190.

²⁴⁰ İlker Başbuğ, *a.g.e.*, s. 72-86; H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 150-153.

hükümetin başına geçirilmiş, ardından 24 Temmuz'da Sampson'un yerine Klerides, Kıbrıs'ın yönetimine getirilmiştir²⁴¹.

8-13 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen Cenevre Konferansı'nın ikinci oturumunda, Türklerin çözüm önerileri olan; beş Türk kanton bölge veya Kıbrıs'ın %70 Rum %30 Türk olacak şekilde taksimi teklifleri ile görüşmeler devam etmiştir. Beş Türk Kanton Projesi, Türklerin bağımsızlık kazanmasına daha uzak bir çözüm önerisi olması sebebi ile Rum tarafına federasyon projesinden daha makul gelmiş, detaylı olarak görüşülmesi için Türk tarafından 48 saat ek süre talep edilmiştir. Cenevre görüşmelerinde, adada yaşayan Türklerin menfaatleri doğrultusunda bir karar çıkmayacağını anlaşılmaya üzerine, 14 Ağustos 1974 tarihinde üç gün sürecek "Atilla Harekâtı" başlatılmıştır²⁴².

14 Ağustos günü saat 06.10'da, Türk Hava Kuvvetleri'ne ait uçakların belirlenen bölgelere saldırıyı başlatmasının ardından, 06.55'de topçu birliklerinin atışları gerçekleşmiş ve saat 07.10'da etkili bir kara taarruzuna geçilmiştir. Türk piyadeleri, yoğun Rum ateşi altında bölgedeki mayınları temizlemiş, ilk hedefler alındıktan sonra, taarruz adeta kaçan düşmanın kovalanmasına dönüşmüştür. Rum askerleri, korku dolu bir şekilde hızlıca geri çekilirken, çevredeki Türk köylerini yakıp yıkmış, silahsız insanları katletmiş, kadınların ve kızların ırzına geçerek birçok savaş suçu işlemiştir²⁴³.

Harekâtın ilk günü, doğuda Serdarlı dolaylarına kadar ilerleyen Türk Ordusu, Mağusa'ya ancak 15 Ağustos günü 19.00 sularında ulaşabilmiştir. Mağusa Kalesinde 27 gün boyunca 600 kadar mücahit, Rumların saldırılarına ve hilelerine kahramanca direnmiş, destek ordularının gelmesi ile taarruza geçmiş ve Rum askerlerini kısa sürede püskürterek üstünlük sağlamıştır. Batıda ise Yılmazköy-Omorfo-Lefke yönündeki taarruz 13.00'da başlamış, bölgeden mayınlar temizlenerek hızlı ve etkili bir harekât gerçekleştirilmiştir²⁴⁴.

²⁴¹ William Hale, *a.g.e.*, s. 163.

²⁴² H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 146-153; İlker Başbuğ, *a.g.e.*, s. 84-89; Turgut Özakman, *a.g.e.*, s. 429-435.

²⁴³ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 232; Cumhuriyet Evcil, *a.g.e.*, s. 196-204.

²⁴⁴ Cumhuriyet Evcil, *a.g.e.*, s. 204-210; Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 233.

İkinci Harekât boyunca Rum askerleri sahada hiçbir aktif savunma yapamamış, cephede savaşmak yerine masum sivilleri katletmiş, kadınların ve genç kızların ırzına geçmeyi bir başarı kabul etmekle yetinmiştir. Bu olaylara karışan Rum askerlerinin bir kısmı etkisiz hale getirilirken, bazıları esir alınmış ve bir kısmı da kaçarak Rum tarafına geçmiştir. Öte yandan, Yunan destek birlikleri ise kendilerine teslim edilen bölgeleri ancak üç gün boyunca savunabilirken, harekâtın son gününde onlar da mevzilerinden geri çekilmek zorunda kalmıştır. İkinci Kıbrıs Harekâtının son gününe gelindiğinde, Türk ordusu Kıbrıs Adasının kuzeyinde bulunan 3355 km²'lik Şahin Hattı olarak adlandırılan bölgeyi kontrolü altına almıştır²⁴⁵.

Kıbrıslılar, fetih ile birlikte kavuştuğu ve 307 yıl boyunca birkaç olay haricinde sahip oldukları huzuru, ne İngiliz Yönetimi ne de Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde bulabilmiştir. Ayrıca, adanın İngiltere'ye kiralamasından, Türkiye Cumhuriyeti'nin adanın kuzeyinde kalan 3355 Km²'lik alanı geri almasına kadar geçen sürede; mağdur olan, eziyet gören, yaptırımlar ile göçe zorlanan, asimile edilen ve soykırıma uğratılan hep Kıbrıslı Türkler olmuştur. Fakat ne manidardır ki gerek İngiltere döneminde gerekse Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde tesis edilemeyen huzur, 96 yıl sonra adaya yine Türklerin yaptığı Barış Harekâtı ile gelmiştir.

2.1.3. Barış Harekâtının Haklılığı

Kıbrıs Barış Harekâtı ile adada huzuru ve barışı tesis etmek uğruna 38 Subayımız, 36 Astsubayımız, 409 Erimiz ve 70 Mücahit'imiz şehitlik mertebesine ulaşırken, 1200 askerimiz ise gazi olmuştur. Harekât sonrası, Kore Savaşı haricinde ilk kez kendi sınırları dışına asker gönderen Türkiye'ye, tüm dünya genelinden çeşitli tepkiler gelmiş, bu tepkiler günümüze kadar ikili ilişkilerde de etkisini göstermiştir²⁴⁶. Aslında 1974 harekâtı ile Kıbrıs Cumhuriyeti sorununda yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti sorununu, uluslararası alanda hukuki sonuca bağlama mücadelelerinin yoğun olarak yaşandığı yıllar olmuştur. Fakat bu dönemde aranan çözüm yolları, 1960 antlaşmaları

²⁴⁵ Cumhuriyet Evcil, *a.g.e.*, s. 210-216.

²⁴⁶ H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 156.

üzerinden değil, 1974 yılından sonra oluşan, fiili durum koşullarında hayata geçirilmek istenmiştir²⁴⁷.

Bugün adada, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ikiye bölünmesi sonucunda ortaya çıkan iki ayrı otonom devlet bulunmaktadır. Bu devletlerin biri Türklerin kurduğu KKTC, diğeri ise Rum tarafına ait GKRY'dir. Adada bulunan her iki devlet de 1960 tarihli Londra-Zürih antlaşmaları ile Kıbrıs üzerinde tam söz hakkına sahip değildir. Bu durumda, özellikle bilinmesi gereken fakat çok defa görmezden gelinen bir husus da devletlerden birinin diğeri temsil etme hakkı ve/veya Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamı olduğunu iddia etme hakkının olmamasıdır²⁴⁸.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 Anayasasında, cumhuriyetin kurucusu iki ayrı halkın Türkçe ve Rumca dilinin olduğu ve eşit sayıda nüfusa sahip bulunan iki toplumun varlığı özellikle vurgulanmıştır. Öte yandan, adada azınlık olarak bahsedebileceğimiz Ermeni, Marunî ve Latin uyruklu topluluklar da vardır²⁴⁹. Fakat bu toplulukların azınlık olmaları sebebi ile self-determinasyon hakları bulunmamaktadır.

1970 yılında BM'nin 2625 sayılı kararı ile kendi geleceğini belirleme hakkının hangi hallerde kullanılabileceği etraflıca belirlenmiştir. Bu karara göre: Çok uluslu bir ülkede her toplumun bireyi tarafsız muameleye tabi tutulmalı, seçme ve seçilme hakkından aynı derecede yararlanabilmeli, devletten eşit derecede sosyal ve diğer hizmetleri görebilmeli, halklara baskı ve ayrımcılık uygulanmamalıdır. Bu sosyal düzen, bir ülkenin tamamında görülmeli ve ülke herhangi bir ayrılık doğmayacak şekilde yönetilmelidir. Öte yandan aynı topraklar üzerindeki bir halk, seçme ve seçilme hakkından kısıtlanırsa, baskı ve şiddet görürse, devletin bütçesinden sosyal hizmetler vasıtası ile faydalandırılmazsa, kültürel ve fiziksel varlığı asimile edilmeye çalışılırsa, toplumdan ve yaşadığı topraklardan maddi-manevi baskılarla göçe zorlanırsa, o zaman bu halk kendi geleceğini özgürce

²⁴⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 749.

²⁴⁸ İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 86.

²⁴⁹ Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, s.166.

belirleme hakkı olan self-determinasyonu gerçekleştirme serbestisine sahiptir²⁵⁰. Bu neden ile Kıbrıs'ta her iki toplum da self determinasyon hakkı olan, siyasi açıdan eşit ve egemen toplumdur.

Çok uluslu toplumlarda, demokrasinin temel prensibi olan çok ulusluluk ilkesi, genel iradenin belirlenememesi sonucunda, birleştirici değil bölücü sonuçlar doğurabilir. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, her iki toplumun genel iradeye katılarak, ortak yaşam çıkarlarının korunmasını kabul etmiştir. Fakat Rum tarafının kasıtlı müdahaleleri ile gelişmeler bu yönde seyretmemiştir. Nitekim Rumlar tarafından, Türk toplumunun self determinasyon hakkının, Rum toplumunun self determinasyon hakkını ihlal ettiği iddiaları ortaya atılmış, böylece çok uluslu devlet yapısındaki Kıbrıs Cumhuriyeti'nden, ulus-devlet anlayışına dönüşüm amaçlanmıştır²⁵¹.

Garanti Anlaşmasındaki konular, sadece üçüncü devletlere karşı değil, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendisine de karşı koruma altına alınmıştır²⁵². Dolayısı ile Rum yönetiminin kendi iradesini, Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin iradesi olarak geçerli kılma çabası, Garanti Anlaşması'nın ve Kıbrıs Anayasası'nın engeline takılmıştır. Fakat Rum yönetimi bunu zor kullanarak başarmıştır. Bu durum, Garanti Anlaşması gereği Türkiye'ye 1974 yılında müdahale olanağı tanımıştır. Ayrıca, bir devletin kendi yurttaşlarına nasıl davrandığı konusu, günümüzde insani müdahale kavramı ile ulusal yetki alanının da dışına çıkmıştır. Bunun için 1974 Barış Harekâtı, Türkiye'nin garantör devlet hakkının yanında, bir ikinci hak olan soydaşlarının insan hakları ihlallerini sonlandırma hakkı ile de öne çıkmıştır²⁵³. Öte yandan, son darbe girişiminin başarı kazanması durumunda, adanın Yunanistan'a ilhakı kaçınılmaz olacaktı. Dolayısı ile Türkiye duruma müdahale ederek bir oldu-bitti girişimini önlemiştir²⁵⁴.

²⁵⁰ Sabahattin İsmail, *a.g.e.*, s. 189.

²⁵¹ Füsün Arsava, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36381>, (04.07.2021), s. 45.

²⁵² Göş. Yer.

²⁵³ Füsün Arsava, *a.g.m.*, s. 45-46.

²⁵⁴ Metin Tamkoç, *a.g.m.*, s. 64.

2.1.4. Barış Harekâtı Sonrası Gelişmeler Ve KKTC'nin İlanı

Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu, Barış Harekâtı sonrası, uluslararası alanda giderek yalnızlaşmıştır. 5 Şubat 1975'de ABD'nin silah ambargosu kararının ardından, 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) kurulmuştur. Kıbrıslı Türklerin lideri konumunda olan Rauf Denktaş, amacın iki taraflı bir federasyon çerçevesinde, Kıbrıs Rum toplumuyla birleşmek olduğunu açıklamıştır. BMGK ise 12 Mart 1975 tarihinde 367 sayılı kararı ile bu durumu esef ile kınadığını belirtmiş, tarafları BM Genel Sekreteri gözetiminde görüşme yapmaya davet etmiştir. Bu davet sonucunda, 28 Nisan 1975- 21 Şubat 1976 tarihleri arasında gerçekleştirilen toplumlar arası görüşmelerde; nüfus mübadelesi, Lefkoşa havaalanının açılması, Maraş'ın durumu, sınır ve harita düzenlemesi gibi özel konular ele alınmıştır. Temelde tamamen ayrı düşüncelere sahip bulunan iki toplumun, toplumlararası görüşmeler sonucu atabildikleri tek somut adım, isteğe bağlı nüfus mübadelesi konusunda olmuştur²⁵⁵.

10-18 Mayıs 1976 tarihlerinde İstanbul'da bir araya gelen İslam Konferansı'nda, KTFD'nin desteklenmesi kararlaştırılmış, fakat 12 Ağustos tarihinde Colombo'daki (Sri Lanka) V. Bağlantısızlar Konferansı'nda, bazı İslam ülkelerinin Türkiye'yi sert biçimde kınayan bir kararın altına imza atması, Türkiye'yi ve Türk halkını şaşırmıştır²⁵⁶. Yaklaşık üç yıllık diplomatik girişimler sonucunda, 3 Eylül 1979 yılında, Havana'da (Küba) düzenlenen VI. Bağlantısızlar Konferansı'nda ise 13 İslam ülkesi konferans karar deklarasyonundaki Kıbrıs ile alakalı kısmına, Türkiye'nin aleyhine olduğu için çekince koymuştur. Bu konferanslarda, Türkiye'nin aleyhine alınan kararların başlıca nedeni; Kıbrıs'a Türkiye'nin fiili müdahalede bulunmasının, Bağlantısızlar Hareketi'nin kuruluş amacına aykırı oluşudur²⁵⁷.

²⁵⁵ Orhan, S. Kilercioğlu, *Unutulan Bedel Kıbrıs Türkü'nün Acı ve Cesaret Dolu Yılları*, Fark Yayınları, Ankara, 2007, s. 327-328; Kemal Çiftçi, *a.g.e.*, s. 282; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 140; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 95.

²⁵⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 765-766; Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi*, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 199-200.

²⁵⁷ Mehmet Şahin-Buğra Sarı, "1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleri ile İlişkiler", http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu22makale/mehmet_sahin_bugra_sari.pdf,

Rauf Denktaş 1976 yılının son aylarında, dönemin Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in girişimleri ile Makarios'a bir mektup kaleme almıştır. Klerides'e karşı bir avantaj elde etmek isteyen Makarios, bu mektuba olumlu bir yanıt vermiş ve taraflar arası gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, 12 Şubat 1977'de Dört İlke antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmada şu kararlara varılmıştır²⁵⁸:

- Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsız, bağlantısız ve iki toplumlu olmalıdır.
- Her iki yönetimin sahip olacağı topraklar, ekonomiklik, verimlilik ve mülkiyet esasları kapsamında müzakere edilmelidir.
- Dolaşım, yerleşim ve mülkiyet hakkı özgürlüğü gibi konular ve diğer özel başlıklar görüşülmeye açık olmalıdır. Bunların görüşülmesinde iki toplumlu federal sistem ve Türk toplumu yönünden doğabilecek güçlükler de dikkate alınmalıdır.
- Merkezi federal hükümetin yetkileri ve işlevleri tüm toplumları koruyacak şekilde düzenlenmelidir.

Dört İlke Antlaşması'nın imzalanması, 31 Mart - 4 Nisan 1977 tarihlerinde gerçekleştirilen Viyana görüşmelerine olumlu bir etki yapmıştır. Görüşmede taraflar kendi önerilerini ortaya koymuş ve ilk defa Rumların adanın yüzde 20'sini Türk tarafına bıraktığı bir harita çıkarılmıştır. Fakat bu olumlu gelişmeler devam ederken, 3 Ağustos 1977 tarihinde Makarios hayatını kaybetmiş ve 26 Ocak 1978'de Kipriyanu'nun Başkan seçilmesi ile yeni bir döneme geçilmiştir²⁵⁹.

1974-78 yılları arasında Türk tarafı görüşmelerden kaçan taraf görünümünde iken, bu tarihten sonra ekonomisi giderek gelişen Rum tarafı bu rolü oynamaya başlamıştır. Rum tarafı, Türk tarafına uygulanan izolasyon ve ambargoların her alandaki olumsuz etkilerine, çözümsüz ve tepkisiz kalmayı tercih ederek, bu durumu bir fırsata çevirmeye çalışmıştır. Fakat Rauf Denktaş'ın girişimleri ile 18-19 Mayıs

(25.01.2020), s. 38-40; Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 7. Baskı, Der Kitapevi, İstanbul, 2019, s. 406-425.

²⁵⁸ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 243-244; Büşra Çakmak, *a.g.e.*, s. 101-102.

²⁵⁹ Heinz A. Richter, *Çağdaş Kıbrıs'ın Kısa Tarihi (1878-2009)*, Çev. Ali Çakıroğlu, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2011, s. 419; Nazım Berathlı, *Kıbrıslı Türk Siyasi Tarihi 1878-1983 Başlangıçtan KKTC'ye*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2020, s. 380-385.

1979 tarihlerinde bir araya gelen Denktaş ve Kipriyanu, on maddelik bir antlaşmada mutabık kalmışlardır²⁶⁰. Bu on madde şu şekilde belirlenmiştir²⁶¹:

- Toplumlar arası görüşmeler 15 Haziran 1979'da yeniden başlayacaktır.
- Görüşmeler Denktaş-Makarios ve BM'nin Kıbrıs ile ilgili kararları ekseninde olacaktır.
- Tüm yurttaşların temel özgürlüklerine ve insan haklarına saygı gösterilecektir.
- Görüşmeler toprak ve anayasa konularını kapsayacaktır.
- Maraş'la ilgili bir anlaşmaya varılması halinde, diğer yörelerle ilgili mutabakat beklenmeden Maraş açılacaktır.
- Görüşmelerin sonucunu olumsuz etkileyecek hareketlerden kaçınılması gerekir ve olağan koşullara dönüş için pratik önlemler alınacaktır.
- Kıbrıs Cumhuriyeti askerden arındırılacaktır.
- Cumhuriyetin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü veya bir başka ülke ile birleşmemesi gibi konularda kesin garantiler olacaktır.
- Görüşmeler gecikmeksizin sürekli ve temelli olacaktır.
- Görüşmeler Lefkoşa'da yapılacaktır.

9 Ağustos 1980 tarihinde yeniden başlayan görüşmeler esnasında, Rum tarafı iki toplumu kabul etmiş, fakat iki bölgeliliği onaylamamıştır. Ayrıca, federe devletin yetkileri konusunda da taraflar anlaşamamıştır²⁶². Eylül 1981'e gelindiğinde, Türk tarafında yapılan seçimler, bir koalisyon hükümeti ortaya çıkarmış, Rum tarafında ise Şubat 1983'de gerçekleşen seçimlerde, Kipriyanu yeniden başkan seçilmiştir. Bu tarihten sonra Kipriyanu, Yunanistan Başbakanı Papandreou'nun da destekleri ile Kıbrıs Cumhuriyeti konusunu uluslararası bir boyuta taşıma politikasını benimsemiştir. Kipriyanu, konunun BM kararları çerçevesinde uluslararası konferanslarda çözümlenmesini savunmuştur. Bu durum, Türkiye ve Kıbrıs Türk Toplumu tarafından yeni bir uluslararası baskı süreci olarak anlandırılmıştır. Öte

²⁶⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, s. 766-767; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 96-97; Büşra Çakmak, *a.g.e.*, 126-127; Nazım Beratlı, *a.g.e.*, s. 385-387.

²⁶¹ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 244-245; Ahmet Billuroğlu, *Kıbrıs Tarihi (1968-2005 Kıbrıs Siyasi Tarihi)*, Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları, Kıbrıs, 2005, s. 27.

²⁶² Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 98. Nazım Beratlı, *a.g.e.*, s. 387-389.

yandan, 17 Haziran 1983 tarihinde toplanan KTFD Meclisi, Kıbrıs Türk halkının self-determinasyon hakkına sahip olduğunu vurgulamış ve bu hakkın hiçbir şekilde kaldırılamayacağı kararını almıştır. Bu karardan yaklaşık beş ay sonra da 15 Kasım 1983’de KTFD Meclisi tarafından KKTC ilan edilmiştir²⁶³.

Kıbrıs Adasında, Kıbrıs Anayasası ile kurulan hukuki düzen, iktidarı ele geçiren Yunan yanlısı Rumlar tarafından, ilk günden beri zor kullanılarak ihlâl edilmiştir. Yönetimi elinde tutan Yunan yanlısı Rumlar, bununla yetinmeyip, anayasayı değiştirmek istemiş, bunu başaramayınca da Batı Trakya ve Rodos’ta olduğu gibi, Türk toplumuna karşı katliama girişmiştir. Böylece, Aralık 1963 tarihine kadar kağıt üzerinde mevcut olan Kıbrıs Cumhuriyeti, o tarihten itibaren kademe kademe gayri meşru bir devlete dönüşmüştür²⁶⁴. Dolayısı ile bu gelişmeler, adada bir Türk devletinin varlığını hazırlayan temel nedenler olmuştur.

Çalışmanın önceki başlıklarında hatırlanacağı üzere, Kıbrıs Türk halkı yaşamış olduğu baskılar ve zulümler neticesinde, sosyal hizmetlerden, vatandaşlık ve insanlık haklarından mahrum bırakılmış, ata mirası topraklarından göçe zorlanmıştır. Hatta ne acıdır ki yaşlısı, genci, çocuğu ve kundaktaki bebeği ile soykırıma maruz kalmıştır. Ada halk ve topluluklarının yaşamış oldukları tüm anlaşmazlık ve çatışmaların sebebi: Coğrafi açıdan stratejik bir konumda yer alan Kıbrıs’ın, bazı devletlerin stratejik planlarını etkileyebilecek derecede önemli olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, öncelikle İngiltere ve ardından Yunanistan adanın demografik ve kültürel bir zenginliği olan farklı etnikten insanların, adada yaşamasını kendi stratejik hedefleri için kullanmış ve Kıbrıs’ın 20. yüzyılının acılarla dolu olmasına yol açmıştır. Bu durumda kaybeden, tarihin diğer dönemlerinde görüldüğü gibi ne yazık ki yine Kıbrıs, Kıbrıslılar ve aslında insanlık olmuştur.

²⁶³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, 15. Baskı, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 106-107; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 99; İlker Başbuğ, *a.g.e.*, s. 104-105.

²⁶⁴ Süleyman Koç, *a.g.e.*, s. 253.

2.2.KKTC'nin İlanı Sonrası Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler

15 Kasım 1983 tarihinde, KKTC'nin kurulmasına ilk tepki Rum tarafı ve Yunanistan'dan gelmiştir. Bu durumun yasa dışı ve kabul edilemeyecek bir karar olduğu belirten Yunanistan, 16 Kasım tarihinde ise Türkiye'ye bir protesto notası vermiştir. KKTC'nin ilanından üç gün sonra, 18 Kasım 1983 tarihinde, BMGK konu ile ilgili gelişmeler sebebi ile toplanmış²⁶⁵; 1 ret (Pakistan), 1 çekimser (Ürdün) olmak üzere, 13 kabul oyu ile 541 sayılı Kıbrıs kararını almıştır. BM Güvenlik Kurulu'nda alınan bu karar ile KKTC'nin ilanı kabul edilmemiş ve Türk tarafına kararın geri alınması konusunda çağrıda bulunulmuştur. Yapılan bu çağrı üzerine, Kıbrıs Türk tarafı lideri Rauf Denktaş bir açıklama ile hem Çin'in hem de Doğu Almanya'nın BM tarafından yıllar sonra tanındığını hatırlatarak, verilen karardan dönülmeyeceğini belirtmiştir. Öte yandan, Türkiye'de de KKTC'nin ilanı ciddi tartışmalara yol açmış, fakat BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 541 sayılı karar, Türkiye tarafından tanınmamıştır²⁶⁶. Aslında tarih göstermiştir ki Türkiye'nin kararı tanımamasındaki tek gerekçe; Kıbrıs'ta barışın sağlanamadığı bir ortamda yaşanabilecek gelişmeler olmuştur. Çünkü 1960-1974 yılları arasında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde yaşanan hadiseler bunun habercisi olmuştur.

2.2.1. KKTC'nin Kuruluşundan 2000'li Yıllara Kadar Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler

KKTC'nin ilanından sonra kesilen toplumlararası görüşmeler, Rauf Denktaş'ın 1984 yılında BM Genel Sekreteri Perez De Cuellar'a sunduğu iyi niyet önerileri ile yeniden canlanmıştır. Öneriler arasında; Maraş konusu, Lefkoşa Havaalanı'nın açılması, kayıp kişiler için komite kurulması ve iki toplum arasında iş birliği yapılabilecek diğer konuların tartışılması yer almıştır. De Cuellar-Denktaş-Kipriyanu görüşmeleri Rum tarafının isteksizliğine rağmen sürdürülmüştür. Yavaşlayan görüşmeler, De Cuellar'ın çabaları ile 10 Eylül'den sonra dolaylı olarak devam etmiştir. Görüşmeler sonucunda, Kıbrıs Federal Cumhuriyeti adı ile bağımsız,

²⁶⁵ Metin Tamkoç, *a.g.m.*, s. 64.

²⁶⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s. 108; İlker Başbuğ, *a.g.e.*, s. 106; Vehbi Zeki Serter, Ozan Zeki Fikretoğlu, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878-1988)*, Halkın Sesi Yayınevi, Lefkoşa, 1988, 164-165.

bağılantısız, iki kesimli, iki toplumlu ve iki resmi dilli bir devlet kurulabilmesi için bir anlaşma taslağı oluşturulmuştur. Görüşmelerde; federal devletin bayrağı, anayasası, her iki tarafın da %50 temsil edilebileceği bir parlamento, askerin çekilmesi ve temsil hakkı gibi konularda görüşme ve müzakereler yapılmıştır²⁶⁷.

17 Ocak 1985 tarihinde New York'ta anlaşmanın imzalanması için taraflar bir araya gelmiş, fakat Yunanistan'ın Kipriyanu'nun aracılığı ile daha önce görüşülen maddeleri tekrar ele alma talebi sunması ile çıkmaza girmiştir²⁶⁸. Öte yandan 1984-1986 yıllarında Turgut Özal hükümetinin Kıbrıs'ı serbest bölge yapma ve bazı ticari iyileştirme girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Rum tarafı ve işbirlikçi devletleri, Kıbrıs Türk halkının kendi geleceğini belirleme hakkını görmezden gelerek, bu çabaları da engellemiştir²⁶⁹.

1980'li yıllarda Avrupa'da kurumsal bütünleşme konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tek pazar ve tek para birimi gibi başlıkların yanında, ülkelerin siyasal ve güvenlik birlikteliği gibi konuların da (1979) Avrupa Parlamentosu seçimlerinden başlayarak temelleri atılmıştır²⁷⁰. Böylece Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) hayata geçirilmesi süreci ivme kazanmış, yıldızı parlayan AET'ye girmek isteyen ülkeler, belli şartları yerine getirerek, topluluğun maddi-manevi yardımlarını elde etme yarışına girmiştir. Öte yandan, Kıbrıs'ın stratejik konumu sebebi ile birliğin sınırları içinde yer alması düşüncesi, 1987 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti sorununun, AET'nin ilgi alanına girmesine yol açmıştır²⁷¹.

21 Şubat 1988 tarihinde Rum tarafında yapılan seçimlerde, ılımlı biri olan Yeorgios Vasiliu'nun cumhurbaşkanı seçilmesi, başta ABD olmak üzere bazı kesimleri sevindirmiştir. Denktaş, bu gelişmeyi değerlendirmek adına Vasiliu'ya, taraflar arası güveni arttırmak için ticaret, kültür, çevre, turizm, belediyecilik ve spor

²⁶⁷ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 109; Zehra Yalçinkaya Cerrahoğlu, *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 162-163.

²⁶⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s. 118-119.

²⁶⁹ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası*, 2. Cilt, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 639.

²⁷⁰ Belgin Akça-İlke Göçmen, *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 51.

²⁷¹ H. Emre Oktay, *a.g.e.*, s. 178; Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, 83-84.

alanlarında işbirliği yapılmasını içeren, bir görüşme talebinde bulunmuştur. Vasiliu bu teklifi Denktaş'ı muhatap görmediği gerekçesi ile kabul etmemiş, o dönemin Türkiye Başbakanı olan Turgut Özal ile görüşmek istemiştir. Fakat Vasiliu'nun Denktaş'a yapmış olduğu nezaketsizliğe karşı, talebi ret edilerek, diplomatik bir cevap verilmiştir²⁷².

Yaşanan gelişmelerin ardından, BM Genel Sekreterliği'nin girişimleri ile 1988 Eylül ayından başlayarak, 1989 sonbaharına kadar taraflar 100 saatin üzerinde görüşmeler yapmıştır. Ancak, Cenevre ve New York'ta Vasiliu ve Denktaş'ın da katıldığı iki zirve de dâhil olmak üzere, Kıbrıs konusunda bir çözüm çıkmamıştır. Nitekim gerek Türk gerekse Rum tarafı Kıbrıs konusunda yeni görüş ve bakış açılarını ortaya koymuş, bazı ödünler vermiş, ama geleneksel tezlerin değiştirilmesine güçleri yetmemiştir. 1989 yılından sonra, SSCB'de yaşanan değişiklikler, Yunanistan'da Papandreou'nun iktidardan ayrılması, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesi, Rum tarafının AET ile Gümrük Birliği anlaşması imzalaması ve 1990 yılında AET'ye üyelik başvurusu yapması gibi gelişmeler, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununu yeni bir çözümsüzlüğe doğru sürüklemiştir²⁷³.

De Cuellar 12 Temmuz 1990 tarihinde, BMGK'ya sunduğu bir rapor ile Kıbrıs Adasının Türk ve Rum toplumlarının ortak evi olduğunu ve taraflar arası ilişkilerin azınlık-çoğunluk görüşmesi değil, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki toplumunun arasındaki bütünleşme görüşmesi olduğunu belirtmiştir. Bu rapordan bir yıl sonra Aralık 1991'de, De Cuellar adada siyasal eşitlikten ve egemenliğin iki toplum tarafından paylaşılması gerektiğinden bahsederek, Türk halkının tarihsel hakkını vurgulamış, fakat bu durum Rum kesiminde yine tepkilere yol açmıştır²⁷⁴.

De Cuellar'ın ardından BM Genel Sekreterlik görevine gelen Boutros Ghali de Kıbrıs için federal bir devlet yapısını benimsemiştir. Bu kapsamda hazırladığı bir harita ile Kıbrıs Türk tarafındaki 37 köye, Rum halkının yerleştirilmesi yönünde bir

²⁷² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s. 121.

²⁷³ Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 121-122; Süleyman Koç, *a.g.e.*, s.257; Anıl Çeçen, *Kıbrıs Çıkmazı*, 3. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2018, s. 171-173.

²⁷⁴ İsmail, Sabahattin, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, s. 226.

teklifte bulunmuştur. Ghali Plâni olarak bilinen bu çalışma, her alanda kapsamlı bir federe devlet modelini içermesine rağmen, 1992’de KKTC Meclisinde toprak kaybının olacağı gerekçesi ile kabul edilmemiştir. Aynı yıl, Türkiye’de gerçekleşen seçimler sonrası, Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin oluşturduğu koalisyon hükümetinin gelmesi ile Türkiye, KKTC politikalarında daha müdahil bir tutum izlemeye başlamıştır²⁷⁵.

1993 yılında, BM Genel Sekreteri Ghali, Kıbrıs’ta halkların birbirlerine güvenlerinin yeniden tesis edilmesi amacı ile 14 maddelik bir paketi, tarafların kabulüne sunmak istemiştir. Bu paketin içeriğinde, iki toplumun siyasal ve kültürel alanlarda güven görüşmelerine değinildiği gibi sağlık, çevre, enerji ve spor gibi alanlarda da işbirliğine ve düzenlemelere yer verilmiştir. Öte yandan, Türk tarafına, Maraş bölgesinde Rum halkının yerleşimi anlayışına karşılık, Ercan Havaalanı’nın ve deniz limanlarının uluslararası trafiğe açılması teklifi sunulmuştur. 1994 yılına kadar devam eden “Güven Arttırıcı Önlemler Paketi” görüşmeleri, Yunanistan’ın bu pakete sıcak bakmaması nedeniyle hayata geçirilememiştir²⁷⁶.

1993 yılında Yunanistan ve GKRY arasında imzalanan “Ortak Askeri Doktrin” bildirgesi ile Yunanistan’ın Rum kesiminin açıkça koruyucusu olduğu ilan edilmiş ve AB’nin yayınladığı “Başkanlık Bildirgesi” (1995) ile GKRY’nin tam üyelik görüşmelerine başlayabileceğini açıklanmıştır²⁷⁷. Bu gelişmelere cevap ise 1995 yılında Türkiye ve KKTC’nin “Ortak Deklarasyonu” ile gelmiştir. Bu bildirme ile federe bir Kıbrıs için görüşmelere devam edilirken, taraflara Türkiye’nin KKTC ile ekonomik, ticari ve savunma ilişkilerinin süreceği hatırlatılmıştır²⁷⁸. AB bu gelişmelerden sonra, Kıbrıs ile ilgili konularda, tüm birimleri ile daha aktif ve yanlı bir siyasete başlamıştır.

1996 yılında, Kıbrıslı bir Rum vatandaş olan Titiana Loizidu, kendisine ait Türk tarafındaki bir mülke girilmesine engel olunduğu gerekçesi ile Türkiye’yi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na şikâyet etmiş ve Türkiye alınan karar ile

²⁷⁵ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası*, s. 747-748; ; Hande Erol, *a.g.e.*, s. 194-195.

²⁷⁶ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 747-749; Büşra Çakmak, *a.g.e.*, s. 173-176.

²⁷⁷ Erol Manisalı, *Avrupa Kışkacında Kıbrıs*, 2. Baskı, Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s.99-100

²⁷⁸ Büşra Çakmak, *a.g.e.*, 176-177.

600.000 dolar para cezasına çarptırılmıştır²⁷⁹. Aynı yıl, Mağusa-Derinya sınır kapısında yaşanan ve iki Rum gencin ölümü ile sonuçlanan olaylar sonrası (Tasos İsaak ve Solomos Solomu) KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş Rum lideri Glafkos Klerides'e çağrıda bulunarak “*Gençleri sınıra ve ateşe sürmek yerine, barış masasına oturulması gerektiğini*” belirtmiştir. Öte yandan, ABD Başkanı Bill Clinton’un Kıbrıs Özel Temsilcisi Richard Holbrooke’nin “*Bir bez parçası için bir gencin hayatını sonlandırmak doğru değildir.*” açıklaması, Türkiye ve KKTC’de büyük tepki çekmiştir²⁸⁰.

1997 yılının ilk günlerinde, Rum tarafının hava savunmasını güçlendirmek amacı ile GKRY ve Rusya arasında S-300 savunma füzesi alımı anlaşması imzalanmıştır. Fakat Türkiye’nin yoğun baskıları ve ABD’nin devreye girmesi ile füzeler Yunanistan’ın Girit adasına yerleştirilerek, gerginliğin çatışmaya dönüşmesi engellenmiştir²⁸¹. Aynı yıl Şubat ayında, AB üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları’nın katıldığı toplantı sonrası yapılan açıklamalarda, iki taraflı bir çözüm olmadan Kıbrıs’ın AB’ye kabul edilemeyeceği vurgulanmış; fakat beş ay sonra, “Gündem 2000” başlıklı AB raporunda, Kıbrıs’ın aday listesine alındığı Türkiye’nin ise listede yer almadığı anlaşılmıştır. Bu karara tepki olarak, Bülent Ecevit ve Şükrü Gürel gibi Kıbrıs konusunda tecrübeli isimlerin yer aldığı 55. TC hükümeti, KKTC ile “bütünleşme” çalışmaları başlatmıştır. Fakat uluslararası alandan gelen tepkiler üzerine bu terim, “özel ilişkileri geliştirme” olarak adlandırılmıştır²⁸².

1997’nin bir diğer önemli gelişmesi de Temmuz ve Ağustos aylarında Denktaş-Clerides arasında gerçekleştirilen Troutbeck (ABD) ve Gilon (İsviçre) görüşmeleri olmuştur. Görüşmelerde; siyasal açıdan eşit, ancak birbirine müdahale hakkı olmayan federe devlet uygulamalarından bahsedilmiştir. Karar alma süreçlerinde ayrı ayrı oylamaların yanı sıra, her iki toplumun da kabul ettiği ortak

²⁷⁹ Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 219; Anıl Çeçen, *a.g.e.* s. 210-227.

²⁸⁰ Büşra Çakmak, *a.g.e.*, 177; “Milli Gazete, Bayrağı indirmeye çalışan Rum’a ne yapıldı?”, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1000615/bayragi-indirmeye-calisan-ruma-ne-yapildi>, (17.02.2021).

²⁸¹ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası*, s. 750; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 218-219.

²⁸² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s. 474-475.

düşüncenin hayata geçirilebileceği bir yönetim sistemi üzerinde durulmuştur²⁸³. Fakat AB'nin "Gündem 2000" raporunun etkilerinin sürdüğü bir dönemde yapılan bu görüşmeler, Clerides'in Rum basınına vermiş olduğu *"Biz masaya taktik icabı oturuyoruz. Taktiğimiz karşı tarafın hayır dediğine evet demektir. Böylelikle karşı tarafı uzlaşmaz olarak gösteririz. Bu taktik çok başarılı olmuştur."* demesi ile zedelenerek başarısızlığa uğramıştır. Öte yandan 1998 Mart ayında, iki lideri bir araya getirmek için gerek yabancı diplomatların gerekse BM'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Diego Cordovez'in girişimleri de bir sonuç vermemiştir²⁸⁴.

Lüksemburg'da gerçekleştirilen AB zirvesinin ardından, 31 Mart 1998'de, Kıbrıs (GKRY) dâhil on Avrupa ülkesinin genişleme süreci kapsamında AB ile tam üyelik görüşmeleri başlamıştır. Türkiye'nin büyük tepkisini çeken bu görüşmelere misilleme olarak, aynı gün Türkiye-KKTC arasında ilişkileri geliştirmek için ortaklık konseyi toplanmıştır. Toplantı sonunda yapılan açıklamada, uluslararası hukuku hiçe sayarak yapılan bu hamlenin getireceği ekonomik ve siyasal dalgaların sorumlusunun AB olduğu belirtilmiş, bundan sonra adada iki devletin varlığının kabul edilmeden bir sonuca ulaşmanın pek mümkün görülmediği vurgulanmıştır²⁸⁵.

29 Haziran 1999 yılında BMGK, 1250 ve 1251 sayılı kararları ile tek egemenlik ve tek uluslararası kimliğe sahip "Kıbrıs Devleti" oluşturulması ve bu devletin hiçbir şekilde başka bir devlet ile birleşmemesi konusunda bir çözüm önerisinde bulunmuştur. Adanın gerçeklerinden hayli uzak bir çözüm önerisi olan bu kararlar, KKTC ve Türkiye tarafından kabul görmemiştir²⁸⁶.

1999 yılında Kıbrıs konusunda bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'nin güneydoğusunda faaliyet gösteren dış destekli PKK terör örgütünün elebaşı Abdullah Öcalan Kenya'da yakalanmış ve Öcalan'ın itirafları ile Yunanistan'ın örgüte gizli desteği açığa çıkarılmıştır. Bu durum üzerine Türkiye, içte ve dışta yapılan baskılar neticesinde Yunanistan'ın üzerine gitmek yerine, Onların dostluk mesajlarına olumlu

²⁸³ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm*, s. 120-121.

²⁸⁴ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası* s. 751-752.

²⁸⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s. 475-476; Anıl Çeçen, *a.g.e.* s. 174.

²⁸⁶ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 753.

yaklaşmıştır. Öte yandan, AB'nin yönlendirmeleri ile ılımlı komşu mesajları göndermeyi sürdüren Yunanistan, Ağustos ayında yaşanan İzmit depremini de fırsat bilerek, oluşan toplumsal ve psikolojik ortamda gerilen ilişkileri yumuşatmaya devam etmiştir²⁸⁷.

10-11 Aralık 1999 tarihinde AB, Türkiye'ye karşı elinde tuttuğu kozları sağlamlaştırmak ve bazı iç ve dış politika konularında baskı yapıp fırsat elde edebilmek için Helsinki Zirvesi ile Türkiye'yi aday yaptığını açıklamıştır. Fakat zirve öncesinde (Ekim) AB adaylık yönetmeliğinde, "AB adaylığının AB'ye girişin nihai sonucu olmadığını ve AB'nin iç dengeleri bozuluyorsa üye ülke AB'ye dâhil edilmeyecektir." şeklinde bir değişikliğe gidilmiştir. Bu durum, AB'nin Türkiye'den istediklerini almak için oyalama ve/veya kandırma taktiği olarak yorumlanmıştır²⁸⁸.

Avrupa'da Helsinki Zirvesi devam ederken, New York'ta 03-14 Aralık tarihleri arasında BM Sekreteri Kofi Annan himayesi ile Denктаş-Klerides dolaylı görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Rum tarafının iki toplum, Türk tarafının ise iki devlet görüşünü benimsediği görüşmelerde taraflar arası bir uzlaşma sağlanamamıştır²⁸⁹. Helsinki Zirvesi ve Denктаş-Klerides görüşmelerinin aynı günlere denk gelmesi, Türk tarafının zihninde samimi bir çözüme yönelik soru işaretleri bırakmıştır. Zaten Denктаş'ın Eylül ayında BM Sekreteri ile yaptığı görüşmede, "BM'nin bir çözüm bulabilmesi için görüşmelerde "toplumlararası" ifadesinin yerine artık "egemen devletler" ifadesini kullanmasını ve bu yönde kararlar almasını" tavsiye etmiştir²⁹⁰. Bu demeçten yola çıkıldığında, uzlaşıl原因 kararların BM tarafından yeni bir çözüm önerisi gibi tekrar tekrar taraflara sunulması, Kıbrıs konusunda tarafların ve/veya bir tarafın ne söylediğinin dikkate alınmak istenmediğinin bir göstergesi olmuştur.

²⁸⁷ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 135-136; Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 242.

²⁸⁸ Erol Manisalı, *a.g.e.*, s. 133-139; Anıl Çeçen, *a.g.e.* s. 174-176.

²⁸⁹ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm*, s. 123.

²⁹⁰ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası*, s. 753.

2.2.2. 2000’li Yıllardan Günümüze Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler

1999 Aralık ayında BM nezdinde başlayan Denктаş-Klerides dolaylı görüşmelerinin ikinci turu, 31 Ocak-10 Şubat 2000 tarihleri arasında, Cenevre’de yapılmıştır. Türk tarafının konfederasyon Rum tarafı ise toprak ve harita tezlerini ortaya koyduğu görüşmeler, çözümsüz olarak sona ermiştir. 05-12 Temmuz ve 24 Temmuz-04 Ağustos tarihleri arasında görüşmelere üçüncü tur ile devam edilmiş, fakat taraflar arası yine bir uzlaşa sağlanamamıştır. Aynı yıl içinde 24 Kasım tarihinde gerçekleştirilmek istenen bir başka buluşma ise Denктаş’ın, Rum tarafının “devletlerarası görüşmeler” kavramını kabul etmediği, KKTC’yi tanımadığı ve “Rum kesiminin Türk tarafının temsilcisinin olmasını” kabul etmediği sürece, bir görüşme istememe sebebi ile yapılamamıştır²⁹¹.

Takvimler 8 Kasım 2001’i gösterirken Denктаş bir mektup kaleme alarak, Kıbrıs Rum kesimi lideri Klerides’e, iki taraf arasında yüz yüze görüşmeler yapılmasını önermiştir. Bu mektup üzerine ilk buluşma, BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Sato’nun da katılımı ile 4 Aralık 2001’de Lefkoşa’da Türk tarafında gerçekleştirilmiştir. Ocak-Eylül 2002 döneminde yapılan altı görüşme sonunda Kıbrıs Türk tarafının; “KKTC’nin tanınmasından önce görüşmelere başlamamak.”, “Konfederasyon olmak.” ve “Türkiye ile AB’ye eş zamanlı üyeliğe başlamak.” gibi konulardan büyük ödünler vererek başladığı görüşmelerden, Rum-Yunan tarafının; “Adada yaşayan Türk halkına hiçbir şekilde egemenlik verilemez.”, “Devlet kurumlarında sayısal eşitliğe dayalı siyasal eşitlik düşünülemez.”, “Türklerle adanın %24’ü kadar toprak verilebilir.” ve “80.000 Rum Türk tarafına yerleştirilmelidir.”, şeklindeki görüşleri sebebi ile uzlaşa çıkmamıştır²⁹².

11 Kasım 2002’de BM tarafından taraflara, Annan Plânı olarak adlandırılan çeşitli uluslararası antlaşmaları, protokolleri, yeni devletin anayasasını ve birtakım haritaları içeren kapsamlı bir çözüm sunulmuştur. Bu çözümün içinde taraflara, iki parça devletin yer aldığı, AB’ye üye ortak bir yapı önerilmiştir. Önerilen çözüm ile 1960 Kıbrıs Antlaşması, Garanti, İttifak ve Kuruluş anlaşmalarında bazı

²⁹¹ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm*, s. 124.

²⁹² Büşra Çakmak, *a.g.e.*, s. 182-184; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 125-128.

değişikliklere gidilerek, ek protokoller ile sürecin başarılı bir sonuca ulaştırılması amaçlamıştır. Annan Plânı ile Kıbrıs'ın Rum ve Türk halklarına eş zamanlı bir referandum getirilmesi plânlanmış, referandumda tarafların plânı olumlu cevaplaması ile aynı gün Türkiye ve Yunanistan'ın uluslararası bir antlaşma imzalaması öngörülmüştür²⁹³.

Gerek 1960 Anayasası gerekse Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmalarından biri olan Garanti Antlaşması, uluslararası antlaşmalardır ve tarafların garantisi altında olması sebebi ile bu antlaşmalara aykırı olan tüm girişimler, uluslararası hukuka da aykırıdır. Dolayısı ile kendi sorunlarını çözüme ulaştıramamış Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye üyeliği süreci hukuka aykırı olsa da devam etmiştir²⁹⁴.

Kıbrıs Türk Meclisi'nde, Annan Plânı sürecinde önemli bir değişiklik yaşanmış, 2003 yılında Annan Plânı'nı destekleyen partilerin seçimi kazanması ve Mehmet Ali Talat'ın Başbakan olması ile plâna karşı olan Denktaş yalnız kalmıştır. Hâlbuki Rum tarafının AB'ye alındıktan sonra (referanduma bir hafta kala), Cumhurbaşkanı Tassos Papadopoulos, AB'nin samimi olmadığını ve tarafları aldattıklarını açıklamıştır. Rauf Denktaş'ın müzakerelerdeki ağırlığı, Başbakan Mehmet Ali Talat ve Dışişleri Bakanı Serdar Denktaş'a vermesinin bir sebebi de bu durumun baştan beri farkında olduğunu göstermiştir²⁹⁵.

12-13 Aralık 2003'te gerçekleştirilen AB Kopenhag Zirvesi ile BM tarafından organize edilen Kıbrıs Zirvesi aynı tarihlere denk getirilmiştir. Kopenhag Zirvesi'nde Kıbrıs Cumhuriyeti AB'ye üye olarak alınmış ve Kıbrıs müzakereleri bir sonuca bağlandığında, uzlaşılacak maddelerin birliğin katılım sözleşmesine ekleneceği kabul

²⁹³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, 14. Baskı, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 635-640.

²⁹⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s. 454.

²⁹⁵ A. Oğuz Çelikol, *Dünden Bugüne Türk-Yunan İlişkilerine Bir Bakış*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 88-89.

edilmiştir. Kıbrıs Zirvesi'nde ise taraflara sunulan iki sayfalık²⁹⁶ belgelerin imzalanmaması sonucu uzlaşa çıkmamıştır²⁹⁷.

Kıbrıs Zirvesi'ndeki olumsuz sonuca rağmen, 24 Nisan 2004'de adanın her iki kesiminde de Annan Plânının son hali ile referanduma gidilmiştir. Yunan-Rum tarafının gizliden hayır politikası yürüttüğü referandumda, Türk tarafı evet demiştir. Annan Plânı, KKTC Halkının % 64,9 evet oyunu alırken, Rum halkının %74,8 hayır oyunu almış, plân geçersiz sayılarak uygulamaya konulamamıştır. 1954 yılından beri defalarca çözüm için BM'ye başvuruda bulunan Yunanistan ve Rum tarafı, Annan Plânına hayır diyerek, Rauf Denktaş'ın öngörülerini bir kez daha haklı çıkarmıştır. Çünkü Yunan ve Rum tarafının bu süreçteki asıl amaçları, Türkler ile bir devlet kurmak değil, adanın sahibi sıfatıyla AB'ye katılmak ve bu doğrultudaki menfaatlerini elde etmek olmuştur²⁹⁸.

Annan Referandumu kararının ardından Lüksemburg'da 26 Nisan 2004'de AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi toplanmış, Kıbrıs Türk tarafına uygulanan izolasyonların sonlandırılmasını ve 259 milyon avro değerinde bir yardım gerçekleştirilmesini karara bağlamıştır. Bu kararın ardından da 7 Temmuz 2004'te Kuzey Kıbrıs ile doğrudan ticareti öngören "Mali Yardım Tüzüğü" ve "Doğrudan Ticaret Tüzüğü" hazırlanarak konseye sunulmuştur²⁹⁹.

Yapılan görüşmelere Rum tarafının müdahaleleri sonucunda, Mali Yardım Tüzüğü hariç Doğrudan Ticaret Tüzüğü kabul görmemiştir. Ayrıca Doğrudan Ticaret Tüzüğü, Türk tarafına doğrudan ticaret yapılmasının ancak AB üyelerinin tümünün onayı ile kabul edilebileceği şeklinde değiştirilmiştir. Öte yandan, BM Genel Sekreteri Kofi Annan "İyi Niyet Misyonu" başlığı ile BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporunda, 1 Mayıs 2004 tarihinde Rum tarafının AB üyeliği ile edindiği haklardan Türk tarafının faydalanamayacak olmasındaki üzüntüsünü dile getirmiştir.

²⁹⁶ "Annan Plânı temelinde müzakere edilecek ve 28 Şubat'a kadar yapılacak görüşmelerden çıkacak nihai belgenin referanduma sunulacağı onayını içeren belgeler."

²⁹⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, s. 635-646.

²⁹⁸ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm*, s. 174-175; Hande Erol, *a.g.e.*, s. 197-201; Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.90-91.

²⁹⁹ Desmond Dinan, *a.g.e.*, s.91-92.

Referandumda Rumlar tarafından hayır oyunun verilmesinin bu sonuca yol açtığını ve Rumların herhangi bir çözümü ve antlaşmayı istemediklerini belirtmiştir. Ayrıca Genel Sekreter, Türk tarafına uygulanan baskı ve izolasyonlara son verilmesi çağrısında bulunmuş, Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümün siyasal eşitlik ve ortaklık temeline dayalı olması gerektiği ile birlikte, tarafların söylemlerinin değil, davranışlarının önemli olduğunu belirterek Rum tarafını eleştirmiştir. Fakat ne yazık ki bu rapor BMGK'de Rusya'nın vetosuna takılmıştır³⁰⁰.

Annan Referandumu'nun ardından, yıllardır devam eden Kıbrıs Cumhuriyeti sorununun, Rauf Denктаş ile çözülemeyeceği yönündeki Rum ve AB propagandaları, Türkiye'de o dönemde Başbakan Erdoğan tarafından da karşılık bulmuş, bu düşünce Denктаş ve Erdoğan'ı karşı karşıya getirmiştir. AB'nin de Kıbrıs konusuna dâhil olması ile bölgede başlayan değişim rüzgârları, 17 Nisan 2005'de yapılan KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Rauf Denктаş'ın aday olmamasına yol açmıştır. Neticede Başbakan Erdoğan ve Ak Parti hükümeti tarafından desteklendiği bilinen Mehmet Ali Talat Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Böylece bu değişim ile gerek Türkiye gerekse KKTC için AB müzakerelerinde ortak seslilik döneminin başlayacağı savunulmuştur³⁰¹.

AB, 12 Mayıs 2004'de, müzakereleri tamamlayan on ülke ile genişlemiştir. Bu durum, Türkiye'nin Gümrük Birliği Müktesebatını Bakanlar Kurulu kararı ile revize etmesini gerektirmiştir. Türkiye, Kıbrıs'ta Türk tarafına uygulanan izolasyonların Annan Plânı sonrası kaldırılmamış olmasına ve Rum tarafının bu süreçteki çözümsüzlük odaklı tutumuna tepki olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Bakanlar Kurulu kararına dâhil etmemiştir. Bu adım sonrasında AB ile yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin AB müzakerelerine devam edebilmesi için 29 Temmuz 2005'de Gümrük Birliği Anlaşması'nın ek protokolünü imzalaması ile sonuçlanmıştır. Fakat bu durumun, Rum tarafının tanınmasına yönelik bir adım olarak algılanması üzerine, 21 Eylül'de Türkiye'den 6 maddelik bir açıklama yapılmış ve imzalanan protokolün bu anlamı içermeyeceğine ilişkin bildirge yayınlanmıştır. Bu bildirgenin ardından AB

³⁰⁰ M. Ergün Olgun, *Kıbrıs Müzakere Süreci Seyir Defteri*, Efil Yayınevi, Ankara, 2020, s.166.167; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 176-179.

³⁰¹ Hande Erol, *a.g.e.*, s. 271.

büyükelçileri, Rum tarafını tanımayan Türkiye için 7 Eylül’de ve 25 Ekim’de bildirgeler yayımlayarak, AB’nin, 25 üyesinden birisini tanımayan ülke ile müzakereleri sürdüremeyeceğini belirtmiştir³⁰². Bu gelişmelere rağmen 3 Ekim 2005’de, Türkiye ile AB arası müzakereler başlamıştır. Ancak, AB’nin iki önemli ülkesi olan Almanya ve Fransa’da sağ partilerin iktidara gelmesi ve Güney Kıbrıs’ın AB’ye üye olması ile Türkiye’ye engeller çıkarması gibi nedenlerden dolayı, fasılların açılması yavaşlamıştır³⁰³.

Papadopoulos, 2004’de cumhurbaşkanı seçilen Mehmet Ali Talat’ı, 8 Temmuz 2006 süreci öncesine kadar muhatap olarak görmemiştir. Bu tarih ile birlikte BM destekli başlatılan 5 maddelik ilkeler dizisi ile görüşmeyi kabul etmiştir. Kasım 2006-Eylül 2007 döneminde yapılan “İlkeler dizisi” eksenli görüşmelerde şu konular görüşülmüştür: Kıbrıs’ta uygulanan günlük hayatı etkileyen tüm kısıtlamaların teknik komiteler kurularak ilgili taraflarca eşzamanlı olarak kaldırılması, iki toplumlu, iki bölgeci bir çözüm modelinin geliştirilmesi ve güven sağlayıcı ortamın oluşturulması için önlemlerin alınması. Öte yandan, 5 Eylül’de gerçekleşen son görüşmede iki tarafın kapsamlı bir çözüm yaklaşımını 2008 yılı sonuna kadar hazırlaması önerisi ise Papadopoulos tarafından yanıt bulmamıştır³⁰⁴.

2008 Şubat ayında, Rum tarafında yapılan seçimlerin kazananı Dimitris Hristofyas olmuştur. 21 Mart 2008’de Hristofyas, mevcut statünün devam etmesinin, Kıbrıs’ta kalıcı bir bölünmeye yol açacağı düşüncesi ve KKTC’nin tanınabileceği endişeleri yönlü uluslararası baskıların artması ile KKTC Cumhurbaşkanı Talat ile ilk görüşmesini gerçekleştirmiştir. Bu görüşmenin ardından göreve başlayan teknik komite ve çalışma grupları, ilk tur görüşmeleri kapsamında 6 ana başlık altında yaklaşık 11 aylık müzakere yürütmüştür. Kıbrıs Türk tarafının inisiyatifi ile yönetim, güç, AB ve ekonomik konularda uzlaşya varılmış ve 30 sayfalık ortak metin hazırlanmıştır. Bununla birlikte, 6 Ağustos 2009’da ilk turu tamamlanan

³⁰² Atilla Çilingir, *Kıbrıs “Yes Be Annem”*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2016, s. 124-127; Selim Somçağ, *AB Kıbrıs Ermenistan Bir Teslimiyet Güncesi*, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2006.

³⁰³ Ali Balcı, a.g.e., s. 271-272.

³⁰⁴ Nejat Coğal, *Kıbrıs’ta Nafîle Çözüm Arayışları “Talat-Hristofyas Süreci”*, 2. Baskı, Bizim Akademi Yayınları, Ankara, 2014, s. 63-64; M. Ergün Olgun, a.g.e., s.167.172

görüşmelerde güvenlik, mülkiyet, toprak ve garantiler konularında ise bir uzlaş sağlanamamıştır³⁰⁵.

Talat-Hristofyas görüşmelerinin ilk turu sürerken, İngiltere ve Rum tarafı arasında 5 Haziran 2008 tarihinde bir bildirge imzalanmıştır. Bildirgede, “İngiltere’nin KKTC’yi tanımayacağı ve adada bölünmeye ya da ayrı bir siyasi oluşumun gelişmesine destek vermeyeceğine” dair açıklamalara yer verilmiştir³⁰⁶. 19 Kasım 2008’de, benzer bir bildirge de Hristofyas’ın Rusya ziyaretinde ortaya çıkmıştır. Rusya Başbakanı Dimitri Medyev “Kıbrıs Cumhuriyeti sorununa ait çözümü, BM Güvenlik kararları nezdinde adil olarak Kıbrıslıların bulması gerekir.” yönlü demeçleri, ikinci turunun 10 Eylül 2009’da başladığı Talat-Hristofyas çözüm görüşmelerinin samimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır³⁰⁷.

Rum tarafının çözümsüzlüğü Türk tarafına yüklemek istediği Talat-Hristofyas görüşmeleri sürecinde 60 sayfanın üzerinde bir uzlaş metni oluşturulmuştur. Bu uzlaşma metnine ait ana konular şu şekilde olmuştur: Yönetim ve güç paylaşımı (eşit statülü kurucu devletler; her devletin kendi anayasası, meclisi, hükümeti ve mahkemeleri olacak, karar öncesi işbirliği ve uzlaş konuları), AB ile ilişkiler (temsiliyet, karar alma konuları) ve ekonomik konular (bankacılık ve mali sektör, para birimi, vergiler, uyum aşaması, borçlar)³⁰⁸.

18 Nisan 2010 tarihinde, Kıbrıs Türk tarafında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile duraksayan Talat-Hristofyas görüşmeleri, Başbakan Derviş Eroğlu’nun cumhurbaşkanı olmasından, Rum tarafında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar (2013 Şubat) ağır aksak bir şekilde devam etmiştir³⁰⁹. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat’da olduğu gibi Derviş Eroğlu döneminde de görüşme sürecini ileri götürmek ve başarılı bir şekilde sonlandırmak

³⁰⁵ A. Oğuz Çelikkol, *a.g.e.*, 92; Nejat Çoğal, *a.g.e.*, s. 67-70; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 174.

³⁰⁶ Nejat Çoğal, *a.g.e.*, s. 87.

³⁰⁷ Nejat Çoğal, *a.g.e.*, s. 137.

³⁰⁸ Nejat Çoğal, *a.g.e.*, s. 164-171; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 177-186.

³⁰⁹ M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 88; Nejat Çoğal, *a.g.e.*, s. 293-294.

için yapıcı ve samimi bir çaba gösteren Kıbrıs Türk tarafı olmuş³¹⁰, bu durum dönemin BM raporlarında da yer almıştır³¹¹.

2013 Şubat ayında Kıbrıs Rum tarafında gerçekleştirilen seçimler sonrasında Rum tarafının lideri Nikos Anastasiadis olmuştur. Böylece yaklaşık bir yıl ara verilen görüşmeler 11 Şubat 2014’de, iki tarafın ortak açıklamaları ile yeniden başlamıştır. İki toplumlu ortaklığın ön plânda olduğu görüşmeler, 17 Eylül’e kadar aşamalar halinde devam etmiştir³¹².

Müzakerelere odaklanılmasının beklendiği bir dönemde, Rum tarafının 24 Eylül’de Doğu Akdeniz’de tek taraflı olarak ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölgesinin (MEB) 9 parselinde, Türkiye’nin o konumda bulunan Barbaros Hayrettin Paşa sismik gemisini gerekçe göstererek, hidrokarbon sondaj çalışmalarına başlamıştır. Türk tarafının haklarının görmezden gelinerek yapılan hidrokarbon çalışmaları çözüm görüşmelerini duraksatmış, KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de araya girmesi ile 2015’in ilk dört ayında bir görüşme gerçekleşmemiştir³¹³. Öte yandan görüşmelerin gerçek duraksama nedeni, Rum tarafının Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon yatakları ile ilgili 2002’den beri sürdürdüğü girişimler ve adanın iki tarafına ait MEB’ler hakkında Mısır, Lübnan, Suriye ve İsrail ile yapmış olduğu tek taraflı anlaşmalar olmuştur³¹⁴. Ayrıca bu gelişmelere paralel olarak, 2010 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi’nin yayımladığı raporlarda da Leviathan, Nil ve Herodot bölgelerini kapsayan alanlarda piyasa değerinin yaklaşık 1,5 trilyon dolar olduğu hidrokarbon rezervlerden bahsedilmiş³¹⁵ olması, Kıbrıs’ın jeo-ekonomik değerinin AB, ABD ve Rusya gibi devletlerin nezdinde öneminin artmasına yol açmıştır³¹⁶.

³¹⁰ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm*, s. 201; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s.188-198.

³¹¹ A. Oğuz Çelikkol, *a.g.e.*, 92; Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, s. 684.

³¹² Atilla Çilingir, *a.g.e.* s. 338-339; Oğuz Çelikkol, *a.g.e.*, 92; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 200-201.

³¹³ Atilla Çilingir, *a.g.e.* s. 339-340.

³¹⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, s. 674-676.

³¹⁵ Atilla Sandıklı-Türkan Budak-Bekir Ünal, *Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 7.

³¹⁶ Kemal İnat-Ali Aslan-Burhanettin Duran, *Ak Parti’nin 15 Yılı Dış Politika*, Turkuvaaz Yayıncılık, Seta Kitapları 29, İstanbul, 2017, s. 442.

19 Nisan 2015’de KKTC’de yapılan seçimlerin ikinci turunda, Annan Plânını destekleyen ve siyaset hayatı boyunca Rum tarafı ile gerçekleştirdiği projeler ile anılan Mustafa Akıncı, KKTC’nin yedinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçimlerin ardından 15 Mayıs 2015’de görüşmeler başlamış, güven arttırıcı önlemler olarak; yedi sınır kapısında vize uygulaması kaldırılmış, yirmi sekiz mayın tarlasının koordinatları KKTC’ye verilmiş, iki cumhurbaşkanı Güney ve Kuzey Lefkoşa’da gezi düzenlemiş, Limasol’da Türklerin düzenlediği tiyatro izlenmiş, GSM ile elektrik şebekelerinin birleştirilmesi gibi konular ele alınmıştır. Bu olumlu gelişmelerin ardından 10 Temmuz 2015’de Akıncı ve Anastasiadis altıncı kez buluşmuş, ancak yönetim, güç paylaşımı, mülkiyet ve toprak paylaşımı gibi konularda yaşanan uyuşmazlıklar basın bildirilerine olumsuz yansımıştır³¹⁷. Fakat yine de olumlu hava ve çözüm odaklı görüşmelerin sürmesi için gerek Akıncı ve gerekse Anastasiadis pozitif mesajlar ile 2015 yılı boyunca 19 kez bir araya gelmiştir. Yapılan görüşmelerde; mülkiyet, toprak düzenlemeleri ve garantörlük dışındaki, yönetim, güç paylaşımı, ekonomi ve AB konuları gibi başlıklarda büyük ölçüde uzlaşmaya yaklaşılmıştır³¹⁸.

2015 yılında bir diğer önemli gelişme, KKTC ve Türkiye Cumhurbaşkanları nezdinde söylem tartışmalarında yaşanmıştır. Akıncı’nın BBC’ye verdiği bir röportajda; *“Türkiye ile ilişkilerde karşılıklı saygıya dayalı yeni bir ilişki biçimi kurulması gerektiğini ve artık yıllarca istismar edilen ana-yavru edebiyatını bir kenara bırakıp kardeşler ilişkisini kurmak gerektiğini”* belirterek, Erdoğan’ın dikkatini çekmek istemiştir. Kısa süreli bir fikir ayrışmasının yaşandığı bu dönemde Türkiye 1,6 milyar TL yatırım maliyeti ile KKTC’ye 107 km’lik bir tatlı su projesini (17 Ekim 2015) hayata geçirmiş ve geçmişten gelen sorumluluğunu KKTC’nin yanında durarak bir kez daha göstermiştir³¹⁹.

2015 yılı Mayıs ayında başlayan, Birleşik Kıbrıs Federasyonu kurulması yönündeki görüşmeler, 2016 yılı boyunca da devam etmiş, Akıncı-Anastasiadis bu yıl içinde 10 defadan fazla bir araya gelmiştir. Öte yandan, Şubat 2016’da Rum

³¹⁷ Burhanettin Duran-Kemal İnat, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015*, Turkuvaaz Yayıncılık, Seta Kitapları 64, İstanbul, 2016, s. 343-346; Oğuz Çelikkol, *a.g.e.*, 92-93; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 211.

³¹⁸ Burhanettin Duran-Kemal İnat, *a.g.e.*, s. 347-351; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 211-216.

³¹⁹ Burhanettin Duran-Kemal İnat, *a.g.e.*, s. 351-353.

tarafında bulunan Denya Camii, radikal milliyetçi Rum gruplar tarafından ikinci kez kundaklanmış, KKTC Dışişleri Bakanlığı bu ve benzeri olayların görüşmeleri etkileyebileceğini belirtmiştir.

7-11 ve 20-21 Kasım 2016'da İsviçre'nin Mont Pelerin şehrinde gerçekleştirilen görüşmeler sonunda; doğal kaynakların kullanılması, yeni devletin tek bir kimlik ile temsili, federal devletin iki parlamentoya sahip olması ve ortak polis gücü oluşturma gibi konularda uzlaşa sağlanmıştır. Buna rağmen; toprak paylaşımı, sınırlar, güvenlik, mülkiyet hakkı, vatandaşlık, askersizleştirme ve garantörlük konularının gündeme gelmesi ile süreçten herhangi bir uzlaşa çıkmamıştır. Ayrıca, yıl boyunca Kıbrıs'ın yeni siyasi modeli için taraflar arasında tartışmalar yaşanmış, İsviçre Modeli (zayıf merkezi otorite) ve Almanya Modeli (güçlü merkezi otorite) karşılaştırılmıştır. Yapılan bu karşılaştırmalar sonucunda, adadaki halkın sahip olduğu tarihi, kültürel, siyasi ve ekonomik farklılıklar göz önüne alındığında, Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir çözümün Federal Kıbrıs Modeli (iki ulus-iki bölge) olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan, geçmişteki acı olaylar unutulmadan, gelecekte ortaya çıkma ihtimali bulunan toplumsal ve siyasal ihtilaflar düşünülmeden, birleşmenin gerçekleşmesinin riskli olacağı ve yeni modelde birincil hukuk sisteminin AB hukuk sistemine dayandırılması gerektiği de belirtilmiştir³²⁰.

İstenilen şekilde sonuçlanmayan Mont Pelerin toplantılarının ardından, Türk tarafının yoğun diplomatik girişimleri ile 9-11 Ocak 2017 tarihlerinde İsviçre'nin Cenevre kentinde, Kıbrıs Halkları, Garantörler ve AB'nin gözlemci olarak katılımıyla "Beşli Kıbrıs Konferansı" gerçekleştirilmiş, görüşmelerde uzlaşa sağlanamayan konularda ilerleme kaydedilmeye çalışılmıştır. Yunanistan'ın erteleme talebi üzerine, bir çalışma grubu oluşturulması ve görüşmelerin 18-20 Ocak 2017 tarihlerinde teknik düzeyde sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Görüşmelerin olumlu bir havada seyrettiği ve liderlerin yol haritasını belirlemek üzere yeniden bir araya gelmeyi kararlaştırdığı bir ortamda, Rum Meclisi'nin, 1950'deki Yunanistan'a bağlanma plebisitinin okullarda kutlanması kararı şaşkınlık yaratmıştır. Ayrıca, Rum tarafının Türk tarafına ve BM yetkililerine haber vermeden, 3 Nisan'da Yunanistan,

³²⁰ Burhanettin Duran-Kemal İnat-Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, Turkuvaaz Yayıncılık, Seta Kitapları 83, İstanbul, 2017, s. 398-403; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 222-223.

İsrail ve İtalya ile birlikte doğal gaz boru hattı çalışmaları için mutabakat imzalaması, görüşmelere gölge düşürmüş ve 2 ay ertelenmesine yol açmıştır³²¹.

2017 Haziran ayında görüşmeler Crans Montana’da yeniden başlamıştır. 7 Temmuz 2017’de Rum tarafının gerek 5 başlıkta³²² uzlaşmaya varmaması gerekse çözümün uygulanmasının ilk gününden itibaren sıfır asker-sıfır garanti tutumunu sürdürmesi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır³²³.

BM’nin Ekim 2017’de yayımladığı, 2015-2017 yılları arası görüşmeler dizisi raporunda kullanmış olduğu dil ve gerçekliğe tepki olarak, KKTC Dışişleri Bakanlığı şu açıklamayı yapmıştır: *“Kıbrıs’ta önümüzdeki dönemde yeni bir yaklaşımla çözüm için bir el kitabı olma şans ve potansiyeline sahipken bu haliyle elli yıllık müzakere sürecindeki sıradan bir doküman olarak tozlu raflarda yer almaktan ileriye gidemeyecektir.”* Ayrıca açıklamada; *“Çözüm yolunda gayret sarf eden tarafın cezalandırılmasının, çözümü engelleyen ise ödüllendirilmemesinin gerekliliği”* vurgulanmıştır³²⁴.

22 Kasım 2017’de Çıpras, Anastasiadis ve Mısır Cumhurbaşkanı Sisi’nin dâhil olduğu Beşinci Yunanistan, GKRY ve Mısır Liderler Zirvesi düzenlenmiş, Kıbrıs Rum tarafı Yunanistan ve AB’nin desteğini alarak İtalya, Mısır ve İsrail ile birlikte Doğu Akdeniz’de yeni bir enerji işbirliği kurmaya çalışmıştır. Bu işbirliğinden doğacak projeler ile AB üyesi ülkeler, Rusya’ya olan enerji bağımlılıklarını azaltmayı hedeflemiştir. Yaklaşık 6-7 milyar dolar maliyeti olan ve ortalama 2.000 Km uzunluğundaki hattın anlaşma metni, 5 Aralık 2017’de İsrail, GKRY, Yunanistan, İtalya ve AB arasında imzalanmıştır³²⁵.

2017 yılının son günlerinde Rum tarafı, “Saipem 12000” adlı petrol arama platformunu Kıbrıs Adası açıklarına göndermiş, Rum tarafının tek taraflı bu girişimi üzerine, KKTC ve T.C. Dışişleri Bakanlıkları yaptıkları sert açıklamalar ile tepki

³²¹ Burhanettin Duran-Kemal İnat-Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yılığ 2017*, Turkuvaaz Yayıncılık, Seta Kitapları 109, İstanbul, 2018, s. 359; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s.219-226.

³²² Beş Başlık: Toprak, siyasi eşitlik, mülkiyet, eşdeğer muamele ile güvenlik ve garantiler

³²³ KKTC Dış İşleri Bakanlığı, *Güncel Meseleler*, <https://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/guncel-gelismeler/>, (31.05.2019); M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s.327-329.

³²⁴ Burhanettin Duran-Kemal İnat-Mustafa Caner, *a.g.e.*, s. 362.

³²⁵ Burhanettin Duran-Kemal İnat-Mustafa Caner, *a.g.e.*, s. 366-367.

vermiştir. Rum tarafının, adada yaşayan tüm halkların hak sahibi olduğu doğal kaynaklar üzerinden tek taraflı çıkar sağlama çabaları üzerine, Türkiye, Barbaros sismik araştırma gemisini bölgeye sevk etmiştir. Bu hamleden daha önemli bir gelişme ise Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın Akdeniz'de sondaj yapmak için kullanacağı "Deepsea Metro" isimli geminin 29 Aralık 2017'de Ege Denizi'nden Türkiye'ye giriş yapması olmuştur³²⁶.

2015-2017 yılları arasında Kıbrıs Adası için, BM gözetiminde yürütülen barış görüşmelerinden bir sonuç çıkmamıştır. 2018 yılının ilk aylarında ise KKTC'de genel, GKRY'de ise cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleşmesi nedeni ile yılın ilk 6 ayında yeni bir müzakere sürecine yönelik adımlar atılamamıştır. Buna karşılık 2015 yılından beri gelen süreçte, Rum tarafının silahlanması gibi adadaki barış ve birliktelik ruhunu zedeleyecek yeni hamleler gerçekleşmiştir. Bu kapsamdaki bir gelişme, Rum tarafında uzun süredir devam eden seferberlik görev emri kapsamında yaşanmıştır. 2018 yılında, Askerlik yapabilecek durumda olan erkeklere (her yıl Nisan ve Mayıs'da) verilen silahlı eğitime, gönüllü kadınların hatta çocukların da katılması, Rum toplumunun nasıl bir anlayışa sahip olduğunu gözler önüne sermiştir³²⁷.

Barışı zedeleyici bir başka gelişme de 19 Eylül 2018'de yaşanmıştır. KKTC'de gerçekleştirilen uluslararası müzik festivaline katılacaklarını açıklayan GKRY Senfoni Orkestrası'nda görevli Alman müzisyen Jens Georg Bachmann ve orkestra şefi Wolfgang Schroeder'in, orkestra yönetiminin "Festivale katılırsanız işten atılırsınız" tehdidinde bulunması üzerine, etkinliğe katılmama kararı almaları ile yaşanmıştır³²⁸.

2018 yılında taraflar arası yaşanan ilk görüşme, Mustafa Akıncı, Nikos Anastasiadis ve Jane Holl Lute'nun Kıbrıs Adasındaki BM Barış Gücü Misyon Şefi Elizabeth Spehar'ın Lefkoşa'daki konutunda gerçekleştirilen buluşma olmuştur. 26

³²⁶ Burhanettin Duran-Kemal İnât-Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, s. 371.

³²⁷ En Son Haber, "Rum Kesimi Korkusundan Silahlandı", <https://www.ensonhaber.com/rum-kesimi-turkiye-korkusundan-silahlandi.html>, (02.06.2019).

³²⁸ In Cyprus, "Members of Cyprus Symphony Orchestra will not participate in Turkish-occupied north festival", <https://in-cyprus.com/members-of-cyprus-symphony-orchestra-will-not-participate-in-turkish-occupied-north-festival/>, (02.06.2019).

Ekim 2018’de yapılan görüşmede; Gazimağusa-Derinya ve Lefke-Apıç sınır kapılarının açılması, dışişleri ve ulusal savunma gibi yüksek öneme ait konularda ortak yönetim, eğitim ve sağlık gibi daha düşük politik konularda tarafların kontrolünde bir sistem tartışılmıştır. Ayrıca, 26 Ekim görüşmesi ve sonrasında oluşan kamuoyu iradesinde gerek Türk gerekse Rum tarafında, bundan sonraki muhtemel müzakere süreçlerinde sıfırdan başlamak yerine önceki görüşmelerde kalınan yerden devam edilmesi fikri ortaya çıkmıştır³²⁹.

17 Kasım 2018’de, yaklaşık 20 kişilik bir grup araçlar halinde ara bölgeyi ihlal etmiş, KKTC sınırı yakınında sloganlar atmıştır. Rum basın mensuplarının da aralarında yer aldığı ve 08-11 Ağustos 1996’da Derinya sınırında yaşanan arbede ve Türk bayrağını indirme girişimleri gibi benzer tahrik içerikli eylemlerin görüldüğü olaylara, BM Barış Gücü zamanında müdahale etmiş ve gerginlik büyümeden olay sonlandırılmıştır³³⁰.

2018 yılı boyunca, Ankara önceki yıllarda olduğu gibi KKTC’nin uluslararası alandaki bilinirliğinin artırılması kapsamında, Türkiye’de gerçekleşen birçok uluslararası görüşme ve etkinliğe KKTC’li yetkilileri de davet etmiştir. Birçok ülke ve uluslararası örgüt temsilcisinin yer aldığı programların bazıları şunlar olmuştur: Mayıs’ta İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) tarafından düzenlenen Kudüs zirvesi, Haziran’da Türkiye ve Azerbaycan tarafından sürdürülen Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı’nın (TANAP) açılışı, Temmuz’da Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın göreve başlama töreni ve Ekim’de İstanbul Havalimanı açılışı. Ayrıca İstanbul Havaalanı’ndan ilk seferin de KKTC’ye yapılması, KKTC’nin uluslararası alanda yalnızlaştırılmasına karşı verilen önemli bir mesaj olmuştur. Öte yandan Temmuz 2018’de Antalya’da KKTC Başkonsolosluğu açılmış, tarım, telekomünikasyon ve bilimsel alanlarda iyileştirmeye yönelik bir dizi protokol imzalanmıştır. Fakat 2018 yılında iki ülke arasında meydana gelen bu olumlu

³²⁹ Burhanettin Duran-Kemal İnat-Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018*, Turkuvaiz Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 262-265; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 242-245.

³³⁰ Burhanettin Duran-Kemal İnat-Mustafa Caner, *a.g.e.*, s. 263.

gelişmelerin yanında, “yavru vatan” ve “zeytin dalı operasyonu” gibi basın üzerinden bazı tartışmalar da yaşanmıştır³³¹.

Ada çevresindeki hidrokarbon kaynaklarının varlığının uluslararası kamuoyunda yer alması ile Doğu Akdeniz’de önceki yıllarda olduğu gibi 2018 genelinde de taraflar arası MEB konusunda bir takım gerilimler yaşanmıştır. Ada çevresindeki doğalgaz kaynaklarının, AB’nin desteklediği Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı (EastMed) ile Avrupa’ya taşınması projesi kapsamında, AB ülkelerinin Rusya’ya enerji bağımlılığının azaltılması hedeflenmiş, ancak 26 Kasım 2018’de imzalanan zapta rağmen, finansal sorunlar gerekçesi ile harekete geçilememiştir³³².

GKRY, Türkiye’yi saf dışı bırakarak İsrail, Yunanistan ve Mısır ile birlikte bölgede oluşturmayı hedeflediği enerji ittifakını 2018 boyunca yeni ülkelerle genişletmeye çalışmıştır. Bu kapsamda ABD, Suudi Arabistan, Katar ve İtalya gibi ülkeleri de kapsayan bir dizi adımlar atan Yunanistan, bu ülkelerin bazılarıyla kapsamlı askeri tatbikatlar da düzenlemiştir. Haksız girişimlerin arttığı bu dönemde Türkiye de Fatih sondaj gemisi ile 30 Ekim 2018’de Kıbrıs’ın batısında ve Antalya açıklarında, Türkiye’nin MEB olarak belirttiği bölgede araştırma faaliyetlerine başlamıştır. Böylece, Türkiye Doğu Akdeniz’deki tek taraflı girişimlere diplomatik alanda tepkisini vermiş, askeri unsur ve sondaj faaliyetleriyle de bölgede var olduğunu göstermiştir³³³.

Ocak 2019 ‘da Yunanistan, GKRY, İtalya, İsrail, Filistin, Ürdün ve Mısır Enerji Bakanları’nın Doğu Akdeniz’de doğalgaz arama forumu kurulması amacıyla Mısır’ın başkenti Kahire’de bir araya gelmesi üzerine, Türkiye’nin sismik araştırma gemisi Barbaros Hayreddin Paşa, GKRY’nin tek taraflı ilan ettiği 9 numaralı parselde doğal gaz arama çalışmalarına başlamıştır³³⁴.

³³¹ Burhanettin Duran-Kemal İnâat-Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018*, s. 268-272; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 246-248.

³³² Burhanettin Duran-Kemal İnâat-Mustafa Caner, *a.g.e.*, s. 273-277; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 237-238.

³³³ Burhanettin Duran-Kemal İnâat-Mustafa Caner, *a.g.e.*, s. 277-282.

³³⁴ Hürriyet Gazetesi, “Almanya’nın Barbaros Hayreddin Paşa Mesajının Perde Arkası”, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/almanyadin-barbaros-hayreddin-pasa-mesajinin-perde-arkasi-41726272>, (20.12.2020).

2019 Şubat, Nisan, Temmuz ve Eylül aylarında BM yetkilisi Jane Holl Lute tarafından Kıbrıs'ta Mustafa Akıncı ve Nikos Anastasiadis ile ayrı ayrı ve bir arada görüşmeler gerçekleştirilmiş, Kasım ayında ise BM Genel Sekreteri Guterres, Akıncı ve Anastasiadis ile Berlin'de üçlü görüşme yapmıştır. Fakat GKRY'nin tek taraflı çıkarlara dayalı tutumu ve Doğu Akdeniz'de yaşanan sıcak gelişmeler nedeni ile barış için olumlu bir sonuç çıkmamıştır³³⁵.

2019 Haziran ayına gelindiğinde, dönemin KKTC Dışişleri Bakanı Kudret Özersay'ın girişimleri ile 1974'den bu yana kapalı olan Maraş'ın yeniden açılması yönünde KKTC Meclisi'nde karar alınmıştır³³⁶. Ağustos ayına gelindiğinde Türkiye'nin bölgeye göndermiş olduğu ikinci sondaj gemisi Yavuz da çalışmalara başlamış³³⁷, ada Türkiye Savunma Bakanı Hulusi Akar ve üst düzey askeri heyetler tarafından ziyaret edilmiştir³³⁸.

GKRY, önce yedinci parselde ENI&TOTAL ortaklığına, daha sonra on ikinci parselde Noble, Shell ve Delek ortaklığına hidrokarbon arama izni vermiş³³⁹, Türkiye'nin bölgedeki uluslararası deniz hukukundan doğan haklarını görmezden gelmiştir³⁴⁰. GKRY'nin ve Yunanistan'ın bir yandan Mısır ve İsrail gibi bölgesel güçler ile diğer yandan uluslararası enerji şirketleri ile iş birliğine gitmesi, Türkiye'den haklı tepkilerin yükselmesine ve sahada karşılıklı bazı adımların atılmasına yol açmıştır³⁴¹. Yılın sonuna doğru (Kasım) Libya ile MEB sınırlandırma mutabakatı anlaşması imzalayan Türkiye, Aralık ayında KKTC hükümeti ile yapmış

³³⁵ Burhanettin Duran - Kemal İnat-Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019*, Seta Yayınları, İstanbul, 2020, s. 298-303; M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 245, 267-268.

³³⁶ TRT Haber, "Gündem KKTC Maraş'ın Yeniden Açılması", <https://www.trthaber.com/haber/gundem/kktc-marasin-yeniden-acilmasi-icin-calisma-baslatma-karari-aldi-419849.html>, (20.12.2020); M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 276.

³³⁷ Anadolu Ajansı, "Yavuz Doğu Akdeniz'de Sondaja Başladı", <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yavuz-dogu-akdenizde-sondaja-basladi/1551661>, (20.12.2020).

³³⁸ Hürriyet Gazetesi, "Milli Savunma Bakanı Akar'dan Kıbrıs Mesajı", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-milli-savunma-bakani-akardan-kibris-mesaji-41299141>, (20.12.2020).

³³⁹ Euronews Haber, "Kıbrıs Yönetimi İlk Doğalgaz Anlaşmasını İmzaladı", <https://tr.euronews.com/2019/11/08/kibris-rum-yonetimi-8-4-milyar-euroluk-ilk-dogalgaz-isletme-anlasmasini-imzaladi>, (20.12.2020).

³⁴⁰ BBC Haber, "Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>, (20.12.2020).

³⁴¹ Burhanettin Duran-Kemal İnat-Mustafa Caner, *a.g.e.*, s. 308-317.

olduğu anlaşma ile de Geçitkale Havaalanı'nın Türk insansız hava araçlarına (İHA) açılmasını sağlamıştır³⁴².

2020 yılının ilk aylarında dünya genelinde etkisini göstermeye başlayan covid-19 salgını, KKTC'de de başta turizm olmak üzere birçok sektörü yıl boyunca olumsuz etkilemiş, 26 Nisan'da yapılması plânlanan KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de 11 Ekim'e ertelenmesine yol açmıştır. Öte yandan bu yıl, Türkiye'nin Yunanistan ile Akdeniz ve Ege'de yaşadığı deniz yetki alanları anlaşmazlığı ve hidrokarbon arama çalışmaları nedeni ile bölgedeki askeri hareketliliğin ve Navtex bilgilendirmelerinin arttığı bir yıl olmuştur³⁴³.

9 Ekim'de Maraş'ın 46 yıl sonra açılmasının ardından düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerini ikinci turda kazanan Ersin Tatar, ilk ziyaretini Türkiye'ye yapmıştır. Tatar'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşme sonrası yaptığı basın toplantısında, Türkiye'nin garantör ülke rolünün önemini vurgulamış ve Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun, Doğu Akdeniz'deki gelişmelerin ele alındığı ve Kuzey Kıbrıs Yönetimi'nin de katılacağı bir konferansın, gerçekten yapıcı olacağını belirtmiştir. Bu gelişmeler üzerine, BM Genel Sekreteri Guterres, KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar'a bir kutlama mesajı göndererek, uygun bir zamanda, Tatar, Anastasiadis ve garantör ülkeler ile birlikte BM'nin katılacağı beşli toplantının ele alınabileceğini belirtmiştir³⁴⁴.

3 Kasım 2020'de Ersin Tatar- Nikos Anastasiadis ile ilk görüşmesi, gayri resmi olarak BM Genel Sekreter'i Kıbrıs Özel Temsilcisi Elizabeth Spehar'ın konutunda gerçekleşmiş ve buluşma sonrası yapılan basın açıklamasında, tarafların bir araya geleceği beşli konferansa sıcak baktığı belirtilmiştir³⁴⁵.

³⁴² Hürriyet Gazetesi, "Doğu Akdeniz Nöbeti Başladı", <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/doğu-akdeniz-nobeti-basladi-turk-ihasi-kktcden-devriye-geziyor-41399082>, (20.12.2020); M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 268-269.

³⁴³ Hürriyet Gazetesi, "Doğu Akdeniz'de Navtex", <https://www.hurriyet.com.tr/haberleri/navtex>, (18.02.2020); M. Ergün Olgun, *a.g.e.*, s. 279.

³⁴⁴ Kıbrıs Gazetesi, "KKTC Salgından Olumsuz Etkilendi", <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/2020-yilinda-tum-dunyada-oldugu-gibi-kktc-de-salgindan-olumsuz-h102598.html>, (18.02.2021).

³⁴⁵ NTV Haber, "Ersin Tatar Anastasiadis ile ilk Kez Buluştu", <https://www.ntv.com.tr/dunya/ersin-tatar-ile-anastasiadisten-ilk-gorusme-smS0usfXgkuediWpSSLrrw>, (18.02.2021).

Kasım ayındaki bir başka önemli gelişme ise 15 Kasım KKTC'nin 37. kuruluş yıl döneminde gerçekleşmiş, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan KKTC'yi ziyareti etmiştir. Ziyaret kapsamında, Türkiye'nin yapımını üstlendiği 500 yataklı KKTC salgın hastanesinin açılışı gerçekleştirilirken, 46 yıl sonra açılan Maraş'ta iki ülke cumhurbaşkanı piknik yapmıştır³⁴⁶.

2020 yılının son ayında ise 1974'te Muratağa ve Sandallar köyünde EOKA tarafından şehit edilen ve 14 çocuk, yapılan törenle defnedilmiş, törende konuşan Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, KKTC halkının acılarının hala taze olduğunu ve katliamın izlerinin silinemeyeceğini vurgulamıştır³⁴⁷.

2.3. KKTC'ye Uygulanan İzolasyon Ve Ambargolar

Kıbrıs Türklerinin, adanın İngiltere'ye kiralanması ile başlayan asimile edilme girişimleri, sömürge yıllarında da hayatın her alanında devam etmiştir. Kıbrıslı Türkler, günlük yaşamlarını sürdürürken karşılaştıkları zorlukların yanında, çalışma hayatlarında da emeklerinin karşılıkları, Kıbrıslı Rumlara kıyasla genelde daha düşük olmuştur³⁴⁸. Özellikle Kıbrıslı Türklerin, İngiliz idaresi döneminde Türklükleri unutturulmaya çalışılmış, okullarda Türk İstiklal Marşı yerine, İngiliz Kraliyet Marşı okutulmuş ve Türk zaferlerinin yerine mağlubiyetleri konu edilerek gençler asimile edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türk bayrağının dalgalandırılması milli günler harici yasak sayılırken, Kıbrıslı Türklerin soydaşları ile bağları koparılmaya çalışılmıştır³⁴⁹.

Nisan 1955'de EOKA'nın eylemlerinin başlaması ve yaygınlaşması ile Kıbrıs Türklerinin her alanda mağduriyeti artmış, buna zaman içinde artan fiziksel şiddet olayları da eklenmiştir. Bu yıllarda yaşanan devlet destekli şiddet olaylarındaki mağduriyetlerini azaltmak için Kıbrıslı Türkler, Karaçete, Volkan, Dokuz Eylül ve

³⁴⁶ TRT Haber, "KKTC'ye Tarihi Ziyaret", <https://www.trthaber.com/haber/gundem/kktcye-tarihi-ziyaret-531054.html>, (18.02.2021).

³⁴⁷ Anadolu Ajansı, "KKTC'de 14 Şehit Daha Defnedildi", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kktcde-14-sehit-daha-murataga-sandallar-sehitligine-defnedildi/2089416>, (18.02.2021).

³⁴⁸ İhsan Tayhani, *Tanıkları ile Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2009, s. 33.

³⁴⁹ Ali Satın-Erdoğan Şentürk, *Tanıkların diliyle Kıbrıs Olayları 1955-1983*, İstanbul, Tarihçi Kitapevi Yayınları, 2012, s. 115-117.

son olarak TMT adı ile gizli örgütler kurmuş ve EOKA ile mücadele etmiştir. 1960-1974 yılları arasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tüm imkân ve olanaklarını gizli ya da açık bir şekilde kullanan Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkleri tecrit edip küçük ve sapa bölgelerde yaşamaya zorlamıştır³⁵⁰. Bu dönemde, yönetimi elinde tutan ırkçı Rumlar, Kıbrıslı Türkleri tüm haklarından mahrum bırakılarak sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik şiddet uygulamış, sık sık işkence, kişiyi hak ve hürriyetinden engelleme ve toplu katliama başvurmuştur³⁵¹.

Kıbrıs Rum liderliğinin Kıbrıs Türklerine karşı önceden belirlenmiş politikaları hayata geçirdiği 1960-1974 döneminde, Kıbrıs Türkleri sağlık dahil tüm kamu hizmetlerinden de mahrum bırakılmış, yollarda taciz, müsadere, silahlı soygun gibi muamelelere maruz kalmıştır. Ayrıca Kıbrıs Rumlarının engellemeleri sebebi ile hammadde, yedek parça, yapı ve inşaat malzemeleri, gıda madde/hammaddelerinin üretiminde, alımında-satımında ve/veya temininde zorluklar yaşanmıştır. Bununla birlikte, tıbbi maddelerin ve temel yaşam malzemelerinin adaya yardım olarak girişleri de Kıbrıslı Rumlar tarafından engellenmiş, hatta kasıtlı olarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmamıştır. Öte yandan, Kıbrıslı Türklerin kurduğu fabrikalara elektrik bağlanmamış, tarım alanlarına su ulaştırılmamıştır. Her ne kadar Kıbrıs Türklerine karşı, otoriteyi elinde tutan Kıbrıslı Rumların, her alanda uyguladıkları engellemelerin 1968 yılında kaldırıldığı iddia edilse de gerçekte durum böyle olmamıştır.

1963-1974 yılları arasında, Rumların Kıbrıslı Türklerin ekonomik ve sosyal gelişimini engelleme plânı sistematik olarak devam etmiştir. Kıbrıs Anayasası'nda garanti edilmesine rağmen Kıbrıslı Türklere karşı maddi ve manevi yükümlülüklerin yerine getirilmemesi ve Kıbrıslı Rumların yapmış olduğu bu insanlık dışı engelleme ve yasaklamaların gerekçesi ise ulusal güvenliğin korunması şeklinde ifade edilmiştir.

Bu dönemde otoriteyi elinde tutan Kıbrıslı Rumlar tarafından kasıtlı olarak yapılan engellemelerden Kıbrıslı Türk turistler de nasibini almıştır. Hazırlanan

³⁵⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Değerlendirme Notu Mayıs 2013", https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/degerlendirmenotumayis2013_son.pdf, (02.10.2019).

³⁵¹ İhsan Tayhani, *Tanıkları ile Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi*, s.150, 169, 198, 211.

turistik broşürlerde Kıbrıs Türk'üne ait tesislerden bahsedilmemiş, Kıbrıslı Türklere ait turistik tesisler ve plajlar için kara propaganda yapılmış, hatta Rum Milli Muhafız Ordularınca bu yerleşkeler işgal edilmiştir. Öte yandan, Kıbrıslı Türk turizmcilerin seyahat acenteleri ile işbirliği yapması, havayolu uçuşları ve düşük faizli turizmi teşvik edici kredilerden faydalandırılmaları da engellenmiştir³⁵².

Bu dönem ile ilgili olarak İngiliz araştırmacı Richard Patrick, 1976 yılında yayınladığı *“Political Geography and the Cyprus Conflict”* adlı çalışmasında; 1963-1974 yılları arası dönemde birçok Kıbrıslı Türk'ün, Rum işverenleri tarafından işten atıldığını, bir kısmının da Kıbrıslı Rumlara ait bölgelerde çalışmayı tehlikeli bulduğu için kendi isteği ile işten ayrıldığını belirtmiştir. Bu durumun ise Kıbrıs Cumhuriyeti polis teşkilatı, hükümet ve birçok devlet dairesinde çalışanların, Kıbrıslı Rumlardan oluşmasına yol açtığına değinmiştir³⁵³. Öte yandan, KKTC Eski Sanayi ve Ticaret Bakanı ve TMT üyesi Hukukçu Yazar Fuat Veziroğlu, 1963-1974 yılları arasındaki dönemde Rumların Türklere uygulamış olduğu izolasyon ve ambargolardan şöyle bahsetmektedir: *“Efendim, hemen hemen her şey yasaktı. Çünkü sahiller Rum'un kontrolündeydi. Sahile yakın bazı Türk köyleri olsa da Rum polisi, Rum askeri devriye gezmek suretiyle onları sürekli kontrol etmekteydi ve bu sahillerden bir şeyin gelmesi imkânsızdı. Her yandan muhasara altındaydık... Kızılay'ın gönderdiği yardımlarla besleniyordu halkımız. Biliyorsunuz 1960'ta müşterek bir Türk-Rum devleti kurulmuştu. 21 Aralık 1963'ten sonra Rumlar devleti silah zoru ile ele geçirdi. Bütün memurları işten çıkardı, maaşlarını da kestiler. Binlerce memur aç kaldı. Kızılay ve Kızılhaç'dan gemilerle gelen yiyecek yardımlarına dahi Rumlar engel oluyordu. Limanlar ve havaalanları ellerindeydi... Rumlar bizi gıdasız, malzemesiz bırakarak, moral bakımından çökertmek suretiyle teslim olmaya zorladılar ve bunu da Enosis'e giden bir yöntem olarak seçtiler. Özellikle inşaat malzemelerinin Türk kesimine geçmesine 20 Temmuz 1974'e kadar engel oldular. Bahaneleri bu malzemelerle siper yapacağımız düşüncesi olmuştu. Tabii insanların evleri virane oldu. Yeni inşaatlar yapılamadı. Fakat gerek Avustralyalı ve İsveçli*

³⁵² Okan Veli Şafaklı-Harun Şeşen, *Kıbrıs Türk Ekonomisinin Dünü ve Bugünü*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 8-9.

³⁵³ Richard Patrick, *Political Geography and the Cyprus Conflict, 1963-1971*, Faculty of Environmental Studies Publication, Department of Geography, University of Waterloo, 1976, s. 49.

*barış gücü askerlerinin, gerekse TMT mensupların girişimi ile gizlice Rum kesiminden zaman zaman inşaat ve gıda malzemesi az da olsa gelmiştir*³⁵⁴.”

Sonuç olarak; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve Anayasasının tüm vatandaşlarına sunduğu maddi ve manevi imkânlardan Kıbrıslı Rumlar faydalanırken, ırkçı ideolojiler nedeniyle, Kıbrıslı Türklere kendi vatanlarında mahrumiyet yaşatılmış, göçe zorlanmış ve yaşam hakları ellerinden alınmıştır. Her alanda yaşanan bu ve benzeri mahrumiyetlerin yanı sıra, silahlı şiddet ve soykırıma da maruz kalan Kıbrıs Türklerinin yardımına 1974 yılında Türkiye yetişmiş, adayı askeri müdahale ile kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırmıştır. Böylece 1983 yılına kadar bir devlet arayışı içerisinde olan Kıbrıslı Türkler için barışın temelleri atılmış ve KKTC'nin ilanının önü açılmıştır³⁵⁵.

Adaya barış getiren 1974 askeri müdahalesinin ardından, Rum ve Türklerin bir çatı altında yaşayabilmeleri için ulusal ve uluslararası birçok görüşme yapılmış ve Türk tarafına yapılan baskılar arttırılmıştır. KTFD Meclisi bu baskılar neticesinde, 1983 Haziran'da self determinasyon hakkını kullanacağı yönünde karar almış ve 15 Kasım 1983'de KKTC bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu gelişmeden sadece üç gün sonra BM Güvenlik Konseyi toplanmış ve alınan 541 sayılı karar ile KKTC'nin bağımsızlık ilanı siyasi olarak geçersiz sayılmıştır. Ayrıca kararın geri alınması çağrısında bulunan BMGK'ye Türkiye tarafından olumsuz cevap verilmiştir³⁵⁶.

BM'nin 541 sayılı kararından açıkça anlaşıldığı üzere, BM uluslararası topluma KKTC'ye ambargo uygulanması yönünde bir çağrı yapmamıştır. Fakat BM'nin bu kararı, uluslararası toplumun, Rum Yönetimini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal hükümeti olarak benimsemesine yol açmıştır. Bu durum doğal olarak KKTC'nin dünyadan izolesini hızlandırmıştır. Soykırıma uğratılmak istenen KKTC, kendini korumak için self-determinasyon hakkını tercih ederek uzlaşma için her zaman masaya oturacağını deklare etmesine rağmen, başta Yunanistan ve Rum tarafı olmak üzere sözde self-determinasyon taraftarı BM ülkeleri tarafından, haksız yere

³⁵⁴ Ali Satan-Erdoğan Şentürk, *a.g.e.*, s. 113-114.

³⁵⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, *a.g.b.*, (02.10.2019), s. 2.

³⁵⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, s. 108.

siyasi, ekonomik, ticari, sosyal, kültürel ve daha bir çok alanda izolasyon ve ambargolara maruz bırakılmıştır.

KKTC'ye uygulanan en etkili izolasyon kararları, Avrupa Adalet Divanı'nın 1994'de aldığı ve günümüzde de uygulamada olan, Kuzey Kıbrıs'tan AB ülkelerine yapılan ihracatta menşei belgelerinin ve sağlık sertifikalarının Güney Kıbrıs makamları tarafından verilmesi zorunluluğu olmuştur. Ayrıca turizm sektörünü de olumsuz etkileyen diğer bir karar ise Türkiye dışındaki ülkelere KKTC'deki Ercan Havaalanına direkt uçuşlara müsaade edilmemesi olmuştur³⁵⁷. Öte yandan 19 Aralık 1972'de Rum kesiminin tek taraflı AB üyeliği girişimleri de 1 Mayıs 2004 tarihinde bir oldu-bitti ile karşılık bulmuş, Rum tarafı uluslararası anlaşmalara aykırı bir şekilde adanın tek temsilcisi sıfatıyla AB üyesi olarak kabul edilmiştir³⁵⁸.

Bu dönemde, KKTC ekonomisinin gelişmesini desteklemek amacıyla AB tarafından “Yeşil Hat Tüzüğü” adıyla anılan bir düzenleme yapılmıştır. KKTC topraklarıyla GKRY arasında mal, hizmet ve kişilerin dolaşımı konusunu düzenleyen tüzük, 29 Nisan 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Ancak, tüzük ile beklenen hedeflere ulaşılamamış ve ticarete büyük bir artış sağlanamamıştır. Öte yandan Annan Referandumunun ardından, Avrupa Komisyonu, KKTC'nin izolasyonuna son verilmesi amacıyla Mali Yardım Tüzüğü ve Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nden oluşan kapsamlı bir ticaret önlemleri ve yardım paketi hazırlanmıştır. Mali Yardım Tüzüğü ile KKTC'nin de ekonomik kalkınmasının gelişimi hedef alınırken, Doğrudan Ticaret Tüzüğü ile de KKTC'nin uluslararası ticarete dâhil edilmesi ve KKTC ile doğrudan ticaretin başlatılması amaçlanmıştır. Ancak tüzük AB Bakanlar Konseyi'nde GKRY'nin vetosuyla karşılaşmış, 27 Şubat 2006 tarihinde çalışmanın doğrudan ticareti ele alan kısımları çıkarılarak, sadece mali yardım bölümü kabul edilmiştir³⁵⁹. 2018 yılına kadar 5 milyon avro bütçe ile dört mali yardım programı hayata geçirilmiş, seçilen projelere 100 bin ile 250 bin avro arası hibeler

³⁵⁷ Milliyet Gazetesi, “Kuzey Kıbrıs Neden Güneyden Geride”, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/kuzey-kibris-niye-guney-den-geride-1618529>, (12.12.2019).

³⁵⁸ İktisadi Kalkınma Vakfı, *a.g.b.*, (02.10.2019), s. 2.

³⁵⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, *a.g.b.*, (02.10.2019), s. 27.

yapılmıştır³⁶⁰. Öte yandan, KKTC'nin hem kendi hava/deniz limanları üzerinden hem de gümrük vergisi veya eş etkili engellerden muaf olarak ticaret yapabilmesine izin veren ve KKTC mallarının AB içinde serbest dolaşımı için önemli olan Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün hayata geçirilmesi adımları ise Rum tarafının muhalefeti sebebi ile hala daha atılamamıştır³⁶¹.

Sonuç olarak; Annan Referandumu'nun ardından AB, Kıbrıslı Türklerin ekonomik anlamda kalkınmaları, uluslararası toplumla bütünleşmeleri ve AB standartlarını yakalamaları için başta ticaret, hukuk sağlık, enerji, çevre, eğitim ve gıda gibi alanlar olmak üzere maddi destek sözü vermiş, fakat verilen sözler yerine getirilmemiştir. Ayrıca, özel sektörün desteklenmesi amacıyla AB kaynaklı sınırlı çalışmalar da uluslararası ekonomiden soyutlanmış KKTC'nin gelişmesine yardımcı olamamıştır³⁶². Bu gelişmelerin ardından günümüze kadar geçen sürede KKTC halkı, uluslararası siyasi sistemden ve dünyadan kopuk bir şekilde yaşamıştır. Öte yandan GKRY halkı, ülke olarak dünyada tanınmanın yanında, AB'ye üyeliğin getirdiği maddi-manevi avantajlar ile zenginleşip gelişmiştir. Dünya ülkelerinin KKTC'ye uyguladıkları haksız izolasyon ve ambargolara rağmen, KKTC halkı Türkiye'nin de desteği ile haklı mücadelesini devam ettirmiştir.

BM'nin 2077 nolu Kıbrıs kararından (1965) günümüze kadar geçen sürecin anlatıldığı bu bölümde, başta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yönetimini elinde bulunduran Rum yönetimi olmak üzere, birçok devlet ve uluslararası örgütler, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununa, Neo-liberal teorinin temel kavramlarından uzak adımlar atmışlardır.

Bu bölümden de anlaşıldığı üzere, KKTC yetkililerinin ilişkileri geliştirmek için başlattıkları girişimler, çoğu kez cevapsız bırakılmış veya çözümsüzlük diplomasisine kurban edilmiştir. Aslında, çözümsüzlüğün bir çözüm olarak

³⁶⁰ AB Bilgi Merkezi, “Kıbrıs Türk Toplumuna Yönelik AB Mali Yardımları”, <https://www.abbilgi.eu/tr/kibris-turk-toplumuna-yonelik-ab-mali-yardim-programi.html>, (05.10.2019).

³⁶¹ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, “AB'nin Kıbrıslı Türklere Verdiği Sözlere Ne Oldu”, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250325r3804.AB_nin_Kibrisli_Turklere_verdigi_sozlere_ne_oldu.pdf, (15.12.2019), s. 3.

³⁶² Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, “Birleşik Kıbrıs İçin Son Şans”, <https://www.setav.org/birlesik-kibris-icin-son-sans-federal-cozum-muzakereleri/>, (05.10.2019).

görüldüğü politikalar, Annan Referandumunu olarak tarihe geçen oylamada da gün yüzüne çıkmıştır. Fakat barışa dair yapılan binlerce saatlik görüşmeler, bu görüşmelerde çözümsüzlüğü amaç edinen Rum yönetimine yine de ödül olarak geri dönmüş, Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası anlaşmalara aykırı bir şekilde AB'ye üye olarak kabul edilmiştir. Annan Raporu olarak tarihe geçen ve tarafsız bir değerlendirme ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye alınmasının KKTC'ye haksızlık olduğunu belirten BM raporu ise Rusya tarafından BM Güvenlik Kurulu'nda veto edilmiştir. Bu durumun ardından, KKTC'ye doğrudan ticaretin kapılarının açılacağı sözü ise hala daha yerine getirilmemiştir.

Neo-liberaller tarafından devletlerarası barış ve düzenin bekçileri olarak görülen BM ve AB gibi uluslararası örgütler, Kıbrıslı Türklerin haklarını hala daha teslim edememiş, Kıbrıs Cumhuriyeti Sorunu ile ilgili adil bir çözümü uluslararası topluma kazandıramamışlardır. Bu durumun temel nedeni: Barışa ve bireye hizmet etmesi gereken bu örgütlerin, bölgesel siyasi çıkarlara alet edilmesi ve dünyadaki üstünlerin hukukunu korumak için üstünler tarafından kullanılmasıdır. Ayrıca, bu örgütlere üye birçok liberal devlet de kendi ülkelerindeki liberal uygulamaları (bireyin önceliği, evrensel insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ve ticaret), uluslararası alanda KKTC için gösterememiştir.

Son yıllarda ada çevresindeki hidrokarbon kaynaklarının tespiti ile birlikte, uluslararası örgütlere üye sözde liberal devletler, uluslararası hukuktan yoksun girişimlerle Türkiye ve KKTC'yi süreç dışına itme çabalarına girmişlerdir. Bu süreçte sözde liberal devletler, liberal teorinin kazan-kazan prensibini bir kenara bırakmış, sömürgecilik anlayışı ile hareket etmek istenmiştir. Fakat tüm bu haksız ve hukuksuz girişimler, Türkiye ve KKTC hükümetlerinden gerekli karşılıkları almıştır.

Bir sonraki bölümde, uluslararası alanda KKTC'ye uygulanan yaptırımları zayıflatan turizme yakından bakılacaktır.

3. BÖLÜM

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ TURİZMİNİN GELİŞİMİ VE TURİZM POLİTİKASI

Başta Yunanistan, GKRY ve AB ülkeleri olmak üzere, BM ve tüm dünya tarafından her alanda haksız bir şekilde tecrit, izolasyon ve ambargoya maruz bırakılan Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Rumlar ile Osmanlı Devleti'nden sonra barış ve huzur içinde yaşamaları uzun yıllar engellenmiştir. Özellikle Yunanistan ve yönetimi elinde tutan Rumların, Kıbrıslı Türklere karşı uyguladıkları ırkçı ve barbarca müdahaleler, Türkiye'nin adaya yaptığı 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı ile durdurulmuş ve adada huzur ortamı yeniden tesis edilmiştir. Bu tarihten sonra, barış ve huzur ile bir arada yaşama adına yapılan tüm görüşmeler sonuçsuz bırakılmıştır.

Self-determinasyon hakkını kullanan Kıbrıslı Türkler, zorlu ve umut dolu bir süreçten sonra, 15 Kasım 1983 tarihinde KKTC'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Zor günlerden geçen Kuzey Kıbrıs, bu tarihten sonra da barış görüşmelerine devam etmiş fakat Türkiye ve Pakistan hariç, BM ülkeleri tarafından izolasyon ve ambargolara maruz bırakılmıştır. BM'nin 541 sayılı kararının yansımaları olarak görülen bu izolasyon ve ambargolar, KKTC'nin uluslararası etkileşimini her alanda zayıflatmıştır. Bu haksız ve adaletsiz uygulamalar, Kıbrıs Adasında Türklere karşı silah ile başarısız tecrit ve göçe zorlama girişimlerinin, devamı niteliğinde olmuştur. Fakat 1878'de Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanması ile başlayan ve ada halklarının arasındaki ayrışma ve/veya ayrıştırılma, elbette bir gün son bulacak, KKTC her alanda hak ettiği değere ulaşacaktır.

Turizm endüstrisinin dünya barışına olumlu katkısından ilham alınarak başlanılan bu çalışmada ki amaç, Kıbrıslı Türklere uygulanan haksız izolasyon ve ambargoların, KKTC'nin yumuşak gücü olan turizm politikaları ile aşılabileceğini anlatmaktır. Çünkü turizm, döviz girdisi arttırıcı ve istihdam sağlayıcı olanaklarıyla ülke ekonomisine katkıda bulunan, uluslararası kültürel ve toplumsal iletişimi teşvik eden ve bütünleştirici yönü ile dünya birlik ve barışının sürdürülmesinde payı olan

endüstrilerden biridir³⁶³. Tablo 1’de de görüldüğü üzere, turizm sektörünün KKTC GSYH’sindeki gelişimi, sektörün önemli bir fırsata dönüştürülebileceğinin göstergesidir.

Turizmin ekonomiye olumlu etkisi doğrudan ve dolaylı yönde olabilmektedir. Doğrudan etki, turistin doğrudan turistik ürün ve hizmet üreten işletmelerden yaptığı (konaklama, ulaşım, tur vb.) harcamalardan kaynaklanırken, dolaylı etki ise yerel işletmelerden mal ve hizmet satın alması veya sektör çalışanlarının kendi ihtiyaçları için yapmış olduğu harcamaları kapsamaktadır. Ayrıca, turizm sektörünün geniş bir girdi ağına sahip olması ve birçok sektöre de pozitif katkı sağlaması, gözden kaçırılmaması gereken bir olgudur³⁶⁴. Bu kapsamda turizmin, özellikle perakende sektörüne kattığı canlılık, hatırı sayılır bir etkiye sahiptir.

Sektörler	1984	1989	1994	1999	2004	2009	2014	2019
1. Tarım	16,4	10,0	8,9	8,1	9,1	5,6	8,2	5,5
1.1. Bitkisel	11,1	6,3	5,5	4,2	5,5	2,9	3,6	2,6
1.2. Hayvancılık	4,9	3,0	3,0	3,3	3,1	2,4	4,2	2,5
1.3. Ormancılık	0,0	..	..	0,1	..	..	..	0,0
1.4. Balıkçılık	0,4	0,6	0,4	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4
2. Sanayi	9,0	13,8	9,9	10,6	9,4	9,6	9,3	7,8
2.1. Taş ocaklığı	0,5	0,9	0,9	0,6	0,5	0,7	0,3	0,9
2.2. İmalat Sanayii	7,6	11,3	7,9	6,3	4,8	3,2	7,0	2,8
2.3. Elektrik-Su	0,9	1,7	1,1	3,8	4,0	5,8	2,0	4,1
3. İnşaat	5,1	6,8	5,5	4,1	4,3	6,4	8,9	5,8
4. Ticaret-Turizm	25,6	23,3	22,2	17,1	15,9	14,3	21,0	22,2
4.1. Toptan ve Perakende Ticaret	22,1	17,6	15,2	11,6	10,8	9,0	16,7	10,5
4.2. Otelcilik ve Lokantacılık	3,5	5,7	7,0	5,5	5,2	5,2	4,3	11,7
5. Ulaştırma-Haberleşme	7,8	10,2	9,5	11,0	10,5	11,1	7,5	7,3
6. Mali Müesseseler	4,6	5,7	7,0	6,4	7,6	7,2	4,1	8,0
7. Konut Sahipliği	3,1	2,0	2,0	2,6	2,5	3,8	5,2	5,2
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	3,4	5,4	5,6	9,5	9,2	11,3	11,5	13,2
9. Kamu Hizmetleri	17,4	14,7	22,0	22,6	20,8	22,3	12,0	16,1
10. İthalat Vergileri	7,5	8,0	7,5	8,1	10,7	8,3	12,3	9,0

Tablo 1: GSYH’nin Sektörlere Göre Dağılımı³⁶⁵.

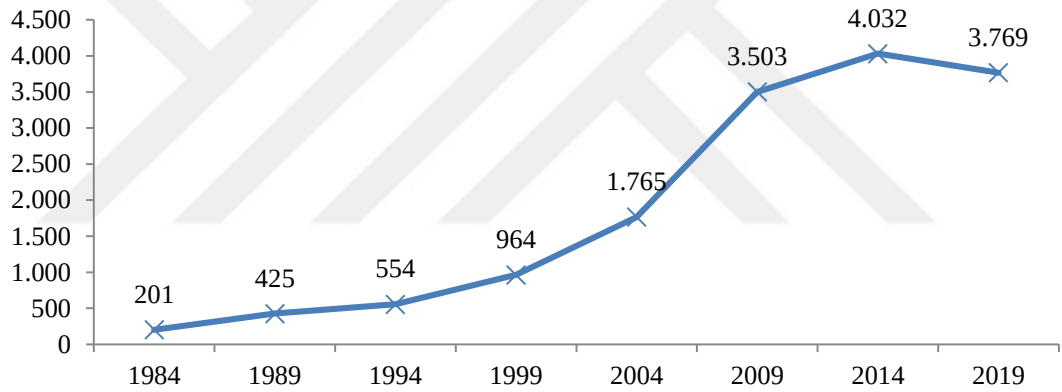
³⁶³ Okan Veli Şafaklı-Harun Şeşen, *a.g.e.*, s. 154.

³⁶⁴ Gökhan Akar, “Türkiye’de Turizmin Uluslararası Ticaret Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/991089>, (24.07.2021), s. 2.

³⁶⁵ DPÖ, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, <https://www.devplan.org/seg-tr.html>, (20.06.2021).

3.1. KKTC Turizminin Genel Görünümü

Turizm sektörünün ekonomi üzerindeki etkilerinden bahsederken, özellikle ada ekonomilerinden ayrıca bahsedilmesi gerekir. Çünkü turizm sektörü, birçok adanın gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYH) %20 ile %50'sini oluşturmaktadır³⁶⁶. KKTC, her mevsimde ideal tatil şartlarını sunan ılıman iklime sahip bir Akdeniz adası olması sebebi ile yüksek turizm potansiyelini barındırmaktadır. Klasik tatil anlayışının uygulanabilirliği açısından son derece müsait plajlara sahip olan KKTC, aynı zamanda turizmde yetişmiş insan gücü, Anadolu misafirperverliği, geniş mutfağı, zengin kültürü ve tarihi geçmişi ile Akdeniz ada ülkeleri içinde, çeşitlilik avantajıyla turizmi dört mevsime yayabilecek üstünlüklere sahip bir ülkedir³⁶⁷.

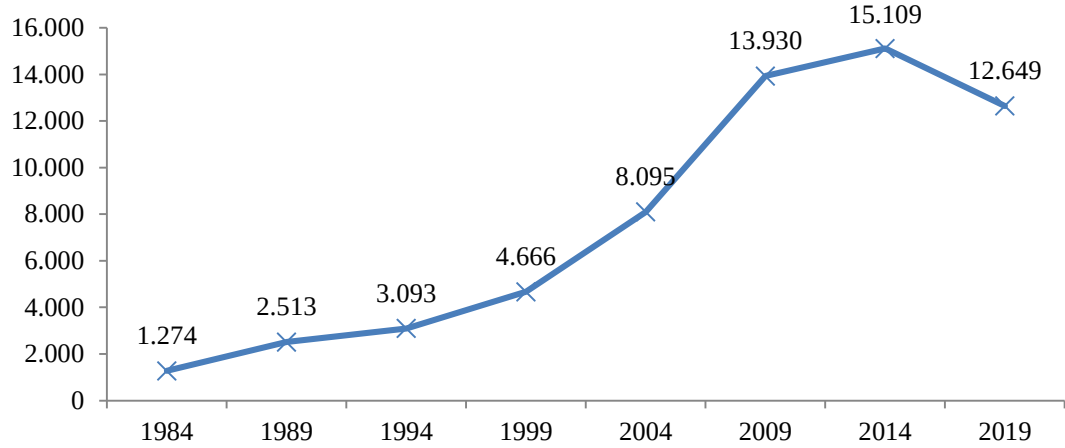
Grafik 1: GSYH'nin Gelişimi (Milyar Dolar) ³⁶⁸.

Lefkoşa, Girne, Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele olmak üzere beş ilçeden oluşan KKTC'nin GSMH'si, 1984 yılında 201 milyon dolarlık bir hacme sahipken, 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,2% reel büyüme kaydederek, 3,8 milyar dolara ulaşmıştır. Öte yandan, 1984 yılında kişi başına düşen milli gelir 1,274 dolar iken, 2019 yılına gelindiğinde bu rakam 10 kat artarak, 12,649 dolara kadar yükselmiştir (Grafik 2).

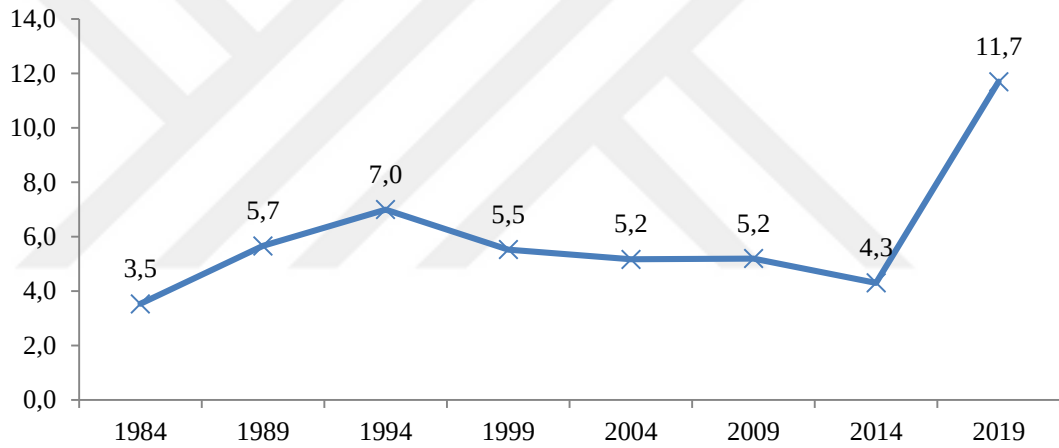
³⁶⁶ Okan Veli Şafaklı-Harun Şeşen, *a.g.e.*, s. 154.

³⁶⁷ KKTC Seyahat Acenteler Birliği, "Kıbrıs Sizi Bekliyor", <https://kitsab.org/kuzey-kibris-sizi-bekliyor>, (25.04.2020).

³⁶⁸ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018", <https://www.devplan.org/seq-tr.html>, (20.06.2021); KKTC İstatistik Kurumu, "İstatistik Yıllığı", <http://www.stat.gov.ct.tr/gsmh.aspx>, (20.06.2021); KKTC Turizm Planlama Dairesi, 2019 İstatistikleri, <http://turizmplanlama.gov.ct.tr/2019-%C4%B0statistikleri>, (20.06.2021), s. 66.

Grafik 2: Kişi Başı GSMH'nin Gelişimi (Dolar)³⁶⁹.

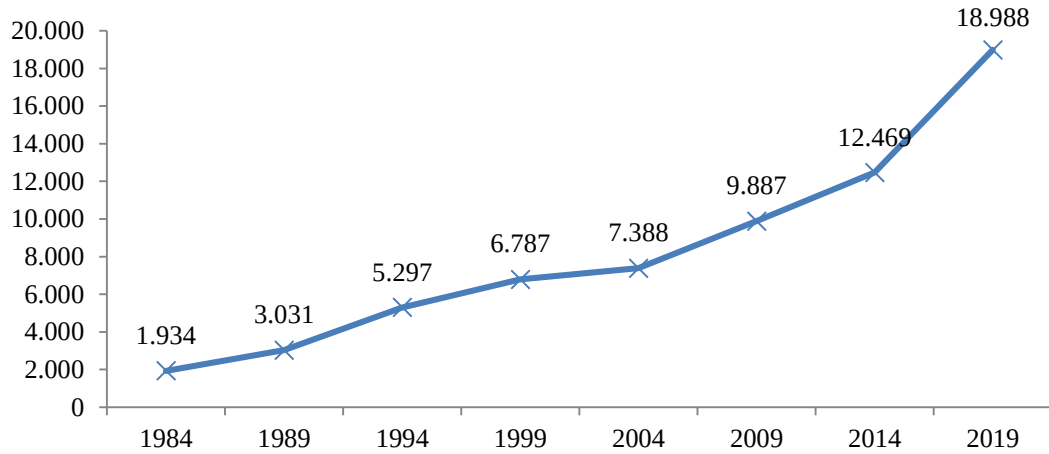
Grafik 3: Turizm Sektörünün GSYH'deki Payı³⁷⁰.

KKTC turizm sektörünün GSYH'ye katkısı incelendiğinde, sektörün 1984 yılındaki payı %3,5 iken, 2019 yılına gelindiğinde bu pay yaklaşık dört kat artarak %11,7 ile kamu hizmetlerinin ardından ikinci büyük paya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Öte yandan, turizm sektörünün istihdama katkısını gösteren grafik 4'e bakıldığında, 1984 yılında sektör kayıt içi istihdamının 1.934 kişi ile sınırlı kaldığı anlaşılırken, 2019 yılında bu sayının yaklaşık on kat artarak 18.988 kişiye ulaştığı görülmektedir. Ayrıca, sektörün diğer sektörlere katkısı da düşünüldüğünde, bu sayının çok daha yüksek olduğu rahatlıkla düşünülebilir.

³⁶⁹ Gös. Yer.

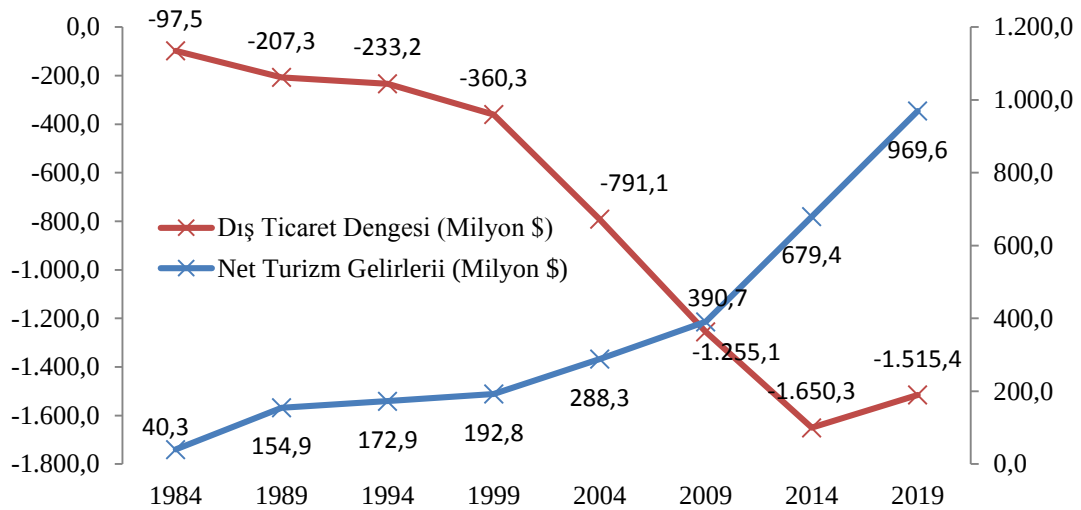
³⁷⁰ Gös. Yer.

Grafik 4: Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı (Kişi)³⁷¹.

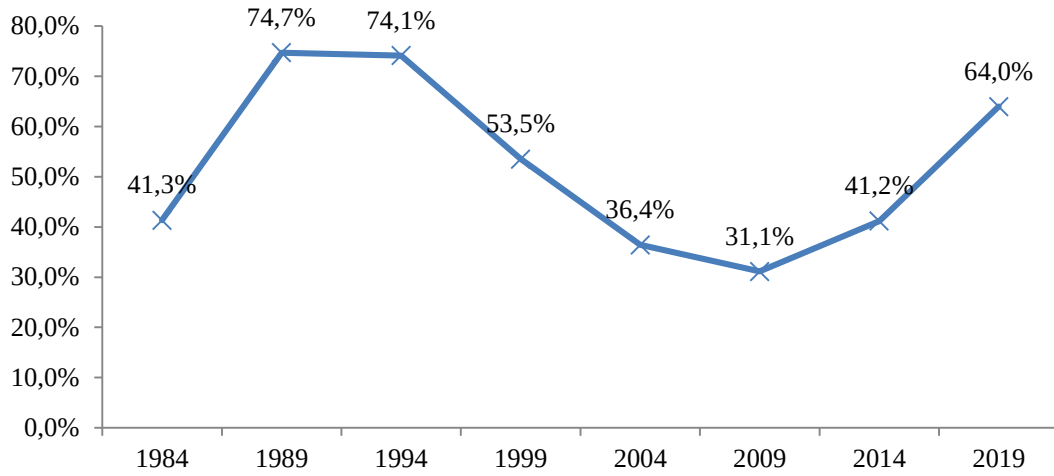
Tüm ada ülkelerinde olduğu gibi KKTC ekonomisi için de önemli bir kaynak olan turizm gelirleri, 1984 yılında 40,3 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2019 yılına gelindiğinde 969,9 milyon dolara ulaşmıştır. Öte yandan, dünya genelinde birçok gelişmekte olan ülke ekonomisinin sorunu olan dış ticaret dengesi, KKTC’de 1984 yılında 97,5 milyon dolar açık vermiş, bu rakam 2019 yılına gelindiğinde on bir kat derinleşerek 1.515,4 milyon dolara kadar ulaşmıştır.

Grafik 5: Net Turizm Gelirleri ve Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)³⁷².

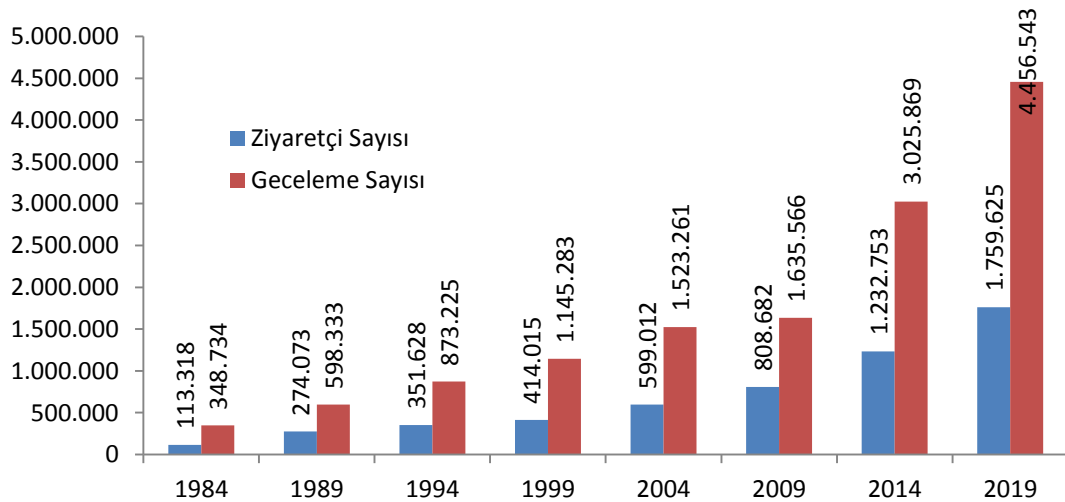
³⁷¹ Gös. Yer.

³⁷² Gös. Yer.

Grafik 6: Turizmin Dış Ticareti Karşılama Oranı³⁷³.

Bacasız sanayi turizmin, KKTC’de dış ticareti karşılama grafiği olan grafik 6’ya bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki dış ticaret dengesizliğinin, %41,3’nün turizm gelirleri tarafından sübvansede edildiği görülmektedir. Öte yandan, 1989 ve 1994 yıllarında %74 seviyesini aşarak, KKTC tarihinde ciddi bir başarı elde edilmiş, fakat bu başarının ardından %31’e kadar derin bir düşüş yaşanmıştır. 2019 yılına gelindiğinde turizmin dış ticareti karşılama oranı ise %64 olarak gerçekleşmiştir.

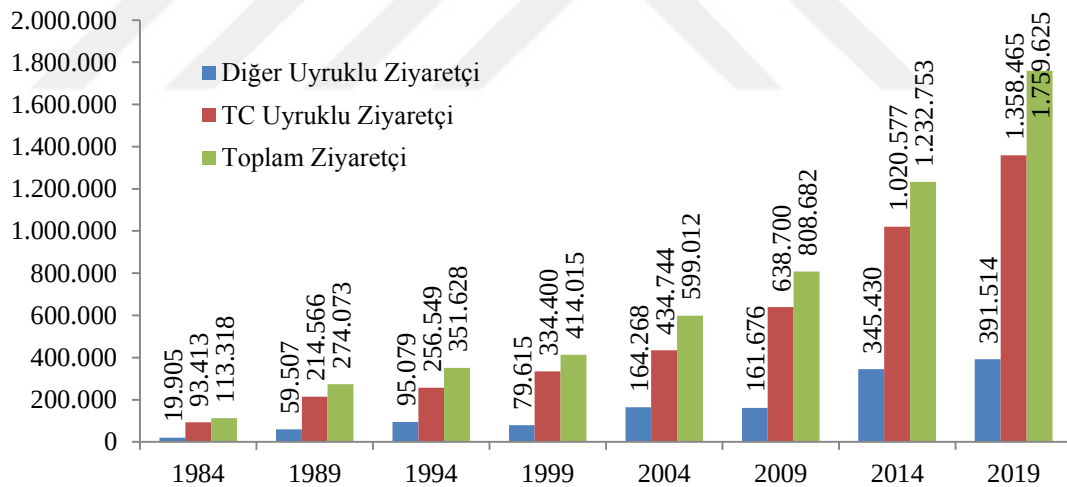

Grafik 7: Toplam Ziyaretçi Ve Konaklama Tesislerindeki Geceleme Sayıları³⁷⁴.

³⁷³ Gös. Yer.

Grafik 7’de görüldüğü üzere, 1984 yılında 113.318 olan ziyaretçi sayısı, 2019 yılına gelindiğinde 1.759.625’e ulaşmıştır. Doğru orantılı olarak artış gösteren konaklama tesislerindeki geceleme sayıları ise, 1984 yılında 348.734 iken, 2019 yılında 4.455.543 olarak gerçekleşmiştir.

KKTC’ye gelen toplam ziyaretçiler içindeki TC ve diğer uyruklu ziyaretçilerin sayısı da Grafik 8’de görüldüğü gibi artış eylemindedir. 2019 yılında TC uyruklu ziyaretçi sayısı, 1.358.465 kişi olurken, yabancı uyruklu ziyaretçi sayısı 391.514 seviyesine ulaşmıştır. Bu turistlerin uyrukları incelendiğinde, sırası ile Alman, İngiliz ve İngiliz asıllı Türk turistlerin ilk sıraları paylaştığı görülmektedir. Ayrıca, İran ve Rusya uyruklu turistlerin yıllara göre dalgalı seyrine karşın, Fransa ve Ukrayna uyruklu turistlerin KKTC’ye olan turistik ziyaretlerinde ise düzenli bir artış gözlemlenmektedir. Öte yandan yetkililere göre, toplam ziyaretçi sayısının 2023 yılına kadar 2 milyon kişiyi geçeceği tahmin edilmektedir³⁷⁵.

Grafik 8: TC ve Diğer Uyruklu Ziyaretçilerin Sayıları³⁷⁶.

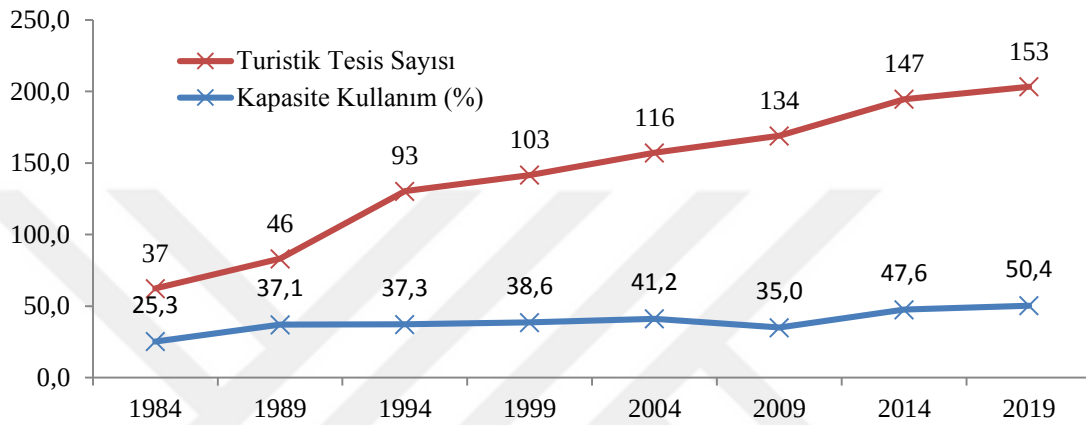
KKTC’nin ilanı ile hızlı bir gelişim ve dönüşüm içine giren turizm, 1984-2019 yılları arasında verilen teşvik ve sunulan fırsatlar ile tesis sayısını yaklaşık dört

³⁷⁴ Göş. Yer.

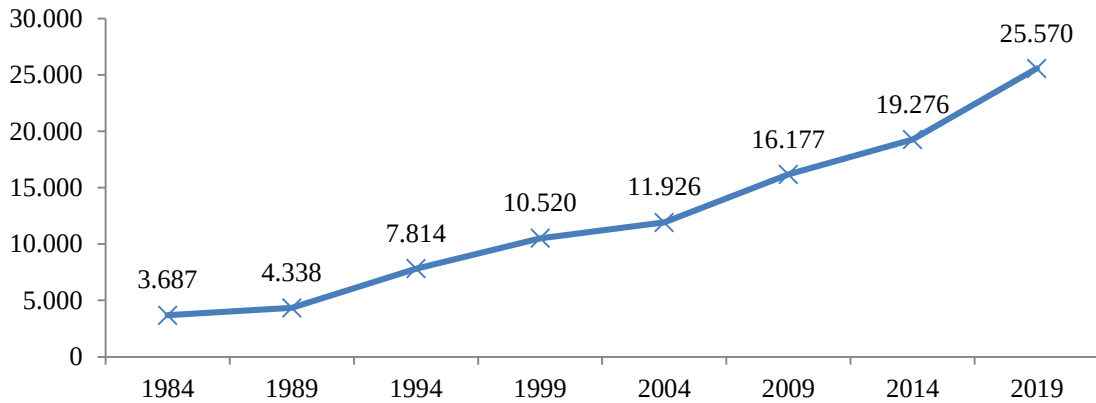
³⁷⁵ Milliyet Gazetesi, “KKTC Turizmi Plânlaniyor”, <https://www.milliyet.com.tr/kibris/kkct-turizmi-planlaniyor-6120660>, (24.04.2020).

³⁷⁶ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018”, *a.g.b.*, (20.06.2021); KKTC Turizm Planlama Dairesi, “2019 İstatistikleri”, *a.g.b.*, (20.06.2021), s. 66.

kat arttırmıştır. Öyle ki 1984 yılında 37 olan turistik konaklama tesislerinin sayısı, 2019 yılına gelindiğinde 153 yükselmiştir. Öte yandan, ülke kapasite doluluk oranı, 1984 yılında %25,3 iken, 2019 yılına gelindiğinde %50,4’de ulaşmıştır. (Grafik 9) Benzer bir durum ülke yatak kapasitelerinin gösterildiği grafik 10’da görülmekte, yatak sayılarının tesis sayıları ile orantılı olarak arttığı anlaşılmaktadır.

Grafik 9: Turistik Tesis Sayıları Ve Kapasite Kullanım Oranları³⁷⁷.

Grafik 10: Turistik Tesislerdeki Toplam Yatak Sayıları³⁷⁸.

Görüldüğü üzere, KKTC turizminin yıllar itibarı ile pozitif gelişiminin yanında, kapasite kullanım oranının 2019 itibarı ile %50,4 seviyesinde kalmış olması düşündürücü bir gelişmedir. Hiç kuşkusuz bu durumun nedenlerinden biri; ülkeye uygulanan izolasyon ve ambargolar, bir diğeri ise, yeni konaklama tesislerinin

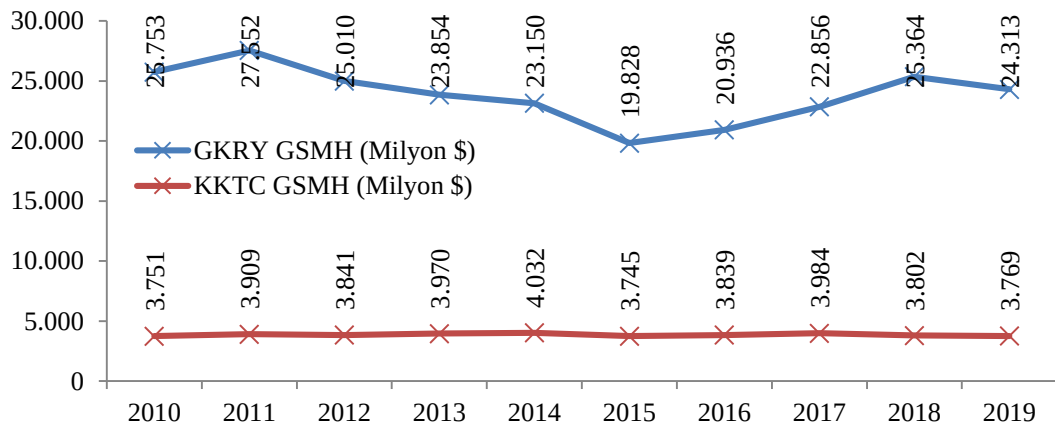
³⁷⁷ Gös. Yer.

³⁷⁸ Gös. Yer.

hizmete girmesi ve mevcut tesislerin yatak kapasitelerinin revize edilmesi ile paralel olarak, ülke genelindeki doluluk oranlarının düşmüş olmasıdır. Bu gelişmelere rağmen, sektördeki kapasite kullanım oranının %50'nin çokça üzerinde olması gerekmektedir. Çünkü ancak bu şekilde verilen teşvik ve sunulan fırsatların ülke ekonomisine pozitif yansımaları görülebilir. Öte yandan, bu oranda hızlı bir artış sağlanabilmesinin en kolay yolu ise KKTC'ye gelen ziyaretçilerin yaklaşık 4/3'ünü oluşturan, Türkiye turizm pazarının iyi analiz edilmesidir. Şimdi KKTC turizminin yakın dönem verilerine, komşusu GKRY ile kıyaslamalı olarak göz atılacak.

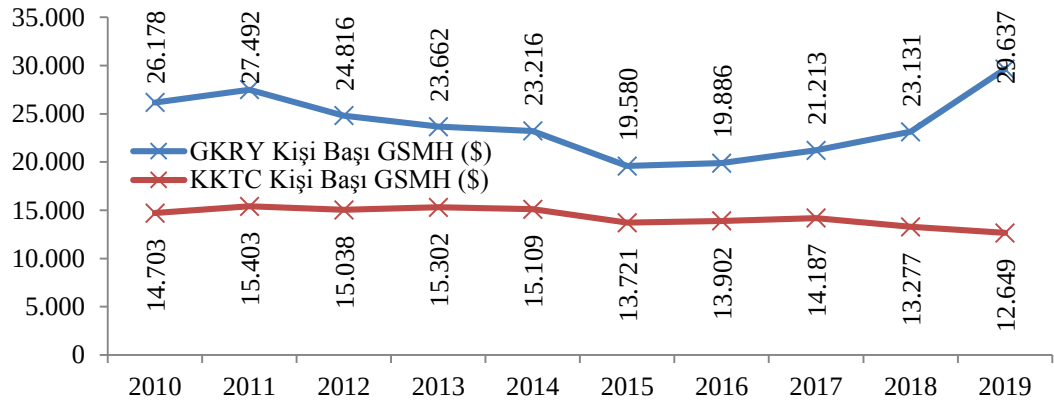
3.2. KKTC Ve GKRY Turizminin Mevcut Görünümü

Yukarıdaki grafiklerden de anlaşıldığı üzere KKTC turizmi, dünya ülkeleri tarafından yapılan tüm engelleme ve kısıtlamalara rağmen başarılı bir grafik çizmektedir. Hatta dünyadan izole edilmeye çalışılan bu küçük ada ülkesinin ekonomik başarısı, komşusu GKRY'nin başarısından daha üstündür. Çünkü Kıbrıs'ta yaşanan acı olayların baş aktörü GKRY olmasına rağmen, uluslararası alandaki tüm yaptırımlar, KKTC'ye uygulanmıştır. Bunun sonucunda GKRY'nin ekonomisi, ülkenin AB'ye üye olmasının getirdiği avantajlar ile KKTC ekonomisinden yaklaşık 6 kat daha büyük bir hacime sahip olmuştur. (Grafik 11)

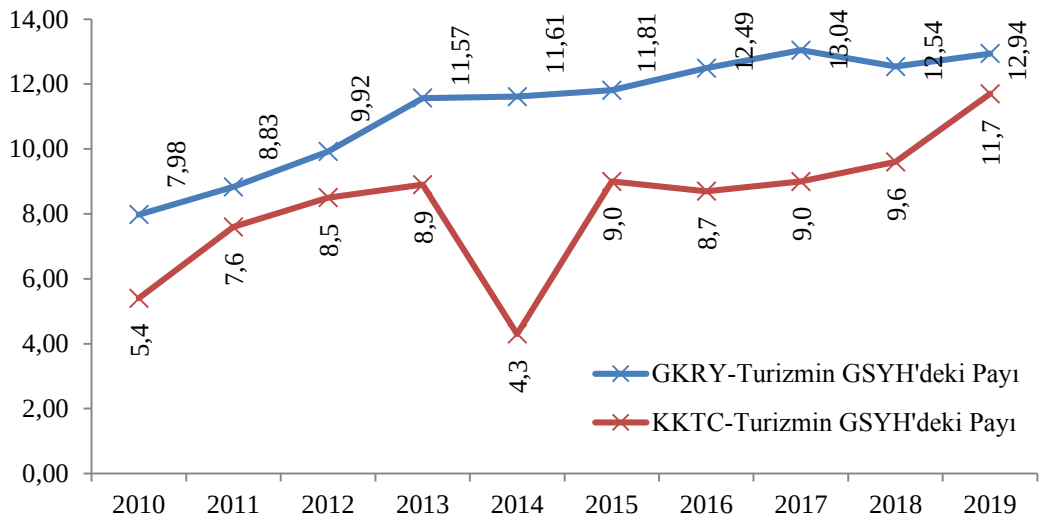
Grafik 11: KKTC ve GKRY GSMH Toplamları³⁷⁹.

³⁷⁹ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018", *a.g.b.*, (20.06.2021); KKTC Turizm Planlama Dairesi, "2019 İstatistikleri", *a.g.b.*, (20.06.2021), s. 66; European Statistics, "Cyprus Statistics", <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>, (21.06.2021).

Grafik 12: KKTC Ve GKRY Kişi Başı GSMH³⁸⁰.

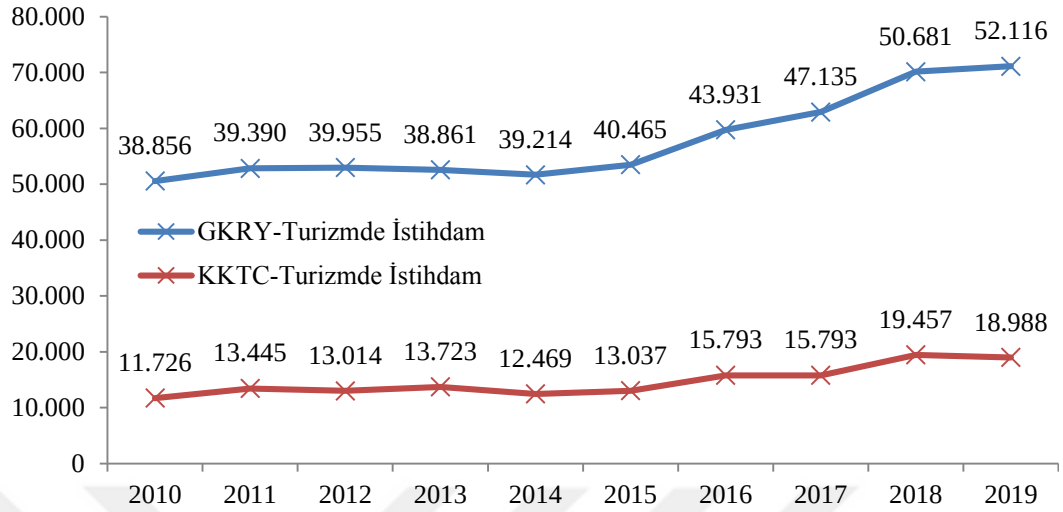
Grafik 12'deki kişi başı GSMH'nin yıllar itibari ile dağılımına bakıldığında, GKRY'de kişi başı GSMH'nin KKTC'nin kişi başı GSMH'nin bir buçuk katından fazla olduğu gözükmemektedir. Öte yandan, GSYH'nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, GKRY turizminin belirtilen dönem içindeki GSYH payı istikrarlı bir şekilde yükselirken; KKTC dalgalı bir seyrin ardından 2019 yılında GKRY'nin oranına yaklaşabilmiştir. Dış dünyaya kapalı bir ulaşım ağına sahip bir ada ülkesi olan KKTC için bu durum gerçekten takdir edilecek bir başarıdır.

Grafik 13: KKTC Ve GKRY Turizminin GSYH'sindeki Payı³⁸¹.

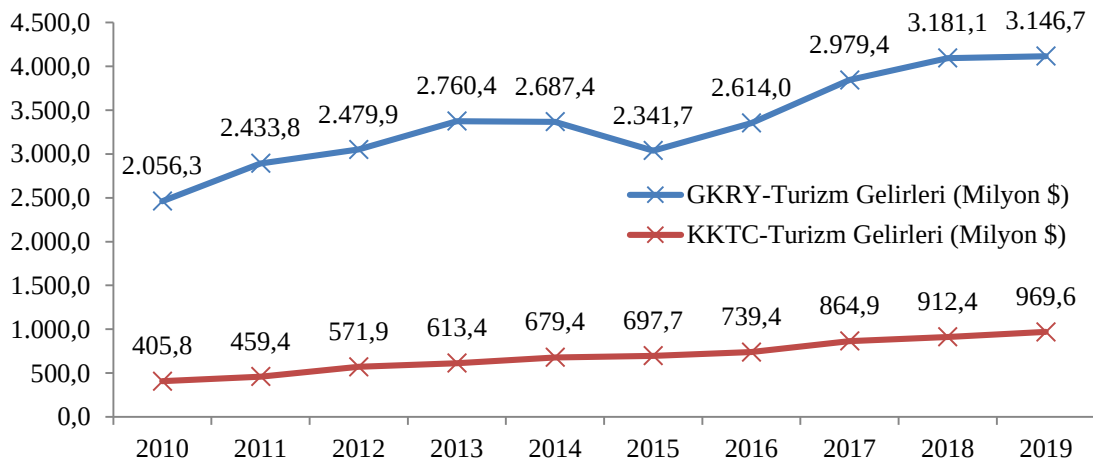
³⁸⁰ Gös. Yer.

³⁸¹ Gös. Yer.

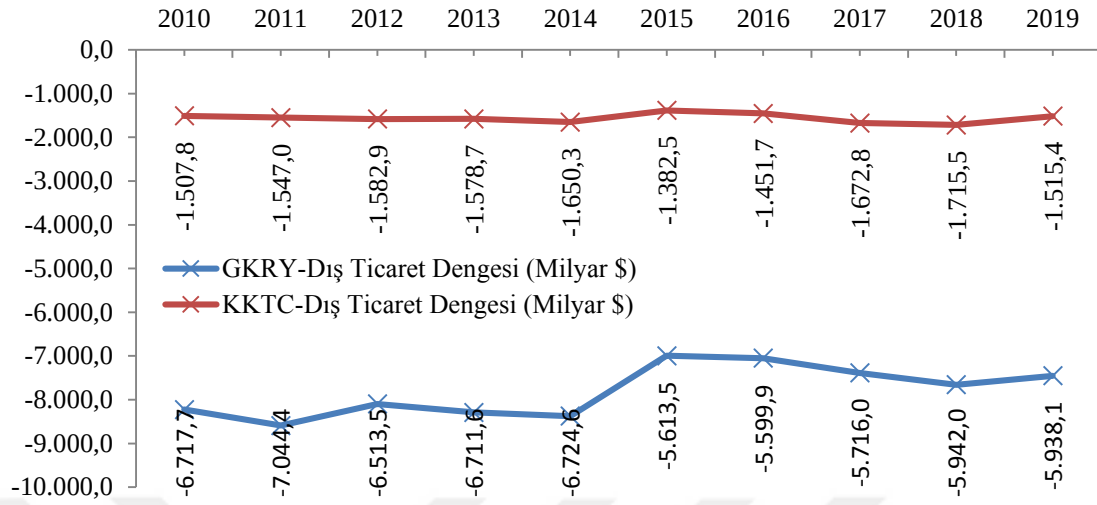
Grafik 14: KKTC Ve GKRY’de Turizm İstihdam Sayıları³⁸².

Grafik 14’teki iki ülkenin sektör içi istihdam sayıları incelendiğinde, GKRY’nin 52.116 kişi ile 2019 yılında sektörde en yüksek istihdama ulaştığı görülürken, aynı yıl KKTC’deki turizmin istihdamı 18.988 kişi olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen dönem içindeki KKTC’nin en yüksek istihdamı ise, 19.457 ile 2018 yılında olmuştur. Öte yandan, GKRY ve KKTC turizm gelirleri arasındaki farkın büyük olduğu görünse de yıllar itibari ile KKTC turizminin ve gelirlerinin istikrarlı yükselişi dikkat çekmektedir. (Grafik 15)

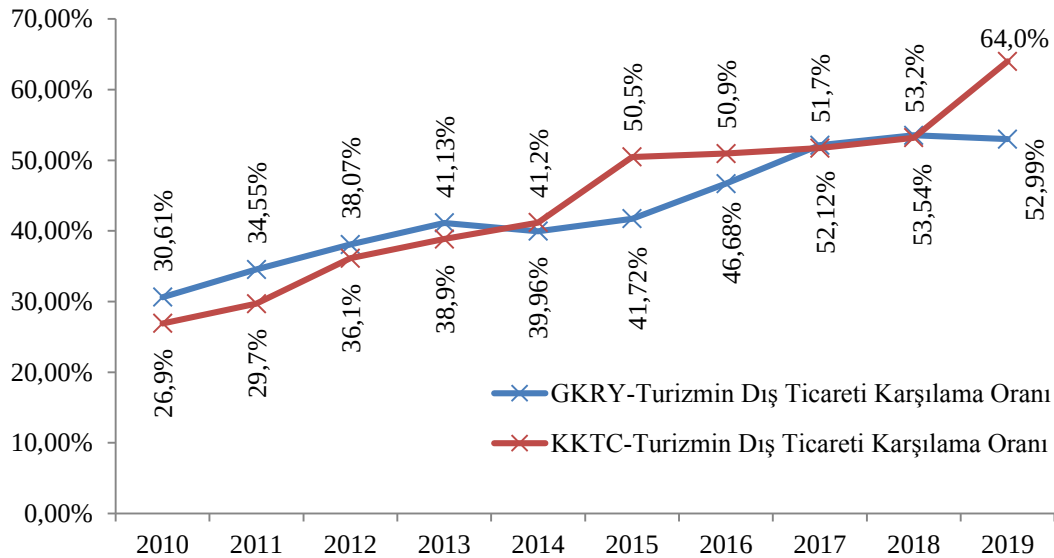
Grafik 15: KKTC Ve GKRY Turizm Gelirleri³⁸³.

³⁸² Gös. Yer.

Grafik 16: KKTC Ve GKRY Dış Ticaret Dengesi³⁸⁴.

İki ülkenin dış ticaret dengelerinin karşılaştırıldığı grafik 16'ya bakıldığında, KKTC'nin dış ticaret dengesinin son on yılda bir yükseliş içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, belirtilen dönemde GKRY'de turizmin dış ticareti karşılama oranı da artarken, KKTC'de bu oran, 2014'de başa başnoktasını geçerek, 2019'da %64'e ulaşmış ve GKRY'ini geride bırakmıştır. (Grafik 17)

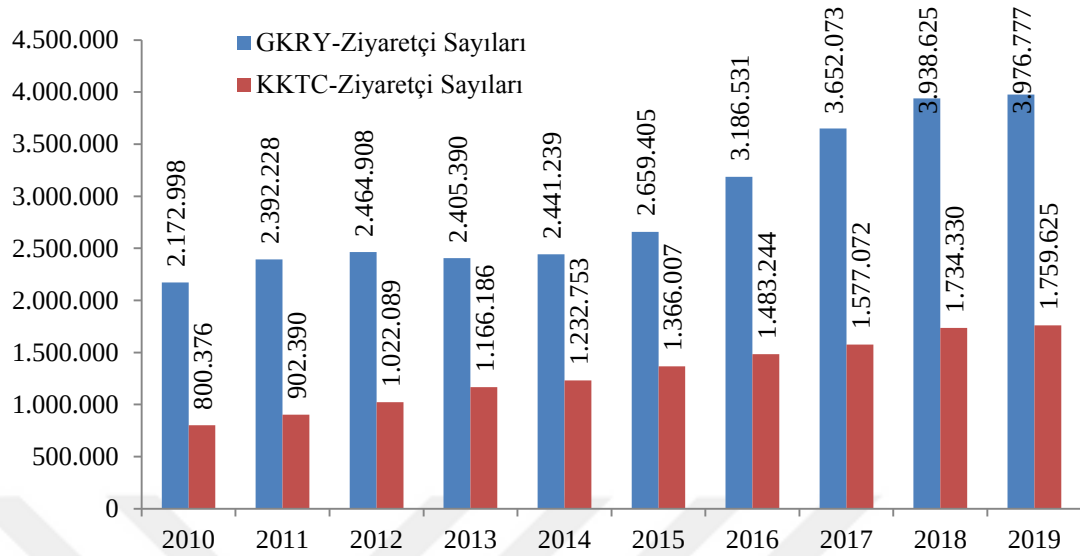
Grafik 17: KKTC Ve GKRY Turizmin Dış Ticaret Karşılama Oranları³⁸⁵.

³⁸³ Gös. Yer.

³⁸⁴ Gös. Yer.

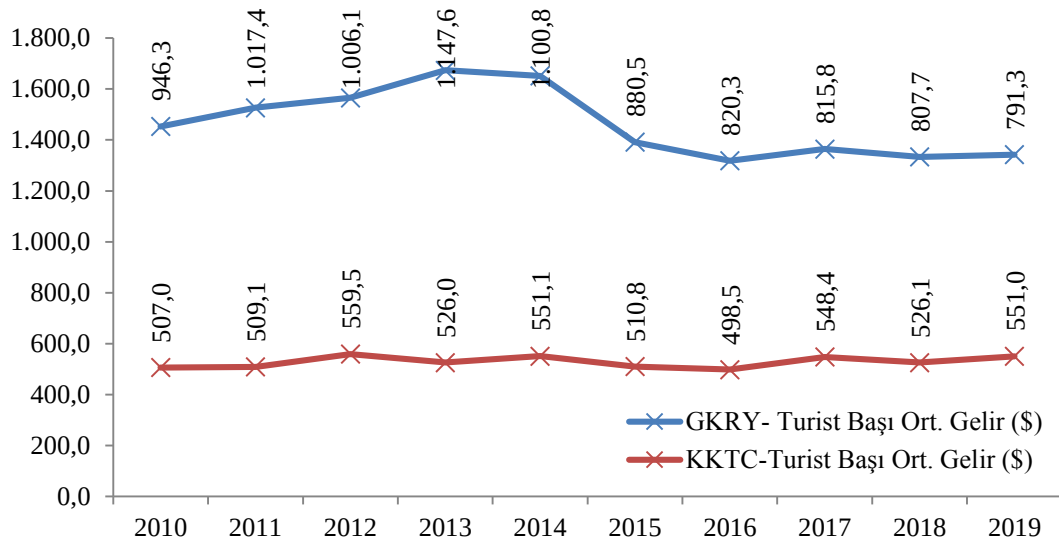
³⁸⁵ Gös. Yer.

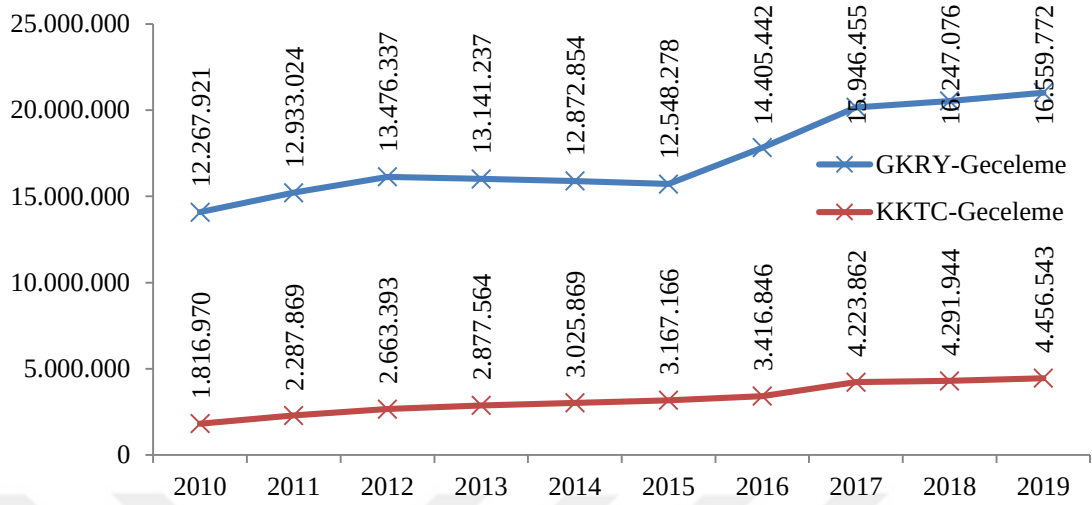
Grafik 18: KKTC Ve GKRY Ziyaretçi Sayıları³⁸⁶.

Komşu iki ülke turizmi arasındaki bir diğer fark ise grafik 18’de belirtilen ziyaretçi sayılarıdır. Hiçbir engellenmenin olmadığı GKRY ziyaretçi sayısı, KKTC’nin iki katını biraz geçmektedir. Turist başı ortalama gelirin giderek birbirine yaklaştığı iki ülkede, 2019 yılı GKRY turist başı ortalama geliri 791 dolar olurken, KKTC’de 551 dolar olarak gerçekleşmiştir. (Grafik 19)

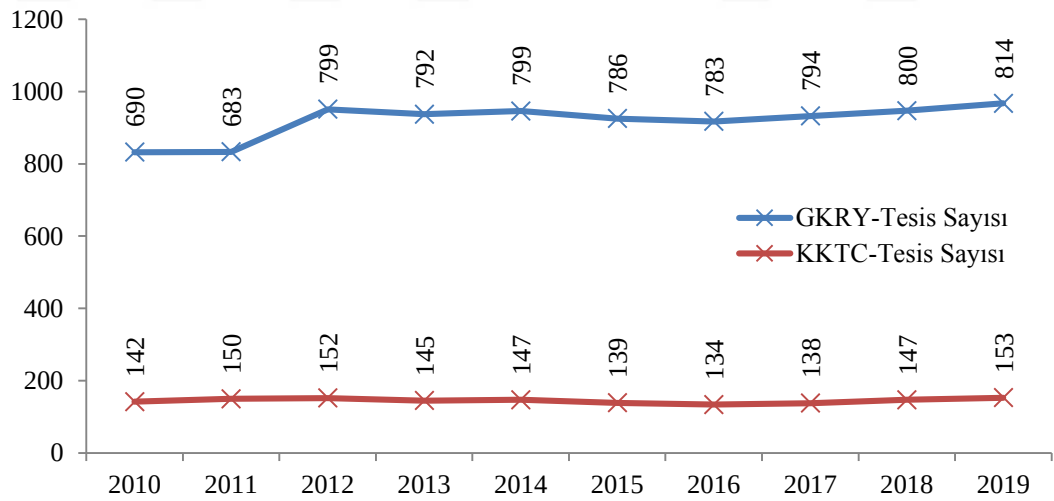
Grafik 19: KKTC Ve GKRY Turist Başı Ortalama Gelir³⁸⁷.

³⁸⁶ Gös. Yer.

Grafik 20: KKTC Ve GKRY Geceleme Sayıları³⁸⁸.

Verilen teşvik ve sunulan fırsatların yanında, tesis yapımı ve tesis kapasite arttırımı gibi gelişmelerin neticesinde, son on yılda iki ülke arasındaki geceleme sayılarındaki makas, giderek kapanmaktadır. (Grafik 20)

Grafik 21: KKTC Ve GKRY Tesis Sayısı³⁸⁹.

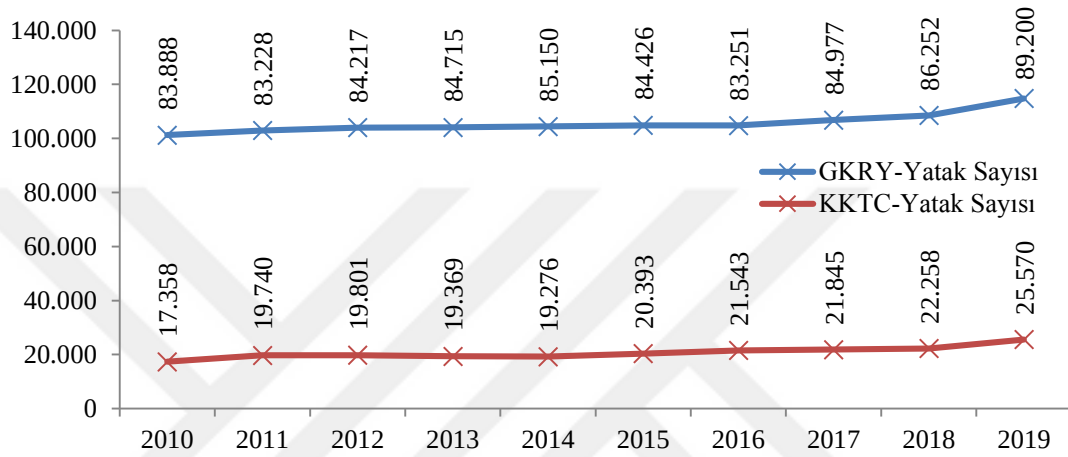
Grafik 21 ve 22’de görüldüğü üzere, iki komşu ülkenin tesis ve yatak kapasitelerinde ciddi farklar var olsa da turistik tesisler, nitelik ve kapasite

³⁸⁷ Gös. Yer.

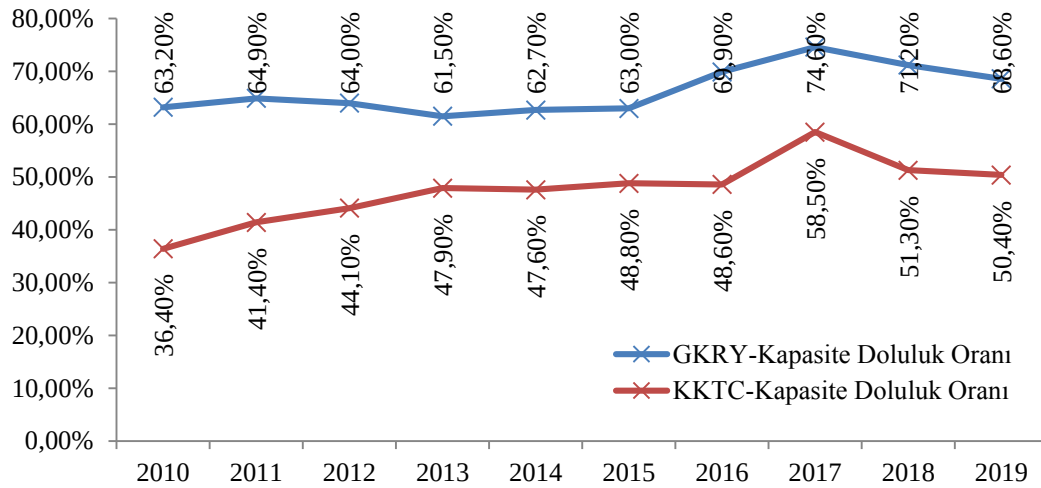
³⁸⁸ Gös. Yer.

³⁸⁹ Gös. Yer.

bakımından KKTC’de daha iyi bir durumdadır. KKTC’de beş yıldızlı oteller, toplam oteller içinde %38’lik bir orana sahip iken, bu oran GKRY’de %10’dur. Bu durum, GKRY’de üç ve dört yıldızlı otelleri ön plana çıkarırken, KKTC’de ise beş yıldızlı otelleri daha görünür kılmaktadır³⁹⁰. Öte yandan, kapasite doluluk oranlarının her iki ülke için de istenilen seviyede olmadığı söylenilebilir. (Grafik 23)

Grafik 22: KKTC Ve GKRY Yatak Sayıları³⁹¹.

Grafik 23: KKTC Ve GKRY Kapasite Kullanım Oranları³⁹².

³⁹⁰ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, “Türkiye-KKTC İş Yapma Fırsatları”, <https://tobb.org.tr/IkiliOdalar/TurkiyeKKTC/O/Documents/TEPAV-KKTC%20%C4%B0%C5%9F%20Yapma%20F%C4%B1rsatlar%C4%B1%20Raporu.pdf>, (28.06.2021), s. 98-99.

³⁹¹ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018”, *a.g.b.*, (20.06.2021); KKTC Turizm Planlama Dairesi, “2019 İstatistikleri”, *a.g.b.*, (20.06.2021), s. 66; European Statistics, *a.g.b.*, (21.06.2021).

3.3. KKTC’de Potansiyel Turizm Çeşitleri

I. Dünya Savaşı’na kadar lüks bir ihtiyaç olarak kabul edilen turizm, II. Dünya Savaşı sonrası, toplu ulaşımın da gelişmesi ile kültürel bir hareket olarak kendini göstermeye başlamıştır. Turizm, kırsal kesimlerden şehirleşmiş alanlara göçün hızlanması ile birlikte özellikle 2000’li yıllarda sağlık turizmi ile zorunlu ihtiyaçlar arasına girmiştir.

Turizm faaliyetlerinin dünya ekonomisindeki payı giderek yükselirken destinasyon ve turizm çeşitliliği de doğru orantılı olarak artmaktadır. Bu durum, ülkelerin turizmde rekabet edebilirliğini doğrudan etkilerken, ülke ekonomilerinin karşılaştığı zorlukların aşılmasında, turizmin öneminin anlaşılmasına da vesile olmuştur.

Sektörün gelişim özetine bakıldığında, 21. yy’ın başında turizm talebinin gelişmiş ülkelere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, endüstri yoğun bölgelerden deniz kıyılarına ve kırsal bölgelere, son olarak da büyük kara parçalarından ada ülkelerine doğru eksen değiştirdiği görülmektedir³⁹³. Bu açıdan bakıldığında, bir ada ülkesi olan KKTC, 1984’de 114 bin turist ve 40,3 milyon dolar turizm geliri ile başladığı³⁹⁴ bu yolculukta, tüm engellemelere rağmen 1 milyon 749 bin turist ve 965 milyon dolar turizm gelirin'e ulaşmıştır.

Günümüzde KKTC ürün yelpazesinde geleneksel turizm çeşitleri (kitle turizmi, kongre turizmi ve casino turizmi) öncelikli tercih edilen ürün olmaya devam etmektedir. Fakat değişen dünya turizm trendlerine uyum sağlamak ve KKTC turizm endüstrisinin GSMH’ye katkısını %11,7’den daha yukarıya taşımak için girişimler artmıştır. Ülkenin ürün yelpazesini alternatif turizm çeşitleri ile zenginleştirmek için gerekli altyapıyı kurma çalışmaları KKTC hükümetlerince sürdürülmektedir³⁹⁵.

³⁹² Göş. Yer.

³⁹³ Ceyhan Can Özcan-Selim Kayhan, “Ada Ülkelerinde Turizm Talebi KKTC Örneği”, https://www.researchgate.net/publication/291352924_ADA_ULKELERINDE_TURIZM_TALEBI_KUZEY_KIBRIS_TURK_CUMHURİYETI_ORNEGI_TOURISM_DEMAND_IN_THE_ISLAND_COUNTRIES_THE_CASE_OF_NORTHERN_CYPRUS_TURKISH_REPUBLIC, (17.06.2020), s. 110.

³⁹⁴ Ekrem Yeşilada, *Kıbrıs’ta Turizm*, Grafik Sanatlar Matbaacılık, İstanbul, 1994, s. 415-416.

³⁹⁵ Milliyet Gazetesi, *AB’li Turistler “KKTC’de Güvence Altında”*, <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/avrupali-turistler-kuzey-kibrista-guvence-altinda-12651981>, (17.06.2020).

KKTC’de hayata geçirilen ve/veya hayata geçirilebilecek potansiyel alternatif turizm ürünleri şu şekildedir:

- Şehirlerin gürültü ve stresinden kaçmak isteyen turistlerin 1999 yılında İtalya’da başlattığı sakin şehir (cittaslow) hareketine, 2018 yılında KKTC de Lefke, Mehmetçik, Yeniboğaziçi olmak üzere üç ilçe ile katılmıştır³⁹⁶.
- Ada ülkesi olmasının getirdiği sakinlik ve bozulmamış doğa güzellikleri ile KKTC, sakin şehirler uygulamasının yanında Agro turizm ile de buluşmuş bir destinasyondur. Zengin flora ve fauna çeşitliliğine sahip KKTC’de, Mayıs 2017 tarihinde bir turist kafilesi ile agro kültür kapsamında Yeşilırmak çilek hasadı yapılmıştır³⁹⁷. Öte yandan, Kıbrıs bitki örtüsünde yayılış gösteren 1900 türün, yaklaşık 1500’ü KKTC’de bulunmaktadır. Bu zenginliğin oluşmasındaki en büyük etken, adanın benzersiz Akdeniz iklimi ve yıllık güneşlenme süresinin 300 günden fazla olmasıdır³⁹⁸. Bu türlerin arasında orkidelerin yeri bir başkadır. Öyle ki dünya genelinde 20,000’den fazla orkide çeşidi bilinirken bunlardan 45’inin Kıbrıs’ta, 30’unun ise KKTC’de de bulunması, her yıl Mart ayında düzenlenen organizasyon vasıtasıyla Lefke orkide vadisine turist çekmektedir³⁹⁹.
- KKTC’de aktif olan bir başka alternatif turizm çeşidi ise en doğusunda Karpaz yarımadasından başlayıp, Girne Sıradağları – Alev Kayasından geçip, kuzeybatıdaki Akdeniz Köyü ve Kalkanlı Anıt Zeytin ağaçları bölgesine kadar uzanan yürüyüş yollarıdır. Doğaseverlere benzersiz güzellikler sunan bu yürüyüş yolları, katılanlara KKTC’nin tüm zenginliklerini deneyimleme fırsatını tanımaktadır⁴⁰⁰.
- KKTC, yamaç paraşütü, rüzgâr sörfü, sal yarışları, marina, olta balıkçılığı ve dalgıçlık gibi eğlenceli ve adrenalin dolu doğa sporları için de ideal yerlerden biridir. Bu aktiviteler esnasında KKTC’nin zengin bitki örtüsünü ve binlerce yıl

³⁹⁶ T.C. Kalınma Bakanlığı, “On birinci Kalkınma Planı”, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/TurizmOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>, (17.06.2020), s. 10.

³⁹⁷ İsmet Esenyel, *Kuzey Kıbrıs’ta Sürdürülebilir Turizm*, Zoom Yayınevi, KKTC, 2017, s. 161.

³⁹⁸ Havadis Kıbrıs Gazetesi, “Orkide Adası Kıbrıs”, <https://www.havadiskibris.com/orkide-adasi-kibris/>, (09.07.2020).

³⁹⁹ North Cyprus UK, “Kuzey Kıbrıs Âdete Bir Orkide Cenneti”, <http://www.northcyprusuk.com/kibris/kuzey-kibris-adeta-bir-orkide-cenneti-h936.html>, (09.07.2020).

⁴⁰⁰ Havadis Kıbrıs, “Orkide Adası Kıbrıs”, <https://www.havadiskibris.com/orkide-adasi-kibris/>, (09.07.2020).

öncesinden günümüze ulaşmış eşsiz tarihi eserlerini de gözlemlemek mümkündür. Adada doğal sporlar ve yan dalları ile ilgili çeşitli dernekler faaliyet gösterirken belediyelerin de bölgeyi tanıyan uzman eğitmenler eşliğinde bu sporlara katkı ve destekleri devam etmektedir⁴⁰¹.

- Turistik ürün ve hizmet çeşitliliğini sunan doğal zenginliklere sahip KKTC'deki bir başka alternatif turizm çeşidi ise 2017 yılında İskele - Boğaziçi arasında deneme sürüşleri yapılan balon turizmidir. KKTC Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, KKTC için ilk olan sıcak hava balonu için uçuş ve iniş hattını Dipkarpaz - İskele olarak belirlemiştir. Türkiye'ye yıllık 300-350 bin turist çeken Kapadokya bölgesindeki balon turizmi, KKTC ekonomisine de katkı koyabilecek potansiyele sahip bir başka alternatif turizm çeşididir⁴⁰².
- Hawaii'de Pearl Harbour, Türkiye'de Çanakkale gibi tarihin yazıldığı alanlar her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilmekte ve yaşanan acılar törenler eşliğinde hatırlanmaktadır. Özellikle son yıllarda kolektif yapılan ve anma turizmi olarak adlandırılan bu alternatif türün bir benzeri, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başladığı Yavuz Plajında ve KKTC genelinde çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır⁴⁰³. Bu etkinliklere İngiltere ve Türkiye'den de katılımın olması, KKTC'deki turistik ürün ve hizmetlere olan talebi dönemsel anlamda arttırmaktadır.
- Kıbrıs genelinde, inanç turizmi açısından yüksek potansiyele sahip destinasyonlar da bulunmaktadır. St. Barnabas Manastırı ve mezarı (Hristiyanlığı adaya taşıyan keşiş), Aziz Mamas Kilisesi, Apostolos Andreas Manastırı, Ay. Trias Bazilikası, Soli St. Auxibius Bazilikası, Ay. Philon Kilisesi, Salamis St. Epiphanius Bazilikası, St. Hilarion Kalesi, Trodos Bölgesindeki Bizans orta çağ kiliseleri, Baf'taki St. Paul's Pillar ve Larnaka'daki Aziz Lazarus Kilisesi, Hristiyanlık açısından oldukça önemli eserlerdir. Diğer taraftan, Ercan Havaalanı yakınlarındaki Kırklar Türbesi, Çatalköy'deki Hz. Ömer Türbesi, Lefke'deki Şeyh Nazım Kıbrısı'nın dergâhı Lefkoşa'daki Arap Ahmet Camii, Mağusa'daki

⁴⁰¹ KKTC Girne Belediyesi, "Yürüyüş Kulübü", <http://www.girnebelediyesi.com/yuruyus-kulubu/>, (18.07.2020).

⁴⁰² Kıbrıs Postası Gazetesi, "KKTC'de Balon Turu", <https://www.kibrispostasi.com/c74-TURIZM/n227437-kktcde-kapadokya-tadinda-balon-turu>, (18.07.2020).

⁴⁰³ Demirören Haber Ajansı, "Kıbrıs'ta Barış ve Özgürlüğün. Yılı Kutlanıyor", <https://www.dha.com.tr/dunya/kibrista-baris-ve-ozgurlugun-45inci-yili-kutlaniyor/haber-1685829>, (17.07.2020).

Kutup Osman Tekkesi, Lefke'deki Vezir Osman Paşa Türbesi ve ve Larnaka'da kalan Hala Sultan Tekkesi ise İslam inancı için özel yerlerdendir. Bunların haricinde katedralden camiye dönüştürülen, Lala Mustafa Paşa Camisi (St. Nicholas Katedrali) ve Selimiye Camisi (St. Sophia Katedrali) mimari ve tarihi açıdan göze çarpan diğer yapıtlardır⁴⁰⁴.

- KKTC'nin tarihi, coğrafi konumu, doğal güzellikleri, turistik ve beşeri özelliklerinin yanı sıra, hastanelerinin teknolojik altyapısı, güncel tedavi yöntemleri kullanan uzman hekimleri, tüp bebek alanında başarılı çalışmaları, tıbbi terapi ve su ile terapi gibi uygulamaların turistik tesislerdeki yaygınlığı gibi konularda üçüncü yaş, engelli ve sağlık turizminde gereken bütün özelliklere sahip bir ülke konumundadır⁴⁰⁵.

KKTC'de turistik ürün ve hizmetlerin tüm yıla yayılması ürün çeşitlendirme ile mümkündür. Bu amaç ile belirlenen hedeflere ulaşılmasında en önemli kriterler ise KKTC turizm politikalarının uygulanabilirliğinin artırılması ve Türkiye ile yapılacak turizm anlaşmalarının çeşitlendirilmesinden geçmektedir. Ayrıca bu duruma bir de Maraş bölgesinin eklenmesi ile KKTC turizm sektörünün ülke ekonomisine katkısı rahatlıkla maksimize edilebilir.

1970'li yıllarda dünyanın en popüler 10 turistik destinasyonundan birisi olan ve günümüzde kısmi olarak açık olan Maraş, KKTC'nin Gazimağusa şehrinde yer almaktadır⁴⁰⁶. 1974 Barış Harekâtı'ndan Ekim 2020'ye kadar kapalı durumda tutulan ve KKTC turizminin dünyaya tanıtılmasında büyük bir paya sahip olacağı düşünülen Maraş, Kıbrıslı Rumlar tarafından da Varosha (Varoş) olarak adlandırılmaktadır.

Maraş, üç vakıf arazisinden oluşmaktadır. İlk vakfiye, I. Selim döneminde (1579) Kıbrıs'ı fetheden Lala Mustafa Paşa tarafından, ikinci vakfiye, I. Mahmut döneminde (1748) Kıbrıs Valisi olan Seyyid Abdullah Paşa tarafından ve son vakfiye ise II. Mahmut döneminde (1821) Bilal Ağa tarafından vakıflara devir edilmiştir.

⁴⁰⁴ North Cyprus UK, "Kıbrıs'ta İnanç Turizmi", <http://www.northcyprusuk.com/haberler/kibrista-inanc-turizmi-h4807.html>, (18.07.2020).

⁴⁰⁵ Turizm Kıbrıs, "KKTC'de Sağlık Turizmi", <https://turizmkipris.com/kktc-saglik-turizmi-icin-onemli-adim-2912191200.html>, (18.07.2020).

⁴⁰⁶ İsmet Esenyel, *a.g.e.*, s. 238.

Bilindiği üzere 1878’de Kıbrıs Adasını kiralayan İngiltere, 1914’de Osmanlı Devleti ile I. Dünya Savaşı’na girdiği için Kıbrıs Adasını ilhak etmiştir. Bu durumun ardından, vakıflara ait taşınmazların Kıbrıslı Rumlara kiralanması yolunu açan İngiltere, daha sonraki süreçte bu taşınmazların Kıbrıslı Rumların mülküne geçmesini kolaylaştırmıştır⁴⁰⁷.

Maraş bölgesinin deniz kıyısındaki arazilerine sahip olan Abdullah Paşa Vakfı üzerine, küresel sermayenin imkânları ile beş yıldızlı otellerin olduğu bir şehir inşa eden Kıbrıslı Rumlar, 1974 Barış Harekatı’nın ardından arazilerinin gasp edildiği gerekçesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurarak, Türkiye’ye onlarca dava açmıştır. Ayrıca, Lefkoşa’da bulunan ve benzeri davalara bakan Taşınmaz Mal Komisyonu’nda da Maraş ile ilgili 281 başvuru dosyası bulunmaktadır⁴⁰⁸. Tüm bu ve benzeri davaların aslında Türkler tarafından Kıbrıslı Rumlara açılması gerekirken tersi durumun yaşanmış olması, bu konuya gereken önemin verilmediğinin göstergesi olmuştur.

Şimdilerde virane bir şehir olan Maraş’ın, turizm sektöründe yapılanması 1960’da başlamıştır. Deniz kıyısında bulunan 6,5 km alanda; 45 otel, 60 apart otel, 3000 irili ufaklı iş yeri, 21 banka, 99 eğlence yeri, 25 müze, 2 spor tesisi, 24 sinema ve tiyatro inşa edilmiştir. Cyprus Airways, İngiliz Kraliyet Ailesi, Kıbrıs Cumhuriyeti ve British Airways’in desteklediği Maraş, 1970’lerde adanın üzerinde bulunan turistik tesislerin yarısının yer aldığı dünyaca popüler bir destinasyon olmuştur. Arazi değerinin 100 milyar doları aştığı⁴⁰⁹ Maraş, popüler olduğu dönemde ada turizm gelirlerinin %53’ünü karşılamıştır⁴¹⁰. Öte yandan 46 yıldır kapalı olan Maraş bölgesinin kamuya ait sahil bölümü, düzenlenen tören ile 7 Ekim 2020 tarihinde açılmıştır. Rum kesiminden ve Türk kesiminden çok sayıda kişinin

⁴⁰⁷ Hürriyet Gazetesi, “İşte Maraş’ın Osmanlı Tapusu”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/iste-marasin-osmanli-tapusu-41447865>, (26.04.2020).

⁴⁰⁸ Hürriyet Gazetesi, “İşte Maraş’ın Osmanlı Tapusu”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/iste-marasin-osmanli-tapusu-41447865>, (27.04.2020).

⁴⁰⁹ Hürriyet Gazetesi, “Kıbrıs Maraş Şehri Neden Kapalı”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kibris-maras-sehri-neden-kapali-dunyanin-ilk-7-yildizli-oteli-yapildi-41248739>, (27.04.2020).

⁴¹⁰ İsmet Esenyel, *a.g.e.*, s. 238.

ziyaret ettiği Maraş'ın turizme kazandırılma çalışmaları hala daha devam etmektedir⁴¹¹.

3.4. KKTC Turizm Politikaları (Yasa, Tüzük, Teşvik Ve Plânlar)

Plânlama: *“Hükûmet tarafından ulaşılabilecek amaçları belirleyen, tarım, ulaşım, sanayi, turizm vb. kesimlerdeki artış ölçüsünü tespit eden ve uygulanması gerekli çareleri önceden gösteren ekonomik, sosyal programın belli süreler için hazırlanması işidir*⁴¹²”. İngiliz iktisatçı H. D. Dickinson’a göre ise plânlama: *“Neyin, ne kadar ve kimler için üretileceği gibi temel iktisadi kararların otoritelerce alınması ve ekonomik sistemin bir bütün olarak etraflıca gözden geçirilmesi işi*”⁴¹³ olarak tanımlanmaktadır.

Turizm plânlaması ise: *“Bir dönemde turizm sektöründe ulaşılmak istenen hedefleri, bu hedeflere varabilmek için yararlanılabilecek araçları, olanakları, yapılacak işleri, iş zamanlamasını ve görevlerin sorumlularını gösteren disiplinli bir düzenleme işi*”⁴¹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca turizm plânlaması, amaç ve hedeflerin belirlenmesini sağlayan, turizm politikalarının oluşmasında ki baş aktördür⁴¹⁵. Bu tanımlardan yola çıkarak en basit tanımıyla turizm politikası: *“Bir ulusun değişik karar mercileri tarafından belirli amaçlara ulaşmak için yapılan faaliyetler*”⁴¹⁶ olarak bilinirken; Olalı’ya göre ise *“Örgütlenmiş toplumlarda, özellikle devlet tarafından turistik gelişmelerin gidişine bilinçli olarak müdahale etmek*”⁴¹⁷ anlamına gelmektedir.

⁴¹¹ Anadolu Ajansı, “Kapalı Maraş 46 Yıl Aradan Sonra Açıldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kapali-maras-46-yilin-ardindan-kademeli-olarak-acildi/1998407>, (19.02.2020).

⁴¹² Türk Tarih Kurumu, “Güncel Sözlük”, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=planlama>, (10.08.2020).

⁴¹³ Ahmet Büyük-Mustafa Şalvarcı-Cüneyt Şapıcılar-Selman Bayrakçı, “Kalkınma Plânları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi”, <http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr/sustad/article/download/80/62&prev=search&pto=aue>, (10.08.2020), s. 2-3.

⁴¹⁴ Hasan Olalı, *Turizm Politikası ve Planlaması*, İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 25.

⁴¹⁵ Okan Veli Şafaklı

-Harun Şeşen, *Kıbrıs Türk Ekonomisinin Dünü ve Bugünü*, s. 154.

⁴¹⁶ Orhan Batman-Oğuz Türkay, *Turizm Politikaları*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14.

⁴¹⁷ Hasan Olalı, *a.g.e.*, s. 34.

KKTC Anayasası'nın 134. maddesine göre devlet kalkınma plânları, Devlet Plânlama Örgütü (DPÖ) tarafından yapılmaktadır⁴¹⁸. 1976 yılında KTFD döneminde hazırlanan DPÖ yasasına göre, DPÖ, bir plânlama kurulu, bir sosyal ve ekonomik konsey ve bir merkezi örgütten oluşur. DPÖ'yü kararname ile atanan müsteşar sevk ve idare eder. Aynı yasada DPÖ'nün görevleri şu şekilde belirlenmiştir⁴¹⁹;

- Ülkenin tüm kaynak ve olanaklarını eksiksiz şekilde saptamak; izlenecek tüm politikaları ve hedefleri belirlemede Bakanlar Kurulu'na yardımcı olmak.
- Bakanlıkların tüm politikalarını ilgilendiren faaliyetlerinde önerilerde bulunarak danışmanlık yapmak.
- Bakanlar Kurulu'na, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma eksenli önerilerde bulunmak ve gerekli projeleri hazırlamak.
- Kabul edilerek yasalaştırılan plânların ve programların tam ve eksiksiz olarak uygulanmasını sağlamak.
- Plân ve programların başarıyla uygulanabilmesi için, ilgili birimlerin işleyişlerinin geliştirilmesi için danışmanlık yapmak.
- Plânları uygulama aşamasında kontrol etmek, gerektiğinde değişiklikler için öneriler sunmak.
- Kamu ve özel sektörün faaliyetlerinin plâna göre düzenleyecek önerilerde bulunmak.
- Her konuda çeşitli istatistik analizleri yapmak ve "İstatistik Yıllığı" yayınlamak.
- Plân ve programların gerektirdiği tüm araştırmaları yapmak.
- Kamu idaresi için modernleşme, yönetimi geliştirme gibi hizmetlerini yerine getirmek.

KKTC'de turizm sektörüne yönelik ciddi yaklaşımlar, DPÖ'nün 1978-1982 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı ile başlamış, 1983-1987 yıllarını kapsayan geçiş yılı programları ile devam etmiştir⁴²⁰. 1988-1992 İkinci Beş

⁴¹⁸ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, "KKTC Politika Oluşturma ve Koordinasyon Sistemi'nin Fonksiyonel ve Kurumsal Analizi", [https://www.tepav.org.tr/upload/files/1455006972-1.KKTC_Politika_Olustrma_ve_Koordinasyon_Sistemi_nin_Fonksiyonel_ve_Kurumsal_Analizi.p](https://www.tepav.org.tr/upload/files/1455006972-1.KKTC_Politika_Olustrma_ve_Koordinasyon_Sistemi_nin_Fonksiyonel_ve_Kurumsal_Analizi.pdf)
[df](https://www.tepav.org.tr/upload/files/1455006972-1.KKTC_Politika_Olustrma_ve_Koordinasyon_Sistemi_nin_Fonksiyonel_ve_Kurumsal_Analizi.p), (07.08.2020), s. 27.

⁴¹⁹ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, *a.g.m.*, (10.08.2020), s. 27-33.

⁴²⁰ Ekrem Yeşilada, *a.g.e.*, s. 341.

Yıllık Kalkınma Plânının ardından, DPÖ en son olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı olan 1993-1997 dönemini kapsayan uzun vadeli bir kalkınma plânı hazırlamıştır. Bu tarihten itibaren, kalkınma plânı hazırlama uygulamasına son verilmiş, 2007-2008 yılları arasında yıllık plânlar hazırlanmıştır. Kalkınma Plânları, 2008 yılından sonra 2016 yılına kadar yapılmamış, bu yıldan sonra ikişer yıllık olarak, Orta Vadeli Plân adı ile hazırlanmıştır. Bununla birlikte, DPÖ'nün 2006 yılında başlatmış olduğu, makroekonomik ve sektörel gelişmeler adı altında bir rapor da 2018 yılına kadar yayınlamıştır. Belirtilen dönemler dışında DPÖ'de plân ve program hazırlanmamasının temel nedeni; *“uygulamada etkilerinin olmaması/kalmaması, veri eksikliği ve/veya verilerin çok geç ortaya çıkması, sahiplenme olmaması ve özellikle son dönemde kısa vadeli ihtiyaçların ve zorunlulukların orta/uzun vadeli öncelikleri dışlaması”* şeklinde ifade edilmiştir⁴²¹.

KKTC turizminin 2020-2030 stratejik plânının belirlenmesi amacıyla, 11 Ocak 2020 tarihinde “KKTC Turizmi Geleceğini Plânlıyor” sloganıyla Girne’de bir turizm şurası gerçekleştirilmiştir. Şuranın açılışına dönemin Başbakanı Ersin Tatar, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Kudret Özersay, Türkiye’nin Lefkoşa Büyükelçisi Ali Murat Başçeri, bakanlar, eski bakanlar, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Bakan Yardımcısı Serdar Çam, bazı parti başkanları, müsteşarlar ve sektör temsilcileri katılmış, sektör ile ilgili beklentiler ve hedefler paylaşılmıştır⁴²².

3.4.1. 1978-1997 Arası Beş Yıllık Kalkınma Plânları

1978-1982 yılları arası dönemi kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı hedef, amaç ve politikaları, kısa ve öz olarak açıklanmıştır.

Temel olarak turizmin ülkede gelişimine odaklanan ilk kalkınma plânı, turist sayısının artırılması, kalış sürelerinin uzatılması, gelirlerin artırılması ile turizmin bütün yıla yayılması eksenli politikaları oluşturmuştur. Sonuca ulaşmanın, kitle turizmi ile daha hızlı olacağı düşünülen bağımsızlık öncesi bu dönemde, fiyatların

⁴²¹ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, a.g.m., (07.08.2020), s. 31.

⁴²² Kıbrıs Postası, KKTC “Turizmi Geleceğini Plânlıyor”, <https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS-HABERLERI/n308412-kktc-turizminin-gelecegi-planlaniyor-kuzey-kibris-turizm-urasi-basladi>, (07.08.2020).

uluslararası rekabet edilebilir seviyede olabilmesi için sektörel eğitim, etkin tanıtım ve pazarlamaya önem verilmesi amaçlanmıştır⁴²³.

Grafik 24: Birinci Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.

KKTC'nin 15 Kasım 1983 tarihinde kurulması ile 1983-1987 yılları arasında geçiş programları uygulanmıştır. Bu dönemde 1978-1982 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının politikaları temel alınmış, yeniden değerlendirme oranı %10 alınarak hedefler oluşturulmuştur⁴²⁴.

Yıl	Ziyaretçi		Gelir (Milyon \$)	
	Hedeflenen	Gerçekleşen	Hedeflenen	Gerçekleşen
1983	102.907	98.934	67,6	37,1
1984	114.411	113.318	45,0	40,3
1985	126.985	125.075	51,0	47,8
1986	121.250	131.492	72,0	52,0
1987	147.213	184.337	80,0	103,5

Tablo 2: 1983-1987 Geçiş Dönemi Bilançosu⁴²⁵.

1983-1987 Geçiş Yılları Programlarının ilki olan 1983 yılında, KKTC için 102.907 ziyaretçi ile 67,6 milyon dolar turizm geliri hedeflenmiş, 98.934 ziyaretçi ve 37,1 milyon dolar turizm geliri elde edilmiştir. Son geçiş yılı programı olan 1987 yılına gelindiğinde ise ziyaretçi hedefi 147.213 kişi ve turizm geliri hedefi 80 milyon

⁴²³ Ekrem Yeşilada, *a.g.e.*, s. 341-342.

⁴²⁴ Ekrem Yeşilada, *a.g.e.*, s. 342.

⁴²⁵ Ekrem Yeşilada, *a.g.e.*, s. 342-343.

dolar olarak hesaplanırken, 184.337 ziyaretçi ve 103,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Genel hatları ile hedeflere ulaşılan geçiş yılı programlarında, bir dizi önlemlerin alınması da kararlaştırılmıştır. Ulaşım, pazarlama, insan kaynakları, girişim, teşvik ve yatırım gibi temel konuları kapsayan bu önlemler şu şekilde belirlenmiştir⁴²⁶:

- Turizmde ulaşım sorunu ile ilgili olarak devlet tarafından uçaklar satın alınacak, direkt turist akışını kolaylaştırmak için charter uçak seferleri girişi yapılacak.
- Ulaşım fiyatlarındaki sezona bağlı dalgalanmaların önüne geçilecek, fiyatlar diğer ülkelerde olduğu gibi önceden tespit edilip sabit tutulmaya çalışılacak.
- Turizm sektöründe istihdam edilen personelin standardının yükseltilmesi için eğitimler düzenlenecek.
- KKTC'ye en çok turist gönderen ülkelerde pazarlama faaliyetleri yoğunlaştırılacak, Avrupa ve İslam ülkelerine turizm tanıtım ofisleri kurulacak.
- Yabancı girişimciler turistik yatırımlar için teşvik edilecek, KKTC turizminin sermaye piyasalarında tanıtılmasına özen gösterilecek.
- Türkiye'de turizm sektöründe bulunan kamu ve özel kuruluşların KKTC'ye yatırımı teşvik edilecek, uygun kredi, arazi ve bina için düşük kiralama bedelleri sunulacak.
- Turistik arz olanaklarının arttırılması yönünde çalışmalara hız verilecek, Türkiye'deki turistik hareketler göz önüne alınarak birleşik ürünlerin ve kış sezonunun canlandırılması sağlanacak.
- Kitle turizmine ağırlık verilirken, kamu çalışanlarının iç turizmden uygun fiyatta faydalanmalarının önü açılacak.
- Kamuya ait bölgelerde yatırımlar titizlikle incelenecek, Karaman (Karmi Köyü) Tatil Köyü vb. projeler desteklenecek.
- Turizm sektörünün sağlam temeller üzerine oturtulabilmesi için tüm turistik ve yan tesislerin vasıfları, özellikleri ve işletilme esasları ile fiyat politikaları düzenlenecek yasalar ile belirlenecek, gerekli denetimler yapılacak.
- Halkın ve turistlerin sahile ulaşması kolaylaştırılacak (ulaşım).

⁴²⁶ Ekrem Yeşilada, *a.g.e.*, s. 343-345.

- Turizm yatırımlarının teşviki için her türlü özendirici önlemler alınacak.

1983-1987 Geçiş Yılı Programlarının ardından, 1988-1992 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı hayata geçirilmiştir. Girişim, teşvik, ulaşım, ürün çeşitlendirme, insan kaynakları, servis kalitesinin artırılması, çevre, ekonomi ve pazarlama gibi ana konular eksenli bu dönem politikaları ise şunlar olmuştur⁴²⁷.

- Dış ödemeler dengesinde KKTC ekonomisi için önem arz eden turizm, bu dönem içinde en iyi şekilde geliştirilecektir. Bunun için dış ülkelerdeki seyahat acenteleri ile sıkı bir koordinasyon kurulacak ve turizm teşvik uygulamaları hayata geçirilecek.
- İstikrarlı bir şekilde gelişmeye paralel olarak turist sayısı ve geliri arttırılarak ödemeler dengesi iyileştirilecek.
- Kalkınma dönemi içinde, üçüncü ülkelerden gelişin artırılması için özen gösterilecek ve bu yolla KKTC'ye daha fazla döviz girdisi sağlanacak.
- Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri ile direkt ulaşım imkânlarının sağlanmasına çalışılacak.
- Dış ülkeler ile temaslarda hava ve deniz yolu ulaşımına önem verilecek, uçak ve feribot seferleri arttırılacak.
- Turistik tesislerde servis standardını yükseltmek için tüm önlemlerin alınmasına gayret gösterilecek.
- Yabancı ülkelerin turizm yetkilileri ile sağlıklı ilişkilere girilecek ve KKTC'nin tanıtım faaliyetlerine hız verilecek.

Turizm sektöründeki fiyat oluşumunda uluslararası alanda rekabet gücünün arttırılması göz önünde bulundurulacak ve sektörün olumsuz etkilenmemesi sağlanacaktır. DPÖ'nün lokomotif sektör turizm için ortaya koyduğu İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde hedeflenen ziyaretçi sayısı toplamda 256.269 kişi olurken, KKTC'ye gelen toplam ziyaretçi sayısı, olumlu bir artış ile 267.618 kişi olarak gerçekleşmiştir. Turist sayısındaki artışın gelire de yansıdığı bu dönemde, toplam turizm gelirleri 144,97 milyon dolar olarak tahmin edilirken, 175,1 milyon

⁴²⁷ Ekrem Yeşilada, *a.g.e.*, s. 345-346.

- Turizm sezonunun yılın tamamına yayılmasını, ortalama kalış sürelerinin uzamasını ve turist başına ortalama harcama miktarının arttırılmasını sağlamak için alternatif turizm çeşitleri yönünde çalışmalar yapılacaktır.
- Çeşitli teşvik tedbirleri yeniden düzenlenecek.
- KKTC'nin hedef turizm piyasalarına direkt hava ulaşımının sağlanabilmesi için çaba sarf edilecek.
- Turizm eğitim ve öğrenim plânlaması yapılacaktır. Bu kapsamda sektörde doğrudan ve dolaylı olarak hizmet verenlerin nitelik ve nicelik yönünden gelişimi için gerekli tedbirler alınacaktır.
- Toplu iletişim araçları ile kamuoyunda ve yetişmekte olan kuşaklarda çevreye saygı ve turizm bilinci geliştirilecek.
- Uluslararası turizm kuruluşları ile ilişkiler geliştirilecek.
- KKTC'ye turist gönderen ülkelerde turizm büroları açılacak ve yerel seyahat acentelerinin bu bürolarla bağlantılar yapmaları teşvik edilecektir.
- Ev pansiyonculuğunun turizme açılması özendirilecek.

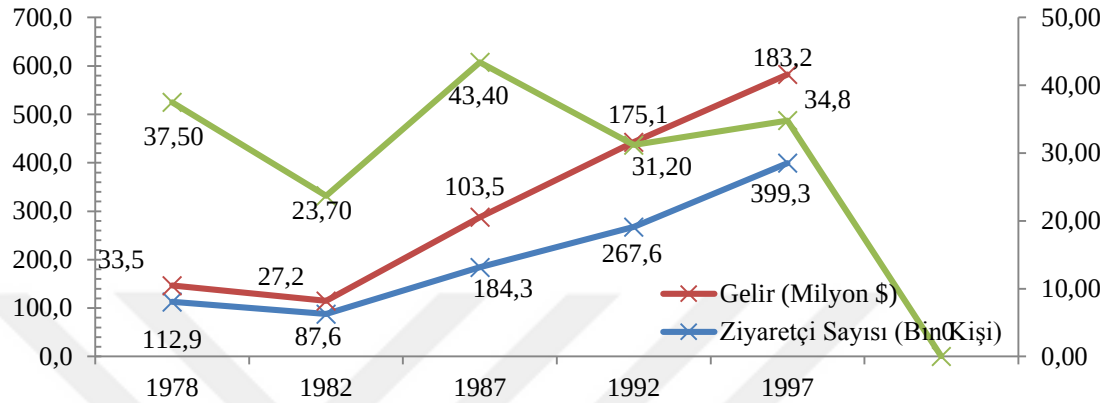

Grafik 26: Üçüncü Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.

Aşağıdaki grafik 25'ten de anlaşıldığı üzere, beş yıllık kalkınma plânlarının sonuna gelindiğinde, KKTC'de yıllık ziyaretçi sayısı yaklaşık 113 binden, 399 bin kişiye yükselmiştir. Benzer bir gelişme, dönem başında 33,5 milyon dolar olan turizm gelirlerin, 183,2 milyon dolara yükselmesi ile yaşanmıştır. Öte yandan, kapasite kullanım oranındaki dalgalanmalar, dönemin başında 45 olan turistik tesis

sayılarının, 1997'ye gelindiğinde 104'e yükselmesi sonucu meydana gelmiştir⁴³⁰. Bu dönemden sonra DPÖ, kalkınma plânlarına 2007 yılına kadar ara vermiş, bu süreci mevcut plân ve programlarla sürdürmüştür.

Grafik 27: Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının Karşılaştırılması.

3.4.2. Yıllık Ve İki Yıllık Kalkınma Plânları

KKTC'nin 2007 yılı için DPÖ tarafından açıklanan turizme ilişkin hedef, amaç ve politikaları ağırlıklı olarak; denetim, organizasyon, yasal düzenleme, çevre, doğa, girişim, teşvik ulaşım, pazarlama ve insan kaynakları gibi ana konular ekseninde oluşturulmuştur⁴³¹.

Grafik 28: 2007 Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.

⁴³⁰ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018", a.g.b., (20.06.2021).

⁴³¹ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2007 Yıllık Kalkınma Plânı", <http://www.dpo.gov.ct.tr/Program-07.pdf>, (14.08.2020).

- Sektörünün hassasiyetlerini dikkate alarak, bir turizm master plânı hızlıca hayata geçirilecek.
- Tarihi ve doğal dokunun korunması gibi hassas konularda korumacı politikalar geliştirilecek.
- Turizm yatırımlarında doğal dengenin korunmasına önem verilecek. Bu kapsamda turizm-çevre ilişkilerinin yasal ve yönetsel düzenlemeleri yapılacaktır.
- Kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması için sonuç odaklı ilerlenecek.
- Turizmde doluluk oranlarını arttırmak ve tüm sezona yaymak için hedef kitle ve ürün çeşitlendirme özendirilip desteklenecek.
- Potansiyel turizm bölgelerinin altyapı çalışmaları tamamlanacak.
- Ulaşım sorunlarının aşılması sağlanacak. Yeni girişimler desteklenecek.
- Bitirilemeyen turizm yatırımlarının tamamlanması için eksiklikler giderilecek.
- Kalkınmada öncelikli yörelerde özel ilgi turizminin geliştirilmesi sağlanacak.
- AB müktesebatı çerçevesinde turizm çalışanları yaygın bir eğitimden geçirilecek. Bu yolla hizmet kalitesi yükseltilecek.
- KTHY'nin Türkiye'de yeni meydanlara uçması için gerekli girişim, tanıtım ve pazarlama faaliyetleri arttırılacak ve desteklenecek. (Ancak KTHY 21.06.2010'de iflas etmiştir.)
- Turizm sektöründe tanıtım ve pazarlamaya önem verilecek, uluslararası turizm fuarlarına katılım sağlanacak ve hedef ülkelerde tanıtım büroları açılacak.
- KKTC Turizm Örgütü'nün oluşturulması için gereken çalışmalar yapılacaktır.

DPO tarafından açıklanan turizme ilişkin yukarıdaki hedef, amaç ve politikaların ardından, 2006 yılında 715.749 kişi olan ziyaretçi sayısı 791.036 kişiye, 303,2 milyon dolar olan turizm gelirleri ise 381 milyon dolara ulaşmıştır. Öte yandan, toplam yatak sayısı 2006'da 13.453 iken, 2007'de 15.832'ye yükselmiş ve kapasite kullanım oranı %33,5'ten %32,5'e gerilemiştir⁴³².

⁴³² KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2007 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2007.pdf>, (24.04.2021), s. 100-115.

KKTC'nin 2008 yılı için DPÖ tarafından açıklanan turizme ilişkin hedef, amaç ve politikaları ağırlıklı olarak; denetim, koordinasyon, organizasyon, yasal düzenleme, çevre ve pazarlama konularında belirlenmiştir⁴³³:

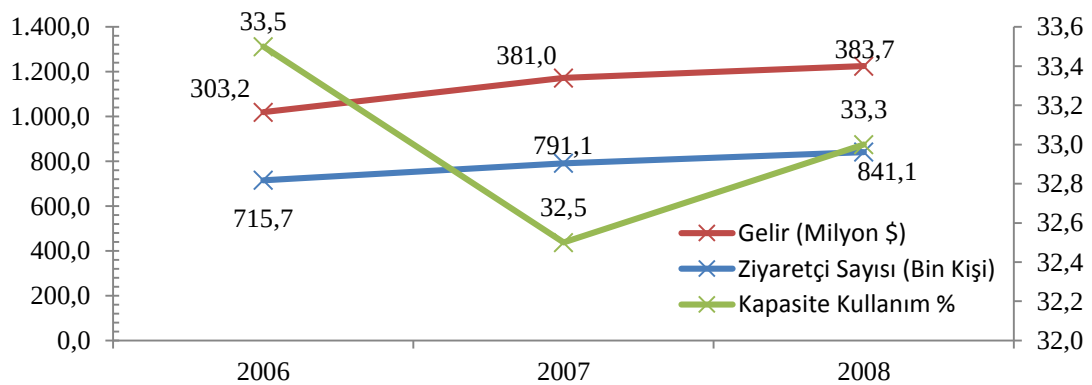
- Sektörün hassasiyetlerini dikkate alarak, bir turizm master plânı hızlıca hayata geçirilecek.
- Turizm yatırımları bölgesel taşıma kapasiteleri hazırlanarak oluşturulacak ve hareket plânları ile desteklenecek. Öte yandan, turizmin yoğun olduğu bölgelerde yeni yatırımlar sınırlandırılıp, yalnızca mevcut tesislerin iyileştirilmesi çalışmalarına destek verilecek.
- Bitirilemeyen turizm yatırımlarının tamamlanması için eksiklikler giderilecek.
- Turizm sektörü ile ilgili uygulamalar AB müktesebatı çerçevesinde, sektöre hizmet eden meslek kuruluşlar ile koordineli bir şekilde yürütülecektir.
- AB müktesebatı çerçevesinde turizm çalışanları yaygın bir eğitimden geçirilecek. Bu yolla hizmet kalitesi yükseltilecek.
- Tarihi ve doğal dokunun korunması gibi hassas konularda korumacı politikalar geliştirilecek.
- Turizm yatırımlarında doğal dengenin korunmasına önem verilecek. Bu kapsamda turizm-çevre ilişkilerinin yasal ve yönetsel düzenlemeleri yapılacaktır.
- Doğal kaynakların kullanımı konusunda toplum bilgilendirilecek.
- Turizmde doluluk oranlarını arttırmak ve tüm sezona yaymak için hedef kitle ve ürün çeşitlendirme özendirilip desteklenecek.
- Turizme yönelik pazarlama faaliyetleri için her türlü iletişim sistemlerinin sektörde etkin kullanımı sağlanacaktır.
- Turistik faaliyetlerin on iki aya yayılması için alternatif turizm çeşitleri teşvik edilecek. Bu kapsamda geleneksel yerel üretimler desteklenerek, turizmde katma değer arttırılacaktır.
- Yüksek gelir gruplarının KKTC turistik ürünlerine talebi arttırılacak ve bu talebin KKTC genelinde dengeli dağıtılması sağlanacak.

⁴³³ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2008 Yıllık Kalkınma Plânı", <http://www.dpo.gov.ct.tr/Program-08.pdf>, (14.08.2020).

- Ulaşım sorunlarının aşılması sağlanacak. Bu konuda atılan yeni girişimler desteklenecek.
- KTHY'nin Türkiye'de yeni meydanlara uçması için gerekli girişim, tanıtım ve pazarlama faaliyetleri arttırılacak ve desteklenecek.
- Sektörün daha etkin bir şekilde çalışması için yasal düzenlemeler ve denetlenmeler yapılacak.
- Kumarhanelerle ilgili yasalar yeniden düzenlenecek ve mevcut uygulamalar denetlenecek.
- KKTC Turizm Örgütü'nün oluşturulması için gereken çalışmalar yapılacak.
- Küresel ısınma ile ilgili tedbirler alınacak.
- Kıyı yönetim plânı için çalışmalar yapılacak.
- Sürdürülebilir bir turizm için uluslararası standartların gerektirdiği çalışmalar yapılacak.

Grafik 29: 2008 Kalkınma Plânında Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.

Grafik 30: 2007-2008 Yıllık Kalkınma Plânlarının Karşılaştırılması.

DPÖ tarafından açıklanan turizme ilişkin yukarıdaki hedef, amaç ve politikaların ardından, 2007 yılında 791.036 kişi olan ziyaretçi sayısı 2008’de 841.162 kişiye, 381 milyon dolar olan turizm gelirleri ise 2008’de 383,7 milyon dolara ulaşmıştır. Öte yandan, toplam yatak sayısı 2007’de 15.832 iken, 2008’de 15.440’e gerilemiş ve tesis doluluk oranı %32,5’ten %33,3’e yükselmiştir⁴³⁴.

DPÖ, 2007 ve 2008 yıllarından sonra yıllık plânlama yapmamış, bunun yerine 2006 yılında başlatmış olduğu, Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunu 2018 yılına kadar devam ettirmiştir. Bu raporlar ile KKTC’deki sektörlerin yıllık istatistikleri verilirken, ilgili sektörlerin mevcut durumları, gelişmeleri ve sorunları aktarılmıştır. Öte yandan, 2016 yılından başlamak üzere, günümüze kadar iki yıllık Orta Vadeli Plân (OVP) adı ile devreye aldığı yeni plânlar da olmuştur.

KKTC’nin 2016-2018 dönemi için DPÖ tarafından açıklanan orta vadeli turizm hedef, amaç ve politikaları; denetim, organizasyon, koordinasyon, yasal düzenlemeler, girişim ve teşvik konuları ekseninde olmuştur⁴³⁵.

Grafik 31: 2016-2018 OVP’de Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.

- Sektördeki mevcut kapasitenin etkin bir şekilde kullanımı için gerekli tedbirler alınacak.
- Turizmde kaynaklar verimli ve etkin şekilde kullanılacak.

⁴³⁴ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018”, *a.g.b.*, (20.06.2021).

⁴³⁵ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2016-2018 Orta Vadeli Plânlar”, <https://www.devplan.org/plan/OVP-2016-18.pdf>, (27.02.2021), s. 62-64.

- Bitirilemeyen turizm yatırımlarının tamamlanması için eksiklikler giderilecek. Kalitenin artırılması için küçük ve orta ölçekli tesislerin yenilenmesi sağlanacak.
- Turizm yatırımları planlı olarak kapasite oranlarının düşük olduğu bölgelere yönlendirilecek. Ayrıca bu yatırımların tarihi, kültürel, doğal ve sosyal yapıyı koruyucu bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanacak.
- Küresel ısınma ile ilgili gerekli tedbirler alınacak.
- Sürdürülebilir turizm politikaları için özerk bir turizm yönetiřimi tesis edilecek.
- Sektörde rekabet koşullarının iyileştirilmesi için girişimcilik desteklenecek.
- Yüksek gelir gruplarının KKTC turistik ürünlerine talebi arttırılacak ve bu talebin bölgelere dengeli dağıtılması sağlanacak
- Turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılması sağlanacak, bu amaçla çeşitli destek programları yayınlanacak.
- Etkin pazarlama ve tanıtım ile sağık turizmi geliştirilecek.
- Charter seferlerine yönelik teşvikler gözden geçirilecek, yeni destinasyonlar için çalışmalar desteklenerek, alternatif turizm çeşitleri teşvik edilecek.
- Turizme yönelik pazarlama faaliyetleri için her türlü iletişim sistemlerinin sektörde etkin kullanımı sağlanacak.
- Turizmde yetişmiş eleman için Otelcilik Turizm Eğıtim Merkezi (OTEM) yeniden yapılandırılacak. Ayrıca sürdürülebilir turizm ve eğıtimi için belgelendirme ve sertifikasyon sistemleri oluşturulacak.
- Mevcut teşvikler, küçük ve orta ölçekli iřletmeler için yeniden ele alınarak düzenlenecek.
- Doğal kaynakların kullanımı konusunda toplum bilgilendirilecek.
- Turizmin gelişimi için çeşitli eylem plânları hazırlanarak kurulları ile birlikte hayata geçirilecek.
- Dünya Ekonomik Forumu'nun "turizm rekabet kriterleri" en kısa sürede hayata geçirilecek. (İki yılda bir yayınlanan rapor 140 ülkenin turizm ve seyahat rekabetçiliğini ölçmekte ve sürdürülebilir turizm için tavsiyelerde bulunmaktadır. 2019 raporuna göre rekabet kriterlerini en iyi uygulayan ülkeler sırası ile: İspanya, Fransa, Almanya, Japonya, ABD, İngiltere, Avustralya, İtalya, Kanada ve İsviçre olmuştur. Türkiye ise bu raporda 43. sırada yer almıştır.)

DPÖ tarafından açıklanan turizme ilişkin yukarıdaki orta vadeli hedef, amaç ve politikaların ardından, 2015 yılında 1.366.007 kişi olan ziyaretçi sayısı 2018 sonunda 1.734.330 kişiye, 698 milyon dolar olan net turizm gelirleri ise 912 milyon dolara yükselmiştir. Öte yandan, toplam yatak sayısı 2015’de 20.393 iken, 2018’de 22.558 olmuş, kapasite kullanım oranlarında yaşanan iki puanlık artış, oranı %48,8’den %51,3’e taşımıştır⁴³⁶.

KKTC’nin 2017-2019 dönemi için DPÖ tarafından açıklanan orta vadeli turizm hedef, amaç ve politikaları, 2016-2018 döneminde belirtilenler ile bir kaç madde harici aynı şekilde açıklanmıştır. Denetim, organizasyon, koordinasyon, yasal düzenleme, ürün çeşitlendirme, pazarlama ve tanıtım gibi konuların ağırlıkta olduğu maddelere, ek olarak şu hedef, amaç ve politikalar eklenmiştir⁴³⁷.

Grafik 32: 2017-2019 OVP’de Sıklıkla Geçen Kelimelerden Oluşan Bulut.

- Turizmde yerli girdinin arttırılması konusunda çalışmalar yapılacak ve sektörün diğer sektörlerle katkısının arttırılması için tedbirler alınacak.
- Turizmdeki talebin değişimi gözlemlenerek, dönemsel koşullarla uyumlu pazarlama ve tanıtım faaliyetleri yürütülecek.

DPÖ tarafından açıklanan turizme ilişkin 2017-2019 orta vadeli hedef, amaç ve politikaların ardından, 2016 yılında 1.483.244 kişi olan ziyaretçi sayısı 2019’da

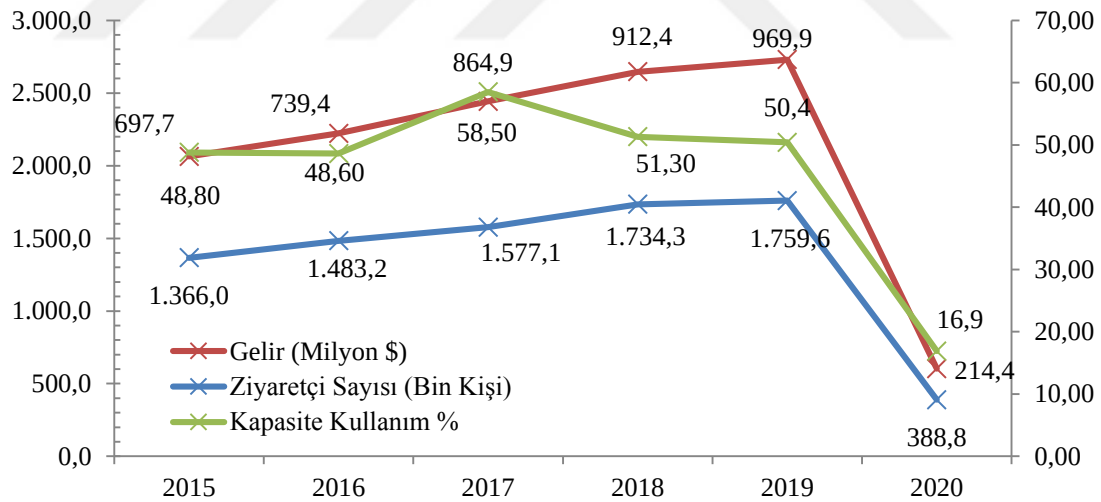
⁴³⁶ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018”, *a.g.b.*, (20.06.2021); KKTC Turizm Planlama Dairesi, “2019 İstatistikleri”, *a.g.b.*, (20.06.2021), s. 66.

⁴³⁷ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2017-2019 Orta Vadeli Plânlar”, <https://www.devplan.org/plan/OVP-2017-19.pdf>, (27.02.2021), s. 63-65.

1.759.625'e, 739,4 milyon dolar olan turizm gelirleri ise 970 milyon dolara ulaşmıştır. Öte yandan, toplam yatak sayısı 2016'da 21.543 iken, 2019'da bu sayı 25.570'e yükselmiş, kapasite kullanım oranlarında yaşanan iki puanlık artış, oranı %48,6'dan %50,4'e taşımıştır⁴³⁸.

KKTC'nin 2018-2020 dönemi için DPÖ tarafından açıklanan orta vadeli turizm hedef, amaç ve politikaları, önceki dönemlerde belirtilenler ile bir kaç madde harici aynı şekilde olmuştur. Bu dönemde, denetim, organizasyon, ürün çeşitlendirme, pazarlama, tanıtım, girişim ve yatırım eksenli konuların yer aldığı rapora ek olarak şu hedef, amaç ve politikalar eklenmiştir⁴³⁹:

- KKTC'de hali hazırda bulunan turizm destinasyonları geliştirilecek, yeni turizm destinasyonların oluşturulması için gerekli çalışmalar başlatılacak.
- Turistik tesislerde yaygın yerli ürün kullanımı sağlanacak ve Kıbrıs'a özgü ürünlerin turistlere sunulması desteklenecek.

Grafik 33: 2016-2020 OVP'lerin Karşılaştırılması.

DPÖ tarafından açıklanan turizme ilişkin 2018-2020 orta vadeli hedef, amaç ve politikaların ardından, 2017 yılında 1.577.072 kişi olan ziyaretçi sayısı 2020'de

⁴³⁸ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018", a.g.b., (20.06.2021); KKTC Turizm Planlama Dairesi, "2019 İstatistikleri", a.g.b., (20.06.2021), s. 66.

⁴³⁹ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2018-2020 Orta Vadeli Plânlar", <https://www.devplan.org/plan/OVP-2018-20.pdf>, (27.02.20217).

388.837 kişiye, 864,9 milyon dolar olan turizm gelirleri ise 214,4 milyon dolara gerilemiştir. Benzer bir düşüş kapasite kullanım oranlarında da yaşanmış, ülke genelindeki tesis doluluk oranları üç misli azalarak %58,5'den %16,9'a gerilemiştir. Turizm verilerinde yaşanan bu sert düşüşe, 2019 yılında dünya genelinde baş gösteren Covid-19 salgını neden olmuştur. Öte yandan, KKTC'deki toplam yatak sayısı 2017'de 21.845 iken⁴⁴⁰, 2020'de 25.918'e yükselmiştir⁴⁴¹.

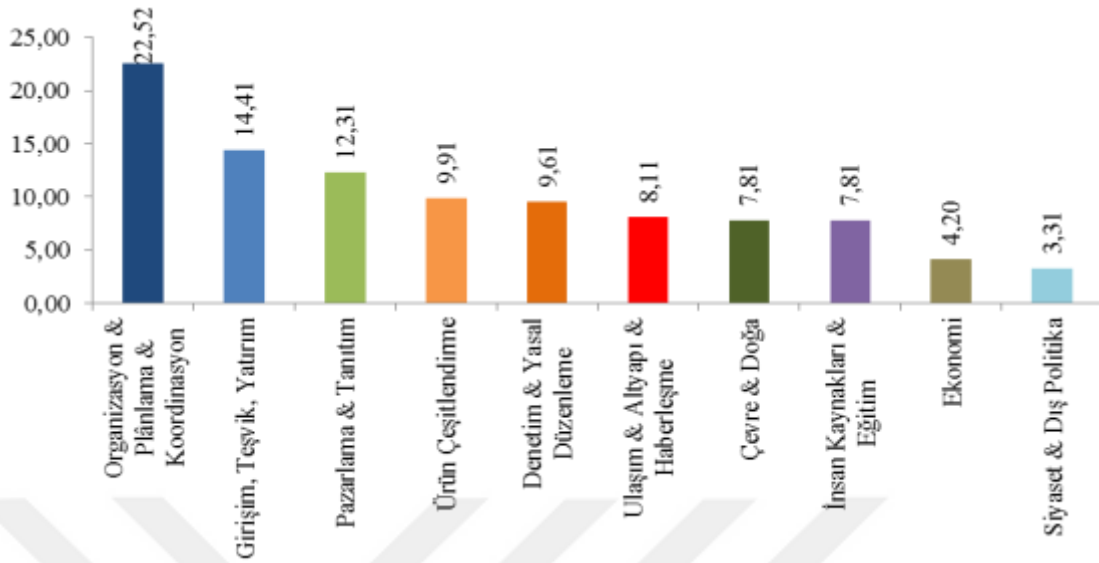
KKTC'nin 2019-2021 dönemi için DPÖ tarafından açıklanan orta vadeli turizm hedef, amaç ve politikaları, önceki dönemlerde belirtilenler ile aynı şekilde olmuştur. 2020-2022 dönemi için ise DPÖ tarafından açıklanan orta vadeli turizm hedef, amaç ve politikaları ise daha önce belirtilenler ile bir kaç madde harici aynı şekilde olmuştur. Bu dönemde rapora ek olarak şu hedef, amaç ve politikalar eklenmiştir⁴⁴²:

- Lefkoşa Surlariçi gibi tarihi ve kültürel değere sahip yerler, binalar ve tesisler sürdürülebilir bir turizm parolası ile gerekli alt yapı çalışmaları tamamlandıktan sonra sektöre kazandırılacak. Girişimciler için cazip teşvikler yaygınlaştırılacak.
- Turizm gelirlerinin arttırılması amacı ile tüketim harcaması yapma eğilimi yüksek turistlerin ülkeye çekilmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
- Alternatif turizm kapsamında, Kıbrıs mutfak kültürü tüm paydaşlarla birlikte geliştirilecek ve gastronomi turizmine dönük faaliyetler arttırılacaktır.
- Anket çalışmaları ile Turizm istatistikleri geliştirilecek. Bu kapsamda, KKTC'ye gelen yolcuların profiline uygun turistik ürünlerin üretilmesi sağlanacaktır.
- Turizm tanıtım çalışmaları uluslararası alanda dâhil çeşitlendirilecektir.

⁴⁴⁰ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1977-2018", *a.g.b.*, (20.06.2021); KKTC Turizm Planlama Dairesi, "2019 İstatistikleri", *a.g.b.*, (20.06.2021), s. 66.

⁴⁴¹ Kıbrıs Gazetesi, "Otellerin En Kötü Dönemi", <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/otellerin-en-kotu-donemi-h99061.html>, (25.04.2021).

⁴⁴² KKTC Devlet Planlama Örgütü, 2020-2022 "Orta Vadeli Plânlar", <https://www.devplan.org/plan/OVP-2020-22-TASLAK.pdf>, (27.02.2021), s. 68-70.

Grafik 34: Kalkınma Plânlarındaki Maddelerin Konulara Göre Sınıflandırılması.

Kalkınma plânlarındaki hedef, amaç ve politikaların, konulara göre sınıflandırıldığı Grafik 33'e bakıldığında, organizasyon, plânlama ve koordinasyon ile ilgili maddelerin plânlarda %22,52 sıklık oranı ile yer aldığı görülmektedir. Sınıflandırmada, Girişim, teşvik ve yatırım konulu maddelerin %14,41 sıklık oranı ile ikinci sırada yer aldığı grafikte, pazarlama ve tanıtım ile ilgili maddeler, %12,31 ile üçüncü sırada konumlanmıştır. Öte yandan, çevre, doğa ve ürün çeşitlendirme ile ilgili maddeler, son yıllardaki plânlamalarda daha sık yer alırken, organizasyon, plânlama, koordinasyon, girişim, teşvik, yatırım, pazarlama ve tanıtım konulu maddelere hemen hemen tüm kalkınma plânlarında rastlanmıştır.

KKTC'nin kuruluşundan günümüze DPÖ tarafından hazırlanan ve yaklaşık 3700 kelimeden oluşan kalkınma plânlarının içinde sıklık derecesi en fazla olan kelimeler; "Geliştirme", "Yatırım", "Arttırmak", "Plân", "Destekleme", "Tanıtım", "Pazarlama", "Talep", "Hizmet" ve "Kalite" şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte, turizmdeki gelişimin ve yatırımların artırılması için plânlama, destekleme ve pazarlama gibi kavramların, raporlarda sıklıkla vurgulandığı gözükmemektedir.

No	Kelime	Sıklık	%	No	Kelime	Sıklık	%
1	Geliştirme	64	2,17	26	İyileştirmek	13	0,44
2	Yatırım	36	1,22	27	Teşvik	13	0,44
3	Arttırmak	32	1,09	28	Yerel	12	0,41
4	Plân	30	1,02	29	Turistik	12	0,41
5	Destekleme	28	0,95	30	Özel	12	0,41
6	Tanıtım	25	0,85	31	Mevcut	12	0,41
7	Pazarlama	24	0,82	32	Çevre	12	0,41
8	Talep	23	0,78	33	Tarihi	12	0,41
9	Hizmet	22	0,75	34	Ulaşım	12	0,41
10	Kalite	20	0,68	35	Kaynak	12	0,41
11	Turist	20	0,68	36	Tamamlanması	12	0,41
12	Doğal	19	0,65	37	Gelir	12	0,41
13	Yeni	18	0,61	38	Alternatif	12	0,41
14	Pazar	18	0,61	39	Altyapı	11	0,37
15	Düzenlemek	17	0,58	40	Halk	11	0,38
16	Kültürel	16	0,54	41	Sertifikasyon	10	0,34
17	Tedbir	16	0,54	42	Küçük	10	0,34
18	Rekabet	15	0,51	43	Denge	10	0,34
19	Hedef	15	0,51	44	Kriterlerinin	10	0,34
20	Gerçekleştirilecek	15	0,51	45	Girişimcilik	9	0,31
21	Olanak	15	0,51	46	Sağlık	9	0,27
22	Yükseltme	14	0,48	47	Standardizasyon	9	0,31
23	Orta	13	0,44	48	Yüksek	8	0,27
24	Eğitim	13	0,44	49	Sürdürülebilir	8	0,27
25	Çeşitlendirmek	13	0,44	50	Konaklama	8	0,27

Tablo 3: KKTC Kalkınma Plânlarında Sıklıkla Geçen 50 Kelime.

Sonuç olarak: Uluslararası alanda, izolasyon ve ambargolara maruz kalan KKTC’de, verilen devlet destekleri ile turizmin geliştirilmesi hedeflenmiş, pazarlama ve tanıtım faaliyetleri ile sektörün kazanımlarının maksimuma çıkarılarak, ülkenin maruz kaldığı izolasyon ve ambargoların etkisinin, her alanda en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Şimdi, belirtilen dönemlerdeki turizm politikalarının etkinliğini değerlendirmek için DPÖ’nün yayınladığı makro ekonomik ve sektörel gelişmeler raporlarındaki turizm sorunlarına göz atılacaktır.

3.4.3. Makro Ekonomik Ve Sektörel Gelişmeler Raporları

2006 yılından itibaren DPÖ tarafından hazırlanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporlarında, turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmelere değinilmiş, bilgilendirmelerin ardından kurumun sektör için tespit ettiği sorunlar yine bu rapor ile belirtilmiştir. 2006 yılına ait DPÖ'nün sektör ile ilgili tespitleri şu şekilde olmuştur:

2006 yılında KKTC'ye gelen ziyaretçi sayısı 715.749 kişi olurken, bir önceki yıla göre ziyaretçi artış hızı %9,6 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen turistlerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %79,8 ile hava yolu alırken, deniz yolu %20,2 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %33,50 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2006 yılında, KKTC'ye gelen ziyaretçilerin 368.891 kişisi, 1.355.614 geceleme yapmıştır. Bu dönemde 13.755 yatak (302'i Pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC'de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve Bulgaristan oluşturmuştur. Öte yandan, tesislerin doluluk oranlarında ilk sırayı, %41,5 ile beş yıldızlı oteller alırken, hemen ardından özel belgeli ve dört yıldızlı oteller gelmiş, en düşük doluluk oranı ise %10,7 ile apart otellerde gerçekleşmiştir. Bölgelere göre tesis doluluk oranları; %44,2 ile Lefkoşa, %34,7 Girne, %30,3 Gazimağusa, %25,1 İskele, %8,4 Güzelyurt şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca KKTC'deki yabancı tur operatörü sayısı 2005'de 51 iken, bu yıl %183 artış ile 141'e yükselmiş, bu tur operatörleri tarafından gerçekleştirilen konaklama sayısı ise 2005 yılına göre %22,7 azalarak 439.254 âdete gerilemiştir. Başarılı bir yılın olduğu 2006 yılında, KKTC'deki toplam turistik tesis sayısı 827 olurken, istihdam edilen personel sayısı 7.797 kişi ve net turizm geliri de 303,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. DPÖ'nün 232.806.434 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yer Girne Bölgesi olmuştur⁴⁴³.

⁴⁴³ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2006 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2006.pdf>, (14.08.2020), s.100-111.

DPÖ'nün 2006 yılında yayınladığı raporda, turizm sektörünün sorunları şu şekilde özetlenmiştir⁴⁴⁴:

- Sektörü olumsuz etkileyen faktörler için atılan adımlar olmasına rağmen bekleyen birçok sorununun olduğu ve turizm ile ülke ekonomisinde istenen hedeflere ulaşmak için zaman kaybedilmeden yeni tedbirlerin alınması gerektiği anlaşılmaktadır.
- KKTC'de, turizme yön veren plân ve yasal düzenlemelerin tamamlanmamış olması, sektörün gelişimini negatif yönde etkilemeye devam etmektedir. Bu kapsamda, öncelikli turizm yatırım bölgeleri için geniş boyutlarda turizm plân ve politikaların olmaması, yatırımların bölgelere dengesiz bir şekilde dağılmasına yol açmaktadır.
- KKTC'deki plânsız yapılaşma, çevrenin bozulmasına neden olurken, turizm talebini olumsuz etkileyecek sonuçların doğmasına yol açmaktadır.
- Ülkede kıyı yönetimi ile ilgili plânların bulunmaması, sahil alanlarında yatırımların gelişigüzel yapılmasına yol açmaktadır.
- KKTC'nin imajı ve tanıtımı, ülkeye uygulanan izolasyon ve ambargolar nedeniyle istenen gelişmeyi gösterememektedir. Bu durum turizmde rekabet edilebilirliğin önünde büyük engel teşkil ederken, turizmi ve gelirlerini olumsuz etkilemektedir.
- Turistik tesislerde personel, standartlar ve kalite ile ilgili sorunlar, sektörün gelişmesine olumsuz etkilemektedir.
- KKTC'de gelişmiş ülke standartlarında bir haberleşme ağına ulaşılması için eksiklikler bulunmaktadır.
- KKTC'nin dünya ülkeleri ile direkt hava yolu ulaşımının engellenmiş olması, sektörü olumsuz olarak etkilemektedir.
- Sektördeki finansal kaynak sorunu, mevcut yatırım ve yenilemelerin gerektiği şekilde yapılamamasına sebep olurken, dünya standartlarının turistik tesislerde yakalanamamasına yol açmaktadır.

⁴⁴⁴ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2006 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2006.pdf>, (14.08.2020), s.112-114

- KKTC’de alternatif turizm çeşitleri dikkate alınmadan yapılan kitle turizmi, sektörün istenilen düzeye ulaşmasını zorlaştırmak ile birlikte turistik pazar çalışmalarının yetersizliği sektörün gelişmesini olumsuz etkilenmektedir.
- KKTC çevresindeki ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, sektörü negatif olarak etkilemektedir.
- Sektörde arazi tahsis konularında yaşanan gelişmeler, doğal kaynakların etkin kullanılması ve sektörün hedeflenen düzeye ulaşmasında sorunlar yaratmaktadır.
- Turizm talebinin yılın tüm aylarına yayılması için gerekli çalışmalar yapılmamıştır. Ayrıca alternatif turizme dayalı küçük ölçekli yatırımların mevcut teşviklerden faydalanamaması, turizm ile sürdürülebilir kalkınma girişimlerini, kırsal bölgelerde etkisiz bırakmıştır.
- İnşaatı tamamlanmamış veya ağır aksak bir şekilde ilerleyen teşvik belgeli tesisleri faaliyete geçmeden yeni yatırımlara destek verilmesi, sektörde olumsuz etki oluşturmaktadır.
- KKTC’de alt yapı ve üst yapıların, geçmişte bugünün gereksinimlerine uygun plânlanamamasının yol açtığı sorunlar ve turizm yatırımlarında belli bölgelere aşırı yüklenilmesi, sektörü olumsuz etkilemektedir. Ayrıca yoğun bölgelerdeki tatil amaçlı ikincil konutlar, altyapı sorunlarını arttırırken, turistik tesislere olan talebi de zayıflatmaktadır. Öte yandan, yat turizmi ile ilgili çalışmaların bölgenin kapasitesine uygun olmaması, çevreyi olumsuz olarak etkilemektedir.
- AB turizm politikalarına uyum çalışmalarının başlamamış olması, turizmdeki gelişmelerin takip edilememesine yol açmaktadır.

2007 yılında DPÖ tarafından hazırlanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda, turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde belirtilmiştir:

2007 yılında KKTC’ye gelen ziyaretçi sayısı 791.036 kişi olurken, bir önceki yıla göre yolcu artış hızı %10,5 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen ziyaretçilerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %85,2 ile hava yolu alırken, deniz yolu %14,8 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %32,50 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2007 yılında, KKTC’ye gelen ziyaretçilerin 423.396 kişisi, 1.468.570

geceleme yapmıştır. Bu dönemde 16.180 yatak (348'i pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC'de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve Rusya oluşturmuştur. Öte yandan, tesislerin doluluk oranlarında ilk sırayı %50,4 ile yöresel evler alırken, hemen ardından özel belgeli ve dört yıldızlı oteller gelmiş, en düşük doluluk oranı ise %5,9 ile apart otellerde gerçekleşmiştir. Bölgelere göre tesis doluluk oranları; %43,7 ile Lefkoşa, %32,8 Girne, %37 Gazimağusa, %26,3 İskele, %5,9 Güzelyurt şeklinde olmuştur. Ayrıca, KKTC'deki yabancı tur operatörü sayısı 2006'da 141 iken, 2007'de %70 azalarak 20'ye düşmüştür. Bu tur operatörleri tarafından gerçekleştirilen konaklama sayısı ise 2006 yılına göre %24,4 azalarak 331.792'ye gerilemiştir. Başarılı bir yılın olduğu 2007 yılı, KKTC'deki toplam tesis sayısı 866 olurken, istihdam edilen personel sayısı 8.208 kişi ve net turizm geliri 381 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. DPÖ'nün 198.965.230 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yer İskele Bölgesi olmuştur⁴⁴⁵.

KKTC'nin 2007 için DPÖ tarafından açıklanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda belirtilen sorunlar, 2006 yılında yayınlanan rapordaki belirtilen sorunlar ile bir madde harici aynı şekilde olmuştur. Bu dönemde rapora ek olarak sektörün şu sorunu eklenmiştir:

- Turist sayısı ve ortalama kalış sürelerindeki artışın üzerinde gerçekleşen yatak kapasitesi artışı, ülkedeki genel doluluk oranlarında düşüşe yol açmaktadır⁴⁴⁶.

2008 yılında DPÖ tarafından hazırlanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu'nda turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde açıklanmıştır:

2008 yılında, KKTC'ye gelen ziyaretçi sayısı 808.682 kişi olurken, bir önceki yıla göre yolcu artış hızı %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen turistlerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %87,2 ile hava yolu alırken, deniz yolu %12,8 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %33,30 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2008 yılında, KKTC'ye gelen turistlerin 478.392'si 1.565.539 geceleme yapmıştır. Bu

⁴⁴⁵ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2007 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2007.pdf>, (14.08.2020), s.101-112.

⁴⁴⁶ KKTC Devlet Planlama Örgütü, *a.g.b.*, (14.08.2020) s. 114.

dönemde, 15.784 yatak (344'ü pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC'de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve Rusya oluşturmuştur. Öte yandan, tesislerin doluluk oranlarında ilk sırayı %57,7 ile yöresel evler alırken, hemen ardından özel belgeli ve beş yıldızlı oteller gelmiş, en düşük doluluk oranı ise %4,9 ile apart otellerde gerçekleşmiştir. Bölgelere göre tesis doluluk oranları; %39,9 ile Lefkoşa, %36,5 Girne, %32 Gazimağusa, %20,4 İskele, %3,6 Güzelyurt şeklinde olmuştur. Ayrıca KKTC'deki yabancı tur operatörü sayısı 2007'de 20 iken, bu yıl %125 artarak 45'e yükselmiştir. Bu tur operatörleri tarafından gerçekleştirilen konaklama sayısı, 2007 yılına göre %14,5 azalarak, 283.651'e gerilemiştir. Başarılı bir yılın olduğu 2008 yılı, KKTC'deki toplam tesis sayısı 919 olurken, istihdam edilen personel sayısı 9.751 kişi ve net turizm geliri de 383,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. DPÖ'nün 349.028.855 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yer İskele Bölgesi olmuştur⁴⁴⁷.

KKTC'nin 2008 için DPÖ tarafından açıklanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda belirtilen sorunlar, 2006 ve 2007 yıllarında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar ile aynı şekilde olmuştur.

2009 yılında DPÖ tarafından hazırlanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu'nda turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde açıklanmıştır:

2009 yılında KKTC'ye gelen ziyaretçi sayısı 800.376 kişi olurken, bir önceki yıla göre ziyaretçi düşüş hızı %1 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen turistlerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %90 ile hava yolu alırken, deniz yolu %10 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %35 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2009 yılında, KKTC'ye gelen ziyaretçilerin 474.600 kişisi, 1.635.566 geceleme yapmıştır. Bu dönemde, 16.177 yatak (472'si pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC'de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve Rusya oluşturmuştur. Öte yandan, tesislerin doluluk oranlarında ilk sırayı %53,3 ile özel belgeli tesisler alırken, hemen ardından II. Sınıf tatil köyleri ve dört yıldızlı oteller

⁴⁴⁷ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2008 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2008.pdf>, (14.08.2020), s. 98-109.

gelmiş, en düşük doluluk oranı ise %5 ile apart otellerde gerçekleşmiştir. Bölgelere göre tesis doluluk oranları; %32,3 ile Lefkoşa, %38,3 Girne, %32,9 Gazimağusa, %23,1 İskele, %3,7 Güzelyurt şeklinde olmuştur. Ayrıca KKTC'deki yabancı tur operatörü sayısı 2008'de 45 iken, bu yıl %184,4 artarak, 128'e yükselmiştir. Bu tur operatörleri tarafından gerçekleştirilen konaklama sayısı, 2008 yılına göre %51,3 artarak, 429.066'ya yükselmiştir. Başarılı bir yılın olduğu 2009 yılı KKTC'deki toplam tesis sayısı 663 olurken, istihdam edilen personel sayısı 9.224 kişi ve net turizm geliri de 390,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. DPÖ'nün 354.904.087 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yer İskele Bölgesi olmuştur⁴⁴⁸.

KKTC'nin 2009 için DPÖ tarafından açıklanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda belirtilen sorunlar, 2006-2008 yılları arasında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar ile aynı şekilde olmuştur.

DPÖ tarafından hazırlanan ve 2010-2013 yıllarını kapsayan dört yıllık Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde olmuştur:

KKTC'ye gelen ziyaretçi sayısı 2010 yılında 902.309, 2011'de 1.022.089, 2012'de 1.166.186, 2013 yılında ise 1.232.753 kişi olmuştur. Aynı dönem, konaklama tesislerinde konaklayan ziyaretçi sayıları ve doluluk oranları; 2010'da %36,4 doluluk oranı ile 497.236 kişi, 2011'de %41,4 doluluk oranı ile 594.862 kişi, 2012'de %44,1 doluluk oranı ile 688.355 kişi ve 2013'de %47,9 doluluk oranı ile 713.901 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde KKTC'ye gelen yolcuların ulaşım tercihi; 2010'da %91,2, 2011'de %93,5, 2012'de %94,9 ve 2013'de %95,1 olarak hava yolu olurken, deniz yolunu tercih eden turistlerin toplam yolcu sayısındaki payı azalarak 2010'da %8,8, 2011'de %6,5, 2012'de %5,1 ve 2013'de %4,9 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca belirtilen dönemde toplam tesis sayısı; 2010'da 761, 2011'de 927, 2012'de 961 ve 2013'de 906 olurken, istihdam sayıları; 2010'da 10.967 kişi, 2011'de 12.518, 2012'de 12.053 ve 2013'de 12.817 kişi olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, 2010-2013 yılları arasında net turizm gelirleri sırası ile 2010'da 405,8

⁴⁴⁸ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2009 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2009.pdf>, (14.08.2020), s. 99-111.

milyon dolar, 2011’de 459,4 milyon dolar, 2012’de 571,9 milyon dolar ve 2013’de 613,4 milyon dolar turizm geliri şeklinde gerçekleşmiştir⁴⁴⁹.

KKTC’nin 2010-2013 yılları için DPÖ tarafından açıklanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda belirtilen sorunlar, 2006-2009 yılları arasında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar ile bir madde harici aynı şekilde olmuştur. Bu dönemde rapora ek olarak sektörün şu sorunu eklenmiştir:

- KTHY’nin 2010 yılında ekonomik gerekçeler gösterilerek kapatılması, turizm ve ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir⁴⁵⁰.

DPÖ tarafından hazırlanan 2014 yılına ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde açıklanmıştır:

2014 yılında KKTC’ye gelen ziyaretçi sayısı 1.366.077 kişi olurken bir önceki yıla göre yolcu artış hızı %10,8 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen turistlerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %95,8 ile hava yolu alırken, deniz yolu %4,2 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %47,6 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2014 yılında, KKTC’ye gelen turistlerin 804.387’si 3.025.869 geceleme yapmıştır. Bu dönemde 19.857 yatak (581’i pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC’de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve Rusya oluşturmuştur. Öte yandan, tesislerin doluluk oranlarında ilk sırayı %67,7 ile dört yıldızlı oteller alırken, hemen ardından II. Sınıf tatil köyleri ve butik oteller gelmiş, en düşük doluluk oranı ise %9,5 ile herhangi bir belgesi olamayan tesislerde gerçekleşmiştir. Bölgelere göre tesis doluluk oranları; %60,0 Gazimağusa, %51,8 Girne, % 40,5 Lefkoşa, %30,9 İskele, %7,2 Güzelyurt şeklinde olmuştur. Başarılı bir yılın olduğu 2014 yılı, KKTC’deki toplam tesis sayısı 324 olurken, istihdam edilen personel sayısı 12.144 kişi ve net turizm geliri de 679,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (Bu yıldan itibaren turistik restoranlar ve personeli rapora dahil

⁴⁴⁹ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2010-2013 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler”, <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2010-13.pdf>, (15.08.2020), s. 110-117.

⁴⁵⁰ KKTC Devlet Planlama Örgütü, *a.g.b.*, (15.08.2020), s. 119.

edilmemiştir.) DPÖ'nün 725.289.966 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yerler sırası ile İskele ve Girne Bölgeleri olmuştur⁴⁵¹.

KKTC'nin 2014 yılı için DPÖ tarafından açıklanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda belirtilen sorunlar, 2006-2013 yılları arasında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar ile aynı şekilde gerçekleşmiştir.

DPÖ tarafından hazırlanan 2015 yılına ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu'nda turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde açıklanmıştır:

2015 yılında KKTC'ye gelen ziyaretçi sayısı 1.483.077 kişi olurken, bir önceki yıla göre yolcu artış hızı %8,6 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen turistlerin ulaşım tercihlerinde ilk sıra %95,5 ile hava yolu olurken, deniz yolu %4,5 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %48,8 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2015 yılında, KKTC'ye gelen ziyaretçilerin 876.041 kişisi, 3.167.166 geceleme yapmıştır. Bu dönemde, 20.974 yatak (581'i pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC'de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve Çek Cumhuriyeti oluşturmuştur. Başarılı bir yılın olduğu 2015 yılı, konaklama tesislerinin bölgelere göre dağılımı; %65 Girne, %20,7 İskele, %7,1 Gazimağusa, %3,6 Lefkoşa ve %3,6 Güzelyurt olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca KKTC'deki toplam turistik tesis sayısı 334 olurken, istihdam edilen personel sayısı 12.703 kişi ve net turizm geliri de 697,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. DPÖ'nün 1.146.720.118 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yerler sırası ile İskele, Girne ve Gazimağusa Bölgeleri olmuştur⁴⁵².

KKTC'nin 2015 yılı için DPÖ tarafından açıklanan Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporunda belirtilen sorunlar, 2006-2014 yılları arasında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar ile bir madde harici aynı şekilde olmuştur. Bu dönemde rapora ek olarak sektörün şu sorunu eklenmiştir:

⁴⁵¹ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2014 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2014.pdf>, (15.08.2020), s. 104-111.

⁴⁵² KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2015 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2015.pdf>, (15.08.2020), s. 105-114.

- KKTC’de toplu taşımacılığın yaygın olamayışı, trafik yoğunluğu ve çevre kirliliğine yol açmaktadır. Bu durumun acentelerden bağımsız olarak ülkeye gelen turistlerin, yerel dolaşımlarını sınırlandırarak turizmin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır⁴⁵³.

DPÖ tarafından hazırlanan 2016 yılına ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu’nda turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde açıklanmıştır:

2016 yılında KKTC’ye gelen ziyaretçi sayısı 1.577.073 kişi olurken, bir önceki yıla göre yolcu artış hızı %6,3 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen turistlerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %95,9 ile hava yolu alırken, deniz yolu %4,1 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. Turistik tesislerde %48,6 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2016 yılında, KKTC’ye gelen ziyaretçilerin 924.122’si 3.416.846 geceleme yapmıştır. Bu dönemde 22.093 yatak (555’i pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC’de, gelen ziyaretçilerin yoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve Çek Cumhuriyeti oluşturmuştur. Başarılı bir yılın olduğu 2016 yılı, konaklama tesislerinin bölgelere göre dağılımı; %63,5 Girne, %21 İskele, %7,5 Gazimağusa, %4 Lefkoşa ve %4 Güzelyurt olarak gerçekleşmiştir. KKTC’deki toplam turistik tesis sayısı 332 olurken, istihdam edilen personel sayısı 15.461 ve net turizm geliri de 739,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, DPÖ’nün 909.857.124 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yerler sırası ile İskele (Bafra Turizm Alanı), Girne ve Güzelyurt Bölgeleri olmuştur⁴⁵⁴.

DPÖ’nün 2016 yılına kapsayan ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu’nda turizm sektörünün sorunları, 2006-2015 yılları arasında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar ile aynı şekilde olmuştur.

⁴⁵³ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2015 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler”, <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2015.pdf>, (15.08.2020), s. 116.

⁴⁵⁴ KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2016 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler”, <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2016.pdf>, (16.08.2020), s. 105-113.

DPÖ tarafından hazırlanan 2017 yılına ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu'nda Turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde açıklanmıştır:

2017 yılında KKTC'ye gelen ziyaretçi sayısı 1.734.330 kişi olurken, bir önceki yıla göre yolcu artış hızı %10 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen turistlerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %95,1 ile hava yolu alırken, deniz yolu %4,9 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %58,5 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2017 yılında, KKTC'ye gelen ziyaretçilerin 1.114.973 kişisi, 4.223.862 geceleme yapmıştır. Bu dönemde 22.258 yatak (413'ü pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC'de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, İngiltere, Almanya, İran ve İsveç oluşturmuştur. Başarılı bir yılın olduğu 2017 yılı, konaklama tesislerinin bölgelere göre dağılımı; %62,3 Girne, %20,3 İskele, %8,7 Gazimağusa, %5,1 Lefkoşa, %2,9 Lefke ve %0,7 Güzelyurt olarak gerçekleşmiştir. KKTC'deki limanlar, karayolları hizmet sunumları yanında turistik restoranların dahil edilmediği toplam turistik tesis sayısı 336 olurken, istihdam edilen personel sayısı 16.699 kişi ve net turizm geliri de 864,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca DPÖ'nün 1.022.615.654 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü yerler sırası ile Girne, İskele ve Güzelyurt Bölgeleri olmuştur⁴⁵⁵.

DPÖ'nün 2017 yılına kapsayan ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu'nda turizm sektörünün sorunları, 2006-2017 yılları arasında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar bir madde harici aynı şekilde olmuştur. Bu dönemde rapora ek olarak sektörün şu sorunu eklenmiştir.

- KKTC'nin bir hava yolu şirketinin olmaması, dışa bağımlı olmasına ve uçak biletleri fiyatlarının yüksek olmasına yol açarken bu durum turizm sektörünün gelişmesini engellemektedir⁴⁵⁶.

⁴⁵⁵ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2017 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2017.pdf>, (16.08.2020), s. 105-113.

⁴⁵⁶ KKTC Devlet Planlama Örgütü, *a.g.b.*, (16.08.2020), s. 115.

DPÖ tarafından hazırlanan 2018 yılına ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu'nda turizm ile ilgili mevcut durum ve gelişmeler şu şekilde açıklanmıştır:

2018 yılında KKTC'ye gelen ziyaretçi sayısı 1.759.625 kişi olurken, bir önceki yıla göre yolcu artış hızı %1,5 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen ziyaretçilerin ulaşım tercihlerinde ilk sırayı %94,6 ile hava yolu alırken, deniz yolu %5,4 ile alternatif bir ulaşım tercihi olarak kalmıştır. %51,3 kapasite kullanım oranına ulaşılan 2018 yılında, KKTC'ye gelen ziyaretçilerin 1.143.206 kişisi, 4.291.944 geceleme yapmıştır. Bu dönemde 25.684 yatak (443'ü pansiyon) kapasitesine sahip olan KKTC'de, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu; Türkiye, Almanya, İngiltere İran ve Danimarka oluşturmuştur. Başarılı bir yılın olduğu 2018 yılı, konaklama tesislerinin bölgelere göre dağılımı; %61,9 Girne, %21,2 İskele, %8,8 Gazimağusa, %5,4 Lefkoşa, %2 Lefke ve %0,7 Güzelyurt olarak gerçekleşmiştir. KKTC'deki turistik restoranların dahil edilmediği toplam turistik tesis sayısı 347 olurken, istihdam edilen personel sayısı 19.110 kişi ve net turizm geliri de 912,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca DPÖ'nün 1.429.557.465 TL teşvik verdiği bu yıl, yatırımların sıklıkla görüldüğü bölgelere sırası ile Girne, İskele, Güzelyurt Lefke olmuştur⁴⁵⁷.

DPÖ'nün 2018 yılına kapsayan ait Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler Raporu'nda turizm sektörünün sorunları, 2006-2017 yılları arasında yayınlanan raporlarda belirtilen sorunlar ile bir madde harici aynı şekilde olmuştur. Bu dönemde rapora ek olarak sektörün şu sorunu eklenmiştir:

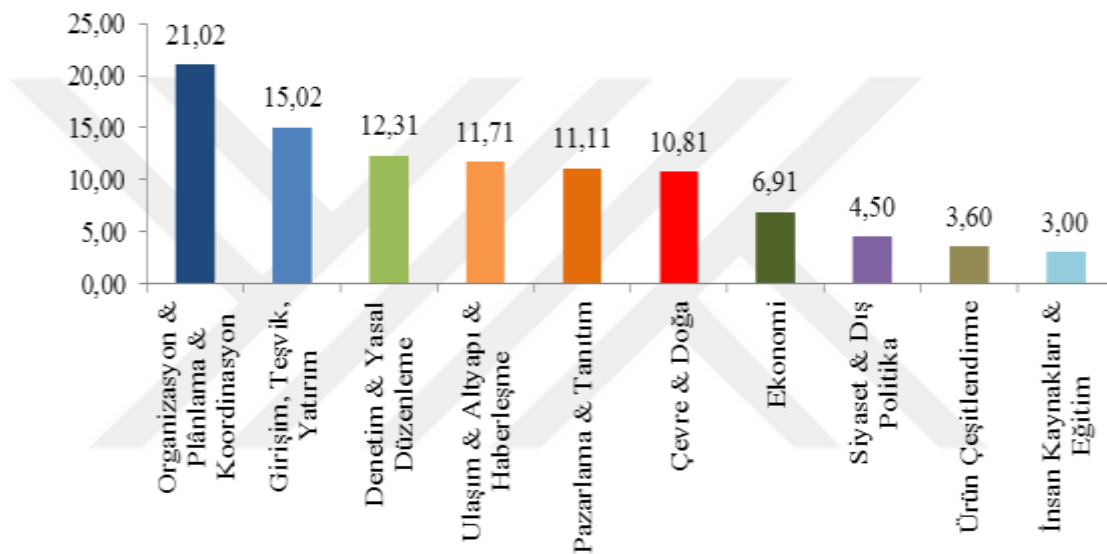
- KKTC'de hükümetlerin iktidarda kalma süresinin kısa olması üst düzey yöneticilerin sıklıkla değişmesine ve kurumsal hafızanın zayıflamasına yol açarken, sektörel gelişmenin de ağırlaşmasına neden olmaktadır⁴⁵⁸.

Detaylı olarak paylaşılan kalkınma plânları, yıllık plânlar ve orta vadeli plânlarda görüldüğü üzere, KKTC turizm istatistikleri yıllık ortalama %10 artarken,

⁴⁵⁷ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2018 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2018.pdf>, (16.08.2020), s. 110-118.

⁴⁵⁸ KKTC Devlet Planlama Örgütü, *a.g.b.*, (16.08.2020), s. 118.

sektörün sorunlarının çözümü ve plânlardaki hedeflere ulaşılması konularında arzu edilen üst düzey sonuçlara ulaşamamıştır. Ayrıca, 2006 yılında yayınlanmaya başlayan ve 2018 yılına devam eden makro ekonomik ve sektörel gelişmeler raporlarında, aynı sorunların yıllar itibari ile raporlarda tekrar etmesi, dikkat çekici bir konu olmuştur. Bu durumun raporlarda belirtilen en önemli nedenleri: KKTC'ye uluslararası alanda uygulanan engellemeler ve KKTC hükümetlerinin kısa süreli olması ile kurumsal hafızanın zayıflaması olarak belirtilmiştir.

Grafik 35: Gelişim Raporlarındaki Sorunların Konulara Göre Sınıflandırılması.

Makro ekonomik ve sektörel gelişim raporlarındaki sorunların veri analizi yöntemi ile incelendiği ve konulara göre sınıflandırıldığı grafik 34'e bakıldığında, organizasyon, plânlama ve koordinasyon ile ilgili sektör sorunlarının, gelişim raporlarında %21,02 sıklık oranı ile yer aldığı görülmektedir. Girişim, teşvik ve yatırım konulu sorunların %15,02 sıklık oranı ile ikinci sırada yer aldığı grafikte, denetim ve yasal düzenleme ile ilgili sorunlar ise %12,31 ile üçüncü sırada konumlanmıştır.

Bağımsızlık öncesi başlayan ve günümüze kadar devam eden, yıllık, iki yıllık ve beş yıllık kalkınma plânları, izolasyon ve ambargolar altındaki KKTC turizm sektörünün gelişimi için gerekli politikaların üretildiği çalışmalar olmuştur. Fakat

belirtilen bu politikaların plânlanan şekilde hayata geçirilememesinin bir takım nedenleri olmuştur⁴⁵⁹:

- KKTC'nin uluslararası alanda tanınmaması,
- KKTC ekonomisinin zayıflığı,
- KKTC'de kurulan koalisyon hükümetleri ve aralarındaki güçler çatışması,
- KKTC'de hükümetlerin ömrü (ortalama 15 ay),
- KKTC'de hükümet ve STK'lar arasında yaşanan koordinasyonsuzluklar,
- KKTC'deki turizm paydaşlarının rolünün belirsizliği (Ne yapılacak? Nasıl yapılacak?),
- KKTC'deki yöneticilerin vizyon eksikliği,
- KKTC'deki kurum ve kuruluşlardaki deneyim ve uzman eksikliği.

Görüldüğü gibi KKTC'ye dış ilişkilerde uygulanan izolasyon ve ambargoların, iç ilişkilerde meydana getirdiği etkiler, ülkede turizm politikalarının sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesini ve sürdürülmesini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, KKTC'de devlet birimlerinin zaman içinde çözüm üretme kabiliyetini zayıflatmış, mevcut sorunların ise kronikleşmesine zemin hazırlamıştır. Böylece, kalkınma planları ve sektörel gelişim raporlarında görüldüğü gibi organizasyon, koordinasyon, denetim, yasal düzenleme, ulaşım, altyapı, haberleşme, pazarlama, çevre ve insan kaynakları gibi konulardaki maddelerin, yıllar itibarı ile raporlarda tekrarlanmasına yol açmıştır. Fakat her şeye rağmen geliştirilen bu politikaların KKTC için en önemli sonucu: Ülkeye uygulanan izolasyon ve ambargoların turizm politikaları ile zayıflatılması olmuştur.

⁴⁵⁹ İsmet Esenyel-Mohammad Abuhjeeleh, "The Analysis of Tourism Policies by Different Governments and their Potential Implementation in North Cyprus Economy", *Journal of Political Sciences&Public Affairs*, <https://www.longdom.org/open-access/the-analysis-of-tourism-policies-by-different-governments-and-theirpotential-implementation-in-north-cyprus-economy-2332-0761-1000221.pdf>, (28.07.2021), s. 12.

ÜLKE	ÖRGÜT	YOLCU	ÜLKE	ÖRGÜT	YOLCU
ABD	BM, NATO, G7	3.736	İSRAİL	BM	739
ALMANYA	BM, NATO, G7, AB	51.122	İSVEÇ	BM, AB	11.443
ARNAVUTLUK	BM, NATO, İİT	427	İSVİÇRE	BM	3.152
AVUSTURYA	BM, AB	869	İTALYA	BM, NATO, G7, AB	3.943
AZERBAYCAN	BM, İİÖ	8.206	KANADA	BM, NATO, G7	885
BELÇİKA	BM, NATO, AB	5.664	KAZAKİSTAN	BM, İİT, ŞİÖ	5.978
BEYAZ RUSYA	BM	4.843	KIRGIZİSTAN	BM, İİT, ŞİÖ	3.248
BULGARİSTAN	BM, NATO, AB	2.182	LETONYA	BM, NAOT, AB	469
ÇEK CUMHURİYETİ	BM, NATO, AB	3.529	LÜBNAN	BM, İİT	4.240
ÇİN	BM, ŞİÖ	13.106	MACARİSTAN	BM, NATO, AB	2.315
DANİMARKA	BM, NATO, AB	1.805	MISIR	BM, İİT	3.121
ESTONYA	BM, NATO, AB	7.734	MOLDOVYA	BM	2.303
FAS	BM, İİT	242	NORVEÇ	BM, NATO	2.981
FİNLANDİYA	BM, AB	1.322	PAKİSTAN	BM, İİT	6.702
FRANSA	BM, NATO, G7, AB	6.684	POLONYA	BM, NATO, AB	7.284
GÜNEY KIBRIS	BM	12.004	ROMANYA	BM, NATO, AB	1.461
GÜRCİSTAN	BM	3.084	RUSYA	BM, ŞİÖ	12.580
HİNDİSTAN	BM	2.529	SLOVAKYA	BM, NATO, AB	6.531
HOLLANDA	BM, NATO, AB	2.825	SLOVENYA	BM, NATO, AB	2.496
IRAK	BM, İİT	12.756	SURİYE	BM	10.666
İNGİLTERE	BM, G7	10.667	TÜRKMENİSTAN	BM, İİT	2.275
İNGİLTERE (Kıbrıslı Türk)		34.332	UKRAYNA	BM	10.280
İRAN	BM, İİT	19.716	ÜRDÜN	BM, İİT	12.327
İRLANDA	BM, AB	22.012	YUNANİSTAN	BM, NATO, AB	1.482
İSPANYA	BM, NATO, AB	840	DİĞER		49.068

Tablo 4: 2018 yılı KKTC'ye Gelen Yabancı Uyraklı Yolcu Sayıları⁴⁶⁰

Tablo 4'te paylaşılan ve çok dikkat çekici bir başka sonuç ise 2018 yılında KKTC'ye gelen ziyaretçilerin yaklaşık %23'ünün (400.205 kişi), KKTC'yi uluslararası alanda tanımayan ülkelerin vatandaşlarından oluştuğu gerçeğidir.

⁴⁶⁰ KKTC Devlet Planlama Örgütü, "2018 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler", <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2018.pdf>, (17.07.2021), s. 110.

Aslında daha önceki yıllardan pekte farklı olmayan bu durum, hiç kuşkusuz KKTC'nin turizm politikalarının bir göstergesidir.

Tablo 4'e detaylı olarak bakıldığında, listedeki ülkelerin arasında ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada gibi G7 ülkeleri vatandaşlarının yanında, NATO, BM, AB, İslam İşbirliği Teşkilatı, hatta Şangay İşbirliği Örgütü ülkeleri vatandaşlarının da bulunduğu görülmektedir. Bu durum, turizmin yumuşak güç unsuru olarak kullanıldığında, toplumlararası ilişkilere ve barışa olumlu katkılar sağladığının da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında, KKTC'deki turizm sektörünün yeri ve öneminin, farklı bir misyona daha sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

3.4.4. KKTC'de Turizmi Teşvik İçin Düzenlenen Yasalar Ve Tüzükler

Kurulduğundan bugüne izolasyon ve ambargolarla mücadele eden KKTC'de turizmin geliştirilmesi için çıkarılan yasa, tüzük ve içerikleri şu şekildedir.

3.4.4.1. Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası

KKTC Meclis'inde 24 Nisan 1987'de kabul edilen Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası, turizm hizmeti veren kuruluşların ve yatırımların teşvik edilmesini, düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlamaktadır. Yasanın amacı; KKTC sınırları içinde turizm sektöründe özendirici yatırım kolaylıkları sağlamak, turizmin gelişmesinde yararlı olabilecek teşvik unsurları ve standartları getirerek, sektörü düzenlemek, geliştirmek, dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturmak ve önlemlerin alınmasını sağlamaktır⁴⁶¹.

⁴⁶¹ KKTC Turizm Bakanlığı, "Mevzuat ve Yasalar", <https://turizm.gov.ct.tr/MEVZUAT/Yasalar>, (20.08.2020).

3.4.4.2.Oteller Yasası

KKTC’de otellerin ruhsatlandırılması, devredilmesi, sınıflandırılması, konuk kayıtlarının tutulması ve harçlar ile ilgili başlıkları kapsayan, dört kısımdan oluşan ve bir dizi değişiklik sonrası 2007 yılında son halini alan yasadır⁴⁶².

3.4.4.3.Turizm Gelişim Yasası

KKTC Meclisi’nde 10 Kasım 2011’de kabul edilen Turizm Gelişim Yasası’nın amacı; bölgesel farklılıkları göz önüne alarak tarihi mirasa, doğal çevreye ve kültürel dokuya bağlı kalarak sürdürülebilir turizm modeli ile yerel kaynak kullanımını öne çıkarmaktır. Ayrıca ekonomiye katkıda bulunurken, katma değer in ülke içinde kalması için çeşitlilik merkezli turizmde kaliteyi artırmak ve yerel halka dayalı turizm modelinin gelişimini başarmaktır.

Bu yasa kapsamında bakanlığa bağlı 13 üyeden oluşan Turizm Gelişim Kurulu, ayda en az bir kez toplanmaktadır. Kurul, kamu ve özel sektörün işbirliğini sağlamak ve turizmin gelişimi ile ilgili plânlama çalışmalarını gerçekleştirmek için çalışmaktadır. Başkanlığını müsteşarın yaptığı kurulun, başkan yardımcılığını Turizm Plânlama Daire Müdürü yapmaktadır. Kurulun üyeleri çevre, plânlama ve turizm ile ilgili kamu, kurum ve kuruluşlarda görev alan üst düzey yöneticiler tarafından oluşmaktadır⁴⁶³. Öte yandan bu kurumun geliştirdiği Turizm Gelişim Plânında, bölgelere yönelik özel plân ve stratejiler de bulunmaktadır. Bunlar Turizm Gelişim Yasası’nda şu şekilde belirtilmiştir:

3.4.4.3.1. İskele-Karpaz Bölgesi İçin Plân Ve Stratejiler

İskele-Karpaz Bölgesi’nin doğal, tarihi ve kültürel mirası korunarak alternatif turizm amaçlı kullanılmasına çalışılacak, bu kapsamda çevrenin koruma plânları hazırlanıp, hayata geçirilecektir. Bölgede yapılacak yatırımlar, Bafra 15.000 yatak,

---

⁴⁶² Gös. Yer.

⁴⁶³ Gös. Yer.

İskele 9.000 yatak olacak şekilde sınırlandırılacak ve belirlenen azami yatak kapasitesinin üzerindeki turizm yatırımlarına izin verilmeyecektir⁴⁶⁴.

3.4.4.3.2. Güzelyurt-Lefke Bölgesi İçin Plân Ve Stratejiler

Güzelyurt-Lefke Bölgesi'nin doğal, tarihi ve kültürel mirası korunarak alternatif turizm amaçlı kullanılmasına çalışılacak, bu kapsamda çevrenin koruma plânları hazırlanıp, hayata geçirilecektir. Ayrıca yatak kapasitesi mevcut konaklama tesisleri ile birlikte toplam 4 bin olacak şekilde sınırlandırılacak ve kapasitenin üzerindeki turizm yatırımlarına izin verilmeyecektir⁴⁶⁵.

3.4.4.3.3. Lefkoşa Bölgesi İçin Plân Ve Stratejiler

Lefkoşa Surlariçi'ne geleneksel kimlik kazandırılmak için dokuya aykırı olan kullanımlarla ilgili gerekli işlemler yapılacak, binalar ve sokaklar restore edilecek böylece sanat, kültür ve alternatif turizme yönelik ticari faaliyetler arttırılacaktır. Ayrıca konaklama arzına yönelik küçük ölçekli tesislerin oluşturulması teşvik edilecek, yatak kapasitesinin mevcutlarla birlikte 2.500 ile sınırlandırılması sağlanırken, bu kapasitenin üzerindeki turizm yatırımlarına izin verilmeyecektir⁴⁶⁶.

3.4.4.3.4. Gazimağusa Bölgesi İçin Plân Ve Stratejiler

Bölgenin tarihi değer taşıyan anıt binaları, hendekleri ve surları ile bir bütün olarak daha yaşanabilir bir kente dönüştürülmesi için Maraş dâhil eski şehir ve kıyı bandı ile iki ayrı gelişim stratejisi benimsenecektir. Bölge otantik değerlerine sadık kalınarak el sanatları ve yöresel ürünler teşvik edilecek, böylece turizme kazandırılacaktır. Alternatif turizm ile birlikte canlanacak turizm arzı için bu bölgelerde küçük ölçekli turistik konaklama tesisleri özendirilecek, yatak kapasitesi mevcutlarla birlikte toplam 6.000 olarak sınırlandırılacaktır⁴⁶⁷.

---

⁴⁶⁴ Gös. Yer..

⁴⁶⁵ Gös. Yer.

⁴⁶⁶ Gös. Yer.

⁴⁶⁷ Gös. Yer.

3.4.4.3.5. Girne Bölgesi İçin Plan Ve Stratejiler

Yeni binaların rengi, ölçeği, mimari oranları gibi özellikleri Girne Limanı, Girne Kalesi ve devamı boyunca şehrin silüetine benzer çizgide olması sağlanacaktır. Şehre uygun alternatif turizm çeşitleri ile KKTC'ye özgü ürünlerin turistik ürün kapsamında birleştirilmesi ile bölge halkının turizmden katma değer elde etmesi teşvik edilecektir. Girne şehri içindeki yoğun yapılaşma azaltılacak, turizme yönelik hizmet verecek yatak kapasitesi mevcutlarla birlikte toplam 23 bin ile sınırlandırılacaktır⁴⁶⁸.

3.4.4.4. Kıbrıs Türk Otelciler Birliği (KITOB) Yasası

KKTC Meclisi'nde 2 Temmuz 2012'de kabul edilen KITOB Yasası, KKTC'de faaliyet gösteren tesis işletmecilerinin oluşturduğu KITOB'un kurulması ve yürütülmesi için gerekli faaliyetleri kapsar. Bu yasa ile turizmde önemli bir yeri olan otel işletmeciliğinin yapılması, geliştirilmesi, korunması, mevzuat kapsamında örgütlenilmesi ve bu amaçla organizasyon, temsiliyet, denetim ve eğitim faaliyetlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanır⁴⁶⁹. Oteller Yasası, 2012 yılında düzenlenen ve 2014 yılında değişikliğe uğrayan oteller tüzüğü ile de desteklenmiştir. KKTC Oteller Tüzüğü'nün amacı ise otellerin geliştirilerek günümüz şartlarına uygun hale getirilmesi, sınıflandırılması ve aynı gruptaki tesisler arasında standardın sağlanarak kalitenin yükseltilmesi olmuştur⁴⁷⁰.

3.4.4.5. Tur Operatörleri İçin Teşviklendirme Tüzüğü

KKTC'de 2011-2013 yılları arasında uygulanmaya başlanan ve günümüze kadar devam eden tur operatörleri için teşviklendirme esasları dört şekilde yapılmaktadır.

---

⁴⁶⁸ Gös. Yer.

⁴⁶⁹ Gös. Yer.

⁴⁷⁰ Gös. Yer.

3.4.4.5.1. Türkiye Cumhuriyeti Haricindeki Charter Seferler İçin Teşviklendirme Esasları⁴⁷¹

- Türkiye haricindeki diğer ülkelerden Ercan Havalimanı'na getirilen ve en az yedi gece belirlenen tesislerde konaklatılan turistler için; KITSAB'a üye olan acente üzerinden tur operatörüne kişi başı 65 avro verilmektedir. (6-12 yaş grubu %75)
- Yerel temsilci olan KITSAB üyesi acentelere, konaklatılan her kişi için 5 avro destek ödenir. Ayrıca, belirlenen ufak ölçekli turistik tesislerde, konaklayan her turist için acenteye ek olarak 0,7 avro ödenmektedir.
- KKTC'ye turist getirmek için düzenlenecek uçuşlarda (en az 108 kişilik), taşınacak turist için tablo 5'te belirtilen katkı ödemeleri yapılmaktadır.

Ortalama Her Seferde Ulaşılabilecek Doluluk Oranı (%)	Taşınacak Turist 10 Binden Az ise Sefer Başına Katkı Miktarı (€)	Taşınacak Turist 10 Binden Fazla ise Sefer Başına Katkı Miktarı (€)
60-64	2	3,5
65-69	2,5	4
70-74	3	4,5
75+	3,5	5

Tablo 5: Charter Uçuşlar İçin Sefer Başına Katkı Miktarları.

- KKTC'ye turist getirmek için herhangi bir destinasyondan organize edilecek uçuşlarda, bir defaya mahsus olarak tur operatörüne, tablo 6'da belirtilen şekilde, ekstra teşvik ödemesi yapılmaktadır

Taşınacak Toplam Turist Sayısı	Ödenecek Katkı Miktarı (€)
En az 1.500 turist	15
En az 5.000 turist	25
En az 7.500 turist	55
En az 10.000 turist	100
En az 15.000 turist	200
En az 20.000 turist	300
En az 25.000 turist	500
En az 30.000 turist	850

Tablo 6: Charter Uçuşlar İçin Bir Defaya Mahsus Teşvik Miktarları.

⁴⁷¹ Gös. Yer.

- Belirlenen destinasyonlara uçak ile yolcu getiren tur operatörlerine, tablo 7’de belirtilen şekilde, yılda bir kez reklam katkısı verilmektedir.

Taşınması Gereken Turist Sayısı	Toplam Miktar (€)
1.500-5.000	10
5.001-10.000	20
10.001-15.000	40
15.001-20.000	60
20.001 +	100

Tablo 7: Charter Uçuşlar İçin Bir Defaya Mahsus Reklam Katkı Miktarları.

3.4.4.5.2. Özel İlgi Grupları Ve Kapalı Gruplar İçin Teşviklendirme Esasları⁴⁷²

- 15 Haziran-31 Ağustos dönemi hariç, KITSAB üyesi acenteler aracılığı ile dünyanın her hangi yerinden, KITSAB üyesi acenteler kanalı ile KKTC’ye getirilen, ikinci madde kapsamına giren ve belirlenen tesislerde konaklayan her turist için, teşvik verilmektedir. (6-12 yaş grubu için %50’si)
- Özel ilgi gruplarını KKTC’de konaklatan tur operatörlerine, her turist için tablo 8’de belirtilen şekilde teşvik verilmektedir. (tutara ek olarak, küçük ölçekli turistik tesislerde konaklayan her turist için 0,8 avro daha verilmektedir.)

Bölge	Konaklama Şartı	Kişi Başı Teşvik (€)
Türkiye	En az beş gece	35
Türkiye	En az yedi gece	45
Diğer	En az beş gece	50
Diğer	En az yedi gece	65
Çoklu Destinasyon	En az Dört Gece	55

Tablo 8: Özel İlgi Turları İçin Turist Başına Teşvik Miktarları.

- KKTC’de belirtilen turistik tesislerde en az dört, en fazla yedi gece konaklattırılan özel ilgi grupları için, tur operatörüne kişi başı 15 avro ödenmektedir. (İngiltere’den getirilecek turistler için 20 avro)
- KKTC’de gerçekleştirilen seminer, kongre, konferans, toplantı ve bayi tatilleri kapsamındaki grupların tur operatörü veya havayolu şirketine tablo 9’da

⁴⁷² Gös. Yer.

belirtilen katkı miktarları ödenmektedir. (En az 120 kişilik gruplar için ek 50 avro katkı yapılmaktadır.)

- KKTC’de yerel temsilci olan KITSAB üyesi acenteye, her turist için kişi başına 5 avro destek ödemesi yapılmaktadır. (İngiltere için 10 avro)

Bölge	Konaklama Şartı	Kişi Başı Teşvik (€)
Türkiye	En az iki gece	15
Türkiye	En az üç gece	30
Diğer	En az üç gece	40
	En az üç gece (500’den fazla turist)	50

Tablo 9: Kapalı Gruplar İçin Turist Başına Hava Yolu Teşvik Miktarları.

3.4.4.5.3. Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelik Teşviklendirme Esasları⁴⁷³

- 1 Haziran-31 Ağustos dönemi, bayram ve resmi tatil günleri hariç her gün, Türkiye’den KKTC’ye getirilen ve KITSAB üyesi acenteler tarafından ikinci madde kuralları çerçevesinde belirlenen turistik tesislerde konaklatılan her turist için teşvik verilmektedir. (6-12 yaş grubu için %50’si verilmektedir.)
- Havalimanından konaklama tesislerine taşınan turistler için, tur operatörlerine tablo 10’da belirtilen şekilde teşvik verilmektedir.
- KKTC’ye getirilip turistik tesislerde en az üç gece konaklatılan her turist için, tur operatörüne kişi başına 15 avro teşvik verilmektedir.
- KKTC’de yerel temsilci olan KITSAB üyesi acenteye, her turist için kişi başına 5 avro ödeme yapılmaktadır.

Geceleme Sayısı	Kişi Başı Teşvik (€)	Dönem
En az dört gece	15	Yaz dönemi hariç
En az beş gece	25	Yaz dönemi hariç
En az yedi gece	35	Yaz dönemi hariç
En az dört gece	30	Şubat ayı için

Tablo 10: Ercan Havaalanı’ndan Taşınan Turistler için Teşvik Miktarları.

⁴⁷³ Gös. Yer.

3.4.4.5.4. Türkiye Cumhuriyeti Haricindeki Diğer Ülkeler İçin Teşviklendirme Esasları⁴⁷⁴

- Türkiye haricindeki diğer ülkelerden KKTC'ye turist taşıyan havayolları, tur operatörleri ve KITSAB üyesi acentelere, 2-12 yaş grubu için %75 teşvik verilmektedir. (İngiltere için 1 Haziran – 31 Ağustos tarihleri hariç)
- Türkiye haricindeki diğer ülkelerden KKTC'ye havayolu ile getirilen ve en az beş gece belirlenen turistik tesislerde yapılan konaklamalar için, tablo 11'deki kişi başı teşvik ödenmektedir.
- Ayrıca, belirlenen turistik tesislerde konaklatılan her turist için, tur operatörüne ek olarak 0,8 avro teşvik verilmektedir.

Geceleme Süresi	Kişi Başı Teşvik (€)
En az beş gece	40
En az altı gece	45
En az yedi gece	Aya göre 50-65

Tablo 11: Eko Turizm İçin Turist Başına Teşvik Miktarları.

- KKTC'ye bir yıl içinde en az 750 kişi taşıyan tur operatörüne, önceki teşviklere ek olarak kişi başı 15 avro katkı yapılmaktadır.
- Tablo 12'deki koşulları sağlayan tur operatörlerine, her takvim yılında bir kere olmak kaydıyla ilave katkı verilmektedir.

Konaklayacak Turist Sayısı	Kişi Başı İlave Teşvik (€)
1.000-2.000	2
2.001-4.000	4
4.001-6.000	6
6.001-8.000	8
8.001 +	10

Tablo 12: Özel İlgi Turları İçin Turist Başına İlave Katkı Miktarları.

- Çoklu destinasyonlarla taşınacak turistler için tur operatörüne, en az üç gece konaklama yapılması şartıyla tablo 13'te belirtilen şekilde katkı yapılmaktadır.

⁴⁷⁴ Gös. Yer.

Konaklayacak Turist Sayısı	Kişi Başı İlave Teşvik (€)
500-1,000	20
1.001-1.500	25
1.501-2.000	30
2.001 +	35

Tablo 13: Çoklu Destinasyonlar İçin Turist Başına Teşvik Miktarları.

- Tur operatörüne, konaklayan turist başına 15 avro reklam katkısı verilmektedir. (İngiltere için 20 avro)
- Yerel temsilcisi KITSAB üyesi olan acenteye, konaklattırdığı ve taşıdığı her turist için, 5 avro destek ödemesi yapılmaktadır. (İngiltere için 10 avro)
- Denizyolu ile turist taşınması ve bu kişilerin belirlenen turistik tesislerde konaklatılması halinde, denizyolu şirketinin her gidiş-dönüş esnasında harcadığı mazot giderinin %50'si karşılanmaktadır. Ayrıca, her gidiş-dönüş seferi için, denizyolu şirketine 4.000 avroya kadar ödeme yapılmaktadır.

KKTC'ye uygulanan izolasyon ve ambargoların etkilerinin zayıflatılması amacı ile geliştirilen turizm politikalarından biri olan yukardaki teşvikler, oldukça kapsamlı ve cezbedici olmasına rağmen, ödemelerin zamanında yapılması uygulamada sürdürülebilirlik açısından büyük önem arz etmektedir⁴⁷⁵. Bu kapsamda, 2017 ve 2018 teşvik ödemelerinin tamamı yapılmış olsa da 2019 ait teşvik ödemeleri, covid-19 nedeniyle kısmi olarak yapılabilmıştır⁴⁷⁶.

3.4.4.5.5. Diğer Teşvik, Katkı Ve İndirimler

DPÖ'nün plân ve/veya programları çerçevesinde Güzelyurt, Lefke, İskele ve Geçitkale bölgelerindeki yatırımlarda, mâl oluş bedeli üzerinden %200, diğer bölgelerde ise %100 indirim oranı uygulanmaktadır. Teşvik kapsamında yapılan girişimler sonucu, ithal edilecek makine ve bunlara ait teçhizatlar, her türlü gümrük

⁴⁷⁵ Kıbrıs Postası, "KKTC Turizm Şurası", https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n308412-kktc-turizminin-gelecegi-planlaniyor-kuzey-kibris-turizm-urasi-basladi, (19.08.2020).

⁴⁷⁶ Kıbrıs Postası, "KKTC'den Otelere ve Acentelere 20 Milyon Lira Hibe Desteği", <https://www.turizmuncel.com/haber/kktcden-otellere-ve-acentelere-20-milyon-lira-hibe-destegi>, (2.07.2021).

vergisi ve fondan muaf tutulurken, ithal ve yerli makine ve teçhizatlar da Katma Değer Vergisi'nden muaf tutulmaktadır.

Yatırımcıların taşınmaz mal talepleri, mevzuata uygun olarak ve imkânlar ölçüsünde kiralama yolu ile yapılmaktadır. Ayrıca yatırımcılar, yeni bina ve inşaat ruhsatı ile ilgili resmi harç ve her türlü katkı payından muaf tutulurken, sermaye arttırımı esnasında alınacak pul vergisinde de tüzükle belirlenen oranda bir indirim sağlanmaktadır. Öte yandan, yatırım kredilerine ait ipotek işlemlerinin pul ve kayıt harçlarında da tüzükle belirlenen oranda bir indirim uygulanmaktadır.

Yatırımlarda amortisman indirim oranları ise şu şekilde belirlenmiştir: Makine ve tesisat %10, "t" lisanslı motorlu araçlar %25, salon tipi motorlu araçlar ve motosikletler %15, diğer motorlu araçlar (kamyon, otobüs van, yük arabaları vb.) %25, dükkân ve ikametgâh %3, endüstriyel bina ve oteller %4, döşeme ve demirbaş %10⁴⁷⁷.

Kurumların aktifleştirdikleri ilk tesis ve kuruluş giderleri ile hava paraları, muhasebe kayıtlarındaki değerleri üzerinden eşit miktarda beş yıl içinde amorti edilebilmektedir. Ayrıca, patent ve patent hakları için yapılan giderler de bu hesaba katılabilmektedir. Satın alınan ve değeri satın alındığı yıl itibarıyla yürürlükte bulunan bir aylık brüt asgari ücreti aşmayan alet, edevat, mefruşat ve demirbaşlar dam amortismanına tabi tutulmayarak, doğrudan doğruya gider kaydedilebilmektedir.

KKTC'den dış ülkelere mal ve hizmet ihraç edenlerin elde ettikleri hasılatlarının %20'si KDV'den muaf tutulmaktadır. Bununla birlikte, her türlü mal ihracatı ile yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetler de vergiden muaftır. Yasa kapsamında vergiden muaf tutulmuş işlemlerle ilgili fatura ve benzeri belgelerde gösterilen KDV, yükümlünün vergiye bağlı işlemleri üzerinden hesaplanacak KDV'den indirilmektedir. Vergiye bağlı işlemlerin mevcut olmaması veya hesaplanan tutarın indirilecek vergiden az olması halinde, mükellefe tüzükte belirlenen esaslar çerçevesinde iade yapılmaktadır.

⁴⁷⁷ KKTC DPO, "Diğer İndirim ve Teşvikler", <http://www.devplan.org/Yat-tes-reh-tr.pdf>, (23.08.2020).

KKTC ile yabancı ülkeler arasında deniz, hava ve kara yolu ile yapılan taşıma işlemleri ile transit işler KDV'den muaf tutulmaktadır. Fakat KKTC'de faaliyet gösteren ulaştırma kurumları tarafından verilen yolcu taşıma hizmetleri karşılığında nakden tahsil edilen veya hesaba alınan ücretler bu kapsamın dışındadır. Mevzuata göre uluslararası taşımacılık işleri yapanlar, alımlar üzerinden ödedikleri KDV için indirim veya iade hakkına sahiptirler⁴⁷⁸.

Görüldüğü gibi KKTC'deki turizm ile ilgili yasalar, tüzükler ve teşvikler yatırım yapmak isteyen girişimciler için oldukça cazip fırsatlar sunmaktadır. Bu noktada, KKTC'ye yatırım yapmak isteyen girişimciler için en önemli sorun, hiç kuşkusuz ülkeye uygulanan izolasyon ve ambargolar gibi görünse de zengin bir turizm potansiyeline sahip ülke için en önemli sorun: Turistik ürün ve hizmetin pazar önceliğinin etkili plânlanamaması nedeniyle, ülke kapasite kullanımının yeteri kadar değerlendirilememesi olarak gözükmektedir. Öte yandan bu durumun aşılabilmesi için, KKTC'nin turizm potansiyelinin doğru pazarlar için turistik ürün ve hizmete dönüştürülmesi, hayati önem arz etmektedir.

---

⁴⁷⁸ Gös. Yer.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaklaşık 4 yıllık bir çalışmanın ürünü olan bu tez çalışması, 1983 yılında self-determinasyon hakkı ile ulus-devlet olarak dünya sahnesine çıkan ve uluslararası alanda birçok devlet tarafından tanınmayan KKTC'nin, turizm politikaları üzerine yapılmış bir araştırmadır. Bu neden ile özet bir Kıbrıs tarihinin yer aldığı çalışmada, konunun daha iyi anlaşılması için, Türklerin adadaki varlığına da dönemler halinde değinilmiştir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesi, uluslararası ilişkilerin Neo-liberalizm teorisi ile oluşturulmuştur. Dolayısıyla, araştırma konusunun ana temaları olan turizm, izolasyon, ambargo, ticaret, yatırım, teşvik, güç (sert-yumuşak), savaş, anlaşma ve barış gibi konuları; liberalizmin temel kavramları olan birey, özgürlük, barış, evrensel insan hakları, hukukun üstünlüğü, teşebbüs hürriyeti, gelişme, modernizm, seküler ahlak, akılcılık, serbest ticaret ve serbest piyasa konuları ile örtüşmektedir. Ayrıca, kullanılan teorinin temel kavramları ile araştırmanın temel hipotezi ve ikincil hipotezleri de uyumludur.

Araştırma kapsamında, KKTC'nin DPÖ tarafından 1983-2022 yılları arası için hazırlanan, kalkınma plânları ve sektörel raporları incelenmiş, kurumun KKTC turizm sektörü için ortaya koyduğu hedef, amaç, politika ve sorunlar içerik analizi yöntemine tabi tutulmuştur. Yaklaşık 3700 kelimedenden oluşan kalkınma plânlarının içinde sıklık derecesi en fazla olan kelimeler: “Geliştirme”, “Yatırım”, “Arttırma”, “Plân”, “Destekleme”, “Tanıtım”, “Pazarlama”, “Talep”, “Hizmet” ve “Kalite” olarak tespit edilmiştir. Kısacası: DPÖ, turizmdeki gelişimin ve yatırımların arttırılması için plânlama, destekleme ve pazarlamanın gerekliliğini, hazırladığı raporlarla turizm paydaşlarına aktarmıştır.

Aynı dönem için iki yüzden fazla maddenin yer aldığı kalkınma plânlarının konulara göre sınıflandırılması yapılmış, organizasyon, plânlama ve koordinasyon ile ilgili maddelerin, kalkınma plânlarındaki sıklık oranının %22,52 ile ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Girişim, teşvik ve yatırım konulu maddelerin %14,41 sıklık oranı ile ikinci sırada konumlandığı sınıflandırmada, pazarlama ve tanıtım ile ilgili

maddeler, %12,31 ile üçüncü sırada yer almıştır. Sınıflandırmanın diğer konuları ve maddelerdeki sıklık oranları ise şu şekilde oluşmuştur: Ürün çeşitlendirme %9,91, Denetim, yasal düzenleme %9,61, Ulaşım, altyapı, haberleşme %8,11, Çevre, doğa %7,81, İnsan kaynakları, eğitim %7,81, Ekonomi %4,20, Siyaset, dış politika %3,31.

Kalkınma plânlarının sınıflandırılması esnasında dikkat çeken bir diğer husus da çevre, doğa ve ürün çeşitlendirme ile ilgili maddelerin son yıllardaki plânlamalarda daha sık yer aldığı gerçeğidir. Bu durum, özellikle son yıllarda ulusal ve uluslararası örgütlerin yönlendirmesi ile devletlerin çevre konusundaki hassasiyetlerinin artması sonucu ortaya çıkmış bir olgudur. Öte yandan, organizasyon, plânlama, koordinasyon, girişim, teşvik, yatırım, pazarlama ve tanıtım konulu maddelerin, tüm kalkınma plânlarında sıklıkla yer almasının nedeni: KKTC'ye uygulanan uluslararası alandaki yaptırımlar ve etkileri olmuştur. Bu durumun etkilerinin hafifletilmesi için, KKTC kurum ve kuruluşları, kalkınma plânları ve sınırlı devlet destekleri yolu ile sektörün kazanımlarını maksimuma çıkarmak için çalışmış ve olumlu sonuçlar elde etmiştir. Kısacası: Yaşanan tüm zorluk ve engellemelere rağmen 2019 yılına gelindiğinde, KKTC turizm politikaları ile ülkede yaklaşık 1,76 milyon turist ve 970 milyon dolar net turizm gelirine ulaşılmıştır. Kişi başı ortalama turist harcamasının 550 doları geçtiği KKTC'de, kapasite kullanım oranı ise %50,4 olarak gerçekleşmiştir.

Araştırmada kapsamında faydalanan bir diğer DPÖ raporu ise turizm sektörü ile ilgili 2004-2018 yıllarına ait istatistik ve sorunların paylaşıldığı, makro ekonomik ve sektörel gelişmeler raporu olmuştur. İçerik analizi yöntemi ile incelenen bu raporlarda, en dikkat çekici tespitlerden biri: Aynı sorunların yıllar itibariyle tekrar tekrar raporlarda yer almış olmasıdır. Bu durumun raporlarda belirtilen en önemli iki nedeni ise: KKTC'ye uluslararası alanda uygulanan yaptırımlar ve KKTC hükümetlerinin kısa süreli ömürleri olarak belirtilmiştir. Öte yandan, sektörel gelişim raporlarındaki sorunların konulara göre sınıflandırıldığı içerik analizinde: Organizasyon, plânlama ve koordinasyon ile ilgili sektör sorunlarının %21,02 ile ilk sırada yer aldığı belirlenmiştir. Girişim, teşvik ve yatırım konulu sorunların %15,02 sıklık oranı ile ikinci sırada yer aldığı analizde, denetim ve

yasal düzenlemeyle ilgili sorunlar ise %12,31 ile üçüncü sırada konumlanmıştır. Diğer sorunlarla ilgi sıralama ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Ulaşım, altyapı, haberleşme %11,71, Pazarlama, tanıtım %11,11, Çevre, Doğa %10,81, Ekonomi %6,91, Siyaset, dış politika %4,50, Ürün çeşitlendirme %3,60, İnsan Kaynakları, eğitim %3.

Araştırma kapsamında incelenen raporlar ve edinilen bilgiler ışığında, KKTC’de etkin ve sonuç odaklı turizm politikalarının oluşturulduğu, fakat bu politikaların hayata geçirilmesinde, KKTC kurum ve kuruluşlarının bir takım sınırlılıklarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu sınırlılıklar nedeni ile arzu edilen yüksek başarı elde edilemese de turizm sektörünün gelişimi ve uluslararası yaptırımların etkilerinin azaltılması konusunda olumlu kazanımlar tespit edilmiştir. Bu olumlu kazanımlardan birisi: 1989 yılından bu yana KKTC’ye gelen toplam ziyaretçilerin %20 den fazlasının, KKTC’yi uluslararası alanda tanımayan ülke vatandaşlarından oluştuğudur.

KKTC tarihinde ülkeye gelen en yüksek yabancı uyruklu ziyaretçi sayısına, 410.082 kişiyle bakanlığın yoğun bir tanıtım ve pazarlama yapmış olduğu 2017 yılında ulaşılrken (%26); 2019 yılında bu sayı %2,5’luk düşüşle 391.514 kişi olarak gerçekleşmiştir (%22,25). Bu yabancı uyruklu ziyaretçilerin arasında, (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada) G7 ülkeleri vatandaşlarının yanında NATO, BM, AB, İslam İşbirliği Teşkilatı hatta Şangay İşbirliği Örgütü ülkelerinin vatandaşlarının da bulunduğu görülmektedir. Bu durum, KKTC’nin turizm sektörünü kullanarak, kendisine uygulanan izolasyon ve ambargoların etkilerini nasıl hafiflettiğinin bir başka göstergesi olmuştur. Kısacası: KKTC, turizmin yumuşak güç unsuru olarak toplumlararası ilişkilere ve barışa olumlu katkılar sağladığını tüm dünyaya uygulamalı olarak göstermiştir.

Araştırma ile ilgili bir diğer önemli bulgu ise: KKTC turizm politikalarının etkinliğinde ortaya çıkan sınırlılıklar olmuştur. Bu sınırlılıkların temelinde, KKTC’nin ilanı sonrası, BMGK’de alınan 541 sayılı kararın etkisi yatmaktadır. Aslında BM, 541 sayılı kararıyla uluslararası topluma, Kıbrıslı Türklere karşı ambargo uygulanması ile ilgili bir çağrı yapmamıştır. Fakat BM’nin bu adımı,

uluslararası alanda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal hükümetinin, Rum Yönetimi olarak benimsenmesine neden olmuştur. Bu durumun doğal sonucu olarak KKTC, dünyadan hızlı bir şekilde izole edilirken, ülkenin uluslararası alanda tanınmama sorunu ve ulusal alanda bu soruna bağlı birçok sektörel etkiler ortaya çıkmıştır.

KKTC'nin uluslararası alanda tanınmaması siyasi bir meseledir ve uluslararası ilişkiler açısından sert güç olarak tanımlanmaktadır. Fakat Kıbrıslı Türkler bu sonuca 96 yıllık zorlu bir süreçten geçerek ulaşmıştır. Bu zorlu süreçte; 450 yıllık vatanlarında tecrit, göçe zorlanma, işkence, tecavüz, kişiyi hak ve hürriyetinden mahrum bırakma ve soykırım gibi uygulamalara maruz kalan Kıbrıslı Türkler, uluslararası hukukun ve anlaşmaların kendilerine verdikleri self-determinasyon hakkı ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Dolayısıyla araştırmanın giriş ve ikinci bölümünde detaylı olarak belirtildiği gibi: KKTC uluslararası hukuka uygun olarak kurulmuş bir ulus-devlet statüsündedir. Bundan dolayı da KKTC'nin tanınmaması yönünde atılan tüm adımlar uluslararası hukuk açısından geçersiz ve siyasi karar hükmündedir.

KKTC turizm politikalarının etkinliğindeki bir diğer sınırlılık ise: KKTC'nin uluslararası alanda siyasi olarak tanınmamasının neden olduğu ekonomi zayıflık durumudur. Bu durum nedeni ile 2019 yılında KKTC GSMH toplamı, yaklaşık 3,8 milyar dolar olurken; uluslararası alanda hiçbir engellemeye maruz kalmayan GKRY GSMH'ı 26 milyar doları geride bırakmıştır. Ayrıca, 2010-2019 yıllarını kapsayan, GKRY-KKTC turizm verilerinin karşılaştırıldığı istatistiklerin birçoğunda, Rum tarafının haksız elde ettiği istatistiksel üstünlüklerin sonuçlarına tanık olunmuştur.

Kıbrıs Cumhuriyeti sorununda, gerek BM gerekse AB içinde birçok liberal devlet ve yapı olmasına rağmen, hukukun üstünlüğü üstünlerin hukuku olmuş, serbest piyasa ve serbest ticaretin barışı hedefleyen rolü unutulmuş, akılcılık ve uyum gibi birçok liberal temel kavram ise siyasi kararlara kurban edilmiştir. Aslında, yarım asrı aşkın süredir uluslararası gündemi meşgul eden bu soruna bağlı gelişmelerin nedeni: Bölgede üstünlük yarışında olan devlet ve örgütlerin, Rumların tarihten gelen ideolojik ve hasmane tutumlarını, çıkarları doğrultusunda yönlendirmesidir. Bu durum, araştırmanın birinci ve ikinci bölümünde detaylarıyla

birlikte görülmekte; Rumların, Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıs Adasını ve/veya yönetimini paylaşmak istememelerinin özünü açıklamaktadır.

Rumların çözümsüzlük diplomasisi ile elde ettiği kazanımların tezahürü olan istatistiksel üstünlükler, KKTC'nin elde ettiği başarılar karşısında daha değerli ve anlamlı değildir. Nitekim 2004 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan, referandum sonrası BM genel kurulunda yaptığı açıklamada, Kıbrıs'ta barış ve çözümü isteyen tarafın, referandumda %65 "evet" diyen, Kıbrıslı Türklerin olduğunu vurgulaması ve AB üyeliği ile birlikte gelen hakların sadece GKRY tarafından kullanılmasının adil bir sonuç üretmeyeceğini belirtmesi daha değerlidir. Ayrıca Genel Sekreter Annan'ın, Türk tarafına uygulanan baskı ve izolasyonlara artık son verilmesi çağrısında bulunması, üst düzey bir BM yetkilisi tarafından, uluslararası topluma Kıbrıs Cumhuriyeti sorunu için yapılan nadir bir objektif çağrıdır. O gün bu çağrı ile BMGK'ya sunulan rapor, Rusya tarafından veto edilmiş ve BMGK gündemine alınmamış olabilir ama bugün devam eden toplumlararası görüşmelerdeki taraflara ve tüm dünyaya, Kıbrıs'ta çözüme gidecek yolu göstermesi açısından mihenk taşı niteliğindedir.

Araştırmada geline bu noktadan hareketle: Neo-liberalizmin çıkarların uyumu, serbest ticaret, serbest piyasa ve işbirliği gibi temel kavramları rehberliğinde, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununa uluslararası örgütler ile adil bir çözüm geliştirilebilir. Bu kapsamda uluslararası alanda atılabilecek ilk samimi adım, referandum sonrası AB tarafından hazırlanan fakat Rum tarafının müdahaleleri sonucu engellenen "Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün", AB tarafından yeniden değerlendirilmesi ile atılabilir. Çünkü "Beşli Görüşmeler" olarak bilinen toplumlararası görüşmelerde, altıncı katılımcı olmak isteyen AB'nin, Kıbrıs Cumhuriyeti sorununa böylesi bir Neo-liberalist çözüm ile yaklaşması, AB'nin temel kavramları ile örtüşen samimi bir adım olabilir. Böylesi bir gelişme, yarım asırdan fazladır beklenen barışın müjdesini verebilir.

KKTC turizm politikalarının etkinliğindeki bir diğer sınırlılık da ülkede kurulan koalisyon hükümetleri ve aralarında yaşanan güçler çatışması olmuştur. Bu durum, KKTC'deki hükümetlerin ömrünün ortalama 15 ay gibi kısa bir süre

olmasına yol açarken, turizm dâhil KKTC'deki tüm kurum ve kuruluşların çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca benzer bir durum, Türkiye açısından da yaşanmış, siyasi alandaki gerginlikleri fırsat bilen egemen güçler, önce ülke gündemi ve sokakları hareketlendirmiş; ardından yaşanan suni çatışmalar ile askeri darbelere zemin hazırlamıştır. Böylece, Türkiye'nin maddi-manevi kaynaklarının iç politika ve dış politikada farklı konulara yönlendirilmiş, özellikle Kıbrıs gibi birçok farklı konuda, Türkiye'nin daha etkin dış politikalar üretmesi engellenmiştir. Öte yandan, KKTC ve Türkiye hükümetleri arasında dönem dönem yaşanan siyasi uzlaşmazlıklar da KKTC'ye Türkiye tarafından yapılacak yatırım, destek ve açılımlarda durağanlığa neden olmuştur. Bu durumun uluslararası alandaki yaptırımlarla birleşmesiyle, turizm dâhil tüm KKTC sektörleri olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla doğrudan ticaret ve ulaşım konusunda engellemelere maruz kalan KKTC'nin, Türkiye hükümetleri ile içte ve dışta müşterek adımlar atması, KKTC'nin gelişimi ve uluslararası alandaki yaptırımların zayıflatılması için hayati önem arz etmektedir.

KKTC turizm politikalarının etkinliğinde tespit edilen bir başka sınırlılık ise hükümet ve sivil toplum kuruluşları arasında yaşanan koordinasyonsuzluklar olmuştur. Bu durumun nedeni: KKTC'deki hükümetlerin sık değişimi ile ortaya çıkan organizasyon ve plânlama eksiklikleridir. Ayrıca, ülke turizm sektöründe yetişmiş insan gücünün azlığı, kurum ve kuruluşların vizyonlarını, deneyimlerini, kabiliyetlerini ve kaliteli iş üretmelerini de yakından etkilemiştir. Bu iki sınırlılığın etkin kontrol edilememesi, turizm paydaşlarının sektördeki etkinliğini de göreceli hale getirmiştir. Çünkü siyasi istikrarın olduğu ülkede, tecrübeli iş gücünün plânladığı ve organize ettiği turizm paydaşları, ahenkli bir şekilde çalışarak kaliteli bir sonuç ortaya koyabilir.

Yaklaşık 40 yıllık turizm plânlamaları ve uygulamada sınırlı kalan politikaların ardından, KKTC turizm sektörünün 2025 yılı için hedefi: 2 milyon turist ve 2 milyar dolar gelir olarak belirlenmiştir. Fakat 2020 yılının ilk aylarında dünya genelinde yaşanan ve etkilerinin halen devam ettiği covid-19 salgını, turizm sektörünün ciddi yara almasına neden olmuştur. Bu durum, tüm dünya ülkelerindeki gibi KKTC'ye 2020 yılında gelen turist sayıları ve doluluk oranlarında da büyük

düşüşe yol açmıştır. (388.837 turist - Doluluk % 16,9, yaklaşık 200 milyon dolar gelir) Aşılama çalışmalarının devam ettiği bu süreçte, ümidimiz yakın bir zamanda insanlığın bu süreçten de yeni kazanımlar ile güçlenerek çıkması ve KKTC'nin belirlenen hedeflere ulaşmasıdır.

Bu araştırma, KKTC'nin turizmi kullanarak kültürel farklılıklarını dünyaya tanıtmayı, ekonomisine fayda sağlaması, istihdamını arttırması, doğasını koruması, barışı desteklemesi gibi birçok faydaları elde ettiğini gösteren bir çalışma olmuştur. Fakat bu durum, uluslararası rekabetin giderek arttığı dünya turizm piyasasında KKTC için yeterli bir başarı değildir. Bir turistik ürünün satılmasındaki en önemli etken, kuşkusuz ürünün cazibesi ile birlikte, o ürünün pazarlanma becerisidir. Özellikle KKTC gibi dünyadan izole edilmeye çalışılan ve ambargolar uygulanan bir ada devletin turizm ürünlerinin, uluslararası turizm piyasasında karşılaşacağı zorluklar, diğer ada ülkelerine göre çok daha fazladır. Bu sebep ile normal turizm politikaları ve pazarlama metotları ile KKTC'de başarılı turizm istatistiklerine ulaşmanın daha uzun bir zaman alacağı ve başarı oranının düşeceği olası bir gerçektir. Nitekim KKTC'nin yıllar itibariyle turistik verileri incelendiğinde, bu durum çok açık bir şekilde gözükmemektedir.

Araştırma kapsamında, KKTC turizminin pazarlama ve tanıtım çalışmalarının özellikle fuar ve tanıtım günleri olarak sürdürüldüğü tespit edilirken, KKTC'ye daha fazla turist çekebilmenin, mevcut pazarların turist karakteristiğinin iyi analiz edilmesinden geçtiği anlaşılmaktadır. Bu neden ile KKTC'nin dünya turizm pazarındaki öncelikli hedef kitlesi, ülkeye giriş yapan ziyaretçilerin 4/3'ünü teşkil eden Türkiye'dir. Bu amaç ile Türkiye'den gelen ziyaretçi sayısını arttırabilmek için ülkeler arası ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Öte yandan, fiyat rekabetinin sağlanabilmesi için, KKTC'ye Türkiye'den ithal edilen ürünlerin fiyat farklarının giderilmesi ve daha etkili çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu şekilde girdi maliyetleri düşürülerek, rekabet edilebilirlik arttırılabilir.

Araştırmanın sınırlılıklarından biri olan, KKTC genelinde ekonomik ve konforlu bir toplu ulaşımın olmayışı, turistlerin serbest dolaşımını etkileyen bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Perakende sektörüne bir canlılık getirebilecek

bu eksikliğin, zaman geçmeden giderilmesi ve ulaşım ağının oluşturulması için ivedi bir şekilde adımlar atılmalıdır. Bu konuda, Türkiye’de ilgili birimler ile iletişime geçilip, tecrübe paylaşımı ve/veya destek istenmelidir. (Örneğin; 2018 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Saraybosna’ya 15 belediye otobüsü ve yedek parçalarını bir tören ile hediye etmiştir.) KKTC ve Türkiye arasındaki ulaşım ağının içte ve dışta hızlı ve ucuz bir şekilde entegrasyonu sağlanabilirse, birleşik turistik ürün için Türkiye’deki seyahat acenteleri ile yeni iş birlikleri ve yatırım fırsatları ortaya çıkabilir. Böylece Türkiye’ye gelen yabancı turistlerin de KKTC’ye geçişi daha cazip hale gelebilir. Bu durum barışa, tanınırlığa ve ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlayabilir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu ise: KKTC’ye gelen ziyaretçilerin %95’ten fazlasının havayolu ulaşımını tercih ettiği gerçeğidir. Bu sebeple, başlangıçta en azından hafta sonları, KKTC ile Türkiye arasındaki havayolu ulaşımının İstanbul, Ankara, İzmir harici illerden de yapılması sağlanmalıdır. Ayrıca, Türkiye ile deniz ulaşımında daha ekonomik, konforlu ve hızlı bir ulaşım ağının hayata geçirilmesi için fırsatlar aranmalıdır. Tüm bu ulaşım sınırlılıklarının azaltılmasıyla, ziyaretçi sayıları arttırılabilir ve KKTC turizm politikalarının sektöre olan etkinliği değiştirilebilir.

Araştırma ile ilgili bir başka bulgu ise, KKTC’deki alternatif turizm çeşitliliğinin çokluğu ve yeni gelişmekte olması sebebiyle sunduğu fırsatlardır. KKTC’deki turizm sektörüne yatırım yapmak isteyen mevcut ve yeni girişimciler, gizli kalmış bu potansiyeli değerlendirmek için KKTC Turizm Bakanlığı’nın cazip teşvik, indirim ve yasalarından faydalanmalıdır. Ayrıca, anma turizmi kapsamında benzer bir desteklemenin, milli ve dini bayramlarda da gösterilmesi gerekmektedir. Türkiye ile karşılıklı, indirimli ve/veya ücretsiz seferlerin düzenlenmesi, ülkeler arası bağların ve KKTC ekonominin gelişmesine yardımcı olabilir. Bu konuda, 46 yıldır kapalı olan ve 8 Ekim 2020’de bir bölümünün açıldığı, Maraş bölgesinin cazibesinden de hafta sonu turları ile turizm amaçlı olarak faydalanılabilir.

Araştırma kapsamında elde edilen başka bir bulgu ise, KKTC’de iç ve dış turizmin hızlanması için turistik ürün ve hizmette çeşitliliğin arttırılmasıdır. Ziyaretçi

profilinin çeşitlendirilmesi olarak da düşünebileceğimiz bir takım girişimlerle, ülke kapasite oranı %50,4'ten daha yukarılara taşınabilir. Bu kapsamda, hayvanat bahçesi, eğlence parklarının yanında; muhafazakâr tatil olarak adlandırılan, ailelere yönelik turizmin yükselen ivmesi de gözden kaçırılmamalıdır. Öte yandan, bilim, sanat ve spor gibi alanlarda KKTC'li üniversitelerin Türkiye'deki üniversiteler ile yarışmalara katılması çalışmaları genişletilerek, ürün ve hizmet çeşitlendirmenin her yaş ve sosyal gruptaki turizme hitap etmesi plânlanabilir. Tüm bu turizm hareketliliğinin yaşandığı turistik yerlerde, turistik ürün ve hediyelik eşyaların mobil istasyonlarla turistlere sunulması ile bölge halkına yeni iş imkânları sağlanabilir.

Sonuç olarak: İzolasyon ve ambargolarla mücadele sürecinde, KKTC turizm politikalarının etkinliğini sınırlayan faktörlerin azaltılması ile KKTC turizm sektöründe daha başarılı istatistikî sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca, Neo-liberalizmin teorisinin “Karşılıklı Bağımlılık” kavramından yola çıkarak, “Doğrudan Ticaret Tüzüğü’nün” yeniden gözden geçirilmesi ile devam eden “Beşli Görüşmelerde” AB’nin altıncı katılımcı olması değerlendirilebilir. AB’nin ve Neo-liberalizmin temel değerleri ile örtüşen böylesi bir adım, Kıbrıs’ta ticarete, turizme ve barışa katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Afyoncu, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.

Ahmetbeyoğlu, Ali, Afyoncu Erhan, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yayınları, İstanbul 2001.

Ağaoğlu, Levent, *Kıbrıs Dünyanın Merkezidir*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018.

Ağaoğlu, Levent, *Kıbrıs-Afrin Hattı 1192-2018*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018.

Akçay, Belgin, Göçmen, İlke, *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2014.

Alasya, Halil Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, Ankara 1988.

Alasya, Halil Fikret, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Kıbrıs 1992.

Alasya, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1964.

Aliefendioğlu, Hanife, Kara, Nurten, *Kuzey Kıbrıs'ta Medya ve Temsil*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009.

Altan, Mustafa Haşim, *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*, Yeni Avrasya Yayınları, KKTC 2003.

An, Ahmet, *Kıbrıs: Taksim mi Fedarelleşme mi?*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2017.

An, Ahmet, *Kıbrıs Nereye Gidiyor?*, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2003.

Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 13, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, 15.Bsk. , 18.Cilt, İstanbul 1994.

Armaoğlu, Fahir, *Türk Dış Politikası Tarihi*, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2020.

Aslan, Zeynep, *Genel Turizm*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Atun, Ali Fikret, *Avrupa Birliği ve Kıbrıs'ın Avrupa Birliğine Üyeliği*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayınları, Devlet basımevi, Lefkoşa 2001.

Aydın, Mustafa, Erhan, Çağrı, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2006.

Avcıkurt, Cevdet, *Turizmde Tanıtma ve Satış Geliştirme*, Değişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.

Balcı, Ali, *Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013.

Başbuğ, İlker, *Unutulan Ada Kıbrıs*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2016.

Batman, Orhan, Türkay Oğuz, *Turizm Politikaları*, Değişim Yayınları, Sakarya 2004.

Baydar, M. Naci, *Avrupa Birliği – Türkiye & Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti*, Beta Basım A.Ş., İstanbul 2004.

Bedevi, Vergi, *Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayın No:1, Lefkoşa, 1966.

Beratlı, Nazım, *Kıbrıslı Türk Siyasi Tarihi 1878-1983 Başlangıçtan KKTC'ye*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2020.

Bertele, Tomasso, *Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, Çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap yayınevi, İstanbul, 2012.

Billuroğlu, Ahmet, *Kıbrıs Tarihi (1968-2005 Kıbrıs Siyasi Tarihi)*, Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları, Kıbrıs, 2005.

Birand, Mehmet Ali, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası 1959-2004*, 11. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.

Birleşmiş Milletler, *Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli (BM Planı)*, Çev: Belirtilmemiş, Kıbrıs, Tarih Belirtilmemiş.

Bozkurt Enver- Demirel Havva, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

Bulunç, Ahmet Zeki, *Kıbrıs Görüşme Süreci, Tehditler ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Seçimleri*, Başkent Üniversitesi Yayınları, Ankara Tarih Belirtilmemiş.

Burchill, Andrew, Linklater vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev: Muhammed Ağcan-Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, Cilt 11, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986.

Cahit, Neriman, *Araplara Satılan Kızlarımız*, Ateş Matbaacılık, Lefkoşa, 2013.

Can, Alper, *Antik Çağ Sözlüğü*, Sentez Yayınları, Bursa 2015.

Çakmak, Büşra, *Kurtlar Sofrasında Kıbrıs*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Çeçen, Anıl, *Kıbrıs Çıkmazı*, 3. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2018.

Çakmak, Haydar, *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, Doğu Kitapevi, Kayhan Matbaacılık, İstanbul 2013.

Çeribaşı Pilter Cankat, *Rauf R. Denktaş'ın Bir Devletin Doğuşunda "Liderlerle İlgili Anıları"*, Sivil Savunma Teşkilat Başkanlığı Yayınları, Kıbrıs 2009.

Çelikkol, A. Oğuz, *Dünden Bugüne Türk-Yunan İlişkileri'ne Bir Bakış*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2015.

Çevikel, Nuri, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası(1570–1960)*, Numara Yayıncılık, İstanbul 2006.

Çevikel, Nuri, *Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Çilingir, Atilla, *Kıbrıs "Yes Be Annem"*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2016.

Çiftçi, Kemal, *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2010.

Cobden, Richard, *The political Writings of Richard Cobden*, T. Fisher Unwin, Londra 1903.

Çoğal, Nejat, *Kıbrıs'ta Nafile Çözüm Arayışları "Talat-Hristofyas Süreci"*, Bizim Akademi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014.

Dağ, Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası ilişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul 2016.

Dağı, D., İhsan, Eralp, Atila, Keyman E. Fuat, Polat, Necati, Tanrıseven, Oktay, F. Yalvaç, Faruk, Yurduseven, A. Nuri, *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Danişmend, Hami İsmail, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, Cilt 2, İstanbul 2011.

Dayıoğlu, Ali, *Kuzey Kıbrıs'ın "Ötekileri" Rumlar, Marunîler, Romanlar, Aleviler, Kürtler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Dedeoğlu, Beril, *Değişen Dünyada Yeni Dünyalar*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Demir, İdris, *Türkiye'nin Dış Politikası, Yeni Eğilimler, Yeni Yönelimler, Yeni Yaklaşımlar*, Dora Yayınları, Bursa, 2014.

Demiray, Tahsin, *Tarihin Işığı Altında Kıbrıs ve 3. Dünya Harbinde Türk Stratejisi Bakımından Önemi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1958.

Demiryürek, Mehmet, *Nizam-ı Cedid'den II. Meşrutiyet'e Osmanlı Reform Sürecinde Kıbrıs*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul 2010.

Denizli, Ali, *Kıbrıs Barış Harekatı 20 Temmuz 1974*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.

Denктаş, Rauf Raif, *19 Şubat – 22 Mart 2004 Anılar, Değerlendirmeler ve Belgelerle Müzakereler*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, 2. Baskı, KKTC 2004.

Devran, Yusuf, *Haber Söylem İdeoloji*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2010.

Dinh, Nguyen Quoc, Daillier, Patrick, Pellet, Alain, *Droit International Public*, 4. Baskı, Paris 1992.

Dinan, Desmond, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Duman, Selçuk, *Kıbrıs'ta Türk Milli Mücadelesi ve 1958 Türkiye Mitingleri (1878-1958)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

Duran, Burhanettin, İnât, Kemal, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015*, Turkuvaz Yayıncılık, Seta Kitapları 64, İstanbul 2016.

Duran, Burhanettin, İnât, Kemal, Caner, Mustafa, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, Turkuvaz Yayıncılık, Seta Kitapları 83, İstanbul 2017.

Duran, Burhanettin, İnât, Kemal, Caner, Mustafa, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, Turkuvaz Yayıncılık, Seta Kitapları 109, İstanbul 2018.

Duran, Burhanettin, İnat, Kemal, Caner, Mustafa, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018*, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul 2019.

Duran, Burhanettin, İnat, Kemal, Caner, Mustafa, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019*, Seta Yayınları, İstanbul 2020.

DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği ve Tarihi*, 6. Baskı, Ankara, 2007.

Eminer, Çiler, İlkman, Gülden, *Egemenlik, Avrupa Birliği ve KKTC*, Dış İşleri ve Savunma Bakanlığı Tanıtma Dairesi Yayını, Lefkoşa, Tarih Belirtilmemiş.

Emirzade, Sevil, Güvenir Osman, Ulubatlı, Leyla, Yorgancı, İsmihan, Koç, Hande, *Kıbrıs'ın Hikâyeleri*, TEM Yapım Yayıncılık, İstanbul 2010.

Erol, Hande, *Lider Rauf Denktaş ve Kıbrıs*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2017.

Erdoğan, Mehmet Akif, *Kıbrıs Notları*, Er Yayınları, İstanbul 2017.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Haz: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları No: 259, İstanbul, 2014.

Esenyel, İsmet, *Kuzey Kıbrıs'ta Sürdürülebilir Turizm*, Zoom Yayınevi, KKTC 2017.

Evcil, Cumhur, *Kıbrıs'ta Zafer ve 40 Yıl*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2014.

Flemes, Daniel, *Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case*, GIGA Working Paper No.53, 2012.

Gazioğlu, Cemal Ahmet, *Kıbrıs'ta Cumhuriyet Yılları Ve Ortaklığın Sonu 1960-1964*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa, 2003.

Gazioğlu, Cemal Ahmet, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşe 1994.

Gazioğlu, Cemal Ahmet, *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 1995.

Gazioğlu, Cemal Ahmet, *Kıbrıs Türk Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 1997.

Girgin, Kemal, *Diplomatik Anılarla Dış İlişkilerimiz (Son 50 Yıl: 1957-2006)*, 2. Baskı, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Gismondi, Mark Anthony, *Ethics, Liberalism and Realism In International Relations*, Routledge Advances, New York 2008.

Gonidec, Pierre François, *Relations Internationales, Precis*, DOMAT, Paris 1974.

Gökçe, Orhan, *Klasik ve Nitel İçerik Analizi: Felsefe, Yöntem, Uygulama*, Çizgi Yayınları, İstanbul 2019.

Haar, Edwin Van De, *Classic Liberalism and International Relations Theory*, Palgrave Mc Millan, New York 2009.

Haas, Ernst Bernard, *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957*, Standford University Press, Standford.

Hakeri, Bener Hakkı, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1993.

Hammer, Jossep Von, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Çev: Mehmet Ata, Özetleyen: Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, 1. Bsk. ,Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2001*, Çev: Petek Demir, Mozaik Yayınevi, İstanbul 2003.

Hasgüler, Mehmet, İnatçı, Ümit, *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka Yayınları, İstanbul 2003.

Hill, George, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*, Çev: Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

Howard, Micheal, *War and The Liberal Conscience* Oxford University Press, London 1978.

Halil İnalcık, Halil, Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006.

İnat, Kemal, Aslan, Ali, Duran, Burhanettin, *Ak Parti'nin 15 Yılı Dış Politika*, Turkuvaz Yayıncılık, Seta Kitapları 29, İstanbul 2017.

İnan, Süleyman, Haytoğlu, Ercan, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011.

İkizer, Hasan, *Kıbrıs İki Ulus İki Devlet*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Başak Matbaacılık, Ankara 2007.

İsmail, Sabahattin, *Kıbrıs Sorununun Kökleri*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları No: 4, İstanbul, 2000.

İsmail, Sabahattin, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1998.

İsmail, Sabahattin, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayını, Sayı: 5, Lefkoşa, 1997.

İsmail, Sabahattin, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, “İngiliz Yönetiminin İlk 50 Yılında Türk-Rum İlişkileri”, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 1998.

İsmail, Sabahattin, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu (1821-2000)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Kıbrıs 2000.

İyiat, Bora, *Kuruluştan itibaren Kronolojik Sırayla Osmanlı Tarihi Savaşlar-Padişahlar- Önemli Olaylar*, 3. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara, 2017.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

Kabaalioğlu, Halûk, *Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997.

Kabasakal, Hüseyin, *Kıbrıs'ın Fethi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1986.

Kardaş, Şaban, Balcı, Ali, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2017.

Karpat, Kemal, H., *Türk Dış Politikası Tarihi*, 5. Baskı, Çev. Onur Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020.

Keser, Ulvi, *Dünden Bugüne Kıbrıs (1913-2013)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

Keser, Ulvi, *I. Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Motif Matbaacılık, Ankara 2009.

Kilercioğlu, Orhan, S., *Unutulan Bedel Kıbrıs Türkü'nün Acı ve Cesaret Dolu Yılları*, Fark Yayınları, Ankara, 2007.

KKTC Ekonomi ve Turizm Bakanlığı, *Fotoğraflarla Kuzey Kıbrıs*, Çorak Reklam, Lefkoşa 2008.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Turist Rehberi El Kitabı*, Lefkoşa 2011.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kuzey Kıbrıs*, Lefkoşa Tarih Belirtilmemiş.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kuzey Kıbrıs Gazimağusa*, Lefkoşa Tarih Belirtilmemiş.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kuzey Kıbrıs Girne*, Lefkoşa, Tarih Belirtilmemiş.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kuzey Kıbrıs İskele-Karpaz*, Lefkoşa Tarih Belirtilmemiş.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kuzey Kıbrıs Lefke*, Lefkoşa Tarih Belirtilmemiş.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kuzey Kıbrıs Lefkoşa*, Lefkoşa Tarih Belirtilmemiş.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kuzey Kıbrıs'ı Ziyaret Etmek İçin 50 Neden*, Lefkoşa Tarih Belirtilmemiş.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi, *Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi*, Lefkoşa Tarih Belirtilmemiş.

KKTC İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, *KKTC Ülke Raporu*, İGEME Yayını, Lefkoşa 1998.

Koç, Süleyman, *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Kösebalaban, Hasan, *Türk Dış Politikası*, Çev. Hüsamettin İnanç, BigBang Yayınları, Ankara, 2014.

Kuran-ı Kerim, Hûcurât sûresi 13. Ayetin Meali (Elmalılı Hamdi Yazır Meali), Seda Yayınları, 2010.

Kurat, Tekin, *H. Layard'ın İstanbul Elçiliği*, Ankara 1968.

Layne, Chiristopher Layne, "Kant or Cant: The Myth of The Democratic Peace", *International security*, Cilt 19, Sayı 2, Güz 1994.

Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar*, Şule Yayınları, İstanbul 2007.

McDonald, Patrick J., “Peace Through Trade or Free Trade?”, *The Journal of Conflict Rescolutaion*, Cilt 48, Sayı 4, Ağustos 2004.

Maden, Rukiye, Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs, Kitap Matbaacılık, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2014.

Manisalı, Erol, Dünden Bugüne *Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, Ecem Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara 2003.

Manisalı, Erol, *Avrupa Kıskaçında Kıbrıs*, Derin Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2002.

Manizade, Derviş, *Kıbrıs “Dün, Bugün, Yarın”*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği İstanbul Bölgesi Yayınları, İstanbul 1975.

Meray, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, I. Cilt, Ankara 1968.

Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, 7. Cilt, İstanbul 1987.

Mısırlıoğlu, Kadir, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Sebil Yayınevi, İstanbul, 2014.

Mirbagheri, Farid, *Tarihsel Kıbrıs Sözlüğü*, Çev. Kıyal Eresen, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2016.

Navaro, Yael, *Kurmaca Mekân “Kuzey Kıbrıs’ın Duygu Coğrafyası”*, Çev: Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

Nye, Josep S., *Yumuşak Güç*, BB101 Yayınları, 2. Baskı, Çev: Reyhan İnan Aydın, Ankara 2017.

Oktay, H. Emre, *Türk Tarihinin Kayıp Yılları Kıbrıs Sorunu*, Akis Kitap, Acar Matbaacılık, İstanbul 2015.

Olalı, Hasan, *Turizm Politikası ve Planlaması*, İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.

Olgun, M. Ergün, *Kıbrıs Müzakere Süreci Seyir Defteri*, Efil Yayınevi, Ankara, 2020.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, İletişim Yayınları, 1. Cilt, 14. Baskı, İstanbul 2014.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001*, İletişim Yayınları, 2. Cilt, 15. Baskı, İstanbul 2015.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*, İletişim Yayınları, 3. Cilt, 14. Baskı, İstanbul 2014.

Önen, Mesut, *Hukukun Temel Kavramları*, Der Yayınları, İstanbul 1991.

Özakman, Turgut, *Çılgın Türkler Kıbrıs*, Bilgi Yayınevi, 27. Baskı, Ankara 2017.

Özdal, Habibe, Bahadır, Osman, Yeğin, Mehmet, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Uşak Yayınları, Ankara, 2009.

Özersay, Kudret, *Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Özmen, Süleyman, *Küresel Güçlerin Oyun Adası Kıbrıs*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Özkul, Ali Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Dipnot Yayınları, Ankara 2010.

Özkan, Abdullah, *1299-1922 Osmanlı Tarihi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Öztuna Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

Pamuk, Şevket, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul, 1990.

Patrick, Richard, *Political Geography and the Cyprus Conflict, 1963-1971*, Faculty of Environmental Studies Publication, Department of Geography, University of Waterloo, 1976.

Richter, Heinz A., *Çağdaş Kıbrıs'ın Kısa Tarihi (1878-2009)*, Çev. Ali Çakıroğlu, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2011.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, I. Cilt, Ankara, 1984.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, III. Cilt, Ankara, 1987.

Sander, Ünal, *Türkiye'nin Dış Politikası*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2006.

Sander, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2006.

Sandıklı, Atilla, Budak, Türkan, Ünal, Bekir, *Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2013.

Satan, Ali, Şentürk, Erdoğan, *Tanıkların diliyle Kıbrıs Olayları 1955-1983*, İstanbul, Tarihçi Kitapevi Yayınları 2012.

Serter, Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, Halkın Sesi Ltd., 1973.

Serter, Vehbi Zeki, Fikretoğlu, Ozan Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878-1988)*, Halkın Sesi Yayınevi, Lefkoşa, 1988.

Somçağ, Selim, *AB Kıbrıs Ermenistan Bir Teslimiyet Güncesi*, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2006.

Stelya, Nikalaos, *İstenmeyen Bebek Kıbrıs Cumhuriyeti*, Kalkdon Yayıncılık, İstanbul 2013.

Şafaklı, Okan, Veli, Şeşen, Harun, *Kıbrıs Türk Ekonomisinin Dünü ve Bugünü*, Detay Yayıncılık, Ankara 2017.

Şahin, Mehmet, Şen, Osman, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*, Kripto Yayınları, Ankara 2014.

Şevketoğlu, Müge, 10000 Yıl Önce Kıbrıs Anadolu İlişkileri, Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu, Lefkoşa 2000.

Şimşek, Ahmet, *Modern Türkiye Tarihi*, Pagem Akademi Yayınları, Ankara, 2019.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 7. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2019.

Sönmezoğlu, Faruk, *XX. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2016.

Sönmezoğlu, Faruk, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul, 2016.

Tanrısever, Oktay F., “Güç”, *Devlet ve Ötesi*, Atıla Eralp (ed.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2006.

Tenşi, Murat Tevfik, *Kıbrıs Barış Harekatı 1974*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.

Tayhani, İhsan, *Tanıkları ile Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2009.

Tuncer, Hüner, *Türk Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, 2. Cilt, İstanbul 2017.

Tuncer, Hüner, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1977.

Turanlı, Rona, Ceyhun, Can, Umut, Kuzey *Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1997-5, İstanbul 1997.

Türk Ansiklopedisi, Cilt, 22, Tarih Belirtilmemiş.

Tülümen, Turgut, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.

Uçarol, Rıfat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, Filiz Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul 1998.

Üçler, Ertuğrul, *35. Yılında Kıbrıs Deniz Çıkartmasının İç Yüzü Kıbrıs Çıkartması*, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.

Ülger, İrfan Kaya, Efegil Ertan, *Avrupa Birliği Kışkırtıcılığında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, Ahsen Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2002.

Ülger, İrfan Kaya, Efegil, Ertan, *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, Gündoğan Yayınları & Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2002.

Von Hammer Purgstall, Baron Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, Üçdal Neşriyat, Tarih Belirtilmemiş.

Yeşilada, Ekrem, *Kıbrıs'ta Turizm*, Grafik Sanatlar Matbaacılık, İstanbul 1994.

Varkey, Paul Thazya, *Balance of Power*, Stanford University Press, Stanford-California 2004.

Vasquez, John, *Power of Power Politics: A Critique*, Frances Pinter, 1983.

Yalçinkaya, Alaeddin, Gencer, Ali İhsan, Vd., *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi 1*, Ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008.

Yalçinkaya Cerrahoğlu, Zehra, *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 1998.

Yeğin, Abdullah Yeğin, *İran'ın Yumuşak Gücü*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul 2015.

Yiğit Yüksel, Dilek, *Dönemin Tanıkları, Arşiv Belgeleri ve Araştırma Işığında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci ve Sorgulanan Varlığı (1878-1964)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.

Yusuf, Hüseyin Macit, İsmail, Sabahattin, *AB Karen Fogg ve Kıbrıs "Ab'nın KKTC üzerinde Bilinmeyen Oyunları" Karen Foog'un Hedefi: Denktaş*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa 2002.

Zinkeisen, Johan Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1574)*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 1. Cilt. 2011.

Walker, Rob B. J., *Inside/Outside*, Cambridge Press, Cambridge 1993.

İNTERNET KAYNAKÇA

AB Bilgi Merkezi, “Kıbrıs Türk Toplumuna Yönelik Ab Mali Yardım Programı”, <https://www.abbilgi.eu/tr/kibris-turk-toplumuna-yonelik-ab-mali-yardim-programi.html>, (05.10.2019).

Akova, İsmet, “Genel Turizm Bilgisi”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kulturelmiras_ao/genelturizmbilgisi.pdf, (20.07.2021).

Albayrak, Ahmet, “Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/144017>, (01.09.2021).

Alemdar, Ahmet, “Uluslararası İlişkilerde Güç ve Yumuşak Güç Boyutu”, <https://www.defenceturk.net/uluslararasi-iliskilerde-guc-ve-yumusak-guc-boyutu>, (13.06.2021).

Altun, Salih, “Yeni İşgal Stratejisi:Yumuşak Güç ve Occupy”, <https://www.salihaltun.kim/gezi-olaylari/>, (13.06.2021).

Atun, Ata, “BM Güvenlik Konseyi’nin 541 (1983) Sayılı Kararı”, <http://www.ataatun.org/bm-guvenlik-konseyinin-541-1983-sayili-karari.html>, (16.06.2020).

Anadolu Ajansı, “Kapalı Maraş 46 Yılın Ardından Kademeli Olarak Açıldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kapali-maras-46-yilin-ardindan-kademeli-olarak-acildi/1998407>, (19.02.2020).

Anadolu Ajansı, “KKTC’de 14 Şehit Daha Muratağa Sandallar Şehitliğine Defnedildi.”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kktcde-14-sehit-daha-murataga-sandallar-sehitligine-defnedildi/2089416>, (18.02.2021).

Anadolu Ajansı, “Yavuz Doğu Akdeniz’de Sondaja Başladı”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yavuz-dogu-akdenizde-sondaja-basladi/1551661>, (20.12.2020).

BBC Haber, “Doğu Akdeniz: Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Arama Krizi Nasıl Başladı, Hangi Ülke Ne İstiyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>, (20.12.2020).

BBC Haber, “Güney Kıbrıs: Adaya Geldikten Sonra Hastalığa Yakalanan Turistlerin Tedavi Masrafları Bizden”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52833564>, (28.08.2020).

Büyük, Ahmet-Şalvarcı, Mustafa-Şapçılar, Cüneyt-Bayrakçı, Selman, “Kalkınma Plânları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi”, <http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr/sustad/article/download/80/62&prev=search&pto=au>, (10.08.2020).

Çağlar, Ali, “Güç: Sert güç, Yumuşak Güç, Akıllı Güç”, <http://www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf>, (11.06.2021).

CNN TÜRK Haber, “Ordusu Olmayan Ülkeler”, <https://www.cnnturk.com/dunya/ordusu-olmayan-ulkeler?page=2>, (11.06.2021).

Deutsche Welle, “Kıbrıs’taki İngiliz Üsleri Brexit Masasında” <https://www.dw.com/tr/k%C4%B1br%C4%B1staki-ingiliz-%C3%BCsleri-brexit-masas%C4%B1nda/a-40930763>, (24.01.2020).

Doğan Haber Ajansı, “Kıbrıs’ta Barış Ve Özgürlüğün 45. Yılı Kutlanıyor.”, <https://www.dha.com.tr/dunya/kibrista-baris-ve-ozgurlugun-45inci-yili-kutlaniyor/haber-1685829>, (17.07.2020).

Eminoğlu, Ayça, “Uluslararası Politikada Devletlerin Tanınması: “Ayrılma” ile ortaya çıkan devletlerde Tanınma Sorunu”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/193302>, (09.06.2021).

En Son Haber, “Rum Kesimi Türkiye Korkusundan Silahlandı”, <https://www.ensonhaber.com/rum-kesimi-turkiye-korkusundan-silahlandi.html>, (02.06.2019).

Erdal, Selcen, “Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262625>, (09.06.2021).

Esenyel, İsmet, “Toplumsal Seferberlik Gerekli”, https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n365626-ismet-esenyel-toplumsal-seferberlik-gerekli, (07.06.2021).

Esenyel, İsmet, “KKTC Turizmi İçin Kırmızı Alarm”, <https://www.kibrispostasi.com/c91-EGITIM/n364024-doc-dr-ismet-esenyel-kkct-turizmi-icin-kirmizi-alarm>, (07.06.2021).

Esenyel, İsmet, “Devlet Turizm Öğrencilerimize Koşulsuz İş Bulma Garantisi Vermeli”, <https://www.kibrispostasi.com/c91-EGITIM/n361814-doc-dr-ismet-esenyel-devlet-turizm-mezunu-ogrencilerimize-kosulsuz-is-bulma-garantisi-vermeli>, (07.06.2021).

Esenyel, İsmet-Çağınar, Dimağ, “Turizm Hayattır”, TV2020 Yayını, <https://www.youtube.com/watch?v=AKUeZskj4Xg>, (07.06.2021).

Esenyel, İsmet, “Dünya Ve Ülkemizde Turizm Sektöründe Yaşanabilecek Farklı Senaryolar ve Analizi”, <https://www.diyaloggazetesi.com/kibris/ismet-esenyel-yorum-h77196.html>, (07.06.2021)

Esenyel, İsmet-Mülayim, Mehmet, “Turizm Hayattır”, TV2020 Yayını, <https://www.youtube.com/watch?v=Ht5yq5wjdO0>, (28.06.2021).

Esenyel, İsmet-Saner, Tülen, “Turizm Hayattır”, TV2020 Yayını, <https://www.youtube.com/watch?v=hfiT6SedQr4>, (12.07.2021).

Esenyel, İsmet-Uluok, Nazan, “Turizm Hayattır”, TV2020 Yayını, https://www.youtube.com/watch?v=xMcLsUz_aNs, (19.07.2021).

Esenyel, İsmet, “Hatıralar...Unutamadıklarım”, <https://www.kibrisgazetesi.com/hatiralar-unutamadiklarim-makale,4164.html>, (19.07.2021).

Esenyel, İsmet-Tolon Orhan, “Turizm Hayattır”, TV2020 Yayını, <https://www.youtube.com/watch?v=1-XQi6UxdTE>, (26.07.2021).

Esenyel, İsmet, “Karpaz Bölge Coğrafyası İçin Önemli bir Hazine”, <https://www.kibrispostasi.com/c74-TURIZM/n386679-doc-dr-ismet-esenyel-karpaz-bolge-cografyasi-icin-onemli-bir-hazine>, (26.07.2021).

Esenyel, İsmet-Sırrı, Teoman, “Turizm Hayattır” TV2020 Yayını, https://www.youtube.com/watch?v=dj1oZgm_-f0, (13.09.2021).

Esenyel, İsmet, “Doç. Dr. İsmet Esenyel, Erdoğan’ın KKTC’ye Gerçekleştireceği Ziyaret Öncesi Çözüm Önerilerinde Bulundu”, <https://www.kibrismanset.com/guncel/docdr-ismet-esenyel-erdoganin-kktcye-gerceklestirecegi-h328441.html>, (13.09.2021).

Esenyel, İsmet-Turamberk, Seden, “Turizm Hayattır” TV2020 Yayını, <https://www.youtube.com/watch?v=6dWrnYnhxfQ>, (20.09.2021).

Euro News, “Kıbrıs Rum Yönetimi 8,4 Milyar Euroluk İlk Doğalgaz İşletme Anlaşmasını İmzaladı”, <https://tr.euronews.com/2019/11/08/kibris-rum-yonetimi-8-4-milyar-euroluk-ilk-dogalgaz-isletme-anlasmasini-imzaladi>, (20.12.2020).

Girne Belediyesi, “Yürüyüş Kulübü”, <http://www.girnebelediyesi.com/yuruyus-kulubu/>, (18.07.2020).

Gür, Nurullah, “Yeni Türkiye’nin Yumuşak Güç Unsuru: Turizm”, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140804151240_turkiyenin-yumusak-guc-unsuru-turizm.pdf, (13.06.2021).

Havadis Gazetesi, “Orkide Adası Kıbrıs”, <https://www.havadiskibris.com/orkide-adasi-kibris/>, (09.07.2020).

Hürriyet Gazetesi, “Almanya’nın Barbaros Hayreddin Paşa Mesajının Perde Arkası”, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/almanyadin-barbaros-hayreddin-pasa-mesajinin-perde-arkasi-41726272>, (20.12.2020).

Hürriyet Gazetesi, “Doğu Akdeniz Nöbeti Başladı. Türk İHA’sı KKTC’den Devriye Geziyor.”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/dogu-akdeniz-nobeti-basladi-turk-ihasi-kktcden-devriye-geziyor-41399082>, (20.12.2020).

Hürriyet Gazetesi, “İşte Maraş’ın Osmanlı Tapusu”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/iste-marasin-osmanli-tapusu-41447865>, (26.04.2020).

Hürriyet Gazetesi, “Kıbrıs Maraş Şehri Neden Kapalı, Dünyanın İlk 7 Yıldızlı Oteli Yapıldı.”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kibris-maras-sehri-neden-kapali-dunyanin-ilk-7-yildizli-oteli-yapildi-41248739>, (27.04.2020).

Hürriyet Gazetesi, “Milli Savunma Bakanı Akar’dan Kıbrıs Mesajı”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-milli-savunma-bakani-akardan-kibris-mesaji-41299141>, (20.12.2020).

Hürriyet Gazetesi, “Navtex”, <https://www.hurriyet.com.tr/haberleri/navtex>, (18.02.2020).

In Cyprus, “Members Of Cyprus Symphony Orchestra Will Not Participate In Turkish-Occupied North Festival”, <https://in-cyprus.com/members-of-cyprus-symphony-orchestra-will-not-participate-in-turkish-occupied-north-festival/>, (02.06.2019).

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Değerlendirme Notu Mayıs 2013”, https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/degerlendirmenotumayis2013_son.pdf, (05.10.2019).

Kıbrıs Gazetesi, “2 Milyon Turist 2 Milyar Dolar Gerçekçi Mi?”, <https://www.kibrisgazetesi.com/2-milyon-turist-2-milyar-dolar-gelir-gercekci-mi-makale,9807.html>, (01.05.2020).

Kıbrıs Gazetesi, “”2020 Yılında Tüm Dünyada Olduğu Gibi KKTC de Salgından Olumsuz Etkilendi.”, <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/2020-yilinda-tum-dunyada-oldugu-gibi-kktc-de-salgindan-olumsuz-h102598.html>, (18.02.2021).

Kıbrıs Postası, “KKTC’de Kapadokya Tadında Balon Turu”, <https://www.kibrispostasi.com/c74-TURIZM/n227437-kkctde-kapadokya-tadinda-balon-turu>, (18.07.2020).

Kıbrıs Postası, “KKTC Turizminin Geleceği Planlanıyor. Kuzey Kıbrıs Turizm Şurası Başladı.”, https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n308412-kktc-turizminin-gelecegi-planlaniyor-kuzey-kibris-turizm-urasi-basladi, (07.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “Kalkınma Planları”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/frame-tr.html>, (10.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2007 Kalkınma Planı”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Program-07.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2008 Kalkınma Planı”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Program-08.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2016-2018 Orta Vadeli Kalkınma Planı”, <https://www.devplan.org/plan/OVP-2016-18.pdf>, (27.02.2021).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2017-2019 Orta Vadeli Kalkınma Planı”, <https://www.devplan.org/plan/OVP-2017-19.pdf>, (27.02.2021).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2018-2020 Orta Vadeli Kalkınma Planı”, <https://www.devplan.org/plan/OVP-2018-20.pdf>, (27.02.2021).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2019-2021 Orta Vadeli Kalkınma Planı”, https://www.devplan.org/plan/OVP_2019-21.pdf, (27.02.2021).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2020-2022 Orta Vadeli Kalkınma Planı”, <https://www.devplan.org/plan/OVP-2020-22-TASLAK.pdf>, (27.02.2021).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2006 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/Bolum-2.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2007 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/Bolum-2-2007.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2008 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/Bolum-2-2008.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2009 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/MACRO2009.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2010-2013 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/MACRO-2010-2013.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2014 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/MACROEKO-2014.pdf>, (15.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2015 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/MACROEKO-2015.pdf>, (15.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2016 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/MACROEKO-2016.pdf>, (15.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2017 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/MACROEKO-2017.pdf>, (14.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “2018 Makro Ekonomik ve Sektörel Gelişim Raporu”, <http://www.dpo.gov.ct.tr/Macro-eco/MACROEKO-2018.pdf>, (16.08.2020).

KKTC Devlet Planlama Örgütü, “Diğer İndirim ve Teşvikler”, <http://www.devplan.org/Yat-tes-reh-tr.pdf>, (19.08.2020).

KKTC Dış İşleri Bakanlığı, “Kıbrıs Meselesi Güncel Meseleler”, <https://mfa.gov.ct.tr/kibris-meselesi/guncel-gelismeler/>, (31.05.2019).

KKTC İstatistik Kurumu, “GSMH”, <http://www.stat.gov.ct.tr/gsmh.aspx>, (19.02.2021).

KKTC İstatistik Kurumu, “GSMH-04”, <http://www.stat.gov.ct.tr/assets/pdf/GSMH-04.pdf>, (20.04.2020).

KKTC İstatistik Kurumu, “Yıllık İstatistikler”, <http://www.stat.gov.ct.tr/assets/pdf/GSMH-04.pdf>, (19.04.2020).

KKTC Turizm Bakanlığı, “Mevzuat ve Yasalar”, <https://turizm.gov.ct.tr/MEVZUAT/Yasalar>, (16.08.2020).

KKTC Turizm Bakanlığı, “Oteller Tüzüğü”, [https://turizm.gov.ct.tr/Portals/25/mevzuat/t%C3%BCz%C3%BCkler/2012%20OTELLER%20TUZUGU%20\(Degisiklik\)%20ile%20birlestirilmis.pdf?ver=2016-10-13-164626-607](https://turizm.gov.ct.tr/Portals/25/mevzuat/t%C3%BCz%C3%BCkler/2012%20OTELLER%20TUZUGU%20(Degisiklik)%20ile%20birlestirilmis.pdf?ver=2016-10-13-164626-607), (18.08.2020).

KKTC Turizm Bakanlığı, “Teşviklendirme Esasları”, [https://turizm.gov.ct.tr/Portals/25/mevzuat/t%C3%BCz%C3%BCkler/te%C5%9Fviklendirmeesaslar%C4%B1\(turoperat%C3%B6rleri%C3%A7in\).pdf?ver=2016-05-20-091043-847](https://turizm.gov.ct.tr/Portals/25/mevzuat/t%C3%BCz%C3%BCkler/te%C5%9Fviklendirmeesaslar%C4%B1(turoperat%C3%B6rleri%C3%A7in).pdf?ver=2016-05-20-091043-847), (19.08.2020).

KKTC Turizm Bakanlığı, “Haberler”, <https://turizm.gov.ct.tr/Haberler>, (28.02.2021).

KKTC Turizm Bakanlığı Planlama Daire Başkanlığı, “Turizm İstatistikleri”, <http://turizmplanlama.gov.ct.tr/TUR%C4%B0ZM-%C4%B0STAT%C4%B0ST%C4%B0KLER%C4%B0>, (02.05.2020).

Kozak, Nazmi, “Turizm Barış Endüstrisi”, Anatolia Dergisi, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1000876>, (20.07.2021).

Milliyet Gazetesi, “Avrupalı Turistler Kuzey Kıbrıs’ta Güvence Altında”, <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/avrupali-turistler-kuzey-kibrista-guvence-altinca-12651981>, (17.06.2020).

Milliyet Gazetesi, “Bayrağı İndirmeye Çalışan Rum’a Ne Yapıldı?”, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1000615/bayragi-indirmeye-calisan-ruma-ne-yapildi>, (17.02.2021).

Milliyet Gazetesi, “KKTC Turizmi Planlıyor”, <https://www.milliyet.com.tr/kibris/kktc-turizmi-planlaniyor-6120660>, (24.04.2020).

Milliyet Gazetesi, “Kuzey Kıbrıs Niye Güneyden Geri”, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/kuzey-kibris-niye-guney-den-geride-1618529>, (12.12.2019).

NTV Haber, “Ersin Tatar ile Anastasiadis’ten İlk Görüşme”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/ersin-tatar-ile-anastasiadisten-ilk-gorusme,smS0usfXgkuediWpSSLrrw>, (18.02.2021).

North Cyprus UK, “Kuzey Kıbrıs Adeta Bir Orkide Cenneti”, <http://www.northcyprusuk.com/kibris/kuzey-kibris-adeta-bir-orkide-cenneti-h936.html>, (09.07.2020).

North Cyprus UK, “Kıbrıs’ta İnanç Turizmi”, <http://www.northcyprusuk.com/haberler/kibrista-inanc-turizmi-h4807.html>, (18.07.2020).

Özcan, Ceyhan Can-Kayhan Selim, “Ada Ülkelerinde Turizm Talebi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti”, https://www.researchgate.net/publication/291352924_ADA_ULKELERINDE_TURIZM_TALEBI_KUZEY_KIBRIS_TURK_CUMHURİYETİ_ORNEĞİ TOURISM DEM

AND IN THE ISLAND COUNTRIES THE CASE OF NORTHERN CYPRUS T
URKISH REPUBLIC, (17.06.2020).

Republic Of Cyprus Statistical Service, “Key Figures”,
https://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/services_71main_keyfarchive_en/services_71main_keyfarchive_en?OpenForm&yr=2019C2F83D54DCEF1189555DA9B7BEFE3B9E&n=2019, (01.05.2020).

Sabah Gazetesi, “Dünyada Kaç Ülke Var Dünyadaki Ülke Sayısı ve İsimleri”,
<https://www.sabah.com.tr/egitim/2021/04/27/dunyada-kac-ulke-var-dunyadaki-ulke-sayisi-ve-isimleri-el>, (09.06.2021).

Sağlam, Zeliha, “Güç Kavramı ve Ortadoğu’da değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması”,
<https://insamer.com/wp-content/uploads/2014/02/G%c3%bc%c3%a7-kavram%c4%b1-ve-Ortado%c4%9fuda-de%c4%9fi%c5%9fen-dengeler-%c3%bczerinden-g%c3%bc%c3%a7-okumas%c4%b1.pdf>, (13.06.2021).

Şahin, Mehmet-Sari, Buğra, “1960-1980 Dönemi Türkiye’nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleri ile İlişkiler”,
http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu22makale/mehmet_sahin_bugra_sari.pdf, (25.01.2020).

Siyaset Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, “Kıbrıs İçin Son Şans Fedaral Çözüm Müzakereleri”,
<https://www.setav.org/birlesik-kibris-icin-son-sans-federal-cozum-muzakereleri/>, (05.10.2019).

Sönmezoğlu, Faruk, “Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975”,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8310>, (24.01.2020).

Tamkoç, Metin, “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Devletler Hukuku Yönünden statüsü”,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36650>, (09.06.2021).

TC Kalkınma Bakanlığı, “On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)”, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/TurizmOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>, (17.06.2020).

TRT Haber, “KKTC’ye Tarihi Ziyaret”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/kkctye-tarihi-ziyaret-531054.html>, (18.02.2021).

TRT Haber, “Lübnan’da Hükümeti Kurma İstisareleri Başladı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/lubnanda-hukumeti-kurma-istisareleri-basladi-448311.html>, (24.01.2020).

TRT Haber, “KKTC Maraş’ın Yeniden Açılması İçin Çalışma Başlatma Kararı Aldı.”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/kkct-marasin-yeniden-acilmasi-icin-calisma-baslatma-karari-aldi-419849.html>, (20.12.2020).

Turizm Gazetesi, <https://turizmgazetesi.com/news.aspx?id=87687>, (02.05.2020).

Turizmkibris.com, “Sağlık Turizmi İçin Önemli Adım”, <https://turizmkibris.com/kkct-saglik-turizmi-icin-onemli-adim-2912191200.html>, (18.07.2020).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Güncel Türkçe Sözlük”, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=planlama>, (10.08.2020).

Türkiye Ekonomik Politikalar Araştırma Vakfı, “Et Tu Brute? AB’nin Kıbrıslı Türklere Verdiği Sözlere Ne Oldu?”, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250325r3804.AB_nin_Kibrisli_Turklere_verdigi_sozlere_ne_oldu.pdf, (15.12.2019).

Türkiye Ekonomik Politikalar Araştırma Vakfı, “1. KKTC Politika Oluşturma ve Koordinasyon Sisteminin Fonksiyonel ve Kurumsal Analizi”, <https://www.tepav.org.tr/upload/files/1455006972->

[1.KKTC Politika Olusturma ve Koordinasyon Sistemi nin Fonksiyonel ve Kurumsal Analizi.pdf](#), (07.08.2020).

Türkiye Odalar Borsalar Birliği, “Türkiye-KKTC İş Yapma Fırsatları”, <https://tobb.org.tr/IkiliOdalar/TurkiyeKKTCTO/Documents/TEPAV-KKTC%20%C4%B0%C5%9F%20Yapma%20F%C4%B1rsatlar%C4%B1%20Raporu.pdf>, (28.08.2020).

Yalçın, Hasan B., “Akıllı Güç”, <https://www.setav.org/akilli-guc/>, (13.06.2021).

Yatağan, Arda Görken, “Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/590400>, (13.06.2021).

World Tourism Organization, “International Tourism Highlights”, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>, (01.05.2020).